

Роднае слова

2016/11

(347)

лістапад

Рэдакцыйная калегія

доктар філалагічных навук А. Бельскі (намеснік)
 доктар філалагічных навук М. Прыгодзіч (намеснік)
 доктар педагагічных навук М. Яленскі (намеснік)
 доктар мастацтвазнаўства Т. Габрусь
 доктар філалагічных навук У. Гніламёдаў
 доктар мастацтвазнаўства В. Дадзіёмава
 доктар філалагічных навук В. Іўчанкаў
 доктар філалагічных навук І. Казакова
 доктар гістарычных навук, доктар архітэктуры А. Лакотка
 доктар філалагічных навук А. Ліс
 доктар філалагічных навук А. Лукашанец
 доктар філалагічных навук В. Максімовіч
 доктар мастацтвазнаўства У. Мартынаў

доктар філалагічных навук А. Ненадавец
 доктар філалагічных навук В. Новак
 доктар культуралогіі А. Павільч
 доктар педагагічных навук І. Паўлоўскі
 доктар мастацтвазнаўства В. Пракапцова
 доктар філалагічных навук В. Рагойша
 доктар філалагічных навук І. Роўда
 доктар філалагічных навук І. Саверчанка
 доктар філалагічных навук В. Старычонок
 кандыдат філалагічных навук М. Трус
 доктар філалагічных навук М. Тычына
 доктар філалагічных навук І. Чарота
 доктар філалагічных навук Т. Шамякіна

Навуковыя кансультанты

Р. Аладава, М. Аляхновіч, Г. Арцамянак,
 А. Багданава, З. Бадзевіч, А. Белая,
 Д. Дзятко, Т. Казакова, І. Капылоў,
 В. Карамазуў, У. Каяла, В. Лемцюгова,
 Е. Лявонава, В. Ляшук, В. Ляшчынская,

А. Макарэвіч, З. Мельнікава, П. Міхайлаў,
 М. Мушынскі, М. Новік, В. Русілка,
 У. Сенькавец, А. Солахаў,
 А. Станкевіч, П. Сцяцко, Н. Усава,
 Н. Шаранговіч, І. Штэйнер

Рэдакцыйная рада

Р. Бабашка, М. Бубешка, І. Булаўкіна,
 В. Давідовіч, В. Душэўская, Р. Ільіна,
 Г. Запартыка, З. Камароўская, В. Кажура,

Л. Лазарчык, А. Ляшковіч, Л. Макарэвіч,
 А. Марціновіч, Г. Марчук, М. Пазнякоў,
 А. Панфіленка, Т. Прадзед, Л. Собаль, І. Таяноўская

Над нумарам працавалі

рэдактары:

Вольга Крукоўская (*Методыка і вопыт:* Імя ў методыцы, З вопыту работы, Рыхтуемса да цэнтралізаванага тэсціравання, Да Года культуры),

Крысціна Пучынская (*Літаратура і час:* Майстэрства творцы, З архіваў часу, Літаратурнымі сцэжкамi, Актуальная тэма, Новае прачытанне, Пасляда падзеі; Каляндар памятных датаў і юбілейных дзён; Крыжаванка),

Ларыса Сагановіч (*Мовы рысы непаўторныя:* Мова мастацкіх твораў, Навуковыя паведамленні, Слова ў тэксце, Скарбы народнай мовы, Віншуйце!, Актуальная тэма, Моўныя сувязі, Нашы прозвішчы, Пабрацімства славян),

Наталля Шапран (*Нацыянальная і сусветная культура:* Мастацтва ў кантэксце часу, Постаці, Малады даследчык прапануе, Тэатральнае мастацтва, Нацыянальныя сімвалы),

намеснік галоўнага рэдактара
 адказны сакратар
 дзяжурны рэдактар
 літаратурныя рэдактары
 тэхнічны рэдактар
 галоўны бухгалтар

Марыя Кныш,
Вольга Барздова,
Вольга Крукоўская,
Крысціна Пучынская, Вольга Крукоўская,
Канстанцін Лісецкі,
Валянціна Ракіцкая.

ЗАСНАВАЛЬНІКІ:
 МІНІСТЭРСТВА
 АДУКАЦЫІ
 РЭСПУБЛІКІ
 БЕЛАРУСЬ,
 ГРАМАДСКАЕ
 АБ'ЯДНАННЕ
 "САЮЗ
 ПІСЬМЕННІКАЎ
 БЕЛАРУСІ"

УСТАНОВА
 «РЭДАКЦЫЯ ЧАСОПІСА
 "РОДНАЕ СЛОВА"»

Часопіс выходзіць
 з 1988 года
 (у 1988 – 1991,
 №№ 1 – 48,
 выдаваўся пад назвай
 "Беларуская мова
 і літаратура ў школе")

Галоўны рэдактар

**Зоя Іванаўна
 ПАДЛІПСКАЯ**

Падліпская Зоя. Гісторыя Радзімы пачынаецца з гісторыі кожнай сям’і	3
Вынікі конкурсу “Памяць роду: мінулае вачыма сучаснікаў”	5

ЛІТАРАТУРА І ЧАС

Ярац Алег, Ярац Віктар. Карані і крона дабрыні: Лаканічны верш Анатоля Вярцінскага	11
Вабішчэвіч Таццяна. Дзённік Аляксандра Няпрыцкага-Граноўскага як новая крыніца да жыццяпісу Сяргея Палуяна	15
Загурская Галіна. Полацкае літаратурнае аб’яднанне “Наддзвінне”	21
Пятроўская Таццяна. Асноўныя тэндэнцыі ў сучаснай падлеткавай прозе	23
Лявонова Ева. “Славу запеў я і радасць анёлам зычлівым...”: Рэцэпцыя вобразаў анёлаў у паэтычным цыкле “Дуінскія элегіі” Райнера Марыя Рыльке	27
Трус Мікола. Максім Багдановіч сабраў навукоўцаў у Літве	33

МОВЫ РЫСЫ НЕПАЎТОРНЫЯ

Старычонак Васіль. Рэпрэзентацыя гучання ў беларускай мове: На матэрыяле другасных адэктыўных найменняў	34
Чайка Наталля. Віды эліптычных канструкцый з семантыкай дынамічнай лакалізацыі	38
Арцёмава Вольга. Прагматычны кампанент семантыкі ўказальных часціц беларускай мовы	41
Трухан Тамара. Новыя выданні беларускай дыялектнай лексікаграфіі	44
Прыгодзіч Алена, Прыгодзіч Мікалай. Даследчыца нямецка-беларускіх моўных кантактаў: Да юбілею Вольгі Галай	47
Тушыньскі Дзяніс. Суіснаванне дзяржаўных моў паводле фінскага і беларускага заканадаўства	48
Масленікава Святлана. Эканамічная лексіка нямецкага паходжання ў гаворках Гродзеншчыны	52
Сцяцко Павел. Онімы пісьменнікаў. <i>Працяг</i>	53
Цяслюк Наталля. Даследчык беларускай мовы Лешак Асоўскі	55

МЕТОДЫКА І ВОПЫТ

Шандроха Нона. Жывая і дзейная педагогіка Васіля Віткі	57
Мінкевіч Галіна. Музейныя ўрокі як сродак грамадзянскага выхавання. Дапаўненне. Спосабы яго выражэння і віды: Урок беларускай мовы (VI клас)	62
Пятрова Наталля, Савіцкая Ірына. Комплексныя тэсты: беларуская мова: Базавы ўзровень	65
Пшанічная Ларыса. “Збяры Беларусь у сваім сэрцы...”: Тэставыя заданні: Беларускія стравы	72

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ І СУСВЕТНАЯ КУЛЬТУРА

Барвенава Ганна. Строй беларускай эліты: рэканструкцыя: Гатычны касцюм у Вялікім Княстве Літоўскім (другая палова XIII – пачатак XVI ст.). <i>Працяг</i>	76
Саевіч Надзея, Плаўская Марына. “На добры ўспамін...”: Да 125-годдзя з дня нараджэння Уладзіслава Францаўны Луцэвіч	81
Лойка-Мічуда Анастасія. Трактоўка вобразаў славянскай міфалогіі ў тэатральным мастацтве Беларусі першай паловы XX ст.	84
Галак Уладзімір. Вучэбны аматарскі тэатр Беларусі канца XX – пачатку XXI ст.: Генезіс і гістарычная пераемнасць	89
Вэнчан Тан. Танец цмока як адлюстраванне нацыянальных традыцый Кітая	93

Паэтычная старонка. Загурская Г. Наддзвінцы мы... (14), Швед В. “Помню дзедка хату...” (54), Геніюш Л. “У маёй бабулі...” (55), Швед В. Ганчары (55).
Каляндар памятных датаў і юбілейных дзён 2017 г.: Студзень (14, 46, 48, 71).
Крыжаванка. Сопікава В. Літаратурнае аб’яднанне “Наддзвінне” (96).

Часопіс уключаны ў Пералік навуковых выданняў ВАК Рэспублікі Беларусь для друкавання вынікаў дысертацыйных даследаванняў па філалагічных навук, мастацтвазнаўстве, культуралогіі, педагогічных навук (тэорыя і методыка навучання беларускай мове і літаратуры).

У адпаведнасці з Законам аб друку аўтары нясуць адказнасць за дакладнасць прыведзеных у артыкуле фактаў і звестак. Рэдакцыя пакідае за сабой права друкаваць артыкулы ў парадку абмеркавання, не падзяляючы пункту гледжання аўтара. Пры перадруку спасылка на “Роднае слова” абавязковая. Патрабаванні да афармлення матэрыялаў і ўмовы прыняцця матэрыялаў для аспірантаў гл. на сайце часопіса www.rs.unibel.by.

ГІСТОРЫЯ РАДЗІМЫ ПАЧЫНАЕЦЦА З ГІСТОРЫ КОЖНАЙ СЯМ'І

Паважаныя калегі! Стала добрай традыцыяй нашай установы раз на два гады праводзіць конкурсы навукова-даследчых і творчых работ навучэнцаў. Вось ужо некалькі месяцаў нястомна працуе аргкамітэт рэспубліканскага конкурсу “Памяць роду: мінулае вачыма сучаснікаў”, прымеркаванага да Года культуры і абвешчанага рэдакцыяй часопіса “Роднае слова” сумесна з Выдавецкім домам “Звязда”.

Сёлета ў конкурсе ўзялі ўдзел навучэнцы IX – XI класаў устаноў агульнай сярэдняй адукацыі, прафесійна-тэхнічнай, сярэдняй спецыяльнай адукацыі, студэнты ВНУ, настаўнікі беларускай і рускай моў і літаратур, гісторыі, геаграфіі, бібліятэкары, настаўнікі-дэфектолагі, педагогі дадатковай адукацыі, журналісты і іншыя зацікаўленыя.

Варта адзначыць, што тэма конкурсу абрана не выпадкова. Яшчэ з 2011 года рэдакцыя часопіса “Роднае слова” рэалізуе праект па выданні кнігі “Я – сын Ваш” пра старажытныя роды – серыю “Летапіс беларускай шляхты” вядомага пісьменніка і даследчыка, лаўрэата спецыяльнай прэміі Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь дзеячам культуры і мастацтва Анатоля Статкевіча-Чабаганава. Ужо выдадзены кнігі пра дваранскія роды Статкевічаў, Сацкевічаў-Статкевічаў, Карафа-Корбутаў, Некрашэвічаў, Татураў, Кернажыцкіх, Сеўрукаў, Маствіловічаў, Сыцько, Арцішэўскіх, Ждановічаў-Гурыновічаў, Забэлаў і іншых. Першапачаткова многія матэрыялы з гэтых кніг прайшлі апрацаванню на старонках часопіса “Роднае слова” пад рубрыкай “Вяртанне да вытокаў” у раздзеле “Нацыянальная і сусветная культура”. Мы бачылі надзвычайную цікавасць з боку нашых чытачоў да гэтай тэмы.

Менавіта Анатоль Статкевіч-Чабаганаў і натхніў нас на правядзенне конкурсу “Памяць роду: мінулае вачыма сучаснікаў”, паставіўшы на мэце выхаванне ў маладога пакалення павагі да продкаў, павышэнне цікавасці да гісторыі і сучаснасці Айчыны, вяртанне людзей як маладых, так і сталых да іх вытокаў. Бо, як адзначае Анатоль Васільевіч, «любую нацыю ці народ немагчыма ўявіць без гістарычнай памяці, што пачынаецца з памяці пра асобна ўзятага “вялікага” і “малога” чалавека».

Даследаванне гісторыі жыцця канкрэтнага чалавека, і ў канчатковым выніку – канкрэтнага роду, дае магчымасць значна дапоўніць эпічную карціну жыцця грамадства, прыводзіць да больш глыбокага і непалітызаванага разумення гісторыі сваёй краіны».

Над гэтай тэмай пісьменнік-юбіляр, якому 8 лістапада 2016 г. споўнілася семдзесят, працуе ўжо каля трыццаці гадоў. У яго даследаваннях галоўным аб'ектам з'яўляецца чалавек са сваёй памяццю, цікавымі і праўдзівымі гісторыямі ўласнага жыцця. Як лічыць Анатоль Статкевіч-Чабаганаў, асабліва важна менавіта цяпер захаваць культурныя каштоўнасці, створаныя нашымі папярэднікамі, знайсці час і сілы для аднаўлення ў душы памяці пра ўласных продкаў, зберагчы іх веру, традыцыі, звычаі, каб перадаць наступным пакаленням. З гэтай мэтай выбітным даследчыкам ствараецца Музей звычайнага чалавека.

Сімвал музея – выява “Шлях на Галгофу” (“Нясенне крыжа”). То бок кожнаму прадвызначана самім жыццём годна трываць выпрабаванні і радасці, што выпалі на яго долю, інакш кажучы – несці свой крыж, мець сваё прызначэнне...

Дарэчы, прачытаная пісьменнікам яшчэ ў студэнцкія гады балада Роберта Раждзественскага, дзе паэтызуецца велічны подзвіг простага чалавека, дапамагла спасцігнуць важную ісціну: у гісторыі Айчыны значнасць простых, “маленькіх” людзей велізарная. Таму з памяці пра кожнага асобнага чалавека, пэўных момантаў яго жыцця і складаецца праўдзівая гістарычная памяць, бо лёс кожнага чалавека неаддзельны ад лёсу грамадства, краіны, падзей канкрэтнай эпохі.

Чытаючы матэрыял за матэрыялам, яшчэ раз пераканаліся, што недарэмна звярнуліся да акрэсленай тэмы конкурсу. Адна за адной паўставалі перад вачыма карціны няпростых лёсаў нашых землякоў. Не перастаюць да гэтага часу да слёз кранаць іх мужнасць і сціпласць, дабрыня і адвага, самаахвярнасць і найвышэйшай пробы чалавечнасць. Вось такія яны, дзяды і прадзеды нашых маладых людзей, героі конкурсных матэрыялаў. Няпростыя людскія лёсы гэтых часам непрыкметных звычайных людзей жыццёваю стужкаю ўплечаны ў гісторыю роднай краіны.

1 лістапада 2016 года арганізатары – установа «Рэдакцыя часопіса “Роднае слова”» і РВУ «Выдавецкі дом “Звязда”» – падвялі вынікі рэспубліканскага конкурсу навукова-даследчых і творчых работ, які праводзіўся з 4 студзеня да 20 кастрычніка 2016 года.

Усяго паступіла на конкурс 167 матэрыялаў, асноўная колькасць іх – у жніўні – кастрычніку. Якасць многіх матэрыялаў сведчыць пра сур'ёзнае стаўленне ўдзельнікаў да прапанаванай тэмы. Даючы магчымасць канкурсантам у поўнай ступені праявіць свае творчыя ці даследчыя

здольнасці, мы не абмяжоўвалі аб'ём конкурсных работ. Аднак павінна сказаць, што некалькі работ аб'ёмам у адну-дзве старонкі па зразумелых прычынах да разгляду прыняты не былі.

Сёлета конкурсныя работы яшчэ больш радуюць і зместам, і афармленнем. І ўсё ж трэба адзначыць, што пэўная колькасць матэрыялаў аформлена не ў адпаведнасці з патрабаваннямі: адсутнічае заяўка, напісаная па-беларуску (для дакладнасці пры выпісцы дыплама) і завераная подпісам аўтара ці аўтара і кіраўніка, не пазначаны электронны адрас установы і інш. Некаторыя канкурсанты даслалі матэрыял толькі ў электронным выглядзе. Такія, здавалася б, “дробязі” значна абцяжарваюць працу арганізатараў конкурсу, таму ў далейшым просім быць асабліва ўважлівымі да афармлення конкурсных работ і абавязковай іх падачы як у электронным, так і ў папяровым выглядзе.

Пры правядзенні экспертызы конкурсных матэрыялаў журы ацэньвала актуальнасць і навізну, навуковасць (карэктнасць ужывання тэрмінаў), праблемнасць (даследча-пошукавы характар тэмы), дакладнасць (адпаведнасць фактам, якія аб'ектыўна існуюць у навуцы), арыгінальнасць (уласны падыход да выбару тэмы і яе раскрыцця), змястоўнасць і мастацкі падыход (збалансаванасць зместу і формы, мастацкая якасць матэрыялу), ступень выкарыстання архіўных крыніц, дакладнасць афармлення даследчых работ (фармулёўка мэтай, задач, прадмета і аб'екта даследавання, спасылкі на першакрыніцы і інш.).

Конкурс праводзіўся па наступных тэматычных накірунках: “Гісторыя ўласнага роду, сям'і”, “Мае гераічныя продкі”, “З гісторыі родных мясцін”.

У конкурсе ўзялі ўдзел прадстаўнікі ўсіх рэгіёнаў краіны, вучні і настаўнікі: Брэсцкая вобласць – 16 навучальных устаноў, Віцебская вобласць – 17, Мінская вобласць – 32, г. Мінск – 9, Гродзенская вобласць – 17, Гомельская вобласць – 29, Магілёўская вобласць – 25 навучальных устаноў.

Адзначу, што кожны матэрыял, дасланы з названых мною вышэй устаноў адукацыі, варты ўвагі і ўяўляе сабою несумненную каштоўнасць. А гэта найлепшы доказ досведу іх працы па арганізацыі навукова-даследчай і творчай дзейнасці навучэнцаў.

Ад імя арганізатараў конкурсу выказваю падзяку кожнаму кіраўніку названых навучальных устаноў рэспублікі за ўвагу да сваіх выхаванцаў і супрацоўніцтва з часопісам “Роднае слова”, кожнаму навучэнцу, хто з такой шчырасцю і цеплынёю распавядаў пра родныя мясціны або сваіх гераічных продкаў. Словы ўдзячнасці адрасую кіраўнікам даследчых і творчых работ вучняў. І не беда, калі не атрымалася адразу перамагчы. Конкурс ёсць конкурс: усе ўдзельнікі не могуць стаць пераможцамі. Вы зрабілі больш важнае: вы вярнулі па-

мяць пра сваіх родзічаў, ушанавалі іх імёны і распавялі пра сваіх блізкіх іншым. А гэта азначае, што памяць пра вашых продкаў, удзячная, шчырая, пасялілася ў душах многіх, нават неведомых вам людзей. Значыць, жыцьце вашым продкам у памяці суайчыннікаў, а вам – працягваць далей справу вывучэння ўласнага радаводу і ганарыцца сваімі каранямі. Ад шчырага сэрца жадаем поспехаў на гэтым цяжкім і пачэсным шляху!

Няпроста было вызначыць найлепшыя са 167 дасланных матэрыялаў. Віншуем з перамогаю, сябры! Пераможцы адзначаны памятнымі падарункамі, дыпламамі I, II, III ступені, а кіраўнікі – граматамі.

Аб'яўленым конкурсам мы стараліся абудзіць у навучэнцаў, студэнтаў і моладзі пачуццё патрыятызму, нацыянальнай самасвядомасці і грамадзянскага абавязку, імкнуліся павысіць цікавасць да гісторыі і сучаснасці Айчыны, уласнага роду, сям'і; выхоўваць павагу да гераічнага мінулага краіны і сваіх продкаў, а таксама выявіць і заахоўваць таленавітых навучэнцаў і студэнтаў да вывучэння гісторыі ўласнага роду, родных мясцін, падтрымаць творчую ініцыятыву беларускай моладзі, вярнуць юныя сэрцы да іх каранёў і вытокаў. Перакананы: у нас атрымалася.

Прывяду цытату з конкурснай работы Кацярыны Астаповіч, вучаніцы X класа СШ № 4 г. Асіповічы (кіраўнік – настаўнік гісторыі Алена Гвідонаўна Анціховіч): “Гераічныя лёсы маіх продкаў, удзельнікаў Вялікай Айчыннай вайны, навучылі мяне проста і ісціне: неабходна любіць сваю зямлю, цаніць у наш няпросты час мірнае неба над галавой і памятаць, што гісторыя Радзімы пачынаецца з гісторыі кожнай сям'і. Сямейныя каштоўнасці, як мост з мінулага ў будучыню, з'яўляюцца залогам росквіту тваёй краіны”.

Нам вельмі важна, каб і пасля правядзення конкурсу навучэнцы не пакідалі цікавіцца гісторыяй уласнай сям'і, імкнуліся больш даведацца пра родных людзей, ведалі і клапаціліся пра месцы апошняга спачыну продкаў, ганарыліся іх гераічным мінулым. Натхняючы нашых маладых людзей вывучаць свой род, знаходзіць і сістэматызаваць звесткі пра родзічаў, мы бачым, як яны пачынаюць больш разумець, адкуль паходзяць, а праз гэта – шанаваць мінулае, клапаціцца пра сучаснае і дбаць пра будучыню.

І яшчэ: спадзяёмся, што кожны ўдзельнік конкурсу, які толькі наблізіўся да сваіх каранёў, прадоўжыць годную справу па вывучэнні ўласнага роду, а мы, арганізатары, пры правядзенні чарговых конкурсаў самай рознай тэматыкі пакінем за сабою права на адзін пастаянны накірунак творчых ці даследчых работ: “З гісторыі ўласнага роду”.

З павагай **Зоя ПАДЛІПСКАЯ.**

ВЫНІКІ РЭСПУБЛІКАНСКАГА КОНКУРСУ “ПАМЯЦЬ РОДУ: МІНУЛАЕ ВАЧЫМА СУЧАСНІКАЎ”

Дыпламамі I ступені ў намінацыі “Гісторыя ўласнага роду, сям’і” ўзнагароджаны:

Гладчанка Яна Якаўлеўна, вучаніца ДУА “Жодзінская жаночая гімназія” (кіраўнік – Аніскевіч Галіна Іванаўна, педагог дадатковай адукацыі);

Грушэцкі Алег Леанідавіч, журналіст;

Згрундо Ірына Генадзеўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры ДУА “Сярэдняя школа № 4 г. Жодзіна”;

Пархамчук Кацярына Андрэеўна, навучэнка Пінскага каледжа УА “Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. С. Пушкіна” (кіраўнік – Пархамчук Таццяна Валер’еўна, дырэктар ДУА “Гнеўчыцкі вучэбна-педагагічны комплекс дзіцячы сад – базавая школа” Іванаўскага раёна Брэсцкай вобласці).

Дыпламамі II ступені ў намінацыі “Гісторыя ўласнага роду, сям’і” ўзнагароджаны:

Борыс Людміла Сяргееўна, вучаніца ДУА “Любчанская сярэдняя школа” (кіраўнік – Веўнік Валянціна Васільеўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры);

Бурдзялёва Кацярына Ігараўна, вучаніца ДУА “Сярэдняя школа № 1 г. Касцюковічы” (кіраўнік – Барысенка Наталля Рыгораўна);

Гірнік Андрэй Паўлавіч, студэнт УА “Беларускі нацыянальны тэхнічны ўніверсітэт” (кіраўнік – Гірнік Таццяна Васільеўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры, намеснік дырэктара па выхаваўчай рабоце ДУА “Сярэдняя школа № 13 г. Жлобіна”);

Кавальчук Тэрэза Людзвікаўна – загадчык бібліятэкі ДУА “Гімназія № 2 г. Ваўкавыска”;

Кароткая Ларыса Васільеўна, сакратар вучэбнай часткі ДУА “Сярэдняя школа № 59 г. Гомеля”;

Кулак Вольга Валер’еўна, студэнтка Міжнароднага дзяржаўнага экалагічнага інстытута імя Д. І. Сахарава БДУ (кіраўнік – Варава Святлана Аляксандраўна, старшы захавальнік фондаў школьнага народнага гісторыка-краязнаўчага музея “Вытокі” ДУА “Райцаўскі вучэбна-педагагічны комплекс дзіцячы сад – сярэдняя школа”);

Лайкоў Уладзімір Піліпавіч, кіраўнік музея “Літаратурны космас Мётчы” ДУА “Мётчанскі вучэбна-педагагічны комплекс дзіцячы сад – сярэдняя школа”;

Лявонава Дзіяна Дзмітрыеўна, вучаніца УА “Касцюковіцкая раённая дзяржаўная гімназія” (кіраўнік – Фралова Аліна Альгірдаўна);

Марчанка Максім Сяргеевіч, вучань ДУА “Сярэдняя школа № 43 г. Гомеля” (кіраўнік – Марчанка Алена Вадзімаўна, намеснік дырэктара па вучэбнай рабоце).

Дыпламамі III ступені ў намінацыі “Гісторыя ўласнага роду, сям’і” ўзнагароджаны:

Антановіч Яраслаў Іванавіч, вучань ДУА “Сярэдняя школа № 4 г. Лунінца” (кіраўнікі – Масло Любоў Сяргееўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры, Антановіч Галіна Мікалаеўна, выкладчык УА “Лунінецкі ДППТК”);

Бандарэнка Ганна Васільеўна, вучаніца ДУА “Міхееўская сярэдняя школа” Дрыбінскага раёна (кіраўнік – Шаўчэнка Наталля Леанідаўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры);

Белаусава Вераніка Аляксандраўна, вучаніца ДУА “Клясціцкая дзіцячы сад – сярэдняя школа імя У. А. Хамчаноўскага Расонскага раёна” (кіраўнік – Белаусава Вікторыя Мікалаеўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры);

Брылёў Данііл Анатольевіч, вучань ДУА “Пашкаўскі навучальна-педагагічны комплекс дзіцячы сад – базавая школа” (кіраўнікі – Ненапушч Наталля Васільеўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры, Додалеў Сяргей Міхайлавіч – настаўнік гісторыі і геаграфіі);

Данько Алена Аляксандраўна, вучаніца ДУА “Сярэдняя школа № 4 г. Ваўкавыска” (кіраўнік – Лебядзевіч Віталій Аляксандравіч, настаўнік гісторыі);

Казека Юрый Аляксандравіч, вучань ДУА “Сярэдняя школа № 4 імя П. І. Батава г. Слоніма” (кіраўнік – Барысевіч Іна Георгіеўна);

Каткавец Маргарыта Аляксандраўна, вучаніца ДУА “Тышковіцкая сярэдняя школа” (кіраўнік – Барташ Наталля Мікалаеўна, настаўнік рускай мовы і літаратуры);

Маціюк Мацвей Аляксандравіч, вучань ДУА “Гімназія г. Белаазёрска” (кіраўнік – Хаванская Таццяна Аляксандраўна, настаўнік гісторыі);

Міхальцова Зоя Сяргееўна, вучаніца ДУА “Сярэдняя школа № 15 г. Магілёва” (кіраўнік – Наважылава Святлана Рыгораўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры);

Мяшэчка Любоў Аляксандраўна, вучаніца ДУА “Гімназія г. Пружаны” (кіраўнік – Кніга Галіна Паўлаўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры);

Рамадзіна Дзіна Вадзімаўна, кіраўнік аб’яднання па інтарэсах “Літаратурная галактыка” ДУА “Расненская сярэдняя школа”;

Раманюк Максім Валер’евіч, вучань ДУА “Сярэдняя школа № 4 імя В. Маркелава г. Гомеля” (кіраўнік – Кумашова Марыя Пятроўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры);

Палачаніна Святлана Сяргееўна, вучаніца ДУА “Параф’янаўская сярэдняя школа Докшыцкага раёна” (кіраўнік – Палачаніна Ірына Станіславаўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры);

Сілава Паліна Аляксандраўна, вучаніца ДУА “Гімназія № 6 г. Гродна” (кіраўнікі – Карп Вольга Аляксандраўна, настаўнік гісторыі, Сілава Святлана Уладзіміраўна, кандыдат гістарычных навук, дацэнт кафедры гісторыі Беларусі УА “Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы”);

Шпакоўскі Максім Рыгоравіч, вучань ДУА “Сярэдняя школа № 3 г. Століна” (кіраўнік – Шпакоўская Аксана Леанідаўна, настаўнік гісторыі і грамадазнаўства);

Ярашэвіч Алена, вучаніца ДУА “Сярэдняя школа № 4 г. Ваўкавыска” (кіраўнік – Лебядзевіч Віталій Аляксандравіч, настаўнік гісторыі);

Ярашэвіч Настасся Юр’еўна, настаўнік пачатковых класаў ДУА “Майская базавая школа Жлобінскага раёна” (кіраўнік – Асадчы Пятро Ігаравіч, настаўнік гісторыі).

Дыпломам **I ступені** ў намінацыі “**Мае геарайчныя продкі**” ўзнагароджаны:

Заруба Марыя Аляксандраўна, вучаніца ДУА “Сярэдняя школа № 7 г. Наваполацка” (кіраўнік – Прохарава Ала Нікандраўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры);

Студэнцкі гурток “Памяць” УА “Беларускі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт” (кіраўнік – Кузьміч Вольга Аляксандраўна, дацэнт кафедры беларускай філалогіі, выдатнік адукацыі, навуковы кансультант – Шахаб Вольга Васілеўна, кандыдат педагагічных навук, дацэнт).

Дыпломам **II ступені** ў намінацыі “**Мае геарайчныя продкі**” ўзнагароджаны:

Бурмінская Аляксандра Дзянісаўна, вучаніца ДУА “Сярэдняя школа № 61 г. Гомеля” (кіраўнік – Гасакова Людміла Іванаўна, настаўнік гісторыі);

Галіцкая Мая Аляксандраўна, настаўнік рускай мовы і літаратуры ДУА “Нядойская базавая школа Буда-Кашалёўскага раёна”.

Дыпломам **III ступені** ў намінацыі “**Мае геарайчныя продкі**” ўзнагароджаны:

Голахаў Арцём Вадзімавіч, вучань ДУА “Раманавіцкая сярэдняя школа Магілёўскага раёна” (кіраўнік – Голахаў Вадзім Мікалаевіч, настаўнік рускай мовы і літаратуры);

Значонак Дар’я Аляксандраўна, студэнтка УА “Беларускі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт” (кіраўнік – Савіцкая Надзея Яўсеўна, старшы выкладчык кафедры беларускай філалогіі);

Зубава Надзея Ігараўна, вучаніца ДУА “Сярэдняя школа № 20 г. Барысава” (кіраўнік – Каваленка Кацярына Аляксандраўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры);

Чамахуд Дзмітрый Сяргеевіч, вучань ДУА “Сярэдняя школа № 2 г. п. Хоцімска” (кіраўнік –

Кавалёва Надзея Іванаўна, настаўнік рускай мовы і літаратуры);

Чыгір Марына Аляксандраўна, вучаніца ДУА “Нёманская сярэдняя школа імя І. Д. Гурскага Уздзенскага раёна” (кіраўнік – Собаль Любоў Анатольеўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры);

Якаўлева Дар’я Дзмітрыеўна, вучаніца ДУА “Сярэдняя школа № 4 імя П. І. Батава г. Слоніма” (кіраўнік – Свірэпik Таццяна Уладзіміраўна, настаўнік гісторыі).

Дыпломам **I ступені** ў намінацыі “**3 гісторыі родных мясцін**” ўзнагароджаны:

Войшніс Фаіна Стэфанаўна, кіраўнік этнаграфічнага музея “Спадчына”, настаўнік беларускай мовы і літаратуры ДУА “Навучальна-педагагічны комплекс Забалацкія яслі-сад – сярэдняя школа”;

Шахаб Касандра Сімак, вучаніца ДУА “Гімназія № 23 г. Мінска з беларускай мовай навучання” (кіраўнік – Барадака Наталля Леанідаўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры).

Дыпломам **II ступені** ў намінацыі “**3 гісторыі родных мясцін**” ўзнагароджаны:

Анацка Кірыл Мікалаевіч, вучань ДУА “Каранёўскі яслі-сад – сярэдняя школа” (кіраўнік – Анацка Ірына Фёдараўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры);

Аўдзей Анастасія Аляксандраўна, вучаніца ДУА “Морацкі вучэбна-педагагічны комплекс дзіцячы сад – сярэдняя школа Клецкага раёна” (кіраўнік – Рамашка Алена Мікалаеўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры);

Баркоўская Ганна Сяргееўна, вучаніца ДУА “Пагосцкі вучэбна-педагагічны комплекс дзіцячы сад – сярэдняя школа Салігорскага раёна” (кіраўнік – Дудзенка Ларыса Леанідаўна, настаўнік географіі);

Бурвіна Міхаліна Юр’еўна, вучаніца ДУА “Ліцэй Івацэвіцкага раёна” (кіраўнік – Бурвін Людміла Мікалаеўна);

Караленя Жанна Сямёнаўна, дырэктар Дараганаўскага школьнага комплексна-краязнаўчага музея;

Сямёнава Карына Паўлаўна, вучаніца ДУА “Азерская сярэдняя школа” (кіраўнік – Цялюк Таццяна Іванаўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры);

Сянькевіч Марыя Юр’еўна, вучаніца ДУА “Суткаўскі вучэбна-педагагічны комплекс дзіцячы сад – базавая школа” (кіраўнік – Мацкевіч Сяргей Уладзіміравіч, настаўнік гісторыі).

Дыпломам **III ступені** ў намінацыі “**3 гісторыі родных мясцін**” ўзнагароджаны:

Гірнік Таццяна Васільеўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры, намеснік дырэктара

па выхаваўчай рабоце ДУА “Сярэдняя школа № 13 г. Жлобіна”;

Данільчык Іван Сяргеевіч, вучань ДУА “Свіслацкая сярэдняя школа Асіповіцкага раёна” (кіраўнік – Данільчык Ала Сяргееўна, настаўнік рускай мовы і літаратуры);

Кахавец Дар’я Вадзімаўна, вучаніца ДУА “Сярэдняя школа № 18 г. Пінска” (кіраўнік – Лягушына Ірына Аляксееўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры);

Кейзерава Яна Вітальеўна, вучаніца ДУА “Зубкаўская сярэдняя школа Клецкага раёна” (кіраўнікі – Кулага Ганна Аляксандраўна, Рычык Наталля Якаўлеўна, настаўнікі беларускай мовы і літаратуры);

Крышкоўскі Эрнэст Аляксандравіч, вучань ДУА “Сярэдняя школа № 1 г. Вілейкі” (кіраўнікі – Жыльцова Марына Мікалаеўна, настаўнік гісторыі, Пагуда Святлана Генадзьеўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры);

Кункевіч Дарына Уладзіміраўна, вучаніца ДУА “Астрошыцкі вучэбна-педагагічны комплекс дзіцячы сад – сярэдняя школа Лагойскага раёна” (кіраўнік – Макуцэвіч Алена Генадзьеўна, настаўнік гісторыі і грамадазнаўства);

Кухней Паліна Сяргееўна, вучаніца ДУА “Зубкаўская сярэдняя школа Клецкага раёна” (кіраўнікі – Сарокіна Алена Аляксееўна, настаўнік гісторыі, Талікадзэ Давід Джамалавіч, настаўнік геаграфіі і біялогіі);

Лешчанін Вікторыя Аляксандраўна, Кажмячонак Арцём Аляксандравіч, вучні ДУА “Уздзенская раённая гімназія” (кіраўнік – Гладкая Галіна Валянцінаўна, настаўнік гісторыі і грамадазнаўства);

Манкевіч Алена Уладзіміраўна, Яцкевіч Марыя Васільеўна, вучаніцы ДУА “Сярэдняя школа № 8 г. Магілёва” (кіраўнікі – Грахольская Святлана Анатольеўна, Рабава Святлана Мікалаеўна, настаўнікі беларускай мовы і літаратуры);

Мядзелец Анастасія Вітальеўна, Шыдлоўская Вікторыя Валер’еўна, вучаніцы ДУА “Сярэдняя школа № 6 г. Полацка” (кіраўнік – Баўстуноўская Валянціна Мікалаеўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры);

Развадоўская Вікторыя Казіміраўна, вучаніца ДУА “Вярэйкаўская сярэдняя школа” (кіраўнік – Грышкевіч Вольга Мікалаеўна, настаўнік гісторыі);

Сівакова Аляксандра Аляксандраўна, вучаніца ДУА “Смальянская сярэдняя школа Аршанскага раёна” (кіраўнік – Мяжэвіч Віктар Алегавіч, настаўнік беларускай мовы і літаратуры);

Слуцкая Дар’я Алегаўна, вучаніца ДУА “Азярэцкая дзіцячы сад – сярэдняя школа Глыбоцкага раёна” (кіраўнік – Рубніковіч Зоя Мацвееўна, настаўнік гісторыі і грамадазнаўства);

Строк Уладзіслаў Паўлавіч, вучань ДУА “Свіслацкая сярэдняя школа Асіповіцкага раёна” (кіраўнік – Строк Ірына Аляксандраўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры);

Травулька Яна Леанідаўна, вучаніца ДУА “Максімавіцкі вучэбна-педагагічны комплекс дзіцячы сад – сярэдняя школа” (кіраўнік – Макарэвіч Любоў Канстацінаўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры);

Труханаў Уладзіслаў Дзмітрыевіч, вучань ДУА “Сярэдняя школа № 1 г. Докшыцы” (кіраўнік – Казлоўская Марына Вітальеўна);

Чорная Аксана Алегаўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры ДУА “Халопеніцкая сярэдняя школа імя Максіма Багдановіча Крупскага раёна”;

Шаўчэнка Наталля Леанідаўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры ДУА “Міхееўская сярэдняя школа”;

Шынковіч Вольга Андрэеўна, вучаніца ДУА “Радунская сярэдняя школа” (кіраўнік – Кампанеец Святлана Юльянаўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры);

Яскевіч Вольга Ігараўна, вучаніца ДУА “Сярэдняя школа № 9 г. Оршы” (кіраўнік – Міхновіч Наталля Анатольеўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры).

Дыпламамі ўзнагароджаны:

Аванесян Арцём Сяргеевіч, Трухаў Ілья Раманавіч, вучні ДУА “Сярэдняя школа № 22 г. Гомеля” (кіраўнік – Набока Ларыса Вітальеўна);

Агейчык Ірына Сяргееўна, настаўнік гісторыі ДУА “Гімназія № 43 г. Мінска”;

Акулава Кацярына Сяргееўна, вучаніца ДУА “Сярэдняя школа № 3 імя В. М. Усава г. Гродна” (кіраўнік – Яскевіч Ларыса Васільеўна, настаўнік гісторыі);

Астаповіч Кацярына Максімаўна, вучаніца ДУА “Сярэдняя школа № 4 г. Асіповічы” (кіраўнік – Анціховіч Алена Гвідонаўна, настаўнік гісторыі);

Арлова Ганна Вячаславаўна, навучэнка УА “Лоеўскі дзяржаўны педагагічны каледж” (кіраўнік – Сямашка Людміла Мікалаеўна);

Архіпаў Максім Уладзіміравіч, ДУА “Шумілінская раённая гімназія-інтэрнат” (кіраўнік – Васілеўская Алена Уладзіміраўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры);

Аўрайцэвіч Надзея Вадзімаўна, вучаніца ДУА “Мядзельскі вучэбна-педагагічны комплекс яслі-сад – сярэдняя школа” (кіраўнік – Дзевятоўская Вольга Леанідаўна, настаўнік гісторыі);

Ашарчук Юлія Ігараўна, вучаніца ДУА “Лельчыцкая сярэдняя школа № 1” (кіраўнік – Гаўрылавец Наталля Міхайлаўна, настаўнік гісторыі);

Бакавец Дар'я, вучаніца ДУА “Сярэдняя школа № 1 г. Івацэвічы” (кіраўнік – Дайлід Вольга Васільеўна, настаўнік гісторыі);

Баравік Настасся Паўлаўна, вучаніца ДУА “Сярэдняя школа № 13 г. Жлобіна” (кіраўнік – Гірнік Таццяна Васільеўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры, намеснік дырэктара па выхаваўчай рабоце);

Батура Таццяна Аляксандраўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры ДУА “Навасёлкаўская базавая школа”;

Брэус Вольга Сяргееўна, вучаніца ДУА “Сярэдняя школа № 14 г. Мазыра” (кіраўнік – Краўчанка Ларыса Іванаўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры);

Бурак Ганна Дзмітрыеўна, вучаніца ДУА “Сярэдняя школа № 1 г. Наваполацка” (кіраўнік – Кагалёнак Галіна Мікалаеўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры);

Бурдзін Арцём Андрэвіч, навучэнец ДУА “Брэсцкі абласны ліцэй імя П. М. Машэрава” (кіраўнік – Бурдзіна Іна Валер’еўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры);

Бур’як Надзея Аляксандраўна, вучаніца ДУА “Клецкая сярэдняя школа № 3” (кіраўнік – Прышчэпа Алена Мікалаеўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры);

Васільева Аніта Русланаўна, вучаніца ДУА “Сярэдняя школа № 16 г. Барысава” (кіраўнік – Дубавец Таццяна Канстанцінаўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры);

Воюш Руслан Валер’евіч, педагог дадатковай адукацыі ДУА “Сярэдняя школа № 1 г. Полацка”;

Гарусава Юлія Мікалаеўна, вучаніца ДУА “Расненская сярэдняя школа” (кіраўнік – Антонава Таццяна Віктараўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры);

Гаўрылавец Ганна Віктараўна, вучаніца ДУА “Лельчыцкая раённая гімназія” (кіраўнік – Казачэнка Ірына Рыгораўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры);

Грыб Паліна Сяргееўна, вучаніца ДУА “Пліская сярэдняя школа імя В. А. Мікуліча” (кіраўнік – Грыб Таццяна Міхайлаўна, настаўнік гісторыі і грамадазнаўства);

Гурба Мікалай Сяргеевіч, вучань ДУА “Сярэдняя школа № 3 г. Бярозы” (кіраўнік – Сцяфанова Марыя Сяргееўна);

Дабрынец Дзмітрый Сяргеевіч, вучань ДУА “Столінская дзяржаўная гімназія” (кіраўнік – Вабішчэвіч Святлана Уладзіміраўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры);

Давідовіч Дзмітрый Сяргеевіч, вучань ДУА “Астрошыцкі вучэбна-педагагічны комплекс дзіцячы сад – сярэдняя школа” (кіраўнік – Макуцэвіч Алена Генадзьеўна, настаўнік гісторыі і грамадазнаўства);

Дайнеко Мікіта Мікалаевіч, вучань ДУА “Доўгаўскі вучэбна-педагагічны комплекс дзіцячы сад – сярэдняя школа” (кіраўнік – Маслюкова Галіна Уладзіміраўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры);

Драба Ірына Валер’еўна, вучаніца ДУА “Міёрская сярэдняя школа № 2” (кіраўнік – Драба Жанна Зянонаўна, намеснік дырэктара па вучэбнай рабоце);

Дубавец Таццяна Іванаўна, вучаніца ДУА “Расненская сярэдняя школа” (кіраўнік – Рамадзіна Дзіна Вадзімаўна, кіраўнік аб’яднання па інтарэсах “Літаратурная галактыка”);

Елінская Яўгенія Аляксандраўна, вучаніца ДУА “Лешніцкі навучальна-педагагічны комплекс дзіцячы сад – сярэдняя школа” (кіраўнік – Пяткевіч Алена Мікалаеўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры);

Загвоздава Аліна Сяргееўна, вучаніца ДУА “Сярэдняя школа № 2 імя А. І. Дубасарскага г. п. Шуміліна” (кіраўнік – Навуменка Ала Анатольеўна, настаўніца беларускай мовы і літаратуры);

Зайцава Ева Ігараўна, Зайцава Яўгенія Ігараўна, вучаніцы ДУА “Сярэдняя школа № 15 г. Магілёва” (кіраўнік – Наважылава Святлана Рыгораўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры);

Іванова Анастасія Віктараўна, вучаніца ДУА “Сярэдняя школа № 4 г. Касцюковічы” (кіраўнік – Маслянкова Святлана Валянцінаўна, настаўнік гісторыі і грамадазнаўства);

Казак Юлія, вучаніца ДУА “Сярэдняя школа № 34 г. Мінска” (кіраўнік – Салагубоўская Ларыса Уладзіміраўна, настаўнік рускай мовы і літаратуры);

Канопліч Наталля Уладзіміраўна, вучаніца ДУА “Лельчыцкая сярэдняя школа № 1” (кіраўнік – Гаўрылавец Наталля Міхайлаўна, настаўнік гісторыі);

Капуцкі Елізар Дзмітрыевіч, вучань ДУА “Сярэдняя школа № 14 г. Маладзечна” (кіраўнік – Барташэвіч Рыма Расціславаўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры);

Караткевіч Дзіяна Міхайлаўна, вучаніца ДУА “Браніслаўскі дзіцячы сад – базавая школа” (кіраўнік – Цупік Валянціна Міхайлаўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры);

Караткова Настасся Алегаўна, вучаніца ДУА “Сярэдняя школа № 2 г. Мар’іна Горка” (кіраўнік – Скавыш Ганна Пятроўна);

Кароткіна Валянціна Васільеўна, Мітрафанова Яна Андрэеўна, вучні ДУА “Тумілавіцкая дзіцячы сад – сярэдняя школа Докшыцкага раёна” (кіраўнік – Варанковіч Наталля Пятроўна, настаўнік рускай мовы і літаратуры, Сініца Тамара Уладзіміраўна, настаўнік рускай мовы і літаратуры);

Касіянік Сяргей Яўгенавіч, вучань ДУА “Кватарскі навучальна-педагагічны комплекс яс-

лі-сад – базавая школа” (кіраўнік – Сідаркевіч Тэрэза Іосіфаўна, настаўнік рускай і беларускай мовы і літаратуры);

Кірпи́чанка Дар’я Юр’еўна, вучаніца ДУА “Мурынборскі вучэбна-педагагічны комплекс яслі-сад – сярэдняя школа Касцюковіцкага раёна” (кіраўнік – Скрыпчанка Ірына Мікалаеўна – настаўнік беларускай мовы і літаратуры);

Кірэчка Аляксей Аляксеевіч, вучань ДУА “Мачульская базавая школа” (кіраўнік – Кірэчка Пётр Гаўрылавіч, настаўнік гісторыі);

Кісялевіч Вадзім Аляксандравіч, вучань ДУА “Лельчыцкая сярэдняя школа № 2” (кіраўнік – Ліпская Любоў Пятроўна);

Крупень Надзея Міхайлаўна, вучаніца ДУА “Сярэдняя школа № 1 г. Давыд-Гарадка” (кіраўнік – Вабішчэвіч Віктар Васільевіч, настаўнік гісторыі);

Крэчун Валерыя Мінаўна, вучаніца ДУА “Сярэдняя школа № 2 г. Хойнікі” (кіраўнік – Грачыха Людміла Уладзіміраўна, настаўнік рускай мовы і літаратуры);

Куксачэнка Дар’я Аляксандраўна, вучаніца ДУА “Крынічанская сярэдняя школа Мазырскага раёна” (кіраўнік – Алісейка Галіна Раманаўна, настаўнік геаграфіі);

Лінга Анастасія Генадзьеўна, Гень Міраслаў Валянцінавіч, вучні ДУА “Пагародзенская сярэдняя школа” Воранаўскага раёна (кіраўнік – Гень Валянціна Валер’еўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры);

Лісункова Анастасія Дзмітрыеўна, вучаніца ДУА “Сярэдняя школа № 9 г. Оршы” (кіраўнік – Міхновіч Наталля Анатольеўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры);

Лубенская Ксенія Андрэеўна, вучаніца ДУА “Сярэдняя школа № 136 г. Мінска” (кіраўнік – Французава Наталля Мікалаеўна – настаўнік беларускай мовы і літаратуры);

Лугаўцова Іна Міхайлаўна, вучаніца ДУА “Сярэдняя школа № 9 г. Оршы” (кіраўнік – Міхновіч Наталля Анатольеўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры);

Макаранка Наталля Мікалаеўна, настаўнік-дэфектолаг ДУА “Сярэдняя школа № 2 г. п. Хоцімска”;

Малахоўская Анастасія Дзмітрыеўна, вучаніца ДУА “Сярэдняя школа № 4 г. Жодзіна” (кіраўнік – Згрудно Ірына Генадзеўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры);

Мардас Надзея Аляксандраўна, вучаніца ДУА “Калачаўскі Вучэбна-педагагічны комплекс дзіцячы сад – сярэдняя школа Лагойскага раёна” (кіраўнік – Ваўчок Любоў Сяргееўна, кіраўнік гуртка “Музеязнаўства”);

Маркоўскі Сяргей Віктаравіч, вучань ДУА “Бараўская сярэдняя школа Лельчыцкага раё-

на” (кіраўнік – Семянюк Наталля Міхайлаўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры);

Марозаў Мікіта Міхайлавіч, Скуратовіч Анастасія Дзмітрыеўна, Шылаў Дзмітрый Ігаравіч, вучні ДУА “Фашчаўскі вучэбна-педагагічны комплекс дзіцячы сад – сярэдняя школа Шклоўскага раёна” (кіраўнік – Курлянкава Марына Вячаславаўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры);

Масурманкулаў Артур Бахціяравіч, вучань ДУА “Сярэдняя школа № 34 г. Мінска” (кіраўнік – Ганчароў Мікалай Мікалаевіч, настаўнік гісторыі);

Масько Вікторыя Аляксандраўна, вучаніца ДУА “Гурнаўшчынскі вучэбна-педагагічны комплекс дзіцячы сад – базавая школа Клецкага раёна” (кіраўнік – Хаванская Наталля Уладзіміраўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры);

Матошка Дар’я Аляксандраўна, вучаніца ДУА “Сярэдняя школа № 3 г. Смаргоні” (кіраўнік – Мінкевіч Галіна Антонаўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры);

Мельнікава Ірына Уладзіміраўна, вучаніца ДУА “Палянінавіцкі вучэбна-педагагічны комплекс дзіцячы сад – сярэдняя школа” (кіраўнік – Андрэйчыкава Ала Іванаўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры);

Міхнавец Ксенія Сяргееўна, вучаніца ДУА “Стараюрковіцкі вучэбна-педагагічны комплекс дзіцячы сад – сярэдняя школа Любанскага раёна” (кіраўнік – Пажэмяцкас Галіна Уладзіміраўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры);

Новік Даяна Генадзьеўна, вучаніца ДУА “Сярэдняя школа № 140 г. Мінска” (кіраўнік – Філімонава Ганна Валер’еўна, настаўнік рускай мовы і літаратуры);

Папкова Лілія Віктараўна, намеснік дырэктара па вучэбнай рабоце ДУА “Княжыцкая сярэдняя школа”;

Пугачова Дзіяна Генадзьеўна, вучаніца ДУА “Гімназія г. Фаніпаля” (кіраўнік – Есіповіч Іна Аляксандраўна, настаўнік гісторыі);

Пучкова Марыя Аляксандраўна, вучаніца ДУА “Сярэдняя школа № 173 г. Мінска” (кіраўнік – Грыжмаловіч Галіна Паўлаўна, настаўнік гісторыі);

Пятровіч Юлія Сяргееўна, вучаніца ДУА “Сярэдняя школа № 2 г. Валожнына” (кіраўнік – Пятровіч Аксана Іванаўна, настаўнік гісторыі);

Радзілавец Марыя Сяргееўна, вучаніца ДУА “Сярэдняя школа № 2 г. Турава” (кіраўнік – Зямлянкі Таццяна Мікалаеўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры);

Раманава Яна Віктараўна, вучаніца ДУА “Лельчыцкая сярэдняя школа № 1” (кіраўнік – Гаўрылавец Наталля Міхайлаўна, настаўнік гісторыі);

Раманенка Ала Аляксандраўна, вучаніца ДУА “Пянчынская сярэдняя школа Буда-Кашалёўскага раёна” (кіраўнік – Раманенка Таццяна Міхайлаўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры);

Рышкевіч Валерыя Уладзіміраўна, вучаніца ДУА “Сярэдняя школа № 3 г. Асіповічы” (кіраўнік – Жаўрыд Клаўдзія Уладзіміраўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры);

Савасцьяннік Наталля Уладзіміраўна, настаўнік французскай мовы ДУА “Гімназія № 2 г. Ваўкавыска”;

Сазонаў Мікіта Уладзіміравіч, вучань ДУА “Сярэдняя школа № 200 г. Мінска” (кіраўнік – Малашэвіч Наталля Сямёнаўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры);

Сакалоўская Валянціна Міхайлаўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры ДУА “То-нежскі дзіцячы сад – базавая школа”;

Салаўёва Кацярына, Селядцоў Дзяніс, вучні ДУА “Сярэдняя школа № 34 г. Мінска” (кіраўнік – Котава Наталля Уладзіміраўна, намеснік дырэктара па вучэбнай рабоце);

Самсонава Таццяна Віктараўна, вучаніца ДУА “Сярэдняя школа № 39 г. Гомеля” (кіраўнік – Кандрацьева Анастасія Віктараўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры);

Саранчук Мікіта Ігаравіч, Саранчук Ягор Ігаравіч, вучні ДУА “Сярэдняя школа № 10 г. Барысава” (кіраўнік – Лоўкіна Святлана Леанідаўна, настаўнік рускай мовы і літаратуры);

Саўчук Даная Аляксандраўна, вучаніца ДУА “Сярэдняя школа № 1 г. Любані” (кіраўнік – Шаплыка Ірына Іванаўна, настаўнік гісторыі);

Севарынец Ганна Канстанцінаўна, настаўнік рускай мовы і літаратуры ДУА “Смалявіцкая раённая гімназія”;

Селязнёва Аляксандра Паўлаўна, вучаніца ДУА “Клясціцкая дзіцячы сад – сярэдняя школа імя У. А. Хамчаноўскага Расонскага раёна” (кіраўнік – Хамянок Галіна Іларыёнаўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры);

Стрэж Аляксандра Вітальеўна, вучаніца ДУА “Агульнаадукацыйная сярэдняя школа № 5 г. Вілейкі” (кіраўнік – Рогач Надзея Аляксандраўна, настаўнік гісторыі);

Сулкоўская Анастасія Міхайлаўна, вучаніца ДУА “Хільчыцкі дзіцячы сад – сярэдняя школа” (кіраўнік – Сулкоўская Алена Фёдараўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры);

Сыса Валянціна Анатоцьеўна, настаўнік гісторыі ДУА “Шырокаўская сярэдняя школа”;

Тамашоў Мікалай Васільевіч, настаўнік беларускай мовы і літаратуры ДУА “Дараганаўскі вучэбна-педагагічны комплекс дзіцячы сад – сярэдняя школа”;

Тамашэвіч Вячаслаў Уладзіміравіч, Грэцкая Дар’я Мікалаеўна, вучні ДУА “Узьмёнская дзіцячы сад – сярэдняя школа” (кіраўнік – Матэленак Наталія Паўлаўна, настаўнік гісторыі);

Тоцікава Ганна Ігараўна, вучаніца ДУА “Бу-да-Люшаўская сярэдняя школа” (кіраўнік – Ла-

пікава Людміла Ігнацьеўна, настаўнік беларускай і рускай мовы і літаратуры);

Тур Мікіта Аляксандравіч, вучань ДУА “Ялізаўская сярэдняя школа” (кіраўнік – Мурог Алена Віктараўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры);

Філоменка Юлія Мікалаеўна, вучаніца ДУА “Козенская сярэдняя школа Мазырскага раёна” (кіраўнік – Руднік Наталля Сяргееўна);

Хадыка Алена Валер’еўна, Ляўковіч Анастасія Аляксандраўна, студэнткі УА “Беларускі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт” (кіраўнік – Русак Вольга Уладзіміраўна);

Хоміч Настасся Генадзьеўна, вучаніца ДУА “Лошніцкая гімназія Барысаўскага раёна” (кіраўнік – Сякацкая Алена Станіславаўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры);

Цітова Аліна Ігараўна, вучаніца ДУА “Гімназія № 1 г. Горкі” (кіраўнік – Гаўрыленка Алена Віктараўна, настаўнік пачатковых класаў);

Ціхановіч Аляксандр Мікалаевіч, вучань ДУА “Сярэдняя школа № 2 г. п. Карэлічы” (кіраўнік – Бондарава Настасся Аляксандраўна, настаўнік гісторыі);

Цэдрык Валянціна Андрэеўна, вучаніца ДУА “Цяхцінскі вучэбна-педагагічны комплекс дзіцячы сад – сярэдняя школа Бялыніцкага раёна” (кіраўнік – Шакура Лілія Фёдараўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры);

Чагулова Алена Ігараўна, вучаніца ДУА “Клясціцкая дзіцячы сад – сярэдняя школа імя У. А. Хамчаноўскага Расонскага раёна” (кіраўнік – Лукашонак Галіна Уладзіміраўна, кіраўнік школьнага музея Народнай славы, настаўнік рускай мовы і літаратуры);

Чайчыц Алена Іванаўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры ДУА “Здзітаўская сярэдняя школа”;

Чарняўская Кацярына Генрыхаўна, Якубашка Марк Іванавіч, вучні ДУА “Лойкаўская сярэдняя школа” (кіраўнік – Храмлук Марыя Іосіфаўна, настаўнік беларускай мовы і літаратуры, кіраўнік народнага музея “Вытокі”);

Шпец Марыя Анатоцьеўна, вучаніца ДУА “Карабоўская дзіцячы сад – сярэдняя школа Глыбоцкага раёна імя Р. І. Мацеюна” (кіраўнік – Чаронка Лілія Ануфрыеўна, настаўнік гісторыі);

Шчарбініна Ганна Паўлаўна, вучаніца ДУА “Гімназія № 71 г. Гомеля” (кіраўнік – Агіевіч Жанна Аркадзьеўна, настаўнік гісторыі і грамадазнаўства);

Ярашэвіч Алеся Валер’еўна, вучаніца ДУА “Вучэбна-педагагічны комплекс Навасёлкаўскі яслі-сад – базавая школа Слонімскага раёна” (кіраўнік – Назарава Іна Уладзіміраўна, кіраўнік школьнага музея).

Арганізатары конкурсу: установа «Рэдакцыя часопіса “Роднае слова”» і РВУ «Выдавецкі дом “Звязда”».

КАРАНІ І КРОНА ДАБРЫНІ

ЛАКАНІЧНЫ ВЕРШ АНАТОЛЯ ВЯРЦІНСКАГА

Даўно вядома: сапраўдная творчасць заўсёды нараджаецца з любові да свету, са здзіўлення яго шматфарбнасцю і шматграннасцю, часта нечаканымі (а то і парадаксальнымі) праявамі. Абыякавасць, інфантальнае сузіральніцтва ніколі не былі стымулятарамі і плённымі спадарожнікамі мастацтва. Калі да глыбіні душы нічога не хвалюе, шчыра не радуе ці не засмучае, істотна не ўзрушае – не варта брацца за напісанне верша ці музыкі, аб’ёмнага мастацкага палатна ці мініяцюрнага пейзажнага эцюда.

Паэзія лаўрэата Дзяржаўнай прэміі Беларусі Анатоля Вярцінскага (нар. 18 лістапада 1931 г., в. Дзямешкава Лепельскага раёна) сцвярджае ва ўсіх абраных аўтарам жанрах глыбока індывідуальны, зусім не трафарэтны, не заштампаваны погляд на рэчаіснасць, выяўляе важкасць, не прасталінейнасць роздуму над шматлікімі праявамі ў свеце і грамадстве, дзе прызначэнне чалавека – быць носьбітам і абаронцам дабрыві, справядлівасці, характва. Гэтыя арыенціры гуманістычнай пазіцыі выяўляюцца не толькі ў самім змесце твораў але і нярэдка ў іх назвах: “Чалавечы знак”, “Даруйце!”, “Спачуванне”, “Глыток азону”, “Бяссрэбранікі”, “Перад братняй магілай”, “Чалавецтва”, “Ноччу заплакала дзіця...”, “Ратунак...”.

Зробленае ў роднай літаратуры А. Вярцінскім вядома многім чытачам у Беларусі. Знаёмыя з нашым суайчыннікам (у той ці іншай ступені) і аматары прыгожага пісьменства іншых народаў, і блізкіх, і далёкіх.

Сярод паэтычных набыткаў аўтара – сюжэтныя вершы і балады, любоўная і з элементамі палемікі гратэска-іранічная лірыка, паэмы, непадобныя як у плане аб’ёму, так і ў мастацка-выяўленчых адносінах. У арсенале аднаго з найбольш значных майстроў другой паловы ХХ – пачатку ХХІ ст. шмат вершаў з разгорнутай фабулай, ёмістых і сацыяльна насычаных: “Дынамік”, “Рэквіем”, “Эдзіт Піяф хоча любві”, “Балада пра спаленую вёску і жывога пеўня”, “Статак вяртаецца з поля”, “Мама мыла раму...”, “Замест эпітафіі”, “Здарэнне ля шлагбаума”.

85

Аднак Анатоля Вярцінскі яскрава сцвердзіўся і як майстар кароткага верша, у якім знітаваны роздум і пачуццё, пераканальны асабісты погляд, індывідуальнае асэнсаванне з’яў і падзей; выказаны рэльефна, найчасцей без ускладненай метафарычнасці, сімпатыі і антыпатыі ў дачыненні да навакольнага свету. Аўтар выявіў сябе непадобна да іншых і разам з тым у рэчышчы асноўных філасофскіх, гуманістычных канцэпцый найлепшых узораў нацыянальнай літаратуры. Ён зусім не адзінокі ў плане развіцця і ўзбагачэння традыцыі Максіма Багдановіча (“Жыві і цэльнасці шукай / Аб шыраце духоўнай дбай”), у разуменні і спасціжэнні свету старэйшымі мастакамі, з якімі давялося працаваць поруч (Максім Танк, Аркадзь Куляшоў, Пімен Панчанка, Пятрусь Броўка, Анатоля Вялюгін, Аляксей Пысін, Сяргей Дзяргай), і равеснікамі (Рыгор Барадулін, Ніл Гілевіч, Янка Сіпакоў, Геннадзь Бураўкін, Васіль Зуёнак, Пятрусь Макаль, Міхась Стральцоў, Анатоля Грачанікаў, Юрась Свірка).

Гэта не азначае, што згаданыя паэты блізкія ва ўсім манерай пісьма А. Вярцінскаму. Аднак менавіта ў вершы лаканічнай плошчы розных аўтараў шмат канцэптuallyна агульнага, роднас-

нага: імкненне да найбольш істотнага, адсутнасць лексічнай квяцістасці, карункавай вязі, апісальніцтва.

Афарыстычнасцю мыслення зарэкамендавалі сябе і маладзейшыя калегі паэта – Алесь Разанаў, Раіса Баравікова, Юрка Голуб, Уладзімір Някляеў, Валянціна Коўтун, Ніна Мацяш, Вольга Іпатава, Алэг Мінкін... Шкада, што некаторых з іх сёння ўжо няма сярод жывых. У апошнія гады да жанру кароткага верша не без поспеху звяртаецца Ларыса Раманава.

Яшчэ першай кнігай “Песня пра хлеб” (1962) А. Вярцінскі засведчыў, што ён па-сыноўняму моцна і ўдзячна, надзвычай арганічна, натуральна, без празмернага пафасу ўлюбёны ў сцэжкі і шляхі, сціплыя і дарагія сэрцу краявіды роднай зямлі, яе мінулае і сучаснае, гераічную, нярэдка драматычную і трагічную гісторыю. Пацвердзіў, што ён чалавек менавіта гэтай зямлі, якая заўсёды нараджала і нястомных сейбітаў, жней, і таленавітых дойдлаў, кавалёў, разьбяроў, ганчароў, і музыкаў. І паэтаў таксама. У багатай спадчыне продкаў – карані аўтарскага дрэва паэзіі (дарэчы, А. Вярцінскі называе любімым дрэвам клён), адтуль найбольш адчувальныя імпульсы, біятокі ягоных радкоў. Невыпадкова ён заўжды так высока цаніў паэта-франтавіка Аляксея Пысіна, які занатаваў аднойчы для сябе, для сучаснікаў і нашчадкаў: “Мне Радзіма адкрывае ў дарагіх радзімках твар”.

Невялікая аб’ёмная кніга А. Вярцінскага “Асобныя радкі...” (Мінск: Галіяфы, 2010) складзеная з лаканічных твораў, напісаных у розны час, але паяднаных, сабраных пад адным “дахам” згодна з аўтарскай канцэпцыяй – данесці да чытача найбольш істотнае ў адчуванні, спасціжэнні свету, у разуменні сувязей з вытокамі, каранямі. Тут і вершы пра першыя сустрэчы і першыя ростані закаханых сэрцаў, пра таямніцы адвечных пачуццяў, між якіх каханне – пуцяводная зорка. Яна нярэдка вызначала лёс чалавека, той шлях, які вядзе па жыцці. Адна з кніг аўтара недарэмна атрымала назву “Час першых зорак” (1976). Пра тое самае і пазнейшы паэтычны зборнік “Святло зямное” (1981). Для А. Вярцінскага жанчына – сімвал чысціні і светлыні.

Кампазіцыйна “Асобныя радкі...” складаюцца з чатырох раздзелаў: “Людзі, будзьма чалавечкамі!”, “Жанчына. Мужчына. Каханне...”, “Гэты боль – асаблівы”, “Зямля і неба”. Камертонам для ўсіх радкоў гэтага выдання можна ўзяць наступныя:

Бачу я: нехта некага любіць.

Гэта іх справа,

гэта іх права.

Бачу я: нехта некага губіць.

Тут і мая ўжо справа [1, с. 8].

Чым прываблівае і чым адметны верш А. Вярцінскага? Думкай і інтанацыяй, якая не імкнецца на ўзвышаныя катурны. Голас аўтара – голас неабякавага суразмоўцы, якому важна данесці да людзей асабістае стаўленне да ўсяго, што хвалюе, не дае спакою, не дае права жыць па прыцыпе “мая хата з краю”. Але для яго не проста цікавы, але і проста неабходны голас таго чалавека, які поруч або недзе далёка хоча сказаць нешта сваё, падзяліцца з іншымі сваімі прызнаннямі. У гэтым сэнсе многія тэзісныя фразы з нобелеўскай лекцыі Святланы Алексіевіч “Аб прайгранай бітве” цесна паяднаных з мастакоўскай задачай паэта: “Я люблю, як гаворыць чалавек... Люблю адзінокі чалавечы голас. Гэта мая самая вялікая любоў і страсць”.

Сумленне, якое не павінна быць у стане анабіёзу, адзін з галоўных, ключавых імпульсаў у асэнсаванні з’явы, падзеі, учынку, у ацэнках дня ўчорашняга і сённяшняга:

Ты кажаш, сяброў усё менш і менш?

Гаворыш аб гэтым як аб драме?

Ды горшае – гэта сціранне меж

паміж непрыяцелямі і сябрамі [1, с. 14].

У структурных адносінах лаканічны верш паэта рэалізаваны ў шырокім страфічным дыяпазоне – ад дыптыха да актавы:

Ён гучных слоў нагаварыў нямала.

Яна ж заплакала і тым усё сказала [1, с. 42].

Не ўсе і не заўсёды

вяртаюцца пчолы ў соты,

і птушкі па вясне

не ўсе далятаюць, не.

Упаў журавель на дасвецці,

выбіўся з сіл і надзей...

Тое ж і ў нашым свеце,

Тое ж і ў нас, у людзей [1, с. 69].

А паміж прыведзенымі ўзорамі-палюсамі – тэрцыны, 5-радкоўі, секстыны. Адна з такіх секстын адрасавана моладзі – тым, каму працягваць эстафету пакаленняў, “знаходзіць сябе ў сяўбе”:

Ты ў такім шчаслівым узросце,

калі яшчэ сэрца не ведае злосці.

Калі ўсё яшчэ наперадзе –

і дарогі, і масты.

Калі ўсё яшчэ – на тым беразе,

а на гэтым – толькі ты [1, с. 77].

Анатоль Вярцінскі здолеў перадаць свае адчуванні, сваё ўспрыманне свету ў паэтычных творах рознай будовы – верлібр, танічны (акцэнтны) верш. Не цураецца ён і традыцыйных формаў сілаба-тонікі з як пірыхіямі і спандэямі, строгай, урэгуляванай арганізацыяй меладыч-

найплыні і знешняга, без графічных “калдобін-выбоінаў”, гарманічна-цэласнага малюнку:

*Вось твой лясок. Вось твой пясок.
Вось твае сосны, твая яма.
Пачуць бы яшчэ разок: “Сынок”.
Паклікаць бы яшчэ раз: “Мама” [1, с. 16].*

Інтэлектуальна-філасофскае мысленне аўтара – адна з вызначальных каардынатаў творцы, дзе інтанацыі знаходзяць аптымальнае для ўсяго мастацкага палатна выяўленне. Рытма-мелодыка радка тут не проста своеасаблівая, а надзвычай істотная для вырашэння задумы, для найбольш поўнага псіхалагічнага раскрыцця перажыванняў героя, пэўнага эмацыйнага імгнення ў тых ці іншых абставінах, у канкрэтным рэальным асяроддзі. Містыка і беспрадметная абстрактная фантастыка найменш хваляюць паэта – ён амаль скрозь у жыцці непрыдуманым, такім, якое яно ёсць у сапраўднасці. Але гэта зусім не сведчыць, што паэт у палоне звычайнага апісальніцтва ці банальнай ілюстрацыйнасці.

У жыцці яго цікавяць і турбуюць таксама шматлікія недарэчнасці і метамарфозы:

*“Залаты шлягер”, “залаты матч”,
“залатое пярэ”, “залаты мяч”,
“залаты віцязь”, “залаты знак”...
Ці не шмат золата, аднак?
Яшчэ і такое пытанне гучыць:
“Ці ўсё тое золата, што блішчыць?” [1, с. 23].*

Паэта непакоіць многае, але мастак адрозніваецца ад павярхоўнага ілюстратара тым, што ўмее выбіраць найбольш істотнае. Ён факусуе ўвагу не толькі на прыгожае і гарманічнае, садзейнічае актывізацыі думак і разваг іншых – няхай нават над вядомым задоўга да нас.

Дбаючы пра “высокае неба ідэалу”, ён нікога не прымушае, не агітуе быць выключна, абавязкова ў храме ягоных маральных перакананняў і эстэтычных схільнасцяў. Хутчэй – запрашае і заахвочвае да сумеснага роздуму над самымі рознымі рэчамі, якія тычацца сэнсу чалавечага існавання, прызначэння быць патрэбным у гэтым свеце для тых, хто вакол цябе. Хоць, безумоўна, усе людзі розныя: “Хаця мы ўсе – браты па розуму, / але чамусь думаем па-рознаму”. Пры гэтым сваю пазіцыю ён не ўтойвае, не маскіруе.

Народная мудрасць, скандэнсаваная ў мностве прымавак і прыказак, багатых на падтэкст і асацыяцыі выслоўяў, арганічна і эфектыўна яднаецца з мудрасцю, жыццёвым досведам паэта, пра што сведчаць не толькі сюжэтныя творы шырокага аб’ёму з такіх неардынарных папярэдніх кніг, як “З’яўленне” (1975) і “Ветрана” (1979), але і лаканічныя “Асобныя радкі...”: “Людзі, будзьце чалаве-

камі! Чалавекі, будзьце людзьмі!”, “Лепшы спосаб заварвання чаю, калі тым чаем сяброў прывячаю”, “Відавочнасць – праўды мерка, а ўсё астатняе – падман”, “...чым бліжэй да вёскі, тым святлей бярозкі”, “Вецер шуміць, а душа шчыміць...”.

Вершы пішуцца для розных чытачоў, не толькі для філолагаў, хоць чытачы “прафесійныя” не могуць не звяртаць увагу на адметныя ў простасці тэксты, як вядомы “Мужчына. Жанчына. Чаканне...” [1, с. 33], дзе з 23 сказаў-назоўнікаў вырасла арыгінальная і паўнакроўная актава.

Па-свойму мастак слова ўмее і адкрываць “законы” свету, на падобныя “дробязі” іншыя, магчыма, і не надта звяртаюць увагу, абыходзячы міма звыклыя зямныя праявы, знешнія абновы-змены:

*Закон адвечны і мудры:
калі сустрэнуць вясну,
жанчыны скінуць футры,
дрэвы накінуць ліству.
Будуць па тым законе
жанчыны нас хваляваць,
а дрэвы супакойваць,
думкі навяваць... [1, с. 32].*

Гэты верш адметна дапаўняе галерэю найлепшых узораў васьмірадкоўяў з кнігі “Актавы” Ніла Гілевіча і “Зажураны камень” Юркі Голуба.

У свой час у артыкуле “Вершы мае – пісьмы” Уладзімір Гніламёдаў адным з першых сфармуляваў вызначальныя рысы А. Вярцінскага – паэта: “...адзін з аспектаў яго маральнай канцэпцыі: не стой у баку ад жыцця, абараняй справядлівасць, дзяржай!”

Яго паэзія звязана з развіццём псіхалагічна заглыбленага, аналітычнага стылю. Маральнае быццё чалавека, свет яго духоўнай дзейнасці – вось што асабліва цікавіць паэта... Паэзію ён разглядае як адну з цудоўных магчымасцей раскрыць глыбінны сэнс жыцця” [2, с. 100 – 101].

Усё жывое дбае пра свой працяг. Айчына – яна таксама жывое і цёплае цела. Ёй патрэбны і няспынны клопат, і руплівая ўдзячнасць сыноў і дачок, неабходны і мужнасць, вытрымка ў абароне яе годнасці, каб яна не стала халодна-чужароднай зонай, тэрыторыяй без сваёй гістарычнай памяці, “не знямела...”. Невыпадкава асноўны змест раздзела “Гэты боль – асаблівы” занатаваны ў праграмным выказванні-крэда: “Ды ведаеш пэўна: боль гэты – боль за лёс Радзімы”. У вершах “Мёртвым паставім абеліскі...”, “Чытаю Гарэцкіх...”, “Іронія лёсу. Грымаса лёсу...”, “...І ў тым хоры звінеў, як вясновы капкеж...” і ў шэрагу іншых – неспакойная думка паэта і пра сёння, і пра тое, чым нас, зямлянаў, сустрэне будучыня.

Чуйна падслуханы пульс эпохі, яе поліфанія – усё гэта ў радках кароткага верша А. Вярцінскага. Публіцыстычнасць лаканічнага твора беларускага аўтара, ёмістая і запытальная шматзначнасць фразы яднае яго, напрыклад, з тэкстамі такіх сучасных нямецкіх паэтаў, як Міхаэль Ленту, Ульяна Вольф, Хольгер Швенке, Даніэла Данц, Хендрык Рост.

У панараме еўрапейскай літаратуры апошняга паўвека творчасць А. Вярцінскага родная і па тэматыцы, і па вастрыні, драматызму адлюстравання, і па многіх стылёвых, структурных адметнасцях творчым пошукам і вырашэнням выбітных паэтаў розных народаў. Сярод іх Леанід Мартынаў і Андрэй Вазнясенскі (Расія), Іван Драч і Дзмітро Паўлычка (Украіна), Юсцінас Марцінкявічус і Альгімантас Балтакіс (Літва), Ояр Вацыеціс і Імант Зіеданіс (Латвія), Паруйр Севак і Геворг Эмін (Арменія), Іван Скала і Міраслаў Фларыян (Чэхія), Міраслаў Валек і Ёзеф Мігалкавіч (Славакія), Андрэй Германаў і Любамір Леўчаў (Балгарыя)...

Анатоль Вярцінскі ў беларускім садзе паэзіі пасадзіў і ўзгадаваў сваё дрэва – з моцнымі каранямі і разгалістай шматгалосай кронай. Дрэву гэтаму не толькі скіроўваць увагу чытача на сваю адметнасць (форма, кампазіцыя строфікі

і г. д.), але і будзіць думку і пачуццё, напаўняць іх прагай жыцця, непаўторнасцю імгненняў. Лістоце-радкам несці ў свет свае прывітанні і запытанні, дзе знітаваныя ціш і водгулле вогненых ваенных грымотаў, якімі было ахрышчана дзяцінства паэта і яго равеснікаў. Дрэва стаіць на трывушчай падзолістай глебе дзядоў і прадзедаў – на гэтай глебе грунтуецца і вера паэта ў спрадвечныя, сапраўдныя каштоўнасці, у душэўную шчодрасць чалавека:

*Не прыніжаю іншыя вартасці я.
Але ў адным перакананы я толькі:
Верх мудрасці нашай – гэта ўсё ж дабрыня,
і ў дабрыні – мужнасці нашай вытокі [1, с. 5].*

Спіс літаратуры

1. **Вярцінскі, А.** Асобныя радкі... / А. Вярцінскі. – Мінск : Галіяфы, 2010.
2. **Гніламёдаў, У.** Ля аднаго вогнішча / У. Гніламёдаў. – Мінск : Юнацтва, 1984.

Алег ЯРАЦ,
выкладчык факультэта замежных моў
Гомельскага дзяржаўнага ўніверсітэта
імя Францыска Скарыны,
Віктар ЯРАЦ,
кандыдат філалагічных навук.

Аўтары ахвяруюць ганарар на развіццё часопіса.

КАЛЯНДАР ПАМЯТНЫХ ДАТАЎ І ЮБІЛЕЙНЫХ ДЗЁН на 2017 г.

СТУДЗЕНЬ

1 студзеня – 85 гадоў з дня нараджэння Яўгена Каршукі, празаіка

80 гадоў з дня нараджэння Пятра Сушко (1937 – 1996), паэта, перакладчыка

75 гадоў з дня нараджэння Юрыя Грыгор’ева (1942 – 1973), кампазітара

75 гадоў з дня нараджэння Алега Хадыкі, тэатрыка мастацтва

70 гадоў з дня нараджэння Віталя Баркоўскага, рэжысёра, заслужанага дзеяча мастацтваў Беларусі

70 гадоў з дня нараджэння Георгія Марчука, празаіка, драматурга

70 гадоў з дня нараджэння Аляўціны Масіенкі, мастачкі

70 гадоў з дня нараджэння Анатоля Кудраўцава (1947 – 2002), драматурга, празаіка

70 гадоў з дня нараджэння Марыі Філіповіч (1947 – 2003), празаіка

70 гадоў з дня нараджэння Яўгена Хвалей, паэта, крытыка, публіцыста

60 гадоў з дня нараджэння Змітра Коласа, перакладчыка, журналіста

50 гадоў з дня заснавання выдавецтва “Беларуская Энциклапедыя імя Пятруса Броўкі”

2 студзеня – 85 гадоў з дня нараджэння Базыля Белаказовіча (1932 – 2010), польскага літаратуразнаўцы, даследчыка беларускай літаратуры

3 студзеня – 90 гадоў з дня нараджэння Тамары Глушак, мовазнаўцы-германісткі

70 гадоў з дня нараджэння Васіля Гігевіча, празаіка

4 студзеня – 70 гадоў з дня нараджэння Уладзіміра Браілоўскага, кампазітара

5 студзеня – 110 гадоў з дня нараджэння Кастуся Губарэвіча (1907 – 1987), драматурга, тэатральнага крытыка, заслужанага дзеяча мастацтваў Беларусі

80 гадоў з дня нараджэння Аляксандра Зіноўева, пісьменніка, журналіста

75 гадоў з дня нараджэння Валянціна Врагава, рэжысёра тэатра і кіно

70 гадоў з дня нараджэння Івана Клімянкова, празаіка

70 гадоў з дня нараджэння Валерыя Юркова, мастака

6 студзеня – 125 гадоў з дня нараджэння Адама Станкевіча (1892 – 1949), гісторыка, публіцыста, літаратуразнаўцы, выдаўца, грамадска-палітычнага дзеяча, асветніка, каталіцкага святара

75 гадоў з дня нараджэння Мікалая Кірэева, мастака, заслужанага дзеяча мастацтваў Беларусі

70 гадоў з дня нараджэння Ірыны Галавацкай, мастачкі

7 студзеня – 110 гадоў з дня нараджэння Соф’і Друкер (1907 – 1984), спявачкі, народнай артысткі Беларусі

110 гадоў з дня нараджэння Міхаіла Рыўкіна (1907 – 1993), беларускага і расійскага скрыпача, дырыжора, педагога, заслужанага дзеяча культуры РСФСР. З 1953 г. жыў у Расіі

100 гадоў з дня нараджэння Васіля Юневіча (1917 – 1977), спевака, заслужанага артыста Беларусі

70 гадоў з дня нараджэння Валерыя Шушкевіча, акцёра

Заканчэнне на с. 46, 48, 71.

Таццяна ВАБШЧЭВІЧ

ДЗЁННІК АЛЯКСАНДРА НЯПРЫЦКАГА-ГРАНОЎСКАГА ЯК НОВАЯ КРЫНІЦА ДА ЖЫЦЦЯПІСУ СЯРГЕЯ ПАЛУЯНА

УДК 821.161.3.09 (092) + 821.161.2 – 94

У артыкуле ўпершыню ўключаецца ў беларускі навуковы кантэкст асабісты дзённік за 1910 – 1913 гг. украінскага паэта і грамадскага дзеяча Аляксандра Няпрыцкага-Граноўскага, у якім запісы ад 9 – 11 красавіка 1910 г. асвятляюць апошнія дні Сяргея Палуяна ў Кіеве і абставіны, звязаныя са смерцю і пахаваннем маладога літаратара. Даецца біяграфічная даведка пра А. Няпрыцкага-Граноўскага, чыё імя раней не фігуравала ў публікацыях пра С. Палуяна; аналізуецца і каментуецца змест дзённікавых занатавак, вызначаецца ступень навізны для палуяназнаўства агучаных А. Няпрыцкім-Граноўскім фактаў.

Ключавыя словы: гісторыя беларускай літаратуры пачатку XX ст., беларуска-ўкраінскія літаратурныя ўзаема-сувязі, палуяназнаўства, крыніцазнаўства.

The Ukrainian poet and activist Aliksandar Niaprytsky-Hranovsky's Diary for 1910 – 1913 are first included in Belarusian scientific context in the article. The Diary's entries for April 9, 1910 – April 11, 1910 cover the last days of Syarhey Paluyan in Kiev and the circumstances of death and funeral of young author. Biographical information about A. Niaprytsky-Hranovsky whose name had not previously figured in the publications about S. Paluyan is given; the contents of the diary are analyzed and commented, the degree of novelty of the facts articulated by A. Hranovsky for Paluyan studies are defined.

Апошнія тры дзесяцігоддзі не былі плённымі ў справе росшуку новых дакументаў пра аднаго з найбольш яркіх і разам з тым дагэтуль па-сапраўднаму не адкрытых для сучаснасці прадстаўнікоў нацыянальна-адраджэнскага руху пачатку XX ст. – Сяргея Палуяна. З таго часу як убачыла свет кніга “Лісты ў будучыню” [6], укладальнікі якой Т. Кабржыцкая і В. Рагойша рупліва сабралі пад адну вокладку не толькі тэксты самога С. Палуяна, але і біяграфічныя матэрыялы пра яго (успаміны родных, некралогі і інш.), кола крыніц, што асвятляюць жыццё і дзейнасць гэтага ва ўсіх адносінах неардынарнага інтэлектуала-адраджэнца, пашырылася зусім нязначна. Варта згадаць у першую чаргу знаходкі 2014 г. у Літоўскім цэнтральным дзяржаўным архіве [8, с. 359 – 361] (дзве паштоўкі канца 1909 г. у рэдакцыю “Нашай Нівы” за подпісам “С. Пол” і “Полуян”, адносна якіх, аднак, ёсць пакуль прынцыповыя атрыбуцыйныя пытанні) і дакументы да радаводу С. Палуяна з Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі [1] (палуянаўскай біяграфіі ў строгім сэнсе слова яны датычаць толькі ўскосна, але важнасць іх для разумення сацыяльна-побытавых і ўнутрысямейных перадумоў станаўлення таленту пісьменніка-нашаніўца неаспрэчная). Зыходных фактычных дадзеных для таго, каб падрыхтаваць падрабязны – з прозвішчамі сяброў і знаёмых, канкрэтнымі датамі і дакладнымі адрасамі і г. д. – навуковы жыццяпіс Сяргея Палуяна, па-ранейшаму крытычна недастаткова.

У такой сітуацыі кожны новавыяўлены дакумент набывае асаблівае значэнне, дапамагаючы хоць у нейкай меры дапоўніць нашы сціплыя веды пра дзевятнаццацігадовага нашаніўскага аўтара-“знічку”. Вырашэнню актуальных

даследчых задач па дэталёвай рэканструкцыі біяграфіі С. Палуяна і больш глыбокай абмалёўцы яго асабова-псіхалагічнага партрэта павінен паспрыяць дзённік за 1910 – 1913 гг. украінскага пісьменніка, навукоўца і грамадскага дзеяча Аляксандра Анастасіевіча Няпрыцкага-Граноўскага (1887 – 1976), гаворка пра які пойдзе ніжэй.

Арыгінал дзённіка (51 старонка рукапіснага тэксту з запісамі – не заўжды рэгулярнымі – ад 16 сакавіка 1910 г. да 5 верасня 1913 г.) захоўваецца сёння ў фондах украінскай амерыканскай калекцыі Цэнтра даследаванняў гісторыі эміграцыі (Immigration History Research Center Archives – далей IHRCА) пры Мінесоцкім універсітэце ў горадзе Мінеаполіс (ЗША) [11]. Для палуяназнаўцаў найбольшае значэнне маюць занатоўкі А. Няпрыцкага-Граноўскага за 9 – 11 красавіка 1910 г. (аркушы 16 – 19 рукапіса), амаль цалкам прысвечаныя асобе Сяргея Палуяна, апошнім яго дням у Кіеве і акалічнасцям, звязаным з яго смерцю і пахаваннем. Улічваючы прыватны характар дакумента, уся інфармацыя падаецца тут праз прызму аўтарскіх перажыванняў і рэфлексій з нагоды Палуянавага самагубства.

У Беларусі дзённік А. Няпрыцкага-Граноўскага за 1910 – 1913 гг. (т. зв. “першы штодзённік”, бо захаваліся таксама запісы пазнейшых гадоў – 1950-х – 1974-га) толькі цяпер патрапіў у поле ўвагі даследчыкаў. Ва Украіне ж асобныя вытрымкі з гэтай архіўнай крыніцы (непасрэдна С. Палуяна не датычныя) у 1996 г. былі ўведзены ў навуковы ўжытак вядомым краязнаўцам з Валыні Гаўрылам Чарныхіўскім (манаграфія “Олександр Неприцький-Грановський: життя і творчість” [9]). У 2008 г. гэты ж аўтар размясціў

поўны тэкст штодзённіка А. Граноўскага ў сваім гісторыка-літаратурным зборніку “Портреты пером” [10, с. 130 – 161].

Зусім кароткі – не ўказаныя нават гады жыцця – каментарый, пададзены ў выданні адносна С. Палуяна (“беларускі пісьменнік-пачатковец, сябра А. Няпрыцкага-Граноўскага” [10, с. 160]), сведчыць, што аўтар-укладальнік “Портретаў пером” як спецыяліст-гісторык постацю беларуса не зацікавіўся і дадатковай інфармацыі пра С. Палуяна не збіраў. Адразу адзначым таксама, што для Г. Чарныхіўскага не было мэтай падрыхтаваць публікацыю, адпаведную акадэмічным эдыцыйным стандартам. Імкнучыся найперш да папулярызацыі імя А. Няпрыцкага-Граноўскага і набліжэння яго спадчыны да чытача, даследчык не захаваў усіх правапісных і пунктуацыйных асаблівасцей аўтэнтыха; навуковыя каментарыі, якія суправаджаюць дзённікавы тэкст, на жаль, не ва ўсіх выпадках дакладныя і дастатковыя. Акрамя таго, як выявілася пры супастаўленні з копіямі арыгінала, атрыманымі намі з ІНРСА, друкаваны варыянт утрымлівае шэраг разоходжанняў з рукапісам (вынік памылковага расчытання асобных слоў). Не актуальныя сёння і спасылкі, пададзеныя ў “Портретаў пером”, паколькі ў 2014 г. асабісты фонд А. Граноўскага прайшоў канчатковую апрацоўку і шыфры захоўвання дакументаў змяніліся [12].

Два названыя выданні Г. Чарныхіўскага сталіся магчымымі дзякуючы некалькім месяцам знаходжання даследчыка-энтузіяста ў ЗША, куды ён у 1993 г. выязджаў адмыслова для вывучэння постаці А. Няпрыцкага-Граноўскага і знаёмства з яго архівам у ІНРСА. На падставе дакументаў ІНРСА і росшукаў у бібліятэках Украіны і ЗША Г. Чарныхіўскі (сумесна з А. Ленчышыным) апублікаваў таксама бібліяграфію А. Граноўскага [5]. Кнігі, падрыхтаваныя Г. Чарныхіўскім у другой палове 1990-х – 2000-я гг. (на цяперашні момант яны ўжо лічацца рэдкімі), і надрукаваны ў 1992 г. персанальны том паэзіі “Золоті Ворота” [4] азначылі вяртанне імя Аляксандра Няпрыцкага-Граноўскага ва ўкраінскую культуру, бо ў савецкія часы звесткі пра гэтага дзеяча літаратуры і навукі ў даведнікі і энцыклапедыі не ўключаліся.

Пры такіх варунках не выклікае здзіўлення, што прозвішча ўкраінца А. Няпрыцкага-Граноўскага ніколі не фігуравала раней у публікацыях, прысвечаных Сяргею Палуяну. Сёння наспела неабходнасць зафіксаваць у гісторыі беларускай літаратуры, кім быў чалавек, які настолькі блізка ўспрыняў Палуянаву смерць, што ў 1910 г. некалькі старонак прыватнага дзённіка аддаў развагам пра маладога пісьменніка-беларуса і яго трагічны фінал.

Аляксандр Няпрыцкі-Граноўскі нарадзіўся 4 лістапада 1887 г. у Вялікіх Беражцах на Цярнопальшчыне ў сялянскай сям’і (бацька быў кавалём, пазней – валасным старшынёю). З 1901 г., пасля сканчэння царкоўнапрыходскай школы ў родным сяле, працягваў асвету ў Белакрыніцкай сельскагаспадарчай школе. Тут, нягледзячы на рускую мову выкладання, паступова шырыўся дух украінства – сярод навучэнцаў было няма ла прыхільнікаў украінскага адраджэння і рэвалюцыйна настроеных асоб (дзеянцаў асяродка Рэвалюцыйнай украінскай партыі). З непасрэднай падачы А. Няпрыцкага-Граноўскага старшакурснікі стварылі падпольны гурток, дзе чыталі Т. Шаўчэнку, М. Драгаманаву, Лесю Украінку і іншую ўкраінскую, у тым ліку забароненую царскімі ўладамі, літаратуру, распаўсюджвалі яе сярод мясцовых жыхароў і вялі агітацыйную працу супраць самадзяржаў [9, с. 41, 43]. Пра час навучання ў Белакрыніцы ў штодзённіку А. Граноўскага потым будзе занатавана: “Гэта былі гады (1904 – 1905 гг. – **Т. В.**) майго другога нараджэння. Тады я пачаў яшчэ малым хлопцам разважаць над некаторымі пытаннямі, абуджаючыся ад сну дзіцячага веку. <...>

Тады аралася ніва душы і было пасеяна зерне... Зрастаюць яны (так у публікацыі Г. Чарныхіўскага. – **Т. В.**) і дасюль...” [10, с. 132 – 133].

Новым этапам для А. Няпрыцкага-Граноўскага стаў пераезд у Кіеў (лета 1907 г.): юнака вабілі перспектывы атрымання вышэйшай адукацыі і магчымасць больш актыўнага ўдзелу ва ўкраінскім нацыянальным руху. У 1909 г. А. Граноўскі – студэнт Кіеўскага камерцыйнага інстытута, дзейсны сябра некалькіх украінскіх суполак і таварыстваў (“Просвіта”, клуб “Родина”, Украінскі клуб, Этнаграфічна-мастацкая камісія і інш.), таленавіты паэт-пачатковец (дэбют адбыўся яшчэ ўвосень 1907 г. у тыднёвіку “Рідний край”) і публіцыст. Сярод яго знаёмых – многія буйныя дзеячы ўкраінскай культуры: Аляксандр Алесь, Барыс Грынчэнка, Мікола Лысенка, Алена Пчылка, Леся Украінка і іншыя [9, с. 48].

Менавіта з 1909 г. А. Няпрыцкі-Граноўскі далучаецца і да “бунтарнага” літаратурнага моладзевага асяродку, прадстаўнікі якога, згуртаваўшыся вакол заснаванага ў тым самым годзе часопіса “Украінская хата” [1909 – 1914; рэдактары Мікіта Шапавал (1882 – 1932) і Паўло Багацкі (1883 – 1962)], паставілі сабе за мэту кардынальна абнавіць украінскую літаратуру, змяніць яе “народніцкае” аблічча на больш сучаснае – эстэтычна яркае, вольнае ад ідэалагічнай тэндэнцыйнасці, шаблонных вобразаў і апісальніцтва.

Як толькі ў біяграфіі А. Няпрыцкага-Граноўскага ўзнікае згадка пра “Українскую хату”, з якой амаль ад самага пачатку яе выхаду супрацоўнічаў і Сяргей Палуян, робіцца зразумелым (і дзённік пацвярджае гэта), дзе перасекліся жыццёвыя шляхі беларускага і ўкраінскага аўтараў. Іх асабістае знаёмства адбылося, наймаверней, у сценах рэдакцыі часопіса (на вул. Бульварна-Кудраўскай, 38, пазней – 16) ці на адной са шматлікіх нефармальных сустрэчаў “хацянаў”, ідэйным лідарам якіх быў найбліжэйшы Палуянаў кіеўскі знаёмы – паэт, крытык і публіцыст Мікіта Шапавал (яго імя неаднойчы згаданае А. Граноўскім). На старонках “Украінскай хаты” тэксты А. Няпрыцкага-Граноўскага і С. Палуяна ўпершыню з’яўляюцца амаль адначасова: у № 3 за 1909 г. А. Граноўскі публікуе свой верш “Непэвність”, а ў № 5 С. Палуян – артыкул “Про національную школу на Білорусі”.

Уцягнуты ў абнаўленчае мастацка-эстэтычнае поле “хацянства” з яго магутнай інспірацыйнай энергетыкай (уплывовасць і самой атмасферы, і ўласна ідэй “Украінскай хаты” пазней будзе асабліва падкрэслівацца А. Граноўскім [9, с. 102]; вакол часопіса сапраўды аб’ядналіся тады найлепшыя маладыя сілы ўкраінскай літаратуры: М. Рыльскі, П. Тычына, М. Семянко, М. Філянскі, Х. Алчэўская і інш.), асабіста падтрыманы як творца многімі актывістамі “хацянскага” гуртка, А. Няпрыцкі-Граноўскі паспяхова развіваў літаратурны талент. Увосень 1910 г., неўзабаве пасля Палуянавай смерці, у заснаваным пры “Украінскай хаце” выдавецтве “Життя і мистецтво” друкуецца першы паэтычны зборнік маладога аўтара – “Пелюстки надій”. Ужо праз год, у 1911 г., тамсама выходзіць другая кніга лірыкі А. Граноўскага – “Намистечко сліз” (“Каралі слёз”). Рэцэнзіямі на іх ва “Украінскай хаце” адгукнуліся тры вядучыя прадстаўнікі “хацянства” – Мікіта Шапавал, паэт Грыцько Чупрынка (яшчэ адзін блізкі кіеўскі знаёмы С. Палуяна [3, с. 73 – 75]) і наймацнейшы літаратурны крытык часопіса М. Еўшан (сапр. М. Фядзюшка). У 1914 г. творчы набытак А. Граноўскага папоўніўся трэцім, зноў выдадзеным пры наўпроставай падтрымцы “Украінскай хаты”, лірычным зборнікам – “Акорды”.

Ужо самі назвы першых кніг А. Няпрыцкага-Граноўскага красамоўна гавораць пра напрамак, у якім рухалася мастацкая думка паэта. На практыцы ажыццяўляючы артыкуляваны ідэалагамі “хацянскага” мадэрнізацыйнага праекта разрыў з “народніцтвам” (ці, паводле М. Шапавала, “старой патрыятычна-рамантычнай жвачкай” [7, с. 428]), А. Граноўскі, як і большасць аўтараў “Украінскай хаты”, імкнуўся да “эстэтызацыі” радка і ўзмацнення ў паэзіі асобасна-індывіду-

альнага пачатку. На першы план выходзіць не грамадзянскія матывы (хоць і яны прысутнічаюць), а нюансаваныя асабістыя перажыванні, мрой-фантазіі і краса прыроды. Найістотнейшай творчай задачай робіцца асваенне “ўзнёслых”, “экзатычных” лексічных пластоў украінскай мовы (паказальныя ў гэтым сэнсе загаловаўкі цыклаў з дэбютнай кнігі “Пелюстки надій”: “Віночок з дороги”, “Аметистові іскри”, “Србна павутина”, “Барвіста мережка”; за такую – часам празмерную – любоў да вытанчаных слоў М. Еўшан нават назваў паэта “экзальтаваным вершавальнікам” [2, с. 554]). Сёння мадэрнісцкая паэзія А. Няпрыцкага-Граноўскага лічыцца тыповым узорам “хацянскай” лірыкі, а сам А. Граноўскі – адным з найактыўнейшых паэтаў-“хацянаў”.

У 1910 – 1914 гг. публікацыі Аляксандра Няпрыцкага-Граноўскага (вершы, аповяданні, рэцэнзіі, артыкулы) з нязменнай пастаяннасцю з’яўляюцца ва “Украінскай хаце”. Ён уваходзіць у арганізацыйнае ядро рэдакцыі, шчыльна кантактуе з П. Багацкім, які з 1911 г., пасля ад’езду з Кіева М. Шапавала, узяў на сябе ўсе абавязкі па друку часопіса. Сувязі з выданнем не перарываюцца нават тады, калі дваццацішасцігадова А. Граноўскі, ратуючыся ад пераследу царскіх улад, у 1913 г. нелегальна пакідае Расійскую імперыю і апынаецца за акіянам – у Злучаных Штатах Амерыкі. Перад тым як выправіцца на эміграцыю, паэт атрымлівае ад П. Багацкага адмысловы рэкамендацыйны ліст да амерыканскіх украінцаў, у якім “тытулуецца” паўнапраўным прадстаўніком рэдакцыі ў Амерыцы, а ў якасці сведчання адданасці “хацянскім” ідэям у далёкую заакіянскую вандроўку бярэ з сабою – разам з украінскамоўнай Бібліяй, украінскімі ручнікамі і самымі каштоўнымі кнігамі з прыватнай бібліятэкі – поўную падшыўку “Украінскай хаты” [9, с. 55, 56]. “Першы штодзённік” – “сябра”, з якім размаўляў, сумаваў, радзіўся “без кропелькі крывадушнасці, хітрасцяў няшчырых” [10, с. 132], – А. Граноўскі таксама забірае на новае месца жыхарства.

Планаваны як часовы, выезд у ЗША зацягнуўся для А. Няпрыцкага-Граноўскага на ўсё жыццё. Першапачаткова не ведаючы нават англійскай мовы, адораны маладзён здолёў плённа рэалізаваць у незнаёмай краіне інтэлектуальны патэнцыял. А. Граноўскі скончыў Сельскагаспадарчы коледж штата Каларада (1918), працягнуў магістарскае навучанне ў Вісконсінскім універсітэце і, сур’ёзна заняўшыся энтамологіяй, стаў першым у гісторыі ўкраінцам, які атрымаў у ЗША доктарскую навуковую ступень (1930) [12]. Выкладаў у розных вышэйшых навучальных установах (найдаўжэй – у Мінесоцкім універсітэце, у бібліятэку якога і была потым перададзена

частка асабістага архіва), не пакідаў актыўнай грамадскай працы на карысць Украіны, шмат зрабіў для амерыканскай украінскай дыяспары, выдаў яшчэ некалькі паэтычных кніг (“Гімні сонцю”, “Іскри віри”, “Осінні узоры”, “Сни зруйнованаго замку”). Памёр прафесар А. Няпрыцкі-Граноўскі 4 лістапада 1976 г. у Сэнт-Пол.

На фоне такога доўгага і насычанага жыцця знаёмства Аляксандра Граноўскага з Сяргеём Палуянам было толькі кароткім, хоць і вельмі яркім эпізодам. Старонкі штодзённіка, якія пісаліся ўвесну 1910 г. дваццацідвухгадовым украінскім паэтам, зафіксавалі глыбіню яго перажыванняў у сувязі з сумнымі кіеўскімі падзеямі і, галоўнае, захавалі для беларусаў некаторыя падрабязнасці пра С. Палуяна. Прывядзём запісы з дзённіка А. Граноўскага ад 9 – 11 красавіка 1910 г. у поўным (за адзіным выключэннем, што будзе асобна адзначана) аб’ёме з захаваннем аўтарскай пунктуацыі, некаторых стылёвых асаблівасцей і пазначэннем разыходжанняў з украінскамоўнай першапублікацыяй 2008 г. (пераклад на беларускую мову наш. – Т. В.):

«9 красавіка [1910 г.]

Што ні дзень, тое весткі, страшныя весткі. Кожны дзень адбірае большую палову часу на хваляванне, беганне, беганне і без канца беганне.

Сённяшні дзень мяне забіў рашуча. Страшная вестка пра трагічную смерць Сяргея Палуяна ахапіла мяне, закавала ў свае рамяні і цісне грудзі, разрывае іх.

Страшная неспадзяванка!..

Яшчэ тыдзень таму з ім я сустрэўся ва Украінска[й] хаце і размаўляў пра справы выдавецтва з Шапавалам. Ён быў, як і заўжды бадзёры, вясёлы, поўны жыцця і вочы свяціліся глыбока з-пад роўных броваў цёплым агнём любові, – любові да ўсяго. Разбіралі асобныя артыкулы, надрукаваныя ў трэцяй кніжцы Укр[аінскай] Хаты, і ён прыемным смехам адзначаў з нагоды аднаго артыкула. Крытычны светапогляд яго быў досыць шырокі і ўсёахапляльны, нягледзячы на малады ўзрост (усяго 20 гадоў). Пячатка вялікага розуму быццам раскрывалася шырокім стэпам у яго вачах і шырокім ілбе. Ён ніколі лішняга нічога не гаварыў, кожнае слова яго было прадумана і ўзважана.

Прыгадваецца, як цяпер – ён распавядаў пра справы беларускай газеты “Наша ніва” і наогул весткі з Беларусі. Гэта беларус, малады пісьменнік беларускі. Працаваў, акрамя беларускіх выданняў, і ва ўкраінскіх. Ускладаў велічэзныя надзеі на свой народ і на сваю працу. Чуў я вытаткова яго жаданне працаваць ва ўкраінскім лагеры

з мэтай перанесці здабыткі практычнасці на грунт беларускі. Гэта ўласна ён сам і адзначыў у пасмяротным лісце да Шапавала, які чытаў мне Шапав[ал] сёння.

– “Жыццё ў марах – казка, а ў сапраўднасці гніенне раба і вечная незабяспечанасць... Думаў шмат працаваць, шмат зрабіць, ды не давалося...”

Такое пісаў сардэчны таварыш за хвіліну да смерці, бо нават і ліста не скончыў...

Пасварыўшыся з бацькам за сваё беларуска, адарваны ад роднага краю ён думаў знайсці прыстанішча ў братняга народа – украінцаў. Ён з вялікаю вераю падышоў да іх, ці хутчэй да нас, раскрыўшы душу і пяшчотнае сэрца» [11, р. 16].

«Ён нёс у руках не пакрытую брудам чыстую, пяшчотную душу, быццам крышталю, поўную праўды і шчырасці. Хаця ён меў сярод нас вялікую прыхільнасць і павагу, але, як відаць яго гэта не задавальняла. Яго шчырая душа хацела чагосьці большага!.. І разам з тым калолася на дзве палавіны на нацыях. Яго смерць, гэта адзін факт складу нашага грамадзянства, што хаваецца кожны ў сваю шкарлупіну і творыць толькі для свайго “я”. Гэта прарваўся нарыў аднае балачкі, а іх яшчэ шмат...

Няма паміж нас шчырасці, цёплых братэрскіх адносін, а нейкая адна афіцыяльнасць, хітрыя ўсмішкі здрадлівасці і глум з пачуццяў і выяўленняў чыстае праўды ды ідэйнасці. Мала халоднасці ў адносінах на адной ніве работніцтва, а яшчэ трэба адзначыць прагнасць, нянавісць да іншага без усялякай павагі да чалавечых правоў, самых элементарных правоў. Пачуцця этыкі ў колах нават наймаладзейшай генерацыі маіх украінскіх сабраццяў-пісьменнікаў, паэтаў нават і не начавала <не адчуваю – у публікацыі Г. Чарныхіўскага>. Дзеля свайго шчасця зладзейскія замахі на чэснасць і наіўнасць прастадушнага, без цывілізаваных хітрыкаў чалавека. На няшчасці свайго таварыша будуць сваё асабістае шчасце. Вось тыя ўмовы і абставіны жыцця паміж праваднікамі ўкраінства!.. Вее ад іх цвіллю, чыста мяшчанскім духам, атрутным духам.

І хіба ж магла душа чыстая, не заплямленая беларуса-таварыша зжыцця ў такой атмасферы?.. Хіба магло біцца чулае сэрца, поўнае шчырых пачуццяў у балоце мяшчанства?.. Яго чуйная асоба не магла пайсці на душэўныя кампрамісы, не магла, і задыхалася ў багне... У лісце да Шапавала ён піша – “Не меў я нікога блізкага... Вы былі мне найбліжэйшым, але і вы далёкі...” Самотнасць, беспарадная самотнасць сярод ат-

рутнага паветра паскорыла рух яго жыцця да шнурка... Ён навесіўся!..

Сёння ў “Радзе” была маленькая нататка і абвестка пра смерць, якая і наведміла пра страшнае ліха. Я пайшоў да Шап[авала] і ён мне распавёў некаторыя падрабязнасці жыцця яго, і ліст да яго, яшчэ нідзе не друкаваны. Сустрэкаў і іншых яго знаёмых і ўсе чамусьці халодныя, нібы ім абьякавая смерць таварыша» [11, р. 17].

“Мне здаецца, што гэтая смерць павінна раскрыць бруд наш, нашы даўнія струпы гною. Калі самое балота не заварушыцца, дык трэба заварушыць раз грунтоўна і ачысціць ад мярзоты. Сні, таварышу, ціхім сном, верны красе і прынцыпам!..”

Далей у тэксце дзённіка ідуць пяць абзацаў з развагамі А. Няпрыцкага-Граноўскага пра «іншую смерць – смерць Кіеўскай “Просвіты”» [11, р. 18], якія тут апускаем.

«10 красавіка [1910 г.]

Сёння “Рада” змясціла артыкул памяці С. Палуяна, у якім надрукаваны ліст яго да Ш[ававала]. “Кіеўскія Весці” таксама надрукавалі малюнак яго постаці, як нястомнага маладога працаўніка на ніве народнай. “Кіеўская думка” згадала перадрукам з “Рады” весткі пра смерць.

Скрозь звiнiць адзiн сумны спеў...

Людзі ўжо прызвычаліся да самагубстваў настолькі, што нават не перачытваюць весткі ў газетнай хроніцы. Гэта стала звычайнай з’явай. Нібы так павінна быць. Дзе-хто ўздыхне над свежым уражаннем і толькі. Ніхто не хоча зірнуць глыбей у душу самагубца, або хаця б у тых прычыны, што давялі яго [11, р. 18] да таго. Большасць перачытаўшы замітку, дык яшчэ і вылаецца над трупам, заплюе сваімі слязямі мяшчанскай філасофіі. Што самагубствы растуць не праз матэрыяльныя абставіны, а праз іншыя прычыны, якіх трэба шукаць у коле грамадскага жыцця, – пра гэта не трэба і гаварыць. Духоўны крызіс хутчэй вядзе нітку жыцця да краю, чым іншыя прычыны.

Свежая ахвяра красамоўна гаворыць пра тое, што не маючы ні аднаго блізкага чалавека, які разумеў бы яго і балеў яго болямі і смяўся яго смехам, – страціў веру ў людзей і разам з тым мэту жыцця. Як жа можна жыць далей, калі за 20 гадоў не мог сабе знайсці ні аднаго чалавека годнага сябе?..

Ён пагадзіўся памерці, каб з праху вырасла штосьці новае, як памірае зерне для таго, каб вырасла расліна і прынесла карысьць...»

«11 красавіка [1910 г.]

Цела памерлага С. П[алуяна] схавалася ў зямлю на Байкавых. Застаўся ад гарачага сэрца адзін гарбок свежай зямлі, які накрылі два вянкi ад беларусаў і ад рэдакцыі Укр[аінскай] Х[аты]. Я нічога не магу болей казаць, ёсць шмат іншых уражанняў і назіранняў, але ўсё бляднее перад гэтым фактам. Ён захапіў маю душу цалкам і ніяк не магу забыць трагічнай смерці. Пад гэтым уражаннем напісаў артыкул у “Чорну Раду” памяці С. П[алуяна]. Ведаю, добра ведаю, што мне за яго дастанецца ад усіх украінцаў, нават ад Укр[аінскай] Х[аты], але іншага напісаць не мог. Пісаў так, што ўласна бачыў і назіраў у адносінах не толькі да яго, але і да ўсіх. Са мною падзеляць некаторыя погляды тых, на якіх глядзелі касыя вочы нашых кіраўнікоў справамі “адраджэння”. Смешна робіцца, калі бачыш, што людзі нічога не маюць супольнага з народам і не ведаюць яго бяруцца няпрошана напраўляць яго становішча не вылазячы з кабінетаў. Можна з гэтага нешта і выйдзе, толькі трэба вылекаваць крывадушнасць, выветрыць мяшчанскі дух ды прышчэпіць шчырасць» [11, р. 19].

Стылістычныя шурпатасці, шматлікія пунктуацыйныя недагледы, адкрытая эмацыйнасць выкладу – усё ўказвае, што А. Няпрыцкі-Граноўскі пісаў “для сябе”, спяшаючыся “ўхапіць” пачуццё, перадаць боль, сум, абурэнне, неўраўнаважанне. Нельга не падкрэсліць, што мала якім тэмам у дзённіку было аддадзена столькі ўвагі, колькі Палуянаваму самагубству (хоць А. Граноўскі заўжды занатоўваў уражанні ад сустрэч і падзей – паездак, наведвання выстаў, выступаў і г. д. – і ўвогуле нават пры адсутнасці знешняй “падзейнасці” імкнуўся як мага больш дакладна перадаць свой настрой у той ці іншы дзень). Смерць С. Палуяна сапраўды цалкам і на працяглы час “захапіла душу” украінца, прымусіла яго па-новаму зірнуць на адносіны паміж людзьмі і тых абставіны, у якіх развіваўся ўкраінскі нацыянальны рух.

Настолькі глыбокае перажыванне А. Граноўскім Палуянавай гібелі ў пэўнай ступені можна вытлумачыць тым, што душэўны стан украінскага паэта быў на той час сугучны з “самотнасцю, беспараднаю самотнасцю” С. Палуяна. І да самагубства “хацяніна”-беларуса, і пасля А. Няпрыцкі-Граноўскі неаднойчы піша (зусім як С. Палуян у перадсмяротным лісце) пра сваю любоў да жыцця і красы [10, с. 138], а таксама – пра адзіноту, якая не дазваляе па-сапраўднаму адчуць радасць існавання і ўжо “дайшла да найвышэйшага развіцця” (запіс ад 21 сакавіка 1910 г.) [10, с. 137]. У занатоўках ад 17 красаві-

ка (перадвелікодная субота ў 1910 г.; пасля Палуянавага пахавання мінула ўсяго шэсць дзён) чарговы раз адзначаецца, што “камень ляжыць на душы бяздоннага суму” і (зноў-такі зусім як у С. Палуяна) нікога “з блізкіх” у Кіеве няма [10, с. 146]. Нават побытавыя абставіны былі ў А. Граноўскага падобныя тады да Палуянавых: ён здымае пакой, жыве адзін, у цяжкія хвіліны не мае з кім паразмаўляць (хіба са штодзённікам і з кветкамі-гіяцынтамі, букет якіх адмыслова набываў, каб суцішыць самоту), а на Вялікдзень не чакае да сябе ніякіх гасцей [10, с. 146].

З дзённікавых запісаў А. Граноўскі паўстае як чалавек чуйны, рамантычны, шчыры і прынцыповы, што родніць яго з С. Палуянам і вытлумачвае тую сімпатыю, якую ён адчуваў да “беларусатаварыша”. Разам з тым змест дзённіка скіроўвае хутчэй да высновы, што А. Няпрыцкі-Граноўскі і С. Палуян не былі добра знаёмыя асабіста: падрабязнасці пра Палуянаў побыт у Кіеве А. Граноўскі даведваецца, напрыклад, не ад самога Сяргея, а ўжо *post factum* – ад Мікіты Шапавала. Значыць, да С. Палуяна паэт ніколі не завітваў, яго жытла – “цёмнага пакойчыку” [6, с. 129] па вул. Тогалеўскай, 37 – на ўласныя вочы не бачыў. Абвострана балючая рэакцыя Аляксандра Граноўскага на Палуянаву трагедыю можа таксама абумоўлівацца фактам, што ў сваю пару ў яго не атрымалася шчыльней сысціся з блізкім па духу “хацянінам” – “размінуліся” ў чарадзе агульных знаёмых, за штодзённаю мітуснёю (“беганне, беганне і без канца беганне”) не знайшлі выпадку паразмаўляць адзін з адным шчыра, каб пасябраваць па-сапраўднаму. Выправіць нешта было ўжо немагчыма, і А. Граноўскаму заставалася адно шкадаваць пра няздзейсненае і вастра перажываць уласную самоту.

Наколькі высокая ступень фактаграфічнай навізны дзённіка для палуяназнаўства? Занатаванае Аляксандрам Няпрыцкім-Граноўскім шмат у якіх момантах перагукаецца з артыкуламі, што былі апублікаваныя ў красавіку 1910 г. з нагоды Палуянавай смерці ў кіеўскіх украінска-і рускамоўных перыёдыках “Рада”, “Кіеўскія весці”, “Кіеўская думка” і “Украінская Хата” двума “хацянскімі” рэдактарамі – Мікітам Шапавалам (“В даль безмежну...”, “К тихому пристанищу” [6, с. 129 – 132]) і Паўло Багацкім (“Пам’яты Сергія Полуяна” [6, с. 126 – 129]). Калі параўноўваць дзённік з гэтымі некралогамі, асобныя факты (такія, напрыклад, як Палуянавы расповеды пра навіны беларускага жыцця, супраць з “Нашай Нівай” ці сведчанне пра вонкавую Сяргею ба-дзёрасць, якая да апошняга не выдавала ў ім задуму самагубства; вытрымкі з перадсмяротнага ліста) дублююцца альбо нязначна ўдакладняюцца А. Граноўскім. Своеасаблівая ўзаемадапаў-

няльнасць дзённіка А. Няпрыцкага-Граноўскага і публікацый М. Шапавала і П. Багацкага сведчыць, па-першае, што С. Палуян неаднойчы прысутнічаў на сустрэчах “хацянаў” і пакінуў вельмі цэласнае (і заўжды вельмі моцнае) уражанне ва ўсіх калег-украінцаў; па-другое, яго постаць так ці інакш абмяркоўвалася ў “хацянскім” коле – на слыху былі пэўныя падзеі з яго біяграфіі, яго зацікаўленні і г. д. Некаторыя дадзеныя, прыведзеныя А. Няпрыцкім-Граноўскім, яшчэ ў сярэдзіне ХХ ст. маглі б прасвятліць для даследчыкаў асобныя “зігзагі” Палуянавага лёсу, але сёння ўспрымаюцца ўжо не настолькі важка (згадка пра сварку Сяргея Палуяна з бацькам, у выніку якой юнак-адрэджэнец апынуўся ў Кіеве без матэрыяльнай падтрымкі), бо адпаведныя звесткі літаратуразнаўцы здолелі атрымаць з іншых крыніц (найперш – з успамінаў Палуянавых сясцёр). Разам з тым ёсць у дзённіку Аляксандра Граноўскага змястоўна-фактаграфічны пласт, яго на цяперашні момант можна назваць унікальным.

Заканчэнне будзе.

Спіс літаратуры

1. **Анапрэнка, Я. Р.** Здаецца мне... : эсэ пра Палуяна / Я. Р. Анапрэнка. – Мінск : Цэнтр лічбавага друку, 2015. – 34 с.
2. **Евшан, М.** Критика. Літаратурознаўства. Эстетика / М. Евшан; упор., перадм., прим. Н. Шумило. – Кіев : Основи, 1998. – 658 с.
3. **Кабржыцкая, Т.** Слядамі знічкі : пра Сяргея Палуяна / Т. Кабржыцкая, В. Рагойша. – Мінск : Выд-ва ЦК КП Беларусі, 1990. – 80 с. – (Б-ка часопіса “Малодосць”; Кн. 11).
4. **Непрыцкі-Грановскі, О.** Золоті ворота / О. Неприцкий-Грановский; упоряд. та перадм. Ю. Ярмиша. – Кіев : Інтел, 1992. – 195 с.
5. **Олександр Неприцкий-Грановський (1887 – 1976)** : бібліогр. показчык / укл. Г. Чернихівський, А. Ленчишин. – Тернопіль : Лілея 1997. – 104 с.
6. **Палуян, С.** Лісты ў будучыню : Проза. Публіцыстыка. Крытыка / С. Палуян; уклад., падрых. тэксту, прадм. і камент. Т. Кабржыцкай, В. Рагойшы. – Мінск : Маст. літ., 1986. – 215 с.
7. **Срiблянський, М.** Pro domo sua. I. Наша літаратура / М. Срiблянський // Украiнська Хата. – 1909. – № 10. – С. 413 – 431.
8. **Чарнякевіч, Ц.** Матэрыялы да біяграфіі пісьменнікаў нашаніўскага часу (паводле ф. 368 Літоўскага цэнтральнага дзяржаўнага архіва) / Ц. Чарнякевіч // Асоба і Час : біягр. альманах / уклад. А. Фядута. – 2015. – Вып. 6. – С. 352 – 363.
9. **Чернихівський, Г.** Олександр Неприцкий-Грановський : життя і творчість / Г. Чернихівський. – Тернопіль : Збруч, 1996. – 417 с.
10. **Чернихівський, Г.** Портрети пером : статті, публікації, спогады, рецензії / Г. Чернихівський. – Кн. 3. – Кременець – Тернопіль, 2008. – 318 с.
11. **Diary**, March 16, 1910 – Sept. 5, 1913 // IHRC 796. The Granovsky, Alexander A. Papers. – Box 3. – Folder 2.
12. **Granovsky, Alexander A.** Papers : Finding Aid / A. Granovsky [Electronic resource]. – Mode of access : <http://archives.ihrc.umn.edu/vitrage/all/go/ihrc796.html>. – Date of access : 17.01.2016.

ПРАЗ ГАДЫ...

ПОЛАЦКАЕ ЛІТАРАТУРНАЕ АБ'ЯДНАННЕ "НАДДЗВІННЕ"

Полацкае народнае літаратурнае аб'яднанне "Наддзвінне" бярэ пачатак у далёкім 1926 годзе і сёлета ў лістападзе святкуе 90-годдзе.

Дваццатыя гады мінулага стагоддзя былі тым перыядам, калі кіраўніцтва рэспублікі праводзіла курс на беларусізацыю. Літаратары, як найбольш свядомая частка грамадства, ішлі ў першых шэрагах адраджэння: пачалі стварацца літаратурныя аб'яднанні ў абласных і раённых цэнтрах. І ў Полацку па ініцыятыве з цэнтра ў 1925 г. была адкрыта філія сталічнага "Маладняка" пры рэдакцыі акруговай газеты, якая на той час называлася "Полоцкий пахарь" (з лютага 1926 г. – "Чырвоная Полаччына"). З мэтай стварэння філіі сюды быў прысланы Алесь Дудар (Аляксандр Дайлідовіч).

Альманах "Наддзвінне" быў выдадзены ў 1926 г., ён і даў назву аб'яднанню.

У канцы 1928 г. "Маладняк" быў ператвораны ў Беларускаю асацыяцыю пралетарскіх пісьменнікаў (БелАПП). Полацкае згуртаванне працягвала існаванне спачатку як філія БелАППа, а пасля – само па сабе, аб'ядноўваючы літаратурныя сілы Полаччыны. У мясцовай газеце з рознай перыядычнасцю выходзіла літаратурная старонка пад назвай "Наддзвінне".

На тых даўнейшых старонках мы знаходзім творы Алесь Звонака, Сымона Хурсіка, Сцяпана Сямашкі, Яна Скрыгана, Петруся Броўкі, Тараса Хадкевіча, Андрэя Александровіча...

З пачатку 1930-х гг. пачынаецца новая старонка гісторыі, калі згортваецца і палітыка НЭПа, і палітыка беларусізацыі... Але той кароткі перыяд дзейнасці маладых літаратараў полацкай філіі ўвайшоў у гісторыю беларускай культуры як перыяд абуджэння маладых творчых сіл на полацкай зямлі.

...Ішоў час. Выбухнула Вялікая Айчынная вайна. У шэрагах Чырвонай арміі, у партызанскіх атрадах, у рэдакцыях франтавых газет змагаліся з нямецка-фашысцкімі захопнікамі і сябры літаб'яднання "Наддзвінне": браты С. і М. Сямашкі, П. Броўка, Т. Хадкевіч, С. Хурсік, А. Астрэйка, У. Яцкевіч, Т. Лясковіч, А. Савіцкі, У. Ліхачоў, Н. Ярмак...

А пасля вайны літаб'яднанне "Наддзвінне" і літаратурная старонка полацкай газеты адраділіся дзякуючы Алесю Савіцкаму, вядомаму цяпер пісьменніку, лаўрэату Дзяржаўнай прэміі, ганароваму грамадзяніну Полацка.

У студзені 1954 г. была ліквідавана Полацкая вобласць. Абласная газета стала гарадской,

Эмблема "Наддзвіння".

і літаратары Полаччыны працягвалі гуртавацца вакол яе.

Кіраўніком літаб'яднання "Наддзвінне" ў лютым 1958 г. стаў Валянцін Лукша, які працаваў у газеце "Сцяг камунізму". Яшчэ ў Полацкім лясным тэхнікуме, студэнтам, ён рабіў першыя літаратурныя крокі, а на старонках гарадской газеты ў красавіку 1956 г. быў надрукаваны яго першы верш "Вясна".

Юрый Лыжын быў абраны кіраўніком літаб'яднання ў 1964 г., у 1967 г. арганізацыю ўзначаліў Уладзімір Ліхачоў, а летам 1968 г. – Іван Стадольнік, які ва ўспамінах напісаў: «У маёй памяці Полацк і "Наддзвінне" засталіся амаль што галоўнай часткай майго творчага жыцця».

Газета "Сцяг камунізму" ад 24 снежня 1972 г. паведамляла: «У Полацку нядаўна пабываў Геннадзь Бураўкін. Ён сустрэўся з членамі літаб'яднання "Наддзвінне", у якім у свой час, будучы вучнем СШ № 1 горада Полацка, пачынаў шлях у літаратуру».

На змену Івану Стадольніку ў якасці кіраўніка аб'яднання прыйшоў Міхась Барэйша. Ён з 1980 г. быў карэспандэнтам газеты "Сцяг камунізму", а потым займаў пасаду намесніка. На жаль, ён заўчасна памёр, і на пасадзе кіраўніка "Наддзвіння" ў 1992 г. яго замяніў Юрась Касцюк, намеснік рэдактара газеты "Сцяг камунізму".

З лютага 1994 г. старшынёй літаб'яднання стаў Герман Кірылаў. У тым годзе "Наддзвінне" атрымала ганаровае званне *народнае*. У 1998 г. праводзіўся I Усебеларускі фестываль "Беларусь – мая песня", за ўдзел у якім "Наддзвінне" было адзначана дыпламам лаўрэата і грашовай прэміяй. На гэтыя грошы пасля доўгага перапынку ў 1999 г. быў выдадзены другі нумар альманаха "Наддзвінне".

Потым старшынёй літаб'яднання стала паэтка Лера Сом. Пад яе рэдакцыяй у 2004 г. выйшаў трэці нумар.

Новы перыяд у жыцці "Наддзвіння" пачаўся з 2006 г., калі яго ўзначаліў Мікалай Балдоўскі.

Памянялася не толькі кіраўніцтва згуртавання, але і яго склад, бо на той час у аб'яднанні засталася мала літаратараў. За кароткі час арганізацыя папоўнілася новымі сябрамі. Быў узяты кірунак на выданне калектыўных зборнікаў і аўтарскіх кніг. Мастацкі савет аб'яднання вырашыў выдаваць альманах “Наддзвінне” адзін раз на два гады (цяпер тэрмін падоўжыўся да трох гадоў). Было вырашана выдаваць яшчэ і серыю “Літаратурнае Наддзвінне.”

Альманахі “Наддзвінне” выйшлі адпаведна ў 2006, 2008, 2010, 2013 і 2016 гадах.

За апошні час былі выдадзены калектыўныя зборнікі “Вытокі” (2007), “Па быстрыні” (2008), “Свята назаўжды” (2009), “Гулкая плынь” (2010), «“Наддзвінне”: ад пачатку да сёння» Віктара Карасёва (2012), “Со мной и во мне...” Мікалая Балдоўскага (2013), “Між крутых берагоў” (2015). Выйшла нямала і аўтарскіх кніг наддзвінцаў.

Па-ранейшаму ў аб'яднанай газеце “Полацкі веснік” публікуюцца літаратурныя старонкі “Наддзвінне”, якія заўсёды прыцягваюць увагу чытачоў.

Значнай з'явай у жыцці аб'яднання быў удзел наддзвінцаў у 2010 г. у абласным свяце-конкурсе “Песняры Прыдзвінскага краю”, калектыў стаў лаўрэатам I ступені.

Часта вечары і выступленні наддзвінцы ладзяць разам з народным ансамблем беларускай песні і музыкі “Полацкія россыпы”.

З аб'яднаннем актыўна супрацоўнічае самадзейны кампазітар і спявачка Лілія Чарняўская.

Творы наддзвінцаў публікуюцца ў рэспубліканскім друку: у часопісах “Полымя”, “Малодосць”, “Нёман”, “Гоман”, “Гаспадыня” і газетах “ЛіМ”, “Краязнаўчая газета” і інш.

На сёння калектыў літаб'яднання налічвае 30 літаратараў, сярод іх і сталыя творцы, і таленавітая моладзь, у станаўленні якой “Наддзвінне” грае вызначальную ролю. У калектыве склалася ядро з найбольш актыўных сяброў, якія звычайна ўдзельнічаюць у шматлікіх сустрэчах

з чытачамі. Пяць сяброў аб'яднання з'яўляюцца членамі Саюза пісьменнікаў Беларусі: Мікалай Балдоўскі, Пётр Буганаў, Галіна Загурская, Віктар Карасёў і Наталля Советная.

Наддзвінцы актыўна ладзяць сустрэчы са студэнтамі Полацкага дзяржаўнага ўніверсітэта, з навучэнцамі школ, гімназій, ліцэяў, каледжаў, з чытачамі бібліятэк у Полацку і Наваполацку, з вайскоўцамі Полацкага гарнізона. Ведаюць наддзвінцаў і ў раёне, дзе іх заўсёды цёпла прымаюць. Бываюць яны з літаратурнымі выступленнямі і ў іншых раёнах Віцебскай вобласці, і ў самім Віцебску. Нядаўна іх гасцінна віталі ў Верхнядзвінскай раённай бібліятэцы на Дні бібліятэк.

Ужо традыцыйнымі сталі літаратурныя сустрэчы наддзвінцаў з жыхарамі Невеля і пасёлка Усць-Далысы Невельскага раёна (Расія).

Сябры “Наддзвінны” ўдзельнічаюць у творчых праектах, якія праводзяцца ў горадзе Полацку. Сёлета ўзялі ўдзел у адкрыцці рэспубліканскай алімпіяды па беларускай мове і літаратуры (СШ № 18 імя Еўфрасінні Полацкай), выступілі з праграмамі ў праекце “Вершы над горадам”: у літаратурнай гасцёўні “Гэтых дзён не змоўкне слава”, у літаратурным скверы “Дзень вясновы, дзень лірычны”, на свяце “Мядовы Спас”, правялі дзве літаратурныя сустрэчы “Прыпадаем да вытокаў сваіх”, прысвечаныя Дню беларускага пісьменства.

Ёсць у народнага літаратурнага аб'яднання “Наддзвінне” эмблема, гімн (муз. Я. Аўласенкі) і дэвіз: “Хай ладдзя выносіць нас дзвінскай хваляй на Парнас!”

...Ідзе час, мінаюць дзесяцігоддзі, а найстарэйшае літаратурнае аб'яднанне Полаччыны жыве, папаўняецца новымі творчымі сіламі і плённа працуе. Так было і так будзе.

Галіна ЗАГУРСКАЯ,

сябра Саюза пісьменнікаў Беларусі,
рэдактар народнага літаратурнага аб'яднання
“Наддзвінне”.

Галіна ЗАГУРСКАЯ

НАДДЗВІНЦЫ МЫ...

Гімн “Наддзвінны”

*Складаем вершы мы ці пішам прозу
Пад позіркамі чулымі званіц,
Святая Еўфрасіння нашы крозы
Натхненнем поўніць з полацкіх крыніц.*

*Пісьменнікі – такое ў нас прызвание,
У кожнага яно ў душы гарыць.
Народным мы завемся аб'яднаннем,
А значыць, абавязаны тварыць.*

*Мы лёсу дзячым у прыгожым слове,
Што нас народ наддзвінцамі заве.
І жыць заўжды напеўнай нашай мове,
Якая жытняя хваляю плыве.*

*На любыя бацькоўскія прасторы
Святло ідзе з нябесных алтароў,
Каб славіць нам жыццё ў цікавых творах,
А ў ім – радзіму, веру і любоў.*

АСНОЎНЫЯ ТЭНДЭНЦЫ Ў СУЧАСНАЙ ПАДЛЕТКАВАЙ ПРОЗЕ

Само паняцце “падлетак” з’явілася адносна нядаўна. Калі літаратура для малодшых дзяцей звязана з традыцыямі фальклору, характары-зуюцца пэўнай кансерватыўнасцю, то літаратура для падлеткаў вельмі адчувальная да ўсіх зменаў, што адбываюцца ў грамадстве і ўвогуле ў свеце. Псіхалагі, апісваючы кожны ўзрост, звычайна вылучаюць новаўтварэнні пэўнага перыяду жыцця. У падлеткавым узросце такіх новаўтварэнняў – максімальная колькасць, а значыць, і літаратура для падлетка павінна адпавядаць тым маштабным зменам, якія адбываюцца ў яго псіхіцы. Псіхалагічныя асаблівасці ўзросту вызначаюць кагнітыўныя, паводзінскія і эмацыйныя аспекты літаратуры. З кагнітыўнага боку для падлеткавай літаратуры характэрныя такія асаблівасці сюжэта.

1. Праблемны характар літаратуры. Падлеткавая мастацкая літаратура дапамагае юным чытачам вырашаць праблемы ўласнай асобы і ўзаемадзеяння асобы з грамадствам, спрыяе сацыялізацыі.

2. Зварот да адносінаў з прадстаўніком супрацьлеглага полу. Палавое выпяванне – адно з самых галоўных новаўтварэнняў гэтага ўзросту, таму адзначаная тэма дастаткова папулярная. Аднак спосаб яе раскрыцця ў розных кнігах, у розных аўтараў адметны: ад сакралізацыі кахання да пошуку першага сексуальнага вопыту.

3. Наяўнасць атрыбутыкі сучаснага падлеткавага жыцця. Тут маецца на ўвазе не толькі распаўсюджанасць гаджэтаў, але і новы лад жыцця. Так, герой твора “Лёшкава каханне” Валерыя Гапеева будзе асабістае жыццё ў віртуальным свеце і становіцца ахвярай жарту сябра.

Эмацыйны аспект рэалізуецца праз наступныя адметнасці.

- Звычайна творы гэтай катэгорыі пазбаўлены ацэначнасці і павучальнасці, увага скіравана на перажыванні галоўнага героя і яго адносіны, часта канфліктныя, з грамадствам. Дарэчы, тэма Вялікай Айчыннай вайны непапулярная для сучаснага падлетка, як і ўвогуле гістарычная тэма. Адна з прычын такой няўвагі да гісторыі – паслабленне міжпакаленнай лучнасці, звязанае з сацыяльнымі падзеямі апошніх дзесяцігоддзяў. Для сучаснага падлетка не існуе восі часу, а толькі яе канкрэтны адрэзак. Аднак пры гэтым тэма перакрывавання часу, магчымасці трапляць у мінулае і будучыню дастаткова папулярная ў падлеткавай літаратуры. Гэта дае магчымасць актуалізаваць гістарычную тэму для юнацтва.

- Эмпірычны характар атрымання новых ведаў. Адукацыя і вучоба ў падлеткавым жыцці рэзка страчваюць аўтарытэт, фарміруюцца лагічнае мысленне, якое патрабуе доказаў і эксперыментальна. Любая інфармацыя з’яўляецца верагоднай толькі тады, калі яна атрымана ці праз уласны вопыт самастойна, ці з вопыту аднагодкаў.

Паводзінская лінія падлеткавых твораў таксама мае пэўныя характарыстыкі.

Героём твораў з’яўляецца падлетак. Прычым узрост героя, як правіла, і вызначае ўзрост чытацкай аўдыторыі кніг. Так, кніга “Тры талеры” Андрэя Федарэнкі, безумоўна, будзе цікавіць пяцікласнікаў, таму што асноўныя яе героі – падлеткі адпаведнага ўзросту. Такая ж заканамернасць і з творами “Адзінокі васьмікласнік жадае пазнаёміцца” Алеся Бадака. Менавіта таму аўтары яшчэ ў пачатку твора вызначаюць узроставую прыналежнасць герояў.

Адсутнасць станоўчых ці адмоўных персанажаў. Як правіла, героі вылучаюцца не вельмі добрымі паводзінамі, памыляюцца ў сваіх першапачатковых меркаваннях. Увесь сюжэт скіраваны на тое, каб герой на вопыце ўласнай памылкі адкрыў для сябе нешта новае, часам таксама няпэўнае. Пры гэтым дарослыя ў творы часта выконваюць ролю антаганістаў, з іх вуснаў не гучыць мараль, наадварот, менавіта ў спрэчцы са старшым пакаленнем нараджаецца праўда.

На сучасным этапе падлеткавая літаратура пачынае развівацца больш інтэнсіўна, чым у папярэднія гады, пра што сведчыць заснаванне дзвюх паўнаважных серый, прызначаных для падлеткаў – “Пераходны ўзрост” і “Маладзік”, утвораных у 2008 і 2012 гг. адпаведна. Такім чынам, упершыню ў айчыннай літаратуры прызначаецца права падлетка на літаратуру для свайго ўзросту, замест абагульненай фармулёўкі “для сярэдняга і старэйшага школьнага ўзросту”, пад якой часта выдаюцца і творы для дарослых, з’явілася больш канкрэтная адрасацыя. Нягледзячы на спецыфічнасць, у жанрава-тэматычных адносінах падлеткавая літаратура апошніх 15 гадоў дастаткова рознабакая і неаднастайная. З пункту гледжання выхаваўчых і спазнавальных задач, якія яна выконвае, тэксты можна падзяліць на пэўныя групы.

Твор – актуалізацыя гістарычнага мінулага. Як адзначалася вышэй, сучасных падлеткаў не цікавіць гісторыя. Аднак для іх пры-

цягальная магчымасць перамяшчацца ў часе. Фантастычныя часавыя перамяшчэнні становяцца сюжэтастваральнымі элементамі твораў «Казімір – сын Ягайлы + Насця з 8 “Б”», “Памёр, каб нарадзіцца” Раісы Баравіковай, “Пакланюся Перуну, памалюся Вялесу” Алеся Наварыча, “Час заўсёды добры” Андрэя Жвалеўскага і Яўгеніі Пастарнак. Усе кнігі звяртаюцца да розных часавых прамежкаў, сродкі спосабу актуалізацыі мінулага таксама розныя.

Так, гераіня твора «Казімір – сын Ягайлы + Насця з 8 “Б”» Р. Баравіковай Наста становіцца ўдзельніцай вандровак па часавым калідоры фантастычных істот Інф-1 і Інф-2. Верагоднасць усім падзеям надае эпіграф у выглядзе слоў фізіка-оптыка А. Кузаўкіна: «Сыходзячы з тэорыі адноснасці, можна “прабіць тунэлем” і нашу чатырохмерную прастору, выходзячы ў нейкае невядомое нам яшчэ вымярэнне, на іншыя старонкі “кнігі” прыроды» [1, с. 3]. Інфы будуць своеасаблівы калідор паміж Настай і яе далёкімі продкамі, а менавіта яе бабуляй, якая выратавала ад смерці Казіміра, польскага караля. Усе гістарычныя падзеі Наста бачыць праз сны, яна не ведае пра наяўнасць Інфаў. Аднак у выніку яна з’яўляецца тым самым голасам, што папярэджае Настусю, каб яна выратавала шаснаццацігадовага караля. Усё, што адбываецца з Настай, здаецца такім рэальным, што яна сама пачынае адчуваць да маладога караля сімпатыю. Гераіня даведваецца, што яна і ёсць нашчадак дзяўчыны са сну, і застаецца з гэтай праўдай сам-насам на ўроку гісторыі, з якога фактычна пачынаецца новы навучальны год. Звыклая, нецікавая гісторыя становіцца для дзяўчыны актуальнай, звязанай асабіста з ёй, яе сям’ёй.

Сувязь кожнай асобы са сваім родам, адказнасць чалавека за мінулае і будучыню невязліва сцвярджаецца праз вопыт падлетка. Прычым, што важна, непасрэдным удзельнікам гістарычных падзей з’яўляецца ўсё ж гістарычная асоба, а Наста, прадстаўнік сучаснага пакалення, проста атрымлівае магчымасць назіраць за падзеямі, містычна ўплываць на іх. Наяўнасць загадкі надае твору займальнасці: падлеткі разам спрабуюць вызначыць сэнс сноў Насці, тым самым раскрываючы тайну яе роду і рэальныя гістарычныя факты, якія наўрад ці зацікавілі б іх раней. Тыпова падлеткавы і эмацыйны фон твора, які выражаецца ў рамантычным прадчуванні першай вялікай закаханасці. Дарэчы, такое прадчуванне часцей за ўсё і становіцца аб’ектам у падлеткавай прозе. Яно дае магчымасць не паглыбляцца ў будзённасць адносінаў паміж жанчынай і мужчынам, дастаткова ра-

мантызаваць пачуццё першай закаханасці. Такі ракурс дае своеасаблівы маральны ўрок: само па сабе каханне з’яўляецца падарункам, якія пакуты яно ні несла б. У творы такое прадчуванне выражана ўсяго праз адзін эпізод, калі ўдзячны Казімір за сваё выратаванне запрашае Насцю ў палац: “Настуся затрапятала, але не ад слоў. Яна раптам зразумела, што на яе цікаўна-прыязным позіркам пазірае вялікі князь Вялікага княства Літоўскага – шаснаццацігадовы Казімір. Кроў прыліла да яе твару, стала цяжка дыхаць, быццам нейкая сіла ціснула і ціснула на яе. Хацелася наварушыць плячыма, скінуць гэты цяжар...” [1, с. 78]. Сучасную Насцю прыцягвае менавіта гэты эпізод, яна яго яшчэ раз пракручвае ў сваіх думках і марах, нягледзячы на тое, што гістарычныя факты суха паведамляюць, што жонкай Казіміра стала зусім не Настуся.

Герой іншага твора “Памёр, каб нарадзіцца” Р. Баравіковай – крыху эгаістычны, разбалаваны Арцём трапляе на вайну ў Афганістан, дзе нечакана працяўляе найлепшыя свае якасці і ахвяруе жыццём дзеля жыцця дзядзькі. Момант пераходу ў іншы часавы прамежак адбываецца ў творы дастаткова будзённа. Хлопец просіць у маці грошы, тая раздражнёна адказвае: “Не дам, хоць скрозь сцяну прайдзі” [2, с. 37]. Нечакана для сябе Арцём праходзіць праз сцяну, апынуўшыся пры гэтым не ў суседнім пакоі, а ў Афганістане. Усё, што ведае хлопец пра гэтую краіну, – што яго родны дзядзька загінуў у ёй на вайне.

Абодва творы аўтаркі блізкія да фантастычнага аванцюрна-гістарычнага рамана. Такі раман апісвае прыгоды чалавека, які здзяйсняе вандроўку ў часе. Рэч у тым, што само перамяшчэнне ў часе не можа быць адзнакай літаратуры падобнага жанру, яно можа выкарыстоўвацца як прыём. У фантастычнай аванцюрна-гістарычнай літаратуры важны не пераход у часе, а магчымасць чалавека ўплываць на ход гісторыі. Сам працэс уваходжання ў мінулае займае нязначнае месца ў творы. Герой заўсёды праходзіць праз нейкія выпрабаванні. Прычым у яго ёсць дзве стратэгіі паводзінаў: 1) ужыцца ў мінулы час, укараніцца ў ім, 2) выкарыстаць веды пра будучыню. Дзве гэтыя розныя стратэгіі выяўляюць сябе і ў творах Р. Баравіковай. У аповесці «Казімір – сын Ягайлы + Насця з 8 “Б”» гераіня толькі мае магчымасць назіраць за гістарычнай асобай, фактычна знітавацца з ёй у аднаго чалавека, у той час як Арцём з апавядання “Памёр, каб нарадзіцца” наўмысна ўплывае на гістарычныя падзеі. Герой здольны ўплываць не на значныя падзеі, а, як правіла, на тое, што звязана з іх уласным лёсам. Таму важны элемент падобнай літаратуры – матыў крыві: герой-ванд-

роўнік мае кроўную сувязь з героямі той эпохі, у якую ён трапіў. Так, сучасны падлетак Насця – праўнучка Настусі з XV ст., а Арцём, трапіўшы ў 1980 г., сустракаецца са сваім дзядзькам. Аднак творы Р. Баравіковай адрозніваюцца ад фантастычнага аванцюрна-гістарычнага рамана ўмоўнасцю: верагоднасць усяго, што адбывалася, аўтар амаль ніяк не бярэцца даказаць. Выхаваўчая дамінанта апавядання “Памёр, каб нарадзіцца” скіравана на духоўны рост героя, які, трапіўшы ў нетыповы для сябе абставіны выбару паміж смерцю і жыццём, выбірае смерць, здзяйсняючы подзвіг.

Падлеткавыя дэтэктывы. Трэба адзначыць, што падлеткавы дэтэктыў якасна адрозніваецца ад звычайнага дэтэктыва, бо апошні не абслугоўвае педагагічныя і выхаваўчыя задачы. Дзіцячы дэтэктыў – штучнае вынаходніцтва, ён не мае вытокаў у дзіцячым фальклоры, як, напрыклад, містычнае фэнтэзі, жахі. Любы дэтэктыў грунтуецца на злачынстве, якое заўсёды мае дачыненне да дарослых. То бок дзіцячы дэтэктыў – гэта ўцягванне дзіцяці ў рэаліі дарослага жыцця. Усе дарослыя ў ім выконваюць дзве функцыі: 1) маюць дачыненне да злачынства, 2) дапамагаюць расследаваць злачынства. Важна, што дзецям даецца права на самастойнае вырашэнне задачы, сапраўдныя выпрабаванні і прыгоды ў дарослым жыцці. Прыцягвае дэтэктыў падлеткаў і рэалістычнасцю. Калі ў фэнтэзі ствараецца прыдуманая свет, дзе ў канфлікце добра са злом у якасці носьбітаў добра выступаюць міфічныя, містычныя істоты, то ў падлеткавым дэтэктыве носьбітамі добра становяцца самі дзеці. Прадстаўнік аўтараў дзіцячага дэтэктыва ў класічным яго выглядзе – А. Федарэнка. Прычым яго дэтэктывы, з’яўляючыся займальнай літаратурай, нясуць у сабе і моцную выхаваўчую дамінанту. Галоўная асаблівасць дэтэктыва як жанру – кананізаванасць, стэрэатыпнасць. Хоць дзіцячы дэтэктыў і ўтрымлівае такія рысы, для яго важная наўнасць прыгодаў, дынаміка. Для падлетка не так істотна, каб загадка, злачынства вылучаліся пэўнай арыгінальнасцю, галоўнае – максімальна ўдзельнічаць у развязанні дарослай праблемы, якая наўрад ці была б вырашальнай дзецямі ў рэальным жыцці.

Галоўная гераіня аповесці “Шчарбаты талер” А. Федарэнкі пяцікласніца Аксана не адрозніваецца прыкладнымі паводзінамі ў школе. Яе выходзіць адзін бацька, маленькай сям’і не хапае грошай. Магчыма, такія абставіны прымушаюць дзяўчыну пастаянна звяртаць на сябе ўвагу ўсімі даступнымі спосабамі. Ад’езджаючы з бацькам на некалькі дзён у вёску, яна хлусіць

усім, што пакідае родны горад назаўсёды. Безумоўна, дзяўчыне падабаецца тая рэакцыя, якую яна выклікае падманам. Смеласць і пэўная адчайнасць спрыяюць авантурнаму і прыгодніцкаму сюжэту дэтэктыва, што разгортваецца вакол гісторыі з трыма талерамі. Менавіта пры дапамозе трох талераў магчыма разгадаць карту, па якой адпаведна можна знайсці каштоўнасці. Аднак талеры шукаюць не толькі дзеці на чале з настаўнікамі гісторыі, пошукам занятая і бандыты. Нягледзячы на захапляльную прыгодніцкую лінію твора, і ў гэтым дэтэктыве важнай часткай жыцця падлетка застаюцца ўзаемаадносіны з равеснікамі.

Аповесць “Афганская шкатулка” А. Федарэнкі таксама мае дэтэктыўны сюжэт і звяртаецца да гістарычнай тэмы. Аднак калі “Шчарбаты талер” – цалкам падлеткавы прыгодніцкі дэтэктыў, то “Афганская шкатулка” – больш глыбокі твор, галоўныя яго героі – дарослы і дзяўчынка, такое суіснаванне даволі рэдкае ў падлеткавай літаратуры. Пры гэтым якраз перажыванні дарослага аказваюцца ў цэнтры аповесці, своеасаблівае перараджэнне героя, кантрасныя суадносіны з іншымі дарослымі ў творы, дарослай мараллю, якая супярэчыць шчырасці і душэўнасці дзяцей. Нягледзячы на вялізную розніцу ў тыпажах, сюжэт аповесці падобны да сюжэта дэтэктыва “Шчарбаты талер”. Калі ў цэнтры апошняй – пошук каштоўнасцей напалеонаўскай вайны, то ў “Афганскай шкатулцы” аўтар звяртаецца да скарбаў нядаўняй вайны. У абедзвюх аповесцях каштоўнасці шукае група станоўчых герояў і група іх антаганістаў.

І Крушыньскі, і хлопцы-падлеткі знаходзяцца ў стане разгадвання загадкі, падазрэнняў. Калі падлеткаў непакоіць асоба Крушыньскага, то сам Крушыньскі высвятляе сапраўдную біяграфію дзяўчынкі Вікі. Па сутнасці, па такім самым прынцыпе вызначаюцца і дзве сюжэтныя лініі: першая, дэтэктыўная, звязана з пошукам афганскай скарбонкі і спадарожнымі падзеямі, а другая – з асобай самога Крушыньскага, яго асабістай драмай жыцця. У дзвюх лініях вырашальная сіла – тыя ж падлеткі: хлопцы дапамагаюць вызваліць Крушыньскага з турмы, а Віка становіцца для героя сігналам для рашучых дзеянняў, каб пазбавіцца ад грошай, якія выпадкова яму трапіліся. Усе героі праходзяць праз выпрабаванні, але калі для хлопцаў яны з’яўляюцца толькі прыгодамі, то для Крушыньскага – матывам пераасэнсавання ўласнага жыцця.

Творы з актуальнай для падлетка праблематыкай. Як правіла, асноўная тэма такіх твораў – стасункі з супрацьлеглым полам, сяброўства і адносіны да бацькоў. Па сутнасці, гэта і

ёсць праблемы, што выносяцца падлеткамі на першы план. Амаль заўсёды герой у такіх творах перажывае канфлікт як з самім сабой, так і з людзьмі, якія знаходзяцца побач. Вельмі часта, аўтары падобных кніг звяртаюцца да ўласнага вопыту, таму творы нярэдка носяць спавядальны характар. Гэта, безумоўна, скарачае дыстанцыю паміж дарослым аўтарам і падлеткам. Увогуле, менавіта праблема ўзаемаадносінаў розных пакаленняў – адна з галоўных не толькі ў саміх творах, але і пры стварэнні тэкстаў для дадзенай узроставай катэгорыі.

Да тэмы першага сексуальнага вопыту звяртаецца ў творы “Першы боль, або Доказ закона прыгажосці” аўтар В. Гапееў. Трэба адзначыць, што ўсе героі-падлеткі В. Гапеева – даволі дарослыя для свайго ўзросту: яны самастойна зарабляюць на жыццё і стала мысляць. Але нягледзячы на гэта, аўтар дасканала правільна апісвае непрадказальнасць і імгненнасць тых змен, што адбываюцца з падлеткам, калі ён пераходзіць у дарослы стан. Не выключэнне і шаснаццацігадовая Каця, якая па сямейных абставінах вымушана жыць на дачы і большай часткай займацца гаспадарчымі справамі. Але ніякія абставіны не здольныя спыніць змены, што адбываюцца з гераіняй. Дастаткова дэталёва і разам з тым рамантычна-ўзнёсла апісвае аўтар першае дзівочае замілаванне ўласнай знешнасцю, якая сапраўды становіцца жаночай: “Улеглася хвалеванне. Ужо апраўнаўшы бялізну, Кацярына зноў падышла да люстры, больш пільна агледзела свой твар. Ён быў роўна загарэлы, скура яшчэ і цяпер трохі ружавела ці то ад гарачай вады, ці то ад узбуджэння. Але галоўнае – не было бачна прышчыкаў. Толькі на лбе яшчэ заставаліся крыху, але і яны, было бачна, сходзілі” [3, с. 112]. Змены ў знешнасці надаюць Кацярыне смеласці і ўпэўненасці як у яе марах, так і ў актыўных дзеяннях па заваяванні ўвагі аб’екта кахання – Юрыя. Яе мары абмяжоўваюцца менавіта інтымнай блізкасцю з хлопцам. У падлеткавай свядомасці, затуманенай новымі зменамі ў знешнасці, фізіялагічнае каханне атаясамліваецца з духоўнай блізкасцю. Для дасягнення мары Кацярына складае план, прычым выконвае яго бездакорна, як дарослая вопытная жанчына. Аднак калі гераіня дасягае мэты, інтуіцыйна пачынае разумець памылковасць сваіх уяўленняў пра адносіны паміж мужчынам і жанчынай. Сумненні пацвердзіліся ўжо праз некалькі хвілін, калі на тэлефон дзяўчыны прыйшло паведамленне: “Каця, мы – дарослыя людзі, мы атрымалі цудоўны ўрок. Не будзем пра пачуцці – галоўнае, усё выйшла чыстым. На гэтым кропка” [3, с. 133].

Учынкі герояў, іх разважанні – даволі дарослыя, ды і апісаная сітуацыя не мела б та-

кога важнага значэння, каб не былі яе героямі падлеткі. Бо для Кацярыны гэта не проста сумная гісторыя кахання, а першы вопыт дарослага жыцця.

Галоўная адзнака падлеткавых твораў В. Гапеева – іх пэўная “даросласць”, дыялогу паміж дарослым і падлеткам, як у большасці падобных твораў, няма. Падлетак дзейнічае як дарослы герой, розніца паміж падлеткам і дарослым – толькі ў адсутнасці вопыту, ён, аднак, часта змяняецца дасведчанасцю ў некаторых пытаннях. На сёння кніга “Урокі першага кахання” В. Гапеева, бадай, адна з самых смелых беларускамоўных кніг для падлеткаў, бо не проста раскрывае праблему ўзаемаадносінаў падлеткаў, а стварае сюжэты на фоне сучаснай рэчаіснасці. Аднак пры ўсёй смеласці тэматыкі твораў героям часта не хапае падлеткавай, нават дзіцячай логікі. Усе героі размаўляюць дарослай мовай, не ўступаюць у адкрыты канфлікт з дарослымі, усведамляюць правільнасць ці няправільнасць сваіх учынкаў. Магчыма, гэта своеасаблівая даніна аўтара маралізатарству, без якога не абываецца ніводная падлеткавая кніга. Трэба заўважыць, што адкрытай маралі, ацэнкі ўчынкаў герояў творы не ўтрымліваюць, што таксама робіць іх яшчэ больш прымальнымі для падлеткавай аўдыторыі.

Такім чынам, сучасная беларуская падлеткавая проза – мала распрацаваны сегмент кніжнага рынку на сёння. Найбольш удала раскрываюць тэму падлеткавага жыцця так званыя праблемныя творы, якія ілюструюць канфлікт падлетка з навакольным асяроддзем, першы вопыт дарослага жыцця.

Спіс літаратуры

1. Адзінокі васьмікласнік хоча пазнаёміцца. Казімір – сын Ягайлы + Насця з 8 “Б”. “Памалюся Перуну, пакланюся Вялесу...” / А. Бадак, Р. Баравікова, А. Наварыч. – Мінск : Літаратура і Мастацтва, 2008. – 175 с.
2. Баравікова, Р. Памёр, каб нарадзіцца / Р. Баравікова // Закаханы ў Снягурку. – Мінск : Маст. літ., 2012. – 254 с.
3. Гапееў, В. Урокі першага кахання : аповесці / В. Гапееў. – Мінск : Літаратура і Мастацтва, 2011. – 192 с.
4. Федарэнка, А. Афганская шкатулка : аповесць, апа-вяданні / А. Федарэнка. – Мінск : Юнацтва, 2002. – 219 с.
5. Сергоманов, П. А. К вопросу о ведущей деятельности в старшем школьном возрасте / П. А. Сергоманов // Педагогика развития : соотношение учения и обучения : мат. 7-й науч.-практ. конф. – Красноярск, 2000. – Ч. 1. – С. 45.
6. Привалова, Е. П. Культурная структура художественного текста для подростков / Е. П. Привалова // Вестник Московского государственного лингвистического университета. – 2009. – № 559. – С. 143 – 148.

Таццяна ПЯТРОЎСКАЯ,
выкладчык беларускай мовы і літаратуры
Гомельскага дзяржаўнага педагагічнага каледжа
імя Л. С. Выгоцкага.

Ева ЛЯВОНАВА

“СЛАВУ ЗАПЕЎ Я І РАДАСЦЬ АНЁЛАМ ЗЫЧЛІВЫМ...”

РЭЦЭПЦЫЯ ВОБРАЗАЎ АНЁЛАЎ У ПАЭТЫЧНЫМ ЦЫКЛЕ “ДУІНСКІЯ ЭЛЕГІІ” РАЙНЕРА МАРЫЯ РЫЛЬКЕ

Асабліва глыбока і шматстайна ўвасоблены анёларый у паэтычным цыкле Райнера Марыя Рыльке “Дуінскія элегіі” (“Duineser Elegien”). Працу над ім Рыльке распачаў у 1912 г., калі жыў у родавым замку аўстрыйскай княгіні Марыі фон Турн унд Таксіс Гагенлоэ на беразе Міжземнага мора – Дуіно (адсюль назва цыкла). Потым, цягам дзесяці гадоў, Р. М. Рыльке прыкладаў намаганні, каб рэалізаваць адну з самых заповітных сваіх творчых задум, але зрабіць гэта яму ўдаецца толькі ў 1922 г. у замку Мюзот у Швейцарыі. Варта толькі ўдумацца, сведкам якіх каталізмаў стаў Р. М. Рыльке за гэты адмежак часу: мільёны жыццяў забрала Першая сусветная вайна, распалася на часткі радзіма паэта – некалі магутная Аўстра-Венгерская імперыя. Усе падзеі ён – з яго ўражлівай натурай, імкненнем жыць “напаўголасу” – перажываў надзвычай востра. У лісце да Марыны Цвятаевай ад 17 мая 1926 г. Р. М. Рыльке заўважыў, што працу над “Дуінскімі элегіямі” ён, магчыма, завяршыў бы яшчэ ў 1914 г., “калі б не велізарны разлом, які зрынуў мяне ў здранцвенне і немату... Ці ўдалося мне штосьці выратаваць у гэтай доўгай зіме душы, я і сам яшчэ не ведаў...” (цыт. паводле [11, с. 331]).

А можа, лёс і час “вялізнага белага ветразя Элегій”, як назваў іх аўтар, вырашаліся не ім і не тут, на зямлі? Ва ўсякім выпадку, гісторыя “Дуінскіх элегіяў” падаецца дзіўнай і таямнічай. Захаваўся расповед самога Р. М. Рыльке, паводле якога аднойчы ён выйшаў з замка Дуіно і, знаходзячыся на вышыні двухсот футаў над хвалямі Адрыятыкі, раптам адчуў, як скрозь шум бур да яго данёсся голас: “Хто ж бы з анёлаў, калі б закрычаў я, пачуў?” Ён адразу ж запісаў гэтыя словы (яны стануць пачаткам “Першай элегіі”), і міжвольна, без якіх бы то намаганняў з боку паэта, да іх дадалася яшчэ некалькі радкоў. Пасля Р. М. Рыльке вярнуўся ў свой пакой, а ўвечары “Першая элегія” была завершана. І сёння “Дуінскія элегіі” ўражваюць нечуванай моцай увасобленай у іх стыхіі чалавечых перажыванняў і пачуццяў, успрымаюцца як “падзея звышнатуральнай велічы” і “феномен вялікага натхнення”, як творы, што пераўзыходзяць нашы традыцыйныя ўяўленні пра шэдэўры ўласна

мастацкага слова і сягаюць “у сферу прафетычнай мовы” [11, с. 168, 170]. Асэнсаванне быцця ў іх настолькі ўсёабдымнае, што знікаюць звыклыя межы паміж трансцэндэнтным і іманентным, зямлёй і небам, жыццём і смерцю, а свет яўлены ў звышсветавай (надсветавай) рэальнасці (überweltliche Wirklichkeit). Невыпадкова Роберт Музіль у “Прамове пра Рыльке” сказаў: “Сферы быцця розных істот, размежаваныя звычайным мысленнем, нібы аб’ядноўваюцца ў адзіную сферу. Ніколі адно не параўноўваецца з чымсьці іншым, як дзве розныя і размежаваныя з’явы... калі ж дзе-небудзь у яго вершах такое і адбываецца, дык у той жа самы момант падацца, нібы спрадвеку яно было і тым і іншым адначасна” [5, с. 41]. Нямецкі біёграф і даследчык творчасці Р. М. Рыльке Ганс Эган Хольтхузен падкрэсліў: “...Элегіі рухаюцца ў адкрытай прасторы велізарных сэнсавых абагульненняў” [11, с. 231].

У “Дуінскіх элегіях” – вернемся да выразу А. Карэльскага [1, с. 274] – “найвышэйшая інстанцыя” прадстаўлена таксама, але, у адрозненне ад “Кнігі гадзін”, менавіта анёламі. Бог амаль не згадваецца, нібы ў дадзеным выпадку функцыю апекавання і ўмацавання чалавека Ён цалкам усклаў на верных пасланцоў. Апроч жанравай прыналежнасці, “Дуінскія элегіі” адрозныя ад “Кнігі гадзін” адчувальна меншай спантаннасцю перажыванняў і пачуццяў, пры тым што па каласальнай духоўнай і псіхалагічнай напружанасці, па складанасці структуры мыслення, па энергіі рэфлексій яны не толькі не саступаюць “Кнізе гадзін”, а нават яе пераўзыходзяць; гэта з першага ж радка адчуваецца амаль фізічна. У іншым ракурсе паўстае тут і двухадзінства чалавек – анёл, акцэнт ставіцца менавіта на першым складніку – на чалавеку, на яго духоўным пошуку; адпаведна, не анёлы паказаны ў сваіх рэакцыях на чалавека, у стасунках з ім, а чалавек – у спробах такіх стасункаў. Прычым спробы гэтыя адпачаткава марныя, што ясна ўсведамляецца

Раней у “Родным слове” апублікаваны матэрыялы «У сузіранні неаслабным, у нязменнасці настаяннай»: Анёлы ў біблейскай парадыгме» (№ 6), «Святы анёл, ахоўца майёй душы...»: Вобразы анёлаў у літаратурна-мастацкай парадыгме» (№ 8), «На ветразях анёлаў легкакрыла...»: Рэцэпцыя вобразаў анёлаў у ранняй паэзіі Райнера Марыя Рыльке» (№ 6) Евы Лявонавай.

Звесткі пра аўтара змешчаны ў № 6.

лірычным героем і надае яго становішчу, яго жыццёўспрымання трагічны стаіцызм.

Што паказальна, як і ў “Кнізе гадзін”, лірычны герой Р. М. Рыльке – пры ўсёй фенаменальнай паглыбленасці ў свой унутраны свет – не забываецца на свет навакольны, не звужае яго да ўласнай асобы, у ім – не толькі з нябёсамі, але і з паднебнай прасторай уключна – шукае суперажывання і водгуку на свой боль.

У атмасферу трагізму ачунае чытача ўжо “Першая элегія”, лірычны герой якой не знаходзіць жаданага водгуку на звернутыя да анёлаў ціхія і гучныя скаргі. Ні мінулае, ні цяпершыня, ні каханне, ні “*прырода стомленая*” не ў стане абараніць чалавека, якому няўтульна “*ў свеце тлумачаным жыць*”. Не чакаючы дапамогі і сучашэння ні ад анёлаў, ні ад людзей (“*Анёлы – не, людзі – не!*”), ён сунімае “*парывы свае*”, “*покліч жахлівага плачу*” [9, с. 70].

Аднак ужо ў “Першай элегіі” экзистэнцыйная разгубленасць перад непазбежнасцю і беспасцігальнасцю смерці (“*Дзіўна – зямлю назаўсёды пакінуць, не марыць*”) змяняецца разуменнем таго, што смерць – толькі пярэйсце ў іншаіснаванні: “*Памыляюцца толькі / жывыя, калі яны вельмі выразна, дакладна / смерць ад жыцця адасобіць спрабуюць*”. І зноў пагляд лірычнага героя скіроўваецца на анёлаў, якія, у адрозненне ад людзей, не робяць кардынальнага размежавання паміж жывымі і памерлымі: “*Кажуць, анёлы часам і самі не знаюць, / ці да жывых, ці да мёртвых прыходзяць яны*”. Бо як істоты найбліжэйшыя да Госпада яны пасвечаны ў таямніцу ісціны і ведаюць: “*Вечная плынь абмывае абодва царствы / і паглынае ў абодвух усе накаленні*”; тут-быццём (Hiersein) не завяршаецца “*рух*”, фізічнай смерці супрацьстаіць вечнасць, “*як страла / супрацьстаіць цеціве... / раптам адпушчана, яна робіцца нечым / большым, чым ёсць яна, бо ёй супыну няма*”. Большасць жа людзей не ў стане “*вечнасць нутром адчуваць*”, адсюль – скрушная канстатацыя: “*Мы не патрэбны анёлам, адорвені прахлыя / ад маладога жыцця*” [9, с. 71 – 72].

Менавіта чалавек – перад тварам анёла – ёсць канстантавы клопат паэта, што пацвярджаюць і наступныя творы цыкла. У “Другой элегіі” Р. М. Рыльке вуснамі лірычнага героя звяртаецца да “*закаханых, шчаслівых у шчырай любові*”, тых, “*хто жыве ў захапленні другога, пакуль / не задаволіць палкіх жаданняў пакорай*” [9, с. 75]; у “Трэцяй элегіі” – да маці, якая, даючы жыццё, адначасна дае і смерць і ад самага пачатку не ў стане пазбавіць дзіця ад цёмных інстынктаў, ад “*бунту ўначы*”, ад “*вінаватага бога рачнога ў крыві*” [9, с. 76]; у “Пятай элегіі”, напісанай па-

водле слаўтай карціны Пабла Пікаса, – да вандроўных акрабатаў, якіх злая і свавольная доля “*гоніць, круціць, трасе, нагінае, / кідае ўгору, ханае*” і для якіх “*падасланы пад ногі старэнькі дыван*” – нешта накшталт “*мяккай латкі ў сусвеце*” [9, с. 81]. У лёсе апошніх пазнаецца незайздросны лёс усякага чалавека, каго напрыканцы зямнога існавання непазбежна чакае “*мадыстка madam Lamort*” [9, с. 84] (франц. ‘спадарыня Смерць’). За натужнай усмешкай хаваюць акторы-блуканцы слёзы і знямогу, і лірычны герой просіць для іх у анёла спагады і спахування:

Анёле!

*Сарві гэту ўсмешку, як каліўца з кветкай,
і апусці яе ў вазу разам з усімі
радасцямі, не спазнанымі намі дагэтуль,
і ўвекавеч іх... [9, с. 83].*

У нейкі момант думка паэта ад вандроўцаў-акрабатаў сцягае да ўжо знаёмых нам закаханых, лішні раз запэўніваючы чытача ў абгрунтаванасці аналогій паміж канкрэтнымі героямі элегіі і людзьмі як такімі – з усёй драмай іх зямнога існавання, яго хуткаплыннасцю, няўстойлівасцю “*ў гэтым цяжка здабытым Нідзе*”, з трагічным усведамленнем “*паражнечы надмернасці*”, вырастоўным правадніком у якой можа быць толькі анёл:

*Анёле! Пакажы тое месца, яшчэ не вядомае нам,
дзе закаханыя, стаўшы на дыване небывалым,
паказалі б нам тое, чаго
тут паказаць не могуць, – бяспрашнасць
фігур і палёту іх сэрцаў,
вежы прынадных уцех і драбіны, адна на адну
абапёртыя там, дзе няма ім апоры, –
тут бы адважыліся сярод тлуму
знямоглых, маўклівых нябожчыкаў-гледачоў, –
ці кінулі б гэтыя мёртвыя людзі свае*

дбайна сабраныя,

*пільна, ашчадна хаваныя,
вечна патрэбныя, вечна апошнія
грошыкі шчасця вось гэтай
усмешлівай пары
на іх прыціхлы
дыван? [9, с. 84 – 85].*

Анёлы нязменна прысутныя ў спробах аўтара зразумець сутнасць чалавека, спасцігнуць прыныцп суаднесенасці ў ім уласна чалавечага і анельскага. Якім ёсць наканаванне чалавека не толькі на зямлі, але і ў сусвеце? Ці не мае сусвет, у якім усе мы рана ці позна раствараемся, і “*нашага прысмаку*”? Куды знікаюць нашы ўсмешкі, нашы “*палкага сэрца парывы*”? Няўжо “*Наша*” гіне бяследна, “*як з лісця раса*”, і марныя ўсе намаганні “*знайсці нам маленькае чыстае поле / чыста Людскога, шнурочак зя-*

мелькі ўрадлівай / паміж патокам і скаламі”?
Ці мажліва, каб хоць часцінка чалавечай існасці палягала і ў анельскай істоце? Гэтыя пытанні асабліва выразна пастаўлены Р. М. Рыльке ў “Другой элегіі”:

*Можа, анёлы ўспрымаюць толькі сваё,
тое, што выпраменьваюць самі, а можа,
ім дастаюцца часцінкі ад сутнасці нашай?
Можа, упісаны мы
ў рысы іх так, як няпэўнасць – хай нават
не часта –
ўпісана ў рысы аблічча цяжарнай жанчыны?
У пастаянным вяртанні ў сябе яны могуць
гэтага нават не бачыць.*
(Хоць бачыць павінны.) [9, с. 74].

З новай варыяцыяй пытання пра сутнасць чалавека чытач мае справу ў “Чацвёртай элегіі” Р. М. Рыльке. Хто або што ёсць чалавек – анёл або лялька? Вобраз лялькі быў падказаны паэту, як небеспадстаўна мяркуюць даследчыкі, працай “Пра тэатр марыянэтак” знанага нямецкага рамантыка Генрыха фон Клейста. Зрэшты, яна і сёння не страціла свайго ўплыву на аўстрыйскіх мастакоў слова; назавём, да прыкладу, аднаго з самых значных сучасных пісьменнікаў Аўстрыі Петэра Хандке*. Драма чалавечай дваістасці, страты асобай унутранай цэласнасці, паводле Р. М. Рыльке, невырашальная: мы “раз’яднаны”, бо і ў празе прастораў вольных помнім пра межы, бо глыбіні пачуццяў для нас недасяжныя – мы ў стане бачыць “толькі абалонку фармавання”, бо ў кожным з нас – і цацка, і анёл:

*...І я чакаю
на лялечным памосце дзеі...
Не, не чакаю – прагну ўбачыць,
бо, каб увагу пільную спатоліць,
між лялек выйдзе неўзабаве сам
анёл і выступіць жывым акторм.
Відовішча! – анёл і лялька разам!
Тады і ўключыць, можа, ён усё,
што разлучае нас, у кругаверці
надзей і змеч і падначаліць там
сабе ўсе поры года – і анёл
начне ігра сваю паказваць нам [9, с. 80].*

* Петэр Хандке, дарэчы, спрычыніўся да напісання сцэнарыя культываванай кінастужкі свайго суайчынніка і даўняга суаўтара Віма Вендэрса “Неба над Берлінам” (“Der Himmel über Berlin”, 1987), на стварэнне якой апошняга натхнілі перадусім “Дуінскія элегіі” Р. М. Рыльке. Паміж імі і фільмам шмат перазоваў, але найперш гэта вобразы анёлаў, ахопленых болем за людзей, спагадай да іх і адначасна – жаданнем самім спазнаць чалавечыя жарсці, пакуты, каханне. Ужо пасля падзення Берлінскай сцяны, у 1993 г., Вендэрс зняў працяг “Неба над Берлінам” – такую ж кранальную і глыбокую філасофска-лірычную драму “Гэтак далёка, гэтак блізка!” (“In weiter Ferne, so nah!”), дзе таксама дзейнічаюць нябесныя пасланцы.

Адсутнасць у чалавеку ўнутранай цэласнасці – рэч трагічная, але ж, з іншага боку, наяўнасць у ім і анельскага пачатку абнадзейвае; можа, дзякуючы гэтаму чалавек “у сваім самотным руху” знойдзе мэту і сэнс, выявіць у сабе здатнасць да “ўчынкаў больш высокіх”?

Відавочна (і гэта канцэптually важна ўсведамляць), палітра настрояў і перажыванняў у “Дуінскіх элегіях” не вычэрпваецца адно расчараваннем у чалавеку і яго сапраўдных памкненнях. Лірычны герой той жа цытаванай “Чацвёртай элегіі” нагадвае старажытнага стоіка; нават усведамляючы, што чалавечы існаванне – толькі “спектакль”, які мусіць быць завершаны, а пасля “на сцэну / пустэча выйдзе шэрым скразняком”, і што ў самотным прадчуванні канца не дапамогуць ні “нямыя праішчурны”, ні жывыя блізкія, ён тым не менш выбірае жыццё: “Я тут, я перад сцэнай”, “...я застаюся на спектаклі, тут” [9, с. 79].

Асаблівым напалам пачуццяў адметная “Сёмая элегія”, дзе пададзены такія характэрныя для Р. М. Рыльке вобразы “суцэльнага сэрца, якое цела / ў неба душэўнае ўзносіць”, – эмблематычнае ўвасабленне адзінства духоўнага і цялеснага, анельскага і першароднага, нябеснага і зямнога. Такое сэрца не даецца чалавеку адпачаткава; трэба прайсці “ўгору прыступкамі”, трэба расці і спеліць у сабе разуменне каштоўнасці і непаўторнасці кожнага імгнення жыцця, кожнага золку і кожнага вечара, і “лугоў на змярканні”, і “сну набліжэння”, перш чым прыйдзе радаснае азарэнне, што “няма тут месца, / дзе не гучала б прадвесце любові”, што шукаць свет трэба перадусім у сабе, “у каханні стваральным”, што ў кожнай “зямной рэчы” трэба бачыць “бясконцыю безліч рэчаў”. Толькі так можна падрыхтаваць сябе да жыцця іншага, вечнага. Апафеозам гэтаму новаму светаадчуванню, гімнам зямному існаванню гучаць узнёслыя словы: “Жыць на зямлі – гэта велічна!” [9, с. 88]. (У “Дзявятай элегіі” яны знойдуць працяг: “Зямля, я люблю цябе” [9, с. 96].)

Ключавым словам “Сёмай элегіі” з’яўляецца бадай, слова ператварэнне (*Verwandlung*). Семантыка яго адпаведная новаму, здабытаму на “цяжкім шляху пазнання” жыццёўспрымання: ператварэнне – гэта духоўнае развіццё, стварэнне ў сабе “сховішчаў моцы”, узвядзенне ва ўласнай душы “гонкага з калонамі храма”, які змога выстаць і вытрываць “у цэнтры знішчальнага лёсу”, сярод жорсткіх падзей і людскай абьякавасці, дазволіць прыгарнуць “да сябе зоркі з бяспечнага неба”.

*Ператварэнне – вось наша няспыннасць жыцця...
...Сховішчы моцы будзе сабе дух часу
бясформнаю сілай, якую ён чэрпае скрозь.
...Мы, спажываючы сэрца,
нешта ашчадна збіраем. І кожная рэч,
намі здабытая просьбамі, мольбамі, прагне
цалкам з Нябачным самкнуцца.*

*А большасць падзей
гэтага бачыць не могуць, не могуць яны
гонкі з калонамі храм збудаваць у сабе [9, с. 88].*

Авалодаўшы горкім веданнем, лірычны герой Р. М. Рыльке набывае і неверагодную ўнутраную свабоду, якую, нарэшце, можа дазволіць сабе нават у зносінах з анёламі. Стрымана-годна звяртаецца ён да анёла з заклікам да сузірання “велічнага храма” – чудаўнага плёну творчых здзяйсненняў чалавека:

*...Анёле, табе
тут гэта я пакажу. У паглядзе тваім
хай ратаванаю стройнасцю ён узнясецца.
Сцены, калоны, упоры, аркады і сфінкс
у заняпалым паселішчы – велічны храм.*

*Хіба ж не чуд? І яго – мы зрабілі, анёле.
Вызнай, вялікі, што здольныя мы на такое –
і на хвалу мне дыхання не хопіць. Не марна,
значыць, імкнёмся ў прасторы, у нашы
прасторы...*

*Вежа высокая, праўда, анёле? І нават
у параўнанні з табою высокай была... [9, с. 89].*

“Велічны храм”, “вежа высокая” – тут сімвалы не так фізічных, як духоўных магчымасцяў чалавека, сведчанні яго мудрасці, яго “ўзыходжання”, знакі прарыву са сферы будзённа-побытавай у сферу высока-быццёвую. Невыпадкова апісанне “велічнага храма” месціць у сабе мінімум прадметных атрыбутаў, прычым суцэльна абстрагаваных (які ж храм не мае сцен, калон, аркад), а “вежа высокая” ўвогуле пазбаўленая якой бы то ні было прадметнасці і паўстае выключна ў вымярэнні “чыстай ідэі”.

Тым не менш той жа “велічны храм” (няхай і з мінімальнай прадметнай атрыбутыкай) і іншыя падобныя да яго вобразы варта разглядаць у ракурсе “новай рэчавасці” (гл. пра гэта [2, с. 122 – 138]) – філасофска-эстэтычнай канцэпцыі Р. М. Рыльке, якая патэнцыйна адчувалася ўжо ў “Кнізе гадзін”, але асабліва выразна была ўвасоблена ў паэтычных зборніках “Новыя вершы” (1907) і “Новых вершаў другая частка” (1908). Паводле гэтай канцэпцыі, рэч (Ding) – не толькі ўласна прадмет з яго знешняй фактурай, не толькі рэч нерухома (храм, акно, партал і інш.), не толькі прадстаўнік флары (ружа) або фаўны (пантэра, газель, лебедзь), але і чалавек,

з’ява прыроды, твор мастацтва, мастацкі вобраз і сам яго стваральнік. У рэчах чалавек рэалізуе духоўны патэнцыял, і праз іх паэтычнае ўвасабленне духоўнасць спасцігаецца сучаснікамі і наступнікамі. Клапоцячыся пра зберажэнне рэчы ў яе сутнасцях, як эмпірычных, так і феноменальных, паэт зберагае само жыццё ў яго сапраўдным святле, гарантуе чалавеку яго пасмяротны працяг, непарыўнасць быцця. “Першапачаткова рэч акрэслена, – выкладае сваю канцэпцыю Р. М. Рыльке. – Рэч, створаная мастацтвам, павінна быць яшчэ больш акрэсленай; вызвалена ад усіх выпадковасцяў, пазбаўленая ўсякай няяснасці, выключаная з часу і аддадзеная прасторы, такая рэч становіцца нятленнай, здольнай да вечнасці. Прадмет, які служыць мадэллю, здаецца, – рэч, створаная мастацтвам, ёсць. Такім чынам, адно пераступае праз іншае, выходзіць за яго безыменныя межы, становіцца нарастальным і спакойным здзяйсненнем таго жадання быць, якое зыходзіць ад усяго, што ёсць у прыродзе” [8, с. 479].

Рэч у такім яе разуменні нясе ў сабе не толькі “чалавечую”, але і “Боскую” сутнасць; значыць, ні Бог, ні анёлы не могуць быць да яе абыякавымі. Да ролі рэчы ў існаванні чалавека і свету філасофская і эстэтычная думка звярталася задоўга да Р. М. Рыльке. Уражвае, напрыклад, кніга “Ісцінная хрысціянская рэлігія” шведскага вучонага-містыка Эмануэля Сведэнборга, адзін з раздзелаў якой прысвечаны нямецкаму багаслову, папличніку Марціна Лютэра, Філіпу Меланхтону. Асабліва паказальны ў святле нашай тэмы 797-ы эпизод раздзела. Э. Сведэнборг распавядае, што Ф. Меланхтон, апынуўшыся ў духоўным (пасмяротным, патайбочным) свеце, быў забяспечаны пакем, падобным да таго, у якім жыў і працаваў на гэтым свеце, і ўсе рэчы ў яго пакоі нагадвалі цалкам рэальныя, ранейшыя, – стол, канторка з шуфлядамі, шафа з кнігамі. Абудзіўшыся, ён сеў да стала і пачаў пісаць, як звычайна, сваё апраўданне толькі вяртаю; робячы гэта цягам некалькіх дзён, ён так і не напісаў ніводнага слова пра міласэрнасць. Гэта было заўважана анёламі, і яны паслалі вешчуну ў запытацца: чаму ён нічога не напісаў пра міласэрнасць? Ф. Меланхтон адказаў, што ў міласэрнасці няма нічога ад царквы, бо калі б міласэрнасць успрымалася як надзённая для яе, чалавек прыпісваў бы сабе заслугі апраўдання і выратавання і адмаўляў бы духоўную сутнасць веры. Пачуўшы гэта, анёлы адмовіліся ад стасункаў з новапрышэльцам і адступіліся ад яго. А ў хуткім часе і рэчы, якімі ён карыстаўся ў сваім пакоі, пачалі блякнуць і знікаць... (гл. [10]).

Цяжка сказаць, ці ведаў Р. М. Рыльке гэтую працу Э. Сведэнборга (цалкам мажліва, што ведаў). У кожным разе, хто-хто, а ён, безумоўна, змог бы адпаведна ацаніць не толькі ўсведамленне веры як міласэрнасці і выратавальнай каштоўнасці апошняй, але і стаўленне да рэчы як анёлавай узнагароды за міласэрнасць і любоў. Яскравым пацвярджэннем такой думкі можа служыць “Дзявятая элегія”, лірычны герой якой горача абараняе перад анёлам чалавечую веліч, спасылаючыся – у якасці яе доказаў – перадусім на зямныя рэчы:

*Хочам Зямнымі быць.
Каму перадаць гэта потым?
Лепш захаваць назаўсёды сабе... На той свет
што з сабой возьмеш? Не возьмеш Убачанасць,
добра спазнаную тут, і мінулых падзей.
Значыць, адны толькі болі, спазнаныя лепш,
і даўгачасны свой вопыт каханья. І ўсё...
Толькі ўсяго, невымоўнае толькі.
Што з гэтым зробіш
там, сярод зорак? А зоркі найбольш
невымоўныя...
...Мы, пэўна, жывём
тут, каб казаць чыста: “дрэва, дом, студня,
акно”.*

*Самае большае: “вежа, калона”. Казаць.
О, так казаць, каб падказваць сутнасць,
схаваную
ў рэчах самім гэтым рэчам...*

*...Свет услаўляй перад анёлам, не свет
невымоўны...
Бо ў тым сусвеце, дзе адчуваюць пачуцці,
ты – немаўля. Лепш раскажы там анёлу
простае нешта...
...Выкажы рэчы яму.
І ён здзіўлена стане... [9, с. 93 – 94].*

Вернемся, аднак, да “Сёмай элегіі”, дзе асабліва выразна – у параўнанні з папярэднімі элегіямі цыкла – выявілася парадаскальная сітуацыя: з аднаго боку, адзіным сведкам, адзіным сузіральнікам намаганняў, думак, учынкаў лірычны герой Р. М. Рыльке згодны мець толькі анёлаў; з іншага боку, ясна ўсведамляе іх недасягальнасць для чалавека, прынамсі – у часе яго змянога існавання: “...**Не** думай, / быццам, анёле, я клічу цябе! Ты ж не прыйдзеш... / не, ты не пойдзеш...”.

Такім самым ясным усведамленнем экзистэнцыйнай адзіноты чалавека абумоўлены і змест заключнай “Дзясятай элегіі”, пра якую Р. М. Рыльке пісаў гаспадыні замка Дуіно: «Ад гэтай апошняй вялікай (што ўзыходзіць да таго, распачатага яшчэ некалі ў Дуіно зачыну: “Хай бы хоць раз на зыходзе жорсткага знання славу запеў я і радасць анёлам зычлівым...”), ад гэтай

апошняй, якая ўжо тады мыслілася як апошняя – ад гэтай – у меня ўсё яшчэ дрыжыць рука!» [11, с. 229]. Тут тая ж бязмежная прага сцвяшчэння для “парванай душы”, бязмернае жаданне спачувальнага водгуку “анёлаў зычлівых” (*zustimmenden Engeln*) і тое ж цвярозае веданне пакінутасці чалавека ў яго пакутлівым узыходжанні на сваю “Пра-мукі гару” (што, найвергодней, ёсць сугестыўная адсылка да Хрыстовай Галгофы). Ды і ці заслугоўвае чалавек анёлавай спагады і зычлівасці? І што рабіць анёлу на гэтым “Рынку Уцех” (*Trostmarkt*), на вечным кірмашы, дзе ўсё прадаецца і купляецца, дзе няма нічога святога, дзе спраўляюць бал “батлейкі, вярцены”, а адзіная цікавая для чалавека навука – навука множыць грошы? (“О, як стаптаў бы анёл іхні Рынак Уцех...”) І – ніякіх паправаў, ніякіх папрокаў і дакораў на адрас анёлаў не прагучыць ні ў апошняй элегіі, ні ў цыкле ўвогуле, нават з вуснаў тых, хто ў “Краіне Пакут” (*Leidland*), сярод “Дрэваў слёз” і “Палеткаў Журбы”, шукае зіхоткую “радасці крыніцу”, на “беразе бездані” прагне “ўзнёсласці ў долі”.

І вось тут, бадай, самы час задумацца, як жа ў такім выпадку разумець самыя славутыя з цыкла элегіі словы Р. М. Рыльке: “*Ein jeder Engel ist schrecklich*” (“Кожны анёл жахлівы”; іншыя значэнні нямецкага прыметніка *schrecklich* ‘грозны, вусцішны, жудасны, страшны’). Яны гучаць у сёмым радку першай страфы “Першай элегіі” і імі ж распачынаецца “Другая элегія”. Прынцыпова важна, што ў арыгінале фраза застаецца амаль нязменнай (у другім выпадку губляецца артыкль). Перакладчыкі ж нярэдка могуць у нейкай ступені адыходзіць ад аўтарскай волі, хоць, разумеючы асаблівае значэнне гэтых слоў Р. М. Рыльке, звычайна ашчаджаюць іх, імкнуцца зберагчы іх сэнс у перастварэннях на іншыя мовы. Так, у В. Сёмухі ў першым выпадку чытаем: “*Вусцішны кожны анёл і жахліва прыгожы*” [9, с. 70], у другім – “*Кожны анёл – жахлівы*” [9, с. 73].

У кантэксце не толькі “Дуінскіх элегіі”, але і ўвогуле творчасці (і жыцця!) Р. М. Рыльке канстатацыя “Кожны анёл жахлівы” сапраўды на першы погляд можа падацца абсурднай. Мусіць, паэт сам гэта адчуваў, а таму і спышаўся патлумачыць свайго анёла, у прыватнасці – у лісце да В. Гулевіча ад 13 лістапада 1925 г.: «*Анёл Элегій – тая істота, у якой ператварэнне бачнага ў нябачнае, над чым мы працуем, ужо цалкам здзейснена. Для Анёла Элегій вежы і палацы, якія канулі ў вечнасць, існуюць, таму што даўно нябачныя, а яшчэ існыя вежы і масты нашага быцця – ужо нябачныя, хоць фізічна яны яшчэ доўжацца. Анёл Элегій – істота, гатовая па-*

ручыцца, што ў нябачным месціца вышэйшы слой рэальнасці. – Таму і “жахлівы” ён для нас, што мы, хто любіць і ператварае, усё яшчэ залежым ад бачнага» (цыт. паводле [11, с. 237]). Але такое аўтарскае сведчанне, як і ўсё ў Р. М. Рыльке, таксама ў пэўным сэнсе паэзія; своеасабліва філасофская парафраза элегіі, яна вымагае тлумачэння ці не менш за самі элегіі.

Гэтаксама філасофскае бачанне рылькеўскага анёла прапанаваў у адным са зномаў і беларускі паэт Алесь Разанаў, чья творчасць па многіх параметрах судакранаецца з творчасцю аўстрыйскага мастака слова (гл. пра гэта [4]):

«Адлегласць – гэта тое, што аддзяляе чалавек ад рэчаіснасці і адначасова лучыць яго з ёю.

У ёй – і ёю – зберагаецца мера, дзякуючы якой рэчаіснасць мае самую сябе, а чалавек самім сабой ёсць.

Калі яна парушаецца, тады рэчы мяняюць аблічча і “кожны анёл жажлівы”, як некалі ў Р. М. Рыльке» [7, с. 81].

На наш погляд, заслугоўваюць увагі словы айца С. Булгакава, які – безадносна да мастацкай літаратуры – пісаў: “Анёл-ахоўнік, жыхар горняга бесцялеснага свету, не мае непасрэднага доступу да нашага рэчавага свету, да нашай плоцевай існасці. Вядома, ён мог бы ўскалануць яго або нават разбурыць гэтую нашу тленную існасць страшным яўненнем сваім (адкуль і вынікае яшчэ старазапаветны **жах перад яўненнем анёла: нельга ўбачыць яго твар у твар і не памерці**) (вылучана намі. – Е. А.). Але на гэта патрэбная прамая воля Боская...”» (цыт. паводле [3, с. 374]). Іначай кажучы, чалавек настолькі аддалены ад Госпада, настолькі слабы і хісткі, што адзін толькі позірк на анёлаў – істот дасканалых, асляпляльна чыстых і здзіўна прыгожых – можа звергнуць яго ў небыццё. Думаецца, анёл Р. М. Рыльке цалкам можа быць вытлумачаны менавіта ў гэтым ракурсе, асабліва калі прыняць пад увагу не толькі зачын, але і першую страфу “Другой элегіі” цалкам:

*Кожны анёл – жахлівы. І ўсё-такі – гора мне! –
Вас апяваю, амаль што загубныя птушкі душы,
Знаючы вас. Куды ж дзеліся Товія дні –
Калі Прамяністы стаяў на парозе пакуты,
нібы вандроўнік, адзеты ў дарогу, не страшны...
...О, каб цяпер той архангел, што там,*

за свяціламі,

*Грозна наблізіўся хоць на імгненне да нас,
Сэрца разбілася б наша адрозу... [9, с. 73].*

“Сэрца разбілася б” – таму што “Товія (Товій – біблейскі персанаж, якога наведаў анёл. – Е. Л.) дні” прамінулі, чалавек маральна здрабнеў і амаль згас (“...мы ад успышкі да ўспышкі / тле-ем слабей і слабей”).

Блізкія да такога бачання анёлаў рылькеўскіх элегіі і некаторыя іх даследчыкі, напрыклад – А. Карэльскі: «...“анёлы” і насамрэч неартадасальныя: да іх звяртаюцца па паратунак, але яны наўрад ці чуюць; а калі і пачуюць, калі і пашкадуюць – чалавек не ў сілах перанесці іх спачуванне, бо чалавек і анёлы – несуразмерныя. Чалавек малы і ўбогі, а анёлы недасяжныя ў сваёй велічы. Яны – знакі, сімвалы духоўнай дасканаласці; але само сузіранне іх толькі яшчэ больш паказвае чалавеку глыбіню яго ўласнай недасканаласці. Адсюль і гэты страшны парадокс, які жалобным уступным акордам пачынае свет “Элегій”: “Кожны анёл жахлівы”» [1, с. 274 – 275].

Нярэдка, намагаючыся пранікнуць у семантыку анёларыя элегіі Райнера Марыя Рыльке, згадваюць падарожжы паэта ў Паўночную Афрыку і Іспанію (1910 – 1913), у час якіх ён зацікавіўся ісламам, што пазней магло адбіцца і на вобразах анёлаў. І ўсё ж галоўнае, думаецца, у іншым: анёлы Р. М. Рыльке – перадусім анёлы паэзіі, непаўторнай, геніяльнай паэзіі, і таму – невычарпальныя ў сваіх зместавых адценнях, часам слізготных, трапяткіх, ледзь заўважных, але адкрытых адно аднаму і – чытачу, удумліваму, міласэрнаму, шчыраму, здольнаму на суперажыванне і суразуменне. Мела рацыю расійская паэтка і перакладчыца Вольга Седакова, гаворачы пра недапушчальнасць стаўлення да анёлаў Райнера Марыя Рыльке як да адназначных, “готовых і прамінулых” [6].

Спіс літаратуры

1. Карельский, А. От героя к человеку : Два века западноевропейской литературы / А. Карельский. – М., 1990.
2. Леонова, Е. А. Немецкая литература XX века : Германия. Австрия / Е. А. Леонова. – М., 2010.
3. Лосский, Н. О. Бог и мировое зло / Н. О. Лосский. – М., 1999.
4. Лявонава, Е. А. Беларускае мастацтва слова XX ст. у еўрапейскім літаратурным кантэксце : Тыпалогія. Рэцэпцыя. Пераклад / Е. А. Лявонава. – Мінск, 2014.
5. Музиль, Р. Речь о Рильке / Р. Музиль // Нева. – 1997. – № 6.
6. Седакова, О. Новая лирика Р. М. Рильке : Семь рассуждений / О. Седакова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : omiliya.org/article/novaya-lirika-rm-rilkesem-rassuzhdenii-olga-sedakova.html. – Дата доступа : 12.03.2012.
7. Разанаў, А. Сума немагчымаасцяў : Зномы / А. Разанаў. – Мінск, 2009.
8. Рильке, Р. М. Письмо к Лу Андреас-Саломе / Р. М. Рильке // Собрание сочинений : в 3 т. – Харьков; Москва, 1999. – Т. 3.
9. Рильке, Р. М. Санеты Арфею : Лірыка / Р. М. Рильке; пер. з ням. В. Сёмухі. – Мінск, 1982.
10. Сведенборг, Э. Истинная христианская религия / Э. Сведенборг [Электронный ресурс]. – Режим доступа : lib.guru.ua/CHRISTIAN/SWEDENBORG/tcr.txt. – Дата доступа : 18.01.2013.
11. Хольтхузен, Г. Э. Райнер Мария Рильке, сам свидетельствующий о себе и о своей жизни (с приложением фотодокументов и иллюстраций) / Г. Э. Хольтхузен. – Челябинск, 1998.

МАКСІМ БАГДАНОВІЧ САБРАЎ НАВУКОЎЦАЎ У ЛІТВЕ

Шосты Міжнародны кангрэс даследчыкаў Беларусі, які 7 – 9 кастрычніка ў Каўнасе прыняў каля 500 удзельнікаў, пакрысе становіцца гісторыяй. Сярод шматлікіх секцый рознай навуковай скіраванасці адна была прысвечана “песняру чыстае красы”.

Восеньскі настрой, зафіксаваны ў паэтычных радках сёлетняга юбіляра (“Шум ціхі дажджа / Над будоўляй, зямлёй...”), быў за вокнамі, а секцыя “Максім Багдановіч: пошукі, знаходкі, асэнсаванне творчасці” ў будынку Універсітэта Вітаўта Вялікага праходзіла ў цёплай, нязмушанай абстаноўцы. У параўнанні са шматлікімі пасяджэннямі беларусістаў яна заўважна вылучалася большай тэматычнай канцэнтраванасцю, засяроджанасцю на жыцці і творчасці класіка і выбітных асоб з яго найбліжэйшага акружэння. Адрознівалася таксама шырэйшай геаграфіяй удзельнікаў: Беларусь, Славакія, Расія, Японія. Варта адзначыць ахвярнасць і навуковую адданасць прысутных даследчыкаў – іх не спыніла ні зацяжная непагадзь, ні ўмовы ўдзелу ў кангрэсе за свой кошт.

Музейшчыкамі былі падрыхтаваны тры даклады з прэзентацыямі: «Навукова-пошукавая дзейнасць па тэме “Яраслаўская мужчынская гімназія”» Ірыны Мышкавец, «Экзістэнцыя аўтарскага “я” ў творах Сяргея Палуяна» Таццяны Барадудзі, “Дакументы Аркадзя Смоліча ў фондах Літаратурнага музея Максіма Багдановіча” Уладзіміра Валодзіна.

Акадэмічны погляд на пытанні навукова-мастацкага спасціжэння свету ў творчай спадчыне класіка літаратуры прадставіла Наталля Пыско.

Стэндавы даклад Іваны Сліўковай з Прэшаўскага ўніверсітэта (Славакія) быў прысвечаны праблеме этнічнасці і ідэнтычнасці ў паэзіі сёлетняга юбіляра. Кэн Сібата (Універсітэт Васэда, Японія) даслаў тэкст свайго арыгінальнага дыскусійнага выступлення па тэме «Вершы Максіма Багдановіча “Японскія”: “япанізм” ці экзотыка».

Даклад аўтара гэтых радкоў, мадэратара секцыі, пазнаёміў прысутных з архіўнымі знаходкамі і, як лагічны працяг, новымі ракурсамі асэн-

Багдановічзнаўцы на каўнаскім кангрэсе даследчыкаў Беларусі. У першым радзе (злева направа): Наталля Пыско, Таццяна Барадудзі, Ніна Дзявольская; у другім: Марына Запартыка, Ірына Мышкавец; у трэцім: Ірына Капцюг, Мікола Трус, Уладзімір Валодзін. 8 кастрычніка 2016 г.

савання інтэлектуальнай спадчыны, якія сталі магчымымі дзякуючы выяўленым публікацыям у Заходняй Еўропе і ЗША 1910 – 1920-х гг.

З мовазнаўчым дакладам “Спосабы выражэння зваротка ў творах Максіма Багдановіча” выступіла Ірына Капцюг, выкладчыца Ваеннай акадэміі Рэспублікі Беларусь.

Масквічка Ніна Дзявольская, адна з найстарэйшых удзельніц кангрэса, адважылася на вялікую дарогу да Каўнаса, каб не толькі агучыць даклад, прысвечаны ўласнаму вопыту перакладаў на французскую мову, але і прэзентаваць чарговы плён працы – білінгвальны зборнік паэзіі Максіма Багдановіча.

Такім чынам невялікая міжнародная група энтузіястаў сярод прадстаўнічай грамады ў гасціннай прыбалтыйскай краіне нагадала навуковаму свету пра беларускую класіку, падзялілася вынікамі сваёй працы.

Было яскрава засведчана, што багдановічзнаўства нашых дзён здольнае атрымаць новае дыханне. Аб’яднаная праца даследчыкаў з розных краін – літаратуразнаўцаў, моваведаў, спецыялістаў музейнай справы, перакладчыкаў – пераканальна і аргументавана пашырае далягляд гэтага сцверджанай галіны гуманітарнай навукі.

Мікола ТРУС,
кандыдат філалагічных навук, дацэнт.

МОВЫ РЫСЫ НЕПАЎТОРНЫЯ

Мова мастацкіх твораў

РЭПРЭЗЕНТАЦЫЯ ГУЧАННЯ Ў БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ НА МАТЭРЫЯЛЕ ДРУГАСНЫХ АД'ЕКТЫЎНЫХ НАЙМЕННЯЎ

Гукавыя (аўдыльныя) найменні ў кожнай мове складаюць значны па колькасці пласт лексікі. Акрамя прамых абазначэнняў розных тыпаў і відаў гучання, у мове выкарыстоўваюцца другасныя намінацыі, якія дазваляюць больш тонка і дэталёва паглыбіцца ў галасавыя тоны, абертаны і рэзанансы. Пад другаснымі разумеюцца лексіка-семантычныя варыянты (ЛСВ), утвораныя ў пераважнай большасці на базе зыходнага значэння слова, якое пэўным чынам трансфармуецца. Пры гэтым выкарыстоўваецца гукавое афармленне (фанетычнае аблічча) наяўнай лексічнай адзінкі. Менавіта ў другасных намінацыях выяўляецца непасрэдная сувязь голасу чалавека і гукаў расліннага ды жывёльнага свету, гукаў нежывой прыроды. Па гэтай прычыне другасныя гукавыя найменні носяць сінкрэтычны і сінестэзічны характар, і гучанне ўспрымаецца праз самыя розныя перадатчыкі (прастору, тактыльнасць, кансістэнцыю, густаторнасць, вагавасць, люмінальнасць, тэмпературу, металы, матэрыялы, рэчывы, эмоцыі і пачуцці чалавека).

Для ўтварэння другасных аўдыльных намінацый часцей за ўсё выкарыстоўваюцца лексічныя прасторавыя адзінкі. Прасторавыя адносіны, як адзначаюць аўтары “Тэорыі функцыянальнай граматыкі”, уласцівы ўсякай матэрыі, гэта адзін з тыпаў базавых адносін, якія ўспрымаюцца чалавекам і атрымліваюць выражэнне ў мове [2, с. 6]. Параметрычнасць, звязаная са зрокавым успрыманням і візуальным мысленнем, вызначаецца колькаснымі фізічнымі адзінкамі і фізіка-геаметрычнымі ўласцівасцямі аб'ектаў навакольнага свету і зводзіцца да такіх вымяральных, як велічыня, глыбіня, адлегласць, вышыня, шырыня, плошча, форма, аб'ём і інш. Памер – неад'емная характарыстыка любога аб'екта, якая ўспрымаецца не ізалявана, а ў спалучэнні з іншымі параметрамі і ўласцівасцямі. Магчыма, таму многія параметрычныя найменні выкарыстоўваюцца для абазначэння самых разнастайных якасцей голасу і гучання ўвогуле.

Назіраецца арыентацыя прасторавых каардынат на парадак і арганізацыю гукаў. Іх акус-

тычная энергія ў гэтым выпадку суадносіцца не з органамі слыху, а з органамі зроку. Шкала такога роду зрокава-слыхавых метафар уключае ад'ектывы, у якіх функцыянальнае падабенства верху і нізу пераносіцца на якасці высокіх і нізкіх гукаў. Гукавыя вобразы часта звязаны з асаблівасцямі формы прадмета, яго памеру. Гукі асэнсоўваюцца як прадметы прасторы з той ці іншай працягласцю (па вышыні, таўшчыні, даўжыні, шырыні, глыбіні і інш.) і выяўляюцца ў структурах параметрычных прыметнікаў *нізкі, высокі, тонкі, тоўсты, доўгі, кароткі, глыбокі, шырокі* з наступнымі гукавымі характарыстыкамі.

Нізкія гукі (ціхія, роўныя, манатонныя, слабыя, аднастайныя, сіплыя): *З гасцёўні чуўся нізкі голас дзядзькі Івана* (В. Чаропка). “*Алё. Хілінскі ад твайго імя званіў?*” – прагучаў *нізкі голас* (У. Караткевіч). “*Вам, напэўна, цікава, чаму я захацела з вамі сустрэцца?*” – яе *нізкі голас аднавідаў камплекцыі, але быў надзіва прыемным* (А. Бязлепкіна).

Высокія гукі (гучныя, тонкія, рэзкія, пісклявыя): *Нечы высокі голас гагокае ў пералеску* (М. Нікановіч). *У пуцявой будцы лягнулі дзверы, і малады высокі голас закрычаў* (І. Шамякін).

Тонкія гукі (працяжныя, нягучныя, высокія): “*Вярніся і зайдзі ў рэстаран*”, – загадаў *тонкі голас* (А. Глобус). *Дзіця сумысля закрычала высокім сваім тонкім голасам* (К. Чорны).

Тоўстыя гукі (нізкія, густыя): *Чуўся тоўсты голас Броніка Літавава* (В. Адамчык). *Бабуля робіць тоўсты мядзведжы голас: “Я ў лесе, я ў цёмным, прыйду к табе вячэраць”* (Я. Брыль).

Доўгія гукі (працяжныя, цягучыя, пвячучыя): *Ён пачуў доўгі, працяглы гук Баляслава* (К. Чорны).

Кароткія гукі (хуткія, адрывістыя): *З грудзей выраўся нейкі сіпаты і кароткі гук* (А. Бароўскі). *І ў цішыні пачуўся меладычны кароткі гук, нібы нехта крануў струну* (У. Караткевіч).

Глыбокія гукі (глыбінныя, якія выходзяць з глыбіні): “*А вось узгрэюць цябе, Герардзе*”, – нечакана прагучаў за спіной мяккі *глыбокі голас*

(У. Караткевіч). *І ў яе быў някепскі глыбокі голас* (П. Севярынец).

Шырокія гукі (гучныя, гулкія, раскацістыя): “*Ведаеш што, жонка*”, – *пачуўся раптам грубы і шырокі голас за сцяной, у суседняй кватэры* (К. Чорны).

Другасныя аўдыльныя значэнні могуць утварацца ад першасных ЛСВ густаторных (“смакавых”) прыметнікаў, якія выражаюць галоўныя смакавыя адчуванні (салодкае, горкае, смачнае). У такіх другасных ЛСВ часцей за ўсё змяшчаецца не апісанне аб’ектыўнай гукавой структуры, а ўказанне на ўнутраны стан чалавека, яго адчуванні, выклікання тымі ці іншымі слоўнымі формамі: *Смачны смех і рогат дзятвы шчасліва дабаўлялі жывога “шыбеніка” да хаты* (Б. Сачанка). *Лёшка рад, ён дамогся свайго і, змяніўшы лісліва-салодкі голас на грубы, гукае ў наш бок* (В. Быкаў). *Васіль увесь час успамінаў горкія словы пагарды, кінутыя гордай красуняй* (У. Случанскі). *Адразу ўспомніліся горкія словы Леановіча* (У. Караткевіч). *Але не суцяшаў яго я, а мовіў горкія словы* (В. Чаропка).

Тактыльныя вобразы гучання голасу могуць утварацца ад першасных значэнняў кансістэнтных прыметнікаў, якія ўказваюць на гушчыню (рухомасць), ступень шчыльнасці, цвёрдасці, крэпасці вязкіх вадкасцей і паўцвёрдых рэчываў. У гэтую групу ўключаюцца ад’ектывы *густы* (негусты), *жыдзенькі*, *рэдзенькі*, *мяккі*, *цвёрды*, *моцны*, *шорсткі*, *шурпаты*, *грубы* (грубаваты): *Чуўся недзе блізка хрыпла-густы і нізкі голас* (К. Чорны). *“Віктар, ну й пашанцавала мне сёння!” – данёсся з калідора густы мужчынскі бас* (А. Якімовіч). *Негусты голас яго, што нярэдка пераходзіў у фальцэт, быў надзіва моцны* (І. Мележ). *Вось чуецца, як жыдзенькі тэнар наперадзе зацягвае напеў* (К. Акула). *Запывала меў зусім прыемны рэдзенькі тэнар* (К. Акула). *Самы мяккі з прыемным тэмбрам голас* (М. Гарэцкі). *Чуў яе мяккі і пяшчотны голас* (А. Бароўскі). *І зусім не стасавалася да гэтай мажной паставы па-жаночаму мяккі голас* (В. Чаропка). *Цвёрды голас падтрымаў яе* (К. Травень). *Ягоны павольны цвёрды бас добра чулі ўсе прысутныя* (К. Акула). *Моцны голас запоўніў саборную праспект* (А. Глобус). *Шорсткі, як жвір, голас. Мы пачулі голас – цягучы, грамафонны* (А. Гара). *Ад старшынскага стала чуваць жаласны і пагардліва-цягучы голас Пацяроба* (М. Зарэцкі). *“Як се называеш?” – спытаў шорсткі голас* (К. Акула). *Голас у дзядзькі шурпаты* (К. Чорны). *“Дзіку-ун!” – пазваў грубы голас* (К. Акула). *Дзіцячы грубаваты голас загаварыў ціха* (К. Чорны).

Даволі распаўсюджаны тактыльна-гукавыя метафары, у якіх гук атаясамліваецца з тэмпературнымі якасцямі і ўласцівасцямі, заснаванымі

на адчуваннях дакранання, дотыку да чаго-небудзь. Метафарызацыі падвяргаюцца “тэмпературныя” прыметнікі *гарачы*, *цёплы*, *халодны*: *Нам было вельмі прыемна слухаць гарачыя словы прамойцаў* (Я. Малецкі). *І гарачыя словы...* (М. Багдановіч). *“Вячэру сабрала. Можна прынесці?” – прапанаваў цёплы голас* (А. Глобус). *Усхвалявана загучаў у самай глыбіні душы і мозга цёплы голас Радаслававай жонкі Ніны* (Л. Дайнека). *Але словы былі жорсткія і голас халодны, што асенні вецер* (І. Шамякін).

Вагавыя (кінестэтычныя, гравітацыйныя) па першасным значэнні прыметнікі ў сваёй другаснай функцыі абазначаюць дзве разнавіднасці гукаў:

а) цяжкія, грувасткія, пазбаўленыя лёгкасці гукі, якія адмоўна ўспрымаюцца (як правіла, такія гукі ўтвараюцца не чалавекам): *Па лесе ішоў цяжкі тупат, ад якога ўздрыгвала зямля* (Я. Маўр). *Цяжкі жалезны гул паўзе па абшары* (В. Быкаў). *І доўга адыходзіў гулкі, цяжкі тупат, змаўкаў, гаснуў пад халодным ветрам* (К. Тарасаў). *Вырваўся незразумелы цяжкі гук, зусім не падобны на звычайны клёкат* (В. Праўдзін). *Неўзабаве пачуўся... важкі тупат каровіных капытоў на падворку* (В. Быкаў);

б) лёгкія, ясныя, павярхоўныя гукі: *Хлопцы нечакана пачулі лёгкі гук* (А. Якімовіч). *Раптам пачуўся лёгкі свят.* *Фоцій з замілаваннем слухаў лёгкі рып пяра на пергаменце* (К. Тарасаў).

У мэтавую гукавую зону могуць адрасавацца люмінальныя ў сваіх першасных значэннях ад’ектывы. Працэсу метафарызацыі падвяргаюцца найменні светлых, ясных, яркіх, празрыстых і цьмяных люксонамаў. Ясная, яркая асветленасць і само святло выклікаюць радасныя, чыстыя, высокія пачуцці, якія ў пэўнай ступені адлюстроўваюць падобныя гукі: *Вакула пачуў у хоры чысты, светлы голас маладой дзяўчыны* (В. Іпатава). *Наталля Раманская мае прыгожы, пранікнёна светлы голас* (У. Клімовіч). *“Чаму не прыйшоў Пархвер?” – спытаў той жа самы ясны голас* (У. Караткевіч). *У яе празрысты і сонечны голас* (В. Лукша). *Ад цьмяных, не зусім выразных гукаў часцей за ўсё ствараецца непрыемнае, сумнае ўражанне: У яе памаладзелай істоце загаварыў цьмяны, прыглушаны голас* (М. Зарэцкі). *І толькі аднастайны цьмяны пошум далятаў аднекуль здалёк... Цьмяны пошум заціх, дзверы адчыніліся, і перад вачыма паўстала гаспадыня кватэры* (В. Мудроў).

Вытокі некаторых гукавых метафар – “болевыя” найменні, утвораныя ад дзеясловаў *рэзаць*, *калоць*, *вастрыць*: *Уладарны тон, рэзкі голас і бліскучы зрок прымушалі змаўкаць перад ім* (Я. Германовіч). *“Кліч іх сюды!” – данёсся з залы прарэзлівы жаночы голас* (А. Якімовіч). *Сухі,*

калючы голас урадніка. **Востры**, як брытва, голас (К. Акула).

Сярод метафар, якія характарызуюць гучанне, значную групу складаюць адэктывы са значэннем металаў, матэрыялаў, рэчываў (*металічны, залаты, сярэбраны, стальны, жалезны, чыгунны, медны*). Характар арыентацыі другасных ЛСВ прыметнікаў абумоўлены першаснымі значэннямі, у структуры якіх ёсць тыя ці іншыя квалітатыўныя семы. Як правіла, у такіх метафарах утрымліваецца ўказанне не толькі на тып голасу і гучання, але і на характарыстыку ўладальніка такога голасу.

У сэнсавай структуры прыметніка *металічны (металёвы)* фіксуецца ўзуальны ЛСВ 'які нагадвае гукі ўдару аб метал': "Увага", – строга сказаў *металічны* голас (Л. Дайнека). *Металічны* голас пры стрыманай усмешцы вітае Алеся (К. Акула). *Начальнік з металёвымі* гукамі ў голасе (У. Кавалёў).

Другасны ЛСВ полісеманта *залаты* ўказвае на выдатную вартасць голасу, яго высокую якасць: *Кніга "Залаты голас Беларусі Ілья Курган"*.

Сярэбраны голас параўноўваецца з нягучным, высокага тону званам вырабаў з серабра (да прыкладу, званам званочка, бразготкі): *А голас дзяўчыны – звонкі, сярэбраны* (В. Каваль). *У адказ прамурлыкаў сярэбраны* голас (В. Іпатава).

У прыметніку *стальны* даецца не так дэскрыптыўная адзнака голасу і тыпу гучання, як адзнака характару ўладальніка "сталёвага" голасу, яго стойкасць, непахіснасць, упэўненасць: *Гул стальны, як мора, неўгамонны, цішыню расколе на Дзвіне* (М. Калачынскі). Тыя ж ацэначныя характарыстыкі і ў структуры прыметніка *жалезны* 'непахісны, без адхіленняў і адступленняў' (*жалезны стрыманы голас*).

Прыметнік *медзяны (медны)* указвае на гучны, рэзкі тып гучання, які нагадвае гук ад удару па медзі: *Медзяныя гукі то жаласліва-накорліва, то пагрозна-прызыўна клічуць...* (З. Бядуля). *Медны голас тэлефона прыхапіў іх знянацку* (В. Казько).

Стэрэатыпы слыхавой перцэпцыі могуць быць звязаны з узроставымі асаблівасцямі. Увага, як правіла, акцэнтуюцца на маладым, старым і дзіцячым узросце: *Малады дзявочы голас паклікаў мяне* (В. Іпатава). *З-за агароджы адклікнуўся малады голас* (К. Тарасаў). *Пачуўся маладжавы голас* (А. Кудласевіч). *Немалады жаночы голас падаўся мне знаёмым* (С. Квяткоўскі). "Хто з табою, баярыч?" – не сунімаўся *старэчы* голас (Л. Дайнека). "Што такое?" – спытаў *старэчы* голас (У. Караткевіч). *Але тут ён пазнаў сонны дзіцячы голас і супакоіўся* (В. Быкаў). *Непасрэдны дзіцячы голас выказваў сваё здзіўленне* (А. Бароўскі).

Аўдыльныя вобразы часам выкарыстоўваюць сэнсава патэнцыял прыметнікаў са значэннем пэўных рухаў і спосабаў перамяшчэння ў прасторы (*перарывісты, адрывісты, надрывісты, таропкі, роўны*): "Ільвяня!" – пачуў я *перарывісты* голас Дубатоўка (У. Караткевіч). *Пачуўся нечы адрывісты голас* (В. Быкаў). *У яе быў надрывісты голас* (А. Крэйдзіч). *Галасы чуваць таропкія* (А. Савіцкі). *Чуваць здаля роўны голас задаволенага сабой і, пэўна, не галоднага ўжо чалавека* (В. Быкаў).

Многія аўдыльныя метафары адлюстроўваюць унутраны стан чалавека, яго настрой, рысы характару, яго думкі і перажыванні. Прыметнікі пачуццёвага ўспрымання схільныя да метафарызацыі па прычыне іх надзвычайнай семантычнай мабільнасці, якая дазваляе лёгка прыстасоўвацца да назоўнікаў рознай семантыкі і дапускаць мноства разнастайных зрухаў у сваім значэнні [1, с. 163 – 164]. Даволі вялікая палітра такіх метафар акрэсліваецца дзвюма процілеглымі межамі.

1. **Станоўчая**, дзе адлюстроўваецца аптымістычны, бадзёры, радасны настрой чалавека, яго чуласць, дабрыня, прыветлівасць: *Чуваць быў там і вясёлы голас Асташонка* (К. Чорны). *Данёсся з трубка бадзёры голас* (В. Чаропка). *Пачуўся з кустоў радасны голас* (К. Чорны). *Вось каб на службе твой голас пачулі – / Ціхі, разумны, прыветлівы, чулы* (П. Панчанка). "Вы ж мае родненькія", – даносіцца зводдаль *ласкавы голас* (В. Быкаў). *Ён адчуў на твары халодны ручнік і пачуў пняшчотны голас сябравай маці* (Г. Далідовіч). *Нейкі мілагучны і любасны голас дзяўчыны* (В. Быкаў).

2. **Адмоўная**, дзе канцэнтруюцца ЛСВ змрочнасці, незадаволенасці, цяжкасці, безжыццёвасці, з'едлівасці, здэклівасці, жорсткасці, свірэпасці: *Пачуўся незадаволены голас Юзіка* (Я. Колас). *Пачуўся з змроку грубы, як стук абуха, голас* (К. Чорны). *Раздаецца свірэпы голас камандзіра* (М. Гарэцкі). *Сярод дзікіх, раз'юшаных галасоў вылучаўся здаровы тэнар Поля* (М. Гамолка). *А праз імгненне Кацярына пачула з'едлівы голас* (А. Якімовіч). *І тут у думкі зноў умешваецца нейкі чужы здэклівы голас* (В. Быкаў). *Дзядзька Марцін спыніў Юзіка таксама сярдзітым вокрыкам* (Я. Колас). *З нацятай цішыні пачуўся раптам грозны голас старшыні* (В. Вітка). "Трымайцеся, пацукі!" – даляцеў да нас ягоны *страшны голас* (У. Караткевіч). *Пачуўся няветлівы голас з печы* (А. Адамовіч). *Марыя, успомніўшы гэты насмешлівы голас, міжволі здрыганулася* (Т. Бондар). *І раптам аднекуль з вышыні, з балюстрада, пачуўся безжыццёвы голас. У яго быў жорсткі го-*

лас з нейкім лёгкім трымценнем ад хвалявання (У. Караткевіч).

Паміж гэтымі дзвюма аўдыльнымі зонамі размяркоўваюцца шматлікія гукавыя ЛСВ са значэннем дакорлівасці, задуменнасці, трывожнасці, узрушанасці, усхваляванасці, нецярплівасці, настойлівасці, жаласлівасці, супакойлівасці, паслужлівасці, інтэлігентнасці: Аксенін **дакорлівы** голас дрыжэў ноткай крыўды (К. Акула). Чуўся недзе недалёка **задуменны** голас (К. Чорны). Чаму ў яго **трывожны** голас, у Карнея? (І. Шамякін). Пачуўся **ўзрушаны** голас камандуючага (С. Давідовіч). Данёсся да Івана Пятровіча **ўсхваляваны** голас Зіны (А. Якімовіч). Гукнуў з берага **нецярплівы** голас (К. Чорны). “Дзе каска?” – нечакана гучыць у цішы яго **строгі** голас (В. Быкаў). Голас у Петруся **настойлівы, упэўнены** (А. Бароўскі). Голас **жаласны** звініць (А. Якімовіч). Слухала яго **супакойлівы** голас (І. Мележ). Малады **інтэлігентны** голас (У. Караткевіч). “Яснавяльможны пане” – адклікнуўся **ўслужлівы** голас (З. Бядуля).

Такія метафары пэўным чынам уплываюць на чалавека, маюць вялікую дзейсную сілу. Менавіта гэтым тлумачыцца ўзнікненне вядомага выразу, што словам можна параніць чалавека і можна яго вылечыць. Пра моцную магічную сілу слова вядзецца размова і ў чатырохрадковым вершы “Голас” М. Танка:

*Голас незнаёмага можа здзівіць,
Голас друга – на хвіліну спыніць,
Голас любай – сагрэць сонцам лета,
Голас маці – вярнуць з таго свету.*

Матчын голас, на думку паэта, можа нават вярнуць з таго свету. Вядома, гэта метафара. Але калі дзіця ў небяспецы, маці зробіць усё магчымае, каб яго выратаваць. Яе голас можа прымусяць жыць і змагацца, калі страчваецца сэнс жыцця і душа пачынае стыць.

Лірычны герой А. Разанава ўздываецца над будзённасцю, звычайнасцю і аднастайнасцю, падае свой голас, які, працінаючы нябёсы і галасы мёртвых вёсак і мёртвых зор, заклікае людзей абудзіцца ад абыякавасці:

*Не спіце...
Працінае нябёсы твой голас...
Галасы мёртвых зор...
галасы мёртвых вёсак...
і крываваых адбіткаў нашых –
сярод голасу галасы,
аб’яўляйце,
тлумачце,
даводзьце
з таго боку зямной раўнавагі,
як губляецца раўнавага!..*

У многіх выпадках гучанне голасу носіць сінкрэтычны характар і выяўляе разнастайныя аспекты шырокай аўдыльнай гамы. Як правіла, у кантэксце прыводзяцца сінанімічныя прыметнікі той самай сэнсавай скіраванасці (станоўчай ці адмоўнай). Параўнаем: **Голас мяккі, дужа далікатны і мілагучны жаночы голас** (В. Быкаў). **Голас у яе быў малады, свежы, сакавіты** (Я. Колас). “**Дайце сказаць**”, – уламіўся **дужы, рашучы** Хонеў голас (І. Мележ). **Па ўсіх пераходах раскаціўся дзікі, страшны па сіле голас, якога палохаліся ў бітвах ворагі** (У. Караткевіч). **Голас у яго быў нейкі сухі, траскучы** (А. Якімовіч). **І раптам ён падаў свой насмешліва-абыякавы, здэклівы голас** (У. Караткевіч). Часам прыводзяцца ўдакладненні да характару гучання голасу, заснаваныя на проціпастаўленнях, указаннях адсутнасці пэўных гукавых якасцей, для чаго выкарыстоўваецца злучнік *але*: **Голас быў строгі, але не сярдзіты** (У. Гніламёдаў). **Голас быў барытанальна-басісты, крыху надтрэснуты, але таксама яшчэ досыць малады** (У. Караткевіч).

Такім чынам, метафарычная лексіка гучання аб’ядноўваецца ў адзіны саўндшафтны (англ. *sound* ‘гук’) клас, у якім лексічныя адзінкі, што паказваюць розныя тыпы гучання, звязаны паміж сабой пэўнымі іерархічнымі адносінамі. Другасныя метафарычныя ЛСВ уключаюцца ў адзіны механізм семантычнай дэрывацыі, заснаваны на сэнсавых суадносінах сферы-донара і сферы-рэцыпіента. Такія ЛСВ успрымаюцца праз візуальныя, тактыльныя, сэнсарна-смакавыя і іншыя каналы апрацоўкі інфармацыі і ўтвораны ад параметрычных, густаторных, кансістэнтных, тэмпературных, вагавых, болевых, узроставых прыметнікаў, а таксама прыметнікаў са значэннем металаў, матэрыялаў, рэчываў, пэўных рухаў і спосабаў перамяшчэння ў прасторы. Гукавыя другасныя ЛСВ у пэўнай ступені адлюстроўваюць спосаб мыслення чалавека, яго ўнутраны эмацыянальны стан, паводзіны, учынкi, адносіны да іншых людзей і інш.

Спіс літаратуры

1. Арутюнова, Н. Д. Языковая метафора : синтаксис и лексика / Н. Д. Арутюнова // Лингвистика и поэтика : сб. ст. / АН СССР, Ин-т рус. яз.; отв. ред. В. П. Григорьев. – М. : Наука, 1979. – С. 147 – 173.
2. Теория функциональной грамматики : Качественность. Количественность / РАН, Ин-т лингвист. исслед.; отв. ред. А. В. Бондарко [и др.]. – СПб. : Наука, 1996. – 264 с.

Васіль СТАРЫЧОНАК,
доктар філалагічных навук.

Аўтар ахвяруе ганарар на развіццё часопіса.

ВІДЫ ЭЛІПТЫЧНЫХ КАНСТРУКЦЫЙ З СЕМАНТЫКАЙ ДЫНАМІЧНАЙ ЛАКАЛІЗАЦЫІ

УДК 811.161.3

Артыкул прысвечаны аналізу эліптычных канструкцый з семантыкай дынамічнай лакалізацыі. Выяўлены асноўныя віды канструкцый з семантыкай руху і перамяшчэння: рух аб'екта ад пачатковага пункта, рух суб'екта ад пачатковага пункта да канечнага, рух суб'екта ў канкрэтным напрамку без указання на пачатковы або канечны пункт, перамяшчэнне ў прасторы з дапамогай суб'екта. Кампенсаторны кампанент можа ўказваць на зыходны пункт перамяшчэння; аддаленасць канечнага пункта перамяшчэння; працягласць дынамічнай лакалізацыі; паслядоўнасць ажыццяўлення перамяшчэння; спосаб, прычыну, умову, мэту дынамічнай лакалізацыі. Таксама паказаны кампенсаторныя кампаненты і спосабы іх выражэння.

Ключавыя словы: *семантыка дынамічнай лакалізацыі, тыпалагічная характарыстыка канструкцый, рух суб'екта ад пачатковага пункта, рух суб'екта да канечнага пункта, працэсуальная мэта, працягласць дынамічнай лакалізацыі, прасторавы арыенцір, спосаб перамяшчэння ў прасторы, умова, прычына і мэта перамяшчэння.*

The article analyzes elliptical constructions with semantics of dynamic localizing. It has determined the principal kinds of constructions with the semantics of moving and transference: the object's moving from a starting point, the object's moving from a starting point to a terminal point. The article also identifies the subject's moving to the definite direction without showing either the starting or terminal points and moving in space by means of the subject. It concludes that the compensatory component can indicate the starting point of transference and the remote position of the terminal point. The article points out to the extent of dynamic localizing and transference sequence including the means, the reason, the condition and the purpose of dynamic localizing. It also outlines the compensatory components and means of their expression.

Семантычная арганізацыя канструкцый з эліпсісам дзеяслова вывучалася ў некалькіх аспектах: выяўляліся асаблівасці семантычнай арганізацыі сказаў у параўнанні з падобнымі з'явамі іншых моў (А. Кібрык, Г. Мельнікаў, Н. Мячкоўская і інш.), канструкцыі аб'ядноўваліся ў класы аб'ектаў на аснове агульнасці заканамернасцей функцыянавання (А. Цымерлінг, І. Дзягавец, Н. Князева і інш.). Тыпалагічная характарыстыка канструкцый з эліпсісам дзеяслова прадугледжвае выяўленне іх спецыфікі ў параўнанні з поўнымі сказами, у тым ліку і аналіз і класіфікацыю іх семантычных тыпаў з усімі відавымі класамі.

Эліптычныя канструкцыі з семантыкай **дынамічнай лакалізацыі** маюць значную колькасць відаў, якія ўказваюць на розныя адценні значэння перамяшчэння ў прасторы. Фарміруецца відавы клас у адпаведнасці з пачатковым і канечным пунктам перамяшчэння, рознымі ўмовамі перамяшчэння і інш.

Найбольш пашыраны ў сінтаксічнай сістэме беларускай мовы відавы клас са значэннем **руху аб'екта ад пачатковага пункта**. Кампенсаторным кампанентам у такіх выпадках выступае акалічнасць з пазначэннем пачатковага пункта перамяшчэння: – Я – з Мінска (І. Мележ); – Я – з Баранавічаў, – адказаў нерашуча хлопец (А. Бажко). Акалічнасць у падобных сказах можа выражацца прыслоўем: – Куды ж ты, дачушка? Людзі на парог, а ты за парог? (А. Кудравец); – Куды вы? Такія мясіны любяць злыя духі – джыны (В. Іптава).

Спосабы выражэння кампенсаторных кампанентаў могуць быць самыя розныя: – Табе куды? – запытаў вадзіцель ужо на хаду (Б. Са-

чанка); – А вам далёка? – запытаў нас дзядзька (К. Чорны); Галагоўскі – у горад свой родны. / Падгол – у любімы калгас (П. Броўка); – А можа, цягнік – на Петраград? (П. Глебка).

Пашыраны выпадкі ўжывання канструкцый з эліпсісам дзеяслова са значэннем **руху суб'екта ад пачатковага пункта да канечнага**. У такіх сказах указанне на пункт перамяшчэння перадаецца адной або некалькімі акалічнасцямі: *І пачалося: – Майна! Віра! З паверха на паверх / Сустрэчны рух і бег...* (Э. Валасевіч). Структурная схема такіх сказаў, як правіла, пашыраная: уключае розныя кампаненты, што выступаюць у якасці кампенсаторных.

У некаторых выпадках эліптычны сказ указвае **на рух суб'екта ў канкрэтным напрамку без указання на пачатковы або канечны пункт**.

Лакатыўныя кампаненты ў такіх сказах выражаюцца займеннікамі: – А ты – за мной. Па маіх слядах трымай. Тут нямаго ўжо, – сказаў зводдаль Рыбак (В. Быкаў); прыслоўямі: *Папярэдзе – Тайдо, ззаду – Кос* (Я. Маўр); назоўнікамі: *І Алёшка, / Мірон, / І Зянон – / Па карчах, / Па кустах наўздагон* (А. Пысін).

Падобныя канструкцыі часам сведчаць пра мэту руху: – Так, так нямажна! Род звяззеца, / Калі магіль не шанавайць... // Стары падняў з травы вядзерца: / – А я во – з хварбай, малявайць (Н. Гілевіч); – Я – на справе (А. Дудараў). Акалічнасць мэты ў сказах выражаецца пераважна назоўнікамі: *Перш за ўсё на распарадку – / У садочак на зарадку* (А. Пысін).

Назіраюцца выпадкі, калі рух у эліптычных канструкцыях выступае **як працэсуальная мэта**. Кампенсаторны кампанент тут – акаліч-

насьць мэты. Выражаюцца падобныя кампаненты назоўнікамі: *Уваходзіць Таіса. З я з ю л я. – Па грыбы, па арэхі?* (А. Дзялендзік).

Эліптычны сказ можа ўказваць **на аддаленасць канечнага пункта перамяшчэння**; кампенсаторны кампанент выражаецца прыслоўем: – *Табе далёка, – перапыніў Ганну Міканор* (І. Мележ). Мадэль падобных сказаў звычайна трохкампанентная.

Перамяшчэнне ў прасторы можа суадносіцца з **працягласцю дынамічнай лакалізацыі**. Кампенсаторным кампанентам выступае акалічнасць, што ўказвае на працягласць: – *Я – мігам. На адной назе* (А. Макаёнак); – *Мы хутка. Ты пасядзі тут, – сказаў ён Цімошкіну* (В. Быкаў); – *Ты пабудзь. А я – на хвілінку* (В. Быкаў). Такія канструкцыі функцыянуюць часцей у структуры звышфразавага адзінства з прычыны неабходнасці дадатковага тлумачэння акалічнасці са значэннем працягласці перамяшчэння. Падобныя акалічнасці маюць мнагазначны характар і маркіруюць семантыку не толькі руху, але і актыўнага дзеяння, маўленчых працэсаў і інш.

У канструкцыях з эліпсісам дзеяслова, што ўказваюць на працягласць дынамічнай лакалізацыі, кампенсаторнымі кампанентамі выступаюць акалічнасці з пазначэннем часавых характарыстык працэсу: – *Куды ёто проціў ночы?* (І. Мележ); – *Я сёння – нікуды* (А. Макаёнак); – *А вы – надоўга ў родны дом?* (Н. Гілевіч).

Акалічнасць са значэннем часу можа сведчыць пра дынамічную лакалізацыю, магчымую ў будучыні: – *Праз некалькі дзён мы – на Волзе* (А. Макаёнак). Указанне на час дынамічнай лакалізацыі можа ажыццяўляцца пры дапамозе акалічнасцей, што выражаюцца спалучэннем лічэбніка з назоўнікам: *Будзе што паглядзець. / Ёсць нямала навін. / Я – з Чырвон-Гарадка, / Мож, сорок хвілін* (П. Броўка) або назоўнікам з часавым значэннем: – *Дзед, а куды ты пасля вайны?* (А. Дудароў).

Эліптычныя канструкцыі з семантыкай дынамічнай лакалізацыі могуць суадносіцца **са спосабам перамяшчэння**. Кампенсаторным кампанентам у такім выпадку выступае акалічнасць, што ўказвае на спосаб дынамічнай лакалізацыі: *А шнур [журавоў] парваны – нізам, нізам...* (А. Пысін); – *Ты не на матацыкле? – спытаў Валера, скіроўваючы думкі Ігната на іншае* (А. Кудравец); – *Я – пехатой, – узрадаваўся ён, што гэтая вуліца была не так далёка, як яму здавалася спачатку* (В. Быкаў). Выражаюцца кампенсаторныя кампаненты пераважна прыслоўямі і назоўнікамі; мадэль сказа трохкампанентная: – *Я магу цябе і сілай у паліцыю. У парадку мабілізацыі* (В. Быкаў) або назоўнікам у

форме ўскоснага склону: – *Каб ён быў мой сваяк, я б яго – памялом з дому* (В. Быкаў).

Спосаб перамяшчэння можа мець указанне на **нечаканасць дынамічнай лакалізацыі**: *І раптам лёгкі цень – на велічнасць уцёса* (Р. Баравікова). Кампенсаторным тут выступае акалічнасны кампанент, які часта выражаецца прыслоўямі з адпаведнай семантыкай. Мадэль падобнага сказа, як правіла, з чатырма кампанентамі.

Семантыка дынамічнай лакалізацыі можа суадносіцца з **прасторавым арыенцірам**: *Ярам-долам каля жыта, / Цераз лета, з-за ракі ты – / Да цябе, хлапчына, напраткі* (Г. Бурайкін); *Праз цемру ценяў нацянькі – / Да зор, да неба* (М. Шабоўіч). Кампенсаторны кампанент у канструкцыях выражаецца рознымі формамі назоўнікаў або займеннікамі (радзей): *Ён глянуў, усё расце, буяе: агуркі па тапарышчу, памідоры па гаршку. А праз гэту прыгажосць гусеніцамі* (М. Магукоўскі). Кампенсаторны кампанент можа быць выражаны прыслоўем, аднак у такіх выпадках прыслоўе ўжываецца разам з займеннікам: *Насустрач ім – такой знаёмай рыскай – / Гусей цяжкая хвалістая ніць* (Т. Бондар). Мадэль канструкцыі чатырохкампанентная.

Кампенсаторным кампанентам у канструкцыях, якія ўказваюць на рух суб'екта, суадносна з **зыходным пунктам**, выступае акалічнасць, што ў пераважнай большасці выражаецца рознымі формамі назоўніка: *А міны скрозь з бакоў усіх* (П. Броўка); *Гарачым агнём неспакойная кроў / Па пругкіх жылах* (А. Куляшоў). Мадэль чатырохкампанентная.

Рух суб'екта можа суадносіцца з **умовай**: – *Пётр Пятровіч... вы ў ботах на танцы?* (Г. Марчук); – *Такім разводдзем немагчыма ні пешишу, ні на конях* (І. Мележ). Кампенсаторны кампанент у такіх выпадках выражаецца прыслоўем, мінімальная колькасць кампанентаў у мадэлі – чатыры.

Эліптычныя канструкцыі могуць абазначаць **паслядоўнасць ажыццяўлення перамяшчэння**. Кампанент, што ўказвае на суб'ект перамяшчэння, выступае ў якасці кампенсаторнага. Названая семантыка можа рэалізавацца з дапамогай далучальных канструкцый: – *Хай хто-небудзь спачатку адзін. Як бы ў разведку. А пасля другі. Каб не абоім адразу* (В. Быкаў). Асноўную функцыянальную нагрукку выконваюць кампаненты, якія пазначаюць суб'ект руху (*хто-небудзь, другі, абоім*) і час або паслядоўнасць руху (*спачатку, пасля*). Названыя кампаненты рэалізуюць адценне паслядоўнасці ажыццяўлення руху, выражаюцца яны звычайна прыслоўямі.

У канструкцыях з эліпсісам дзеяслова часам прапускаюцца аднародныя выказнікі, і на паслядоўнасць падзей указваюць кампаненты з акалічнасным значэннем: *Яна – на ганак праз імгненне, / А там – на вулку наўздагон* (Н. Гілевіч). Эліптычныя канструкцыі ў структуры звышфразавы адзінства пазначаюць паслядоўнасць падзей спосабам далучэння лексем з адпаведным значэннем: *Прыбегла на пошту. Цёмна ў вагах. / У Мінск напісала некалькі слоў. / Пайшла тэлеграма па правадах. / А Лена той хвілю зноўку дамоў* (П. Броўка). У складзе поліпрэдыкатывнай сінтаксічнай адзінкі ўказанне на паслядоўнасць падзей ажыццяўляецца на аснове ўзаемадзеяння лексем са значэннем перамяшчэння: *Як дачуўся, што ты такую ўладу займеў, у тую ж хвіліну я – сюды* (А. Макаёнак).

Назіраюцца выпадкі, калі ў эліптычнай канструкцыі экспліцытна выражаецца толькі адзін аднародны выказнік. Кампенсаторнымі кампанентамі ў такім выпадку выступаюць акалічнасці (у тым ліку і адасобленыя) з указаннем на спосаб перамяшчэння: *Вось пераначуем, а заўтра ранічкай – у тыл* (В. Быкаў).

Канструкцыі з эліпсісам дзеяслова могуць указваць на **прычыну ажыццяўлення руху**: *Мікола чамусьці – у бок школы* (Г. Марчук); *У тую ж хвіліну Сцяпан знячэўку – за парог* (А. Бачыла). Такія сказы змяшчаюць у сваім складзе акалічнасны кампанент, што выконвае ролю кампенсаторнага: *– Ты граматы лепш – у печ. Гэта не забаўка* (В. Быкаў).

Рух суб'екта можа суадносіцца з **мэтай**. У такім выпадку ў якасці кампенсаторнага выступае суб'ект сумеснага дзеяння: *Дзень кожны я з стадам сюды – на балота* (З. Бядуля), які ўскосна ўказвае на мэту руху. Кампенсаторнымі могуць быць аб'ектныя або акалічнасныя кампаненты: *– Мяне ў Мінск на аперацыю і ў тыл* (І. Мележ); *– Во парадачкі пайшлі! ... Яго за гэта... у міліцыю?!* (М. Матукоўскі).

Дынамічная лакалізацыя можа быць прадстаўлена **перамяшчэннем аб'екта ў прасторы**, якое ажыццяўляецца з **дапамогай суб'екта**. Эліптычныя канструкцыі пазначаюць канечны пункт перамяшчэння ў прасторы. Аб'ект перамяшчэння часта ўказвае на адушаўлены аб'ект: *– Ты мяне – у школу* (Г. Багданава); *– Яны нас – у вёску* (В. Быкаў); *– На покуць трэба юбілярку!* – / *Напомніў Лёкса Тамашу* (Н. Гілевіч).

Названае адценне значэння можа сведчыць пра перамяшчэнне ў прасторы неадушаўленага аб'екта: *Я твар – убок* (А. Дударэў); *У кожную вішаньку – на арэшку* (Г. Багданава). Пры гэтым у структуру сказа могуць уваходзіць мадальныя дзеясловы: *– Пеўня, бачыце, яму ў палату трэба* (А. Дударэў).

Перамяшчэнне ў прасторы можа суадносіцца з часам, у такім выпадку кампенсаторным кампанентам выступае тэмпаратыў: *– Цяпер мы цябе ў шпіталь* (В. Быкаў); *– Немцы пасля ўсіх у яму* (В. Быкаў); *– А запчасткі – калі?* (А. Дзялендзік).

На аснове праведзенага даследавання можна зрабіць наступныя высновы. Эліптычныя канструкцыі з семантыкай дынамічнай лакалізацыі найбольш пашыраны ў творах мастацкай літаратуры і публіцыстыкі, што абумоўлена значным дыяпазінам сэнсавых адценняў кампанентаў з лакатыўным значэннем і кампанентаў, што ўскосна маркіруюць семантыку руху. Мадэль эліптычнага сказа змяшчае кампаненты з пазначэннем розных спосабаў працякання працэсу, што дазваляе ўтвараць значны віды клас канструкцый з названым значэннем. Выяўленыя эліптычныя канструкцыі ўказваюць на рух аб'екта ад пачатковага пункта, рух суб'екта ад пачатковага пункта да канечнага, на рух суб'екта ў канкрэтным напрамку без называння пачатковага або канечнага пункта, перамяшчэнне ў прасторы з дапамогай суб'екта, кампенсаторны кампанент можа ўказваць на зыходны пункт перамяшчэння, на аддаленасць канечнага пункта перамяшчэння, на працягласць дынамічнай лакалізацыі, паслядоўнасць ажыццяўлення перамяшчэння, на спосаб, прычыну, умову, мэту дынамічнай лакалізацыі. Значны віды клас эліптычных канструкцый дазваляе перадаваць усе адценні семантыкі дынамічнай лакалізацыі.

Спіс літаратуры

1. Кибрик, А. Е. Константы и переменные языка / А. Е. Кибрик; МГУ. – СПб. : Алетей, 2005. – 719 с.
2. Мельников, Г. П. Системная типология языков : принципы, методы, модели / Г. П. Мельников; РАН, Ин-т языкознания. – М. : Наука, 2003. – 393 с.
3. Мечковская, Н. Б. Социальная лингвистика : пособие для гуманитар. вузов и лицеев / Н. Б. Мечковская. – 2-е изд., испр. – М. : АспектПресс, 1996. – 206 с.
4. Циммерлинг, А. В. Типологический синтаксис скандинавских языков / А. В. Циммерлинг. – М. : Яз. славян. культуры, 2002. – 895 с.
5. Дяговец, И. И. Типология русских придаточных предложений нетипичного построения : синтаксические единицы с отклоняющейся структурой : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.01 / И. И. Дяговец; МГУ. – М., 2006. – 30 с.
6. Князева, Н. В. Семантико-синтаксические типы предложений с предикативным ядром N1-N1 : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Н. В. Князева; Дальневост. гос. ун-т. – Владивосток, 2006. – 22 с.

Наталля ЧАЙКА,
доктар філалагічных навук.

Аўтар ахвярае ганарар на развіццё часопіса.

ПРАГМАТЫЧНЫ КАМΠΑНЕНТ СЕМАНТЫКІ ЎКАЗАЛЬНЫХ ЧАСЦІЦ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ

Артыкул прысвечаны аналізу семантыка-прагматычнага патэнцыялу ўказальных часціц як сродкаў выражэння прасторавага і тэмпаральнага дэйкіса ў беларускай мове.

Ключавыя словы: *дэйкіс, указанне, указальная часціца, прасторавы і тэмпаральны дэйкіс.*

This article is devoted to the analysis of the semantic and pragmatic potential of demonstrative particles as a means of expressing spatial and temporal deixis in the Belarusian language.

Дэйкіс службыць адным са сродкаў актуалізацыі кампанентаў выказвання, а дэйктычныя маркеры выконваюць важную ролю ў арганізацыі дыскурсу як сукупнасці маўленчых тактык і стратэгіі, накіраваных на забеспячэнне паспяховага ўзаемадзеяння камунікантаў. Сярод дэйктычных моўных сродкаў указальныя часціцы займаюць асаблівае месца, паколькі, на думку У. Гака, яны служаць дасягненню камунікатыўнай адэкватнасці выказвання, а іх ужыванне звязана з прагматычнай сітуацыяй [1, с. 451 – 452]. Т. Нікалаева адзначае, што часціцы валодаюць здольнасцю перадаваць некалькі камунікатыўных ліній адначасова: характарыстыкі паведамлення, намеры і эмоцыі моўцы, яго стаўленне да адрасата і да сітуацыі ў цэлым [6, с. 7].

Семантыка і функцыі ўказальных часціц розных моў свету даследаваліся Ю. Абрэсянам, Г. Вяжбіцкай, В. Вінаградавым, В. Гольдзіным, О. Есперсэнам і інш. Беларускія ўказальныя часціцы аналізаваліся ў працах Н. Гаўрош і І. Савіцкай [2], І. Кісялёва [4], М. Клыгінай [5], Т. Нікалаевай [6]. Тым не менш семантыка-прагматычны патэнцыял гэтых дэйктычных слоў не быў асобным прадметам даследавання.

У беларускай мове да ўказальных традыцыйна адносяць часціцы *вось (ось, от, вот), во, гэта, вунь (унь)*. Названыя словы – прататыповыя сродкі прасторавага дэйкіса, што выконваюць указанне на арыентацыю прадметаў адносна моўцы: *вось (ось, от, вот, во), гэта* ўказваюць на знаходжанне ў прасторы суб'екта маўлення, *вунь (унь)* – па-за межамі гэтай сферы.

Па меркаванні А. Грышынай, для апісання функцыянавання ўказальных часціц у камунікацыі неабходна ўлічваць моўцу, аб'ект указання і аўдыторыю ўказання [3, с. 65]. Разгледзім семантыку і функцыянаванне ўказальных часціц з пункту гледжання гэтых параметраў. Матэрыялам для даследавання сталі кантэксты з указальнымі часціцамі беларускага корпуса Нацыянальнага корпуса рускай мовы [НКРЯ].

Прататыповая сітуацыя ўказання – гэта адначасовае вымаўленне ўказальнага слова і дэманстрацыя жэстам: *На вуліцы яго пазнавалі,*

паказвалі пальцам услед: “Вунь найшоў брат Філарэта” (В. Чаропка. Перамога ценю). Звычайна такое ўказанне афармляецца асаблівым тыпам сінтаксічных канструкцый – указальнымі намінацыйнымі сказамі, якія “не толькі сцвярджаюць існаванне ў рэчаіснасці прадметаў або асоб, але і паказваюць на знаходжанне іх у непасрэднай блізкасці або аддаленасці ад назіральніка” [3, с. 56]: – *Вось мая зброя, ваявода; – А вунь мая дружына, – усміхнуўся я, паказваючы на Рамана...* (Л. Дайнека. След ваўкалака).

Часціцы *вось (ось, от, вот), во* ўжываюцца для ўказання на ўсё, што знаходзіцца або адбываецца ў непасрэднай блізкасці перад вачыма ці ў свядомасці суб'екта маўлення: *І вось бінт, новенькі, для перавязкі* (В. Быкаў. Трэцяя ракета).

Па меркаванні даследчыцы А. Грышынай, гэты тып сказаў змяшчае “падвойнае ўказанне”: *вось, ось, от, вот* (унутраны дэйкіс, які ляжыць у межах фразы) + указальны займеннік *гэта* (знешні дэйкіс, што існуе па-за межамі выказвання). Указальныя займеннікі ўзмацняюць дэйктычнае значэнне часціц, фразавы націск падае на займеннік або прыслоўе (знешні дэйкіс), а сама ўказальная часціца (унутраны дэйкіс) вымаўляецца без націску [3, с. 67]: *Усё жыве. І вось гэта яблынька, і мурашкі, і стракозы, і ручай, што ў асініку цячэ* (Л. Дайнека. След ваўкалака). Менавіта таму «падтрымка дэйктычнага кампанента знешняга дэйкіса з дапамогай дадатковага ўнутранага дэйкіса, выражанага ўказальнымі часціцамі, як бы “падвойнае” дэйктычны патэнцыял усёй канструкцыі і тым самым узмацняе яго» [3, с. 67].

Знешнія дэйкісы з указальнай часціцай *вось* уключаюць два важныя сэнсавыя складнікі: уласна ўказанне (указальны маўленчы жэст) і пэўны тып указання. Указанне можа быць частых тыпаў [3, с. 66]:

1) ідэнтыфікацыйнае (адказ на пытанні *хто? што?* у назоўным і ўскосным склонах): *Бяры вось гэты хатуль і ідзі за мной* (Л. Дайнека. След ваўкалака);

2) кваліфікацыйнае (як? які?): *Вось якая гісторыя гэтага малюнка...* (М. Лынькоў. Міколка-паравоз);

3) прасторава-часовае (дзе? куды? калі?): – **Вось калі** дзікун паказаў свой сапраўдны твар! (Я. Маўр. Сын вады);

4) імплікатурнае (чаму?): **Вось чаму** я навінен падазраваць, бо я – вочы і вушы абшчыны (Л. Дайнека. След ваўкалака).

Калі моўца лічыць, што спосаб ажыццяўлення адрасатам дзеяння супярэчыць яго (моўцы) пункту гледжання, указальная часціца *вось* выступае як кантрастыўны дэманстратыў [3, с. 69] і дазваляе суб'екту маўлення ўказаць адрасату на правільны спосаб ажыццяўлення дзеяння ў тэрмінах:

1) якасці дзеяння: *Хто старое памяне, таму вока вон, **вось як** трэба правільна* (І. Чыгрынаў. Апраўданне крыві);

2) прасторава-часавых каардынат: ***Вось дзе** ад дажджу добра хавацца, – сказаў Васілёк, паказаўшы на магутную старую яліну* (В. Зуб. Таямнічы надпіс);

3) прычынна-выніковых сувязей: ***Вось чаму**, як толькі пагрузімся на шыю... лягчэй будзе апускацца...* (П. Місько. Грот афаліны).

Калі моўцу неабходна прыцягнуць увагу адрасата да важнай з яго пункту гледжання інфармацыі, указальная часціца *вось* выконвае інтрадуктыўную функцыю – уводзіць гэтую інфармацыю з націскам на слоўце *вось*: – **Дык вось што я табе скажу!** – гучаў быццам здалёк голас Шыковіча (І. Шамякін. Сэрца на далоні). Па прычыне частотнасці гэтая фраза скарачаецца ў вусным маўленні да словазлучэнняў *дык вось што, вось што*: *І **вось што** [я табе скажу]: давай і тваю майку...* (П. Місько. Грот афаліны). – **Дык вось** [што я табе скажу], наш базілеўс гэ таму князю замест вады даўно наліў бы ў кубак адвар цыкуты... (Л. Дайнека. След ваўкалака).

Пры ўжыванні ў імператыўных сказах указальны займеннік *вось* узмацняе перлакутыўную функцыю выказвання як прымушэнне адрасата да дзеяння: – **Вось глядзіце**: гэтыя значкі называюцца літарамі. Нам трэба злажыць слова “Аксён” (Я. Колас. У глыбі Палесся).

Як паказаў аналіз кантэкстаў з указальнай часціцай *вось*, сітуацыя можа апісвацца адначасова з некалькіх пунктаў гледжання – моўцы, адрасата і нейкай трэцяй асобы. Вынік такой шматмернасці апісання ў беларускай мове – канструкцыі тыпу *вось яна я* з дадатковым прагматычным адценнем ‘рэальнасць, якая супярэчыць чаканням’ [8, с. 47]: *Вось я, – як быццам казала яе душа праз вочы, вялікія, чорныя і бліскучыя, – **вось яна я*** (У. Караткевіч. Дзікае паляванне караля Стаха). Тут прысутнічае, з аднаго боку, *вось яна* (знешні погляд), а з другога – *вось я* (аўтапрэзентацыя) [8, с. 47].

Указальная часціца *во* ўжываецца, калі суб'екту маўлення неабходна паказаць на што-небудзь ці

звярнуць на гэта ўвагу адрасата: – *А то ня бачыце? **Во** буржуй гэты! Толькі за борт трымаецца* (В. Быкаў. Жоўты пясочак). Пры яўнай сінаніміі лексемы *во* і *вось* маюць асаблівасці семантыкі і функцыянавання ў дачыненні да перцепцыі моўцы і адрасата. *Во* пазначае з'яўленне новага аб'екта або асобы ў полі зрокавага ўспрымання суб'екта маўлення: – *Хутар, кажу! **Во**, направа!..* (Я. Брыль. Апоўначы). Гэтая часціца вызначаецца:

1) рэальнасцю, нагляднасцю ўказання: *А **во** і бляшанка – ваду будзе добра выліваць...* (П. Місько. Грот афаліны);

2) сінхроннасцю з момантам вымаўлення выказвання, калі сітуацыя або падзея, на якія ўказваецца, не могуць быць аднесены да будучыні: *Чакай ты... – **Ды во** ён... **Ляжыць!*** (В. Быкаў. У тумане).

Часціцы *вось* у супастаўленні з лексмай *во* ўласціва:

1) значная абстрактнасць як магчымасць указваць не толькі на матэрыяльныя аб'екты (**Вось і дом іхны, і сенажатка, і сад...** М. Гарэцкі. На імперыялістычнай вайне), але і на абстрактныя, ментальныя аб'екты (*А можа, Валін жаніх не спадабаўся таму, што апанавала яе ў той дзень **вось** гэтая дзіўная незразумелая туга?* І. Шамякін. Вазьму твой боль);

2) паліхроннасць, калі любы аддалены ў часе аб'ект усё роўна ўяўляецца рэальным, як бы размешчаным перад вачыма суб'екта маўлення: – *Ты тады яшчэ хлапчуком быў, – нечакана сур'ёзна сказаў Прахор, – а я ўсё гэта вельмі добра памятаю. **Вось** тут, на гэтым самым месцы, іх і наздагналі* (У. Караткевіч. Лісты не спазняюцца ніколі).

Відавочна, што указальная часціца *вось* мае значна шырэйшы дыяпазон указання ў параўнанні з часціцай *во*. Пра гэта сведчыць і высокая частотнасць лексемы *вось*: у беларускім корпусе НКРЯ аб'ёмам 6 839 353 словы было выяўлена 5187 кантэкстаў з гэтай лексмай.

Часціцы *вот* і *от* малаўжывальныя ў сучаснай беларускай мове. У НКРЯ выяўлена толькі 5 кантэкстаў з часціцай *вот*, дзе яна страчвае сваю функцыю ўказання і выступае як маркер градуальнай ацэнкі (**Вот гора дык гора для бацькоў...** Г. Далідовіч. Страта) і 27 кантэкстаў з часціцай *от*, якая сустракаецца ў творах XIX ст., ужываецца ў гутарковай мове і выконвае функцыю акцэнтавання або ўзмацнення (**От гэта так справядлівасць!** К. Каліноўскі. Мужыцкая праўда).

Часціца *гэта* ўжываецца для ўказання на асобу, аб'ект або падзею: – **Гэта мой Стасік**, – з гонарам сказаў дзед Мульта (У. Караткевіч. Чорны замак Альшанскі). Даследчыца Т. Нікалаева пры аналізе прагматычнага патэнцыялу ўказальных часціц рускай мовы прыходзіць да высновы, што

часціцы *вот* і *вон* бліжэй да намінальнага, неіндывідуалізаванага імя, а *это*, наадварот, да індывідуалізаванага – асабовых займеннікаў і ўласных імёнаў [7, с. 324]. Аналіз кантэкстаў з НКРЯ паказаў, што падобная тэндэнцыя да індывідуалізацыі аб’екта ўказання характэрна і для беларускай часціцы *гэта*: *А гэта мой брат, – наказала яна на чыгуначніка, Павел Восіпавіч* (І. Шамякін. Гандлярка і паэт); *– Адчыняйце! Гэта я, – адказаў Гвай* (Л. Дайнека. След ваўкалака).

Указальная часціца *вунь* (*унь*) указвае на аб’ект, які існуе на пэўнай адлегласці ад моўцы, не ўключаецца ў поле зроку назіральніка ці адрасата і знаходзіцца па-за межамі яго асобаснай прасторы: *– Вунь за хлевам ляжыць. Закапаць трэба...* (В. Быкаў. Ваўчыная яма). Часціца *вунь* (*унь*) у адрозненне ад часціцы *вось* указвае на матэрыяльныя аб’екты, што існуюць тут і цяпер: *– Унь там, злева, за заставай яна ляжыць* (У. Караткевіч. Зброя).

Такім чынам, аналіз семантыкі і прагматыкі ўказальных часціц беларускай мовы паказаў, што яны ўтвараюць уласную дэйктычную сістэму: спачатку аб’ект з’яўляецца па-за межамі зрокавай перцепцыі моўцы (*вунь*, *унь*), потым трапляе ў поле зроку назіральніка (*во*), пасля моўца ўводзіць гэты аб’ект у сваё асобаснае поле праз указанне (*вось*, *ось*, *от*) і фіксуе на ім увагу адрасата (*гэта*): *вунь* (*унь*) → *вось* (*вот*, *ось*, *от*) → *гэта*.

Часціцы могуць указваць не толькі на прасторавыя, але і на тэмпаральныя параметры моўнага акта для падкрэслівання адначасовасці або неадначасовасці дзеяння з момантам маўлення. Як мяркуе Т. Нікалаева, указальныя часціцы *вот* і *вон* у максімальнай ступені працягваюць сябе ў часе *Praesens historicum*, што «пазначае сітуацыю, якая мела месца ў мінулым, але якая адбываецца як бы на вачах моўцы і стварае “эфект прысутнасці”» [9] – “дэйксіс здалёк” [6, с. 324]: *І вось я бачу, як гэта самая жонка моршчыца пачынае, не падабаецца ёй, што я з голай галавою* (Л. Дайнека. След ваўкалака). Таксама яны могуць паказваць на пачатак эпизоду ці наратыўнай сітуацыі, якую раскрывае моўца: *І вот прыходзіць аднажды французскі крэйсер “Парыж”* (Я. Брыль. Ніжнія Байдуны).

Указальныя часціцы *вось* і *вот* ужываюцца пры апісанні паслядоўнага развіцця падзей для вылучэння цэнтра кульмінацыі, пасля чаго адбываецца развязка: *Ён наступіў нагою на крыж, усміхнуўся: – Вось і ўсё. І няма твайго крыжа, дзікун* (Л. Дайнека. Меч князя Вячкі).

Пры пераходзе выказвання ў план прашлага ў часціцы *вунь* (*унь*) саслабляецца дэйктычнасць і яна:

1) набывае ілюстрацыйны характар: *Я вунь вяртаўся ў Верамейкі з Арлоўшчыны, дык на-*

гледзеўся – іхнія ўвесь час вісяць над дарогамі, бамбяць... (І. Чыгрынаў. Апраўданне крыві);

2) ужываецца для выражэння ітэратыўнасці як шматразовасці дзеяння: *А пакаўз я ведаю, як свой вагон, мы вунь колькі разоў туды лазілі галубоў ганяць...* (М. Лынькоў. Міколка-паравоз).

Такім чынам, указальныя часціцы выконваюць важную функцыю ў камунікацыі і забяспечваюць прасторава-тэмпаральную лакалізацыю моўнага акта. Яны ўтвараюць дэйктычную сістэму *вунь* (*унь*) – *во* – *вось* (*вот*, *от*, *ось*) – *гэта*. Часціцы *во* і *вунь* (*унь*) вызначаюцца рэальнасцю ўказання і яго сінхроннасцю з момантам прамаўлення выказвання. Часціца *вось* (*вот*, *от*, *ось*) характарызуецца большай абстрактнасцю і паліхроннасцю і ўказвае на прадмет, які ўжо існуе ў перцептыўным полі моўцы. Часціца *гэта* фіксуе ўвагу адрасата на аб’екце і значна яго індывідуалізуе. У тэмпаральным значэнні часціцы ўжываюцца з *Praesens historicum* для стварэння “эфекту прысутнасці”.

Спіс літаратуры

1. Гак, В. Г. Языковые преобразования / В. Г. Гак. – М. : Яз. рус. культуры, 1998. – 768 с.
2. Гаўрош, Н. Семантыка-функцыянальныя тыпы намінагтыўных сказаў / Н. Гаўрош, І. Савіцкая // Роднае слова. – 2014. – № 2. – С. 55 – 57.
3. Гришина, Е. А. Частица *вот* : варианты, используемые в непринужденной речи / Е. А. Гришина // Инструментарий русистики : корпусные подходы [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.helsinki.fi/slavicahelsingiensia/preview/sh34/pdf/5.pdf. – Дата доступа : 10.02.2016.
4. Киселёв, И. А. Указательные частицы в русском и белорусском языках : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / И. А. Киселёв; БГУ. – Минск, 1966. – 19 с.
5. Клыгина, М. Н. Функциональное взаимодействие грамматических категорий : юнктивная функция частиц в русском и белорусском языках : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 02.01; 10.02.02 / М. Н. Клыгина; БГПУ. – Минск, 2002. – 19 с.
6. Николаева, Т. М. Функции частиц в высказывании (на материале славянских языков) / Т. М. Николаева. – М. : Наука, 1985. – 170 с.
7. Николаева, Т. М. От звука к тексту / Т. М. Николаева. – М. : Яз. рус. культуры, 2000. – 680 с.
8. Норман, Б. Ю. Лингвистическая прагматика (на материале русского и других славянских языков) : курс лекций [Электронный ресурс] / Б. Ю. Норман. – Минск : БГУ, 2009. – Режим доступа : <http://elib.bsu.by/handle/123456789/1690>. – Дата доступа : 10.01.2016.
9. Презенс // Энциклопедия “Кругосвет” [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/lingvistika/PREZENS.html?page=0,1. – Дата доступа : 12.02.2016.

Крыніцы прыкладаў

НКРЯ – Национальный корпус русского языка [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ruscorpora.ru/search-para-be.html>. – Дата доступа : 12.12.2015.

Вольга АРЦЁМАВА,

кандыдат філалагічных навук, дацэнт, дактарант кафедры беларускай мовы і літаратуры Мінскага дзяржаўнага лінгвістычнага ўніверсітэта.

Арттыкул наступіў у рэдакцыю 23 сакавіка 2016 г.

НОВЫЯ ВЫДАННІ БЕЛАРУСКАЙ ДЫЯЛЕКТНАЙ ЛЕКСІКАГРАФІІ

УДК 811. 166.3'28(082)

У артыкуле разглядаюцца асноўныя дыялектныя лексікаграфічныя выданні апошняга дзесяцігоддзя. Асаблівая ўвага аддаецца чатыром выпускам навуковых зборнікаў “Беларуская дыялекталогія: матэрыялы і даследаванні”, падрыхтаваным у аддзеле дыялекталогіі і лінгвагеаграфіі.

Ключавыя словы: *дыялекталогія, лінгвагеаграфія, маўленне, дыялектная лексіка, мясцовыя гаворкі, рэгіянальная моўная спадчына, дыялектныя слоўнікі, рэгіянальныя словы, дыялектныя тэксты, лексікаграфічнае даследаванне, дыялектная лексікаграфія.*

The article examines the main dialect lexicographical publications of the last decade. Particular attention is paid to the four issues of “Belarusian dialectology materials and research”, prepared in the Department of Dialectology and linguistic geography.

За апошнія дзесяцігоддзе дыялектная лексікаграфія папоўнілася працамі, якія змяшчаюць народную лексіку адной гаворкі або нават цэлага рэгіёна. Найбольш значная з іх – дыялектны слоўнік “Мова Сенненшчыны” ў двух тамах [1], рэгіянальнае лексікаграфічнае даследаванне, падрыхтаванае на аснове архіўных матэрыялаў, сабраных у час дыялекталагічных экспедыцый, якія праводзіліся ў 80-я гады мінулага стагоддзя. У гэтым словазборы сістэматызуецца народная лексіка, што ўжывалася ў маўленчай практыцы жыхароў шматлікіх вёсак Сенненскага раёна і трох вёсак Чашніцкага раёна, якія мяжуюць з Сенненшчынай. Даведнік “Мова Сенненшчыны” змяшчае багатую інфармацыю пра традыцыйную духоўную культуру мясцовага насельніцтва. У ім падаюцца прыказкі, выслоўі, прыкметы і павер’і з каляндарных і сямейных абрадаў, жарты, дзіцячыя лічылкі і інш.

Другое значнае выданне – “Рэгіянальны слоўнік Віцебшчыны” ў дзвюх частках [2], у якім пададзена народная лексіка Падзвіння з разнастайным моўным багаццем цікавага ў гістарычным і этнаграфічным плане рэгіёна. Шматлікія словы і ўстойлівыя выразы ўяўляюць сабой арыгінальны лексічны матэрыял жывой народнай мовы Віцебшчыны.

У “Дыялектным слоўніку Косаўшчыны” А. Зайкі [3] рэпрэзентуецца самая разнастайная па значэнні лексіка, што збіралася аўтарам на працягу 35 гадоў. Гэта, у прыватнасці: назвы страў, адзення, абутку, найменні прадметаў ужытку, лексіка рыбалоўства, ткацтва, будаўніцтва, лясной гаспадаркі, батанічная і заалагічная лексіка, лексіка медыцыны, ветэрынарыі і інш. У канцы слоўніка змешчаны невялікія тэксты, якія дэманструюць асаблівасці дыялектнага маўлення жыхароў Косаўшчыны.

Дапрацаванае і значна дапоўненае перавыданне “Скарбы народнай мовы” [4] – гэта слоўнік гаворкі жыхароў Гродзеншчыны, які падрых-

таваў заслужаны настаўнік Беларусі А. Цыхун. Дыялекталагічны слоўнік мае тры часткі: раздзел “Лексіка” рэпрэзентуе рэгіянальныя словы, зафіксаваныя на тэрыторыі Прынёманскага краю, раздзел “Анамастыка” змяшчае геаграфічныя назвы Гродзеншчыны, а таксама назвы водных аб’ектаў басейна ракі Свіслач, у раздзеле “Устойлівыя назвы” прапануюцца прыказкі, прымаўкі, фразеалагізмы, зафіксаваныя ў маўленні жыхароў Прынямоння.

Рэгіянальнае выданне “Вушацкі словазбор” Р. Барадуліна [5] дэманструе значную колькасць лексічнага матэрыялу, характэрнага для маўлення жыхароў Ушаччыны, у кнізе ў якасці ілюстрацыйнага матэрыялу шырока пададзены цікавыя народныя прыказкі і прымаўкі.

Вялікая колькасць моўнага матэрыялу апублікавана ў дыялектных слоўніках, падрыхтаваных лінгвістамі-лексікографамі, выкладчыкамі, настаўнікамі, а таксама руплівымі збіральнікамі роднага слова. Гэта пераважна невялікія падборкі дыялектнай лексікі, якая запісана ў розных кутках нашай краіны і адлюстроўвае сучасны стан беларускага народнага маўлення. Большасць складаюць малавядомыя ці зусім невядомыя народныя словы, цікавыя ў адносінах семантыкі, формаўтварэння, лексічнай спалучальнасці. Да іх адносяцца такія працы: “Слоўцы-адмыслоўцы: эсэ, абразкі і слоўнік дыялектаў з Ордаці і Радзішына” В. Арцём’ева [6], “Дыялектны слоўнік. Лексіка. Фразеалогія. Прыказкі, прымаўкі, прыгаворкі” Н. Гілевіч [7], “Дыялектны тэматычны слоўнік найменняў іхтыя- і герпетафаўны Беларускага Паазер’я” Т. Грачыхі [8], “Слова за слова – будзе мова: Дыялектны слоўнік в. Фядоры” С. Клундук [9], “Слоўнік каляндарна-абрадавай лексікі Усходняга Палесся” Л. Лапіцкай [10], “Слоўнік народных промыслаў і рамёстваў Беларусі” М. Макарэвіча [11], “Рубельскі лексіка-фразеалагічны слоўнік” М. Пашкевіча [12], “Мова маёй маці” А. Бутэвіча [13] і многія іншыя.

Асаблівую ўвагу хочацца звярнуць на дыялекталагічныя зборнікі “Матэрыялы і даследаванні” [14], якія апублікавалі супрацоўнікі аддзела дыялекталогіі і лінгвагеаграфіі на працягу апошніх пяці гадоў. Гэтыя выданні – працяг дзевяці дыялектных зборнікаў, падрыхтаваных у аддзеле дыялекталогіі (з 1975 г.) [15]. У папярэдніх кнігах асноўнае месца займалі артыкулы з падборкай мясцовых слоў, а таксама артыкулы, прысвечаныя апісанню канкрэтных прадметна-тэматычных груп лексікі – мясцовых назваў адзення і абутку, ежы і прадуктаў харчавання, такіх традыцыйных заняткаў, як ткацтва, пчалярства, сплаў лесу і будаўніцтва.

У дыялекталагічных зборніках “Матэрыялы і даследаванні” таксама рэпрэзентуецца раздзел “3 лексікі народных гаворак”. Ён складаецца з індывідуальных слоўнічкаў, у якіх пададзена лексіка амаль з усіх рэгіёнаў Беларусі. Гэта ўсходняя Віцебшчына, паўночна-заходняя і паўднёва-ўсходняя Міншчына, паўночна-ўсходняя Гомельшчына і амаль уся Брэстчына. Асобныя слоўнічкі можна лічыць тэматычнымі лексікаграфічнымі артыкуламі. У кожным з іх у ілюстрацыях падаюцца цікавыя звесткі пра традыцыі, духоўную і матэрыяльную культуру мясцовых жыхароў. Гэтыя багатыя і змястоўныя матэрыялы – каштоўная інфармацыйная база для разнастайных даследаванняў у галіне гуманітарных навук.

Звяртае на сябе ўвагу таксама тое, што некаторыя артыкулы маюць невялікія ўступы, дзе аўтары адлюстроўваюць найбольш значныя асаблівасці мясцовых гаворак, часам згадваюць пра традыцыйныя заняткі і звычаі мясцовага насельніцтва.

Хочацца адзначыць, што ўпершыню ў апошніх двух дыялекталагічных зборніках рэпрэзентуецца багаты рукапісны архіўны матэрыял. Гэта, у прыватнасці, лексічны дадатак да дысертацыйнага даследавання М. Бірылы, якому вырашана было даць назву “Слоўнік Капыльшчыны”. Лексічны матэрыял збіраўся маладым даследчыкам у 40-я – пачатку 50-х гадоў мінулага стагоддзя ў шматлікіх вёсках Чырвонаслабодскага (цяпер Капыльскага) раёна.

Надрукаваны таксама дзісенскія матэрыялы, якія збіраў Я. Драздовіч прыкладна на працягу 1921 – 1929 гг. Лексічны матэрыял апрацаваны і падрыхтаваны да выдання пад назвай “Краёвы слоўнік Дзісеншчыны”.

Выключнае тэарэтычнае і практычнае значэнне мае слоўнік С. Некрашэвіча, які знаходзіўся ў комплексным лінгвістычным даследаванні “Да характарыстыкі беларускіх гаворак Парыцкага раёна (кароткі этнаграфічна-лінгвістычны

нарыс)”, а таксама апрацаваны на аснове граматычнай часткі нарыса лексічны матэрыял.

Усе гэтыя матэрыялы змогуць выкарыстаць даследчыкі-лінгвісты для вывучэння моўных працэсаў у гаворках беларускай мовы. Несумненна, архіўная моўная спадчына, апублікаваная ў дыялекталагічных зборніках, вельмі каштоўная.

Раздзел “3 лексікі народных гаворак” змяшчае таксама мянушкі жыхароў Гродзеншчыны, Любаншчыны, Старадарожчыны і Рагачоўшчыны. Яны індывідуальныя па сваім утварэнні, шырока ўжываліся ў беларусаў яшчэ са старажытных часоў ва ўсіх рэгіёнах краіны і, у асноўным, матывуюцца прозвішчамі ці імёнамі бацькі або дзедка, а таксама назвамі прафесій і промыслаў продкаў.

Не можа не звярнуць на сябе ўвагу раздзел “Фразеалогія”, які прапануе чытачам залацінкі народнай мудрасці жыхароў Гродзеншчыны, Драгічыншчыны і Лоеўшчыны. Адметныя сродкі маўлення зафіксаваны ў вёсках Клецкага, Докшыцкага, Маларыцкага і Чачэрскага раёнаў. Значная колькасць прыказак, прымавак і загадак рэпрэзентуецца з некалькіх вёсак Драгічынскага раёна. Некаторыя артыкулы, якія падаюць народныя афарызмы, раней не друкаваліся.

У адрозненне ад папярэдніх дзевяці выданняў, упершыню ў дыялекталагічных выпусках “Матэрыялы і даследаванні” ў асобны раздзел уключаны навуковыя артыкулы па розных лінгвістычных праблемах. Некаторыя з іх прысвечаны даследаванню пэўных тэматычных груп лексікі, матывацыі асобных назваў, фанетычным асаблівасцям гаворак. У працах зборнікаў разглядаюцца праблемы фарміравання дыялектнага ўсходнепалескага ландшафту шляхам аналізу мікратапанічнага матэрыялу. Некалькі артыкулаў прысвечана тэме кантактаў беларускіх дыялектаў са славянскімі і балцкімі мовамі. Апублікаваны артыкулы, дзе аналізуюцца дзеяслоўныя словазлучэнні і безасабовыя сказы ў тэкстах газеты “Наша Ніва”. Даследуецца і беларуская народная тапанімія.

Асобна хочацца спыніцца на раздзеле “Тэксты з беларускіх гаворак”, які займае значную частку чатырох выпускаў. Запісы зроблены пераважна ў час дыялекталагічных выездаў, а таксама сабраны аўтарамі прыватным чынам. У зборніках рэпрэзентуюцца тэксты з Віцебшчыны, Міншчыны, Магілёўшчыны, Брэстчыны і Гомельшчыны. Невялікая колькасць тэкстаў пададзена з Гродзеншчыны. Каштоўнасць гэтых запісаў бяспрэчная. Прапанаваныя ўзоры высковага маўлення даюць панарамную карціну сучаснага бытавання дыялектнай гаворкі ва ўсім багаці фанетычных, марфалагічных, сінтаксічных і асабліва лексічных адметнасцей. Тэксты, запісаныя ад вяс-

коўцаў сталага веку ў розных рэгіёнах Беларусі, вызначаюцца тэматычнай разнастайнасцю. Яны служаць каштоўнай крыніцай інфармацыі пра мінулае і сённяшняе жыццё беларускага народа, а таксама яго гісторыю, культуру, традыцыі і звычаі. У цікавых і змястоўных апавяданнях адлюстравана народная мудрасць і дасціпнасць, нацыянальная адметнасць і духоўны свет носьбітаў мовы, менталітэт народа.

У трэцім і чацвёртым выпусках з'явіўся новы раздзел "Нашы юбіляры", прысвечаны лаўрэатам Дзяржаўнай прэміі Рэспублікі Беларусь за стварэнне пяцітомнага "Лексічнага атласа беларускіх народных гаворак", вядомым беларускім дыялектолагам, лінгвагеографам, збіральнікам моўных скарбаў.

Разгледжаныя лексікаграфічныя працы вызначаюцца багаццем і змястоўнасцю матэрыялу. Яны апрацаваны ў аддзеле дыялекталогіі і лінгвагеаграфіі, уведзены ў электронную базу дзеных, на аснове якой будзе створаны Зводны слоўнік беларускіх народных гаворак.

Навуковыя перыядычныя выданні "Беларуская дыялекталогія. Матэрыялы і даследаванні" (вып. 1 – 4) адносяцца да ліку тых запатрабаваных у філалагічным асяроддзі крыніц, публікацыя якіх стала адметнай з'явай у навуковым і культурным жыцці беларускага грамадства.

Спіс літаратуры

1. **Мова Сенненшчыны. Дыялектны слоўнік** : у 2 т. / НАН Беларусі, Ін-т мовы і літ. імя Я. Коласа і Я. Купалы; уклад. : Н. М. Бунько [і інш.]; навук. рэд. В. М. Курцова, Л. П. Кунцэвіч. – Мінск : Беларус. навука, 2015. – Т. 1. – 424 с.; Т. 2. – 407 с.
2. **Рэгіянальны слоўнік Віцебшчыны** : у 2 ч. / Л. І. Злобін (рэд.) [і інш.]. – Віцебск : ВДУ імя П. М. Машэрава, 2012. – Ч. 1. – 306 с.; **Рэгіянальны слоўнік Віцебшчыны** : у 2 ч. / склад. Г. К. Семьянкова [і інш.]; пад рэд. А. С. Дзядовой. – Віцебск : ВДУ імя П. М. Машэрава, 2014. – Ч. 2. – 358 с.
3. **Зайка, А.** Дыялектны слоўнік Косаўшчыны / А. Зайка. – Слонім : Слоніўская друкарня, 2011. – 272 с.
4. **Цыхун, А. П.** Скарбы народнай мовы (3 лексічнай спадчыны насельнікаў Гарадзенскага раёну) / А. П. Цыхун. – Гародня : Гарадзенская бібліятэка, 2014. – 325 с.
5. **Вушацкі словазбор Рыгора Барадуліна.** – Мінск : Кнігазбор, 2013. – 388 с.

6. **Арцем'еў, В. І.** Слоўцы-адмыслоўцы : эсэ, абразкі і слоўнік дыялектаў з Ордаці і Радзішына / В. І. Арцем'еў. – Магілёў, 2010. – 44 с.

7. **Гілевіч, Н. І.** Дыялектны слоўнік : Лексіка. Фразеалагізмы. Прыказкі, прымаўкі, прыгаворкі. Параўнанні / Н. І. Гілевіч. – Мінск : Беллітфонд, 2005. – 176 с.

8. **Грачыха, Т. А.** Дыялектны тэматычны слоўнік найменняў іхтыя- і герпетафаўны Беларускага Паазер'я / Т. А. Грачыха. – Віцебск : Выд-ва УА "ВДУ імя П. М. Машэрава", 2006. – 31 с.

9. **Клундук, С. С.** Слова за слова – будзе мова : дыялектны слоўнік в. Фядоры / С. С. Клундук. – Брэст : БрДУ, 2010. – 100 с.

10. **Лапіцкая, Л. І.** Слоўнік каляндарна-абрадавай лексікі Усходняга Палесся / Л. І. Лапіцкая. – Мазыр : МДПУ, 2007. – 65 с.

11. **Макарэвіч, М. М.** Слоўнік народных промыслаў і раместваў Беларусі / М. М. Макарэвіч. – Мінск : Права і эканоміка, 2010. – 130 с.

12. **Пашкевіч, М. І.** Рубельскі лексіка-фразеалагічны слоўнік : для студэнтаў-філолагаў [910 слоў і 200 фразеалагізмаў, якімі карыстаюцца жыхары в. Рубель Столінскага раёна] / М. І. Пашкевіч. – Брэст : БрДУ, 2008. – 66 с.

13. **Бутэвіч, А.** Мова маёй маці / А. Бутэвіч // Роднае слова. – 2001. – № 6. – С. 102 – 106.

14. **Беларуская дыялекталогія** : матэрыялы і даследаванні : зб. навук. арт. / Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т мовы і літ. імя Якуба Коласа і Янкі Купалы; рэд. Л. П. Кунцэвіч, В. М. Курцова. – Мінск : Беларус. навука, 2010. – Вып. 1. – 315 с.; Вып. 2. – 2012. – 265 с.; Вып. 3. – 2014. – 304 с.; Вып. 4. – 2016. – 403 с.

15. **З народнага слоўніка** : зб. арт. / рэд. А. А. Крывіцкі, Ю. Ф. Мацкевіч. – Мінск : Навука і тэхніка, 1975. – 390 с.; **Народнае слова** : зб. арт. / пад рэд. А. Я. Баханькова. – Мінск : Навука і тэхніка, 1976. – 355 с.; **Народная лексіка** : зб. арт. / рэд. А. А. Крывіцкі, Ю. Ф. Мацкевіч. – Мінск : Навука і тэхніка, 1977. – 288 с.; **Жывое слова** : зб. арт. / рэд. Ю. Ф. Мацкевіч, І. Я. Яшкін. – Мінск : Навука і тэхніка, 1978. – 288 с.; **Народная словатворчасць** : зб. арт. / рэд. А. А. Крывіцкі, І. Я. Яшкін. – Мінск : Навука і тэхніка, 1979. – 336 с.; **Жывое народнае слова** : зб. арт. / рэд. П. А. Міхайлаў, І. Я. Яшкін. – Мінск : Навука і тэхніка, 1992. – 271 с.; **Жывое наша слова** : дыялекталаг. зб. (Да 90-годдзя чл.-кар. НАН Беларусі Ю. Ф. Мацкевіч) / рэд. Л. П. Кунцэвіч. – Мінск : Беларус. навука. – 2001. – 352 с.; **Скарбы народнай мовы** : дыялекталаг. зб. / рэд. Л. П. Кунцэвіч. – Мінск : Права і эканоміка, 2005. – 385 с.; **Народныя скарбы** : дыялекталаг. зб. (Да 80-годдзя А. А. Крывіцкага) / рэд. Л. П. Кунцэвіч. – Мінск : Права і эканоміка. – Мінск, 2008. – 388 с.

Тамара ТРУХАН,
кандыдат філалагічных навук.

Аўтар ахвярае ганарар на развіццё часопіса.

КАЛЯНДАР ПАМЯТНЫХ ДАТАЎ І ЮБІЛЕЙНЫХ ДЗЁН на 2017 г.

СТУДЗЕНЬ

Працяг. Пачатак на с. 14.

8 студзеня – 115 гадоў з дня нараджэння Сцяпана Ка-
рабана (1902 – 1974), літаратуразнаўцы

9 студзеня – 120 гадоў з дня нараджэння Васіля Ша-
шалевіча (1897 – 1941), драматурга

80 гадоў з дня нараджэння Леаніда Рашкоўскага
(1937 – 1994), беларуска- і рускамоўнага паэта

10 студзеня – 125 гадоў з дня нараджэння Васіля Фё-
дарава (1892 – 1971), беларускага і расійскага рэжысёра,
заслужанага дзеяча мастацтваў Туркменістана, народнага
артыста Беларусі

120 гадоў з дня нараджэння Юліі Бібілы (1897 – 1974),
бібліяграфі

75 гадоў з дня нараджэння Анатоля Вараб'ёва, дзея-
ча самадзейнага мастацтва, балетмайстра, заслужа-
нага работніка культуры БССР, народнага артыста
Беларусі

11 студзеня – 90 гадоў з дня нараджэння Васіля Гусе-
ва (1927 – 1991), беларускага і расійскага акцёра, заслужа-
нага артыста Беларусі

Заканчэнне на с. 48, 71.

ДАСЛЕДЧЫЦА НЯМЕЦКА-БЕЛАРУСКІХ МОЎНЫХ КАНТАКТАЎ ДА ЮБІЛЕЮ ВОЛЬГІ ГАЛАЙ

Вольга Максімаўна Галай (у дзявоцтве Аўдзійчук) належыць да пакалення дзяцей Другой сусветнай вайны. Нарадзілася яна 1 лістапада 1941 г. у вёсцы Ткачы Пружанскага раёна Брэсцкай вобласці ў сям’і чыгуначніка. Падчас завочнай вучобы ў Мінскім дзяржаўным педагогічным інстытуце замежных моў і пасля заканчэння гэтай навучальнай установы (1964) працавала настаўніцай нямецкай мовы ў Чабахскай, Бродаўскай, Чахецкай школах Пружанскага раёна, Усяжскай сярэдняй школе Смалявіцкага раёна. На працягу некалькіх гадоў была спашукальнікам кафедры беларускай мовы, а 30 мая 1977 г. на пасяджэнні Спецыялізаванага савета пры Інстытуце мовазнаўства імя Якуба Коласа АН БССР датэрмінова абараніла кандыдацкую дысертацыю “Бытавая лексіка нямецкага паходжання ў старабеларускай мове (на матэрыяле помнікаў XV – XVII стст.)”.

Навуковы кіраўнік прафесар Л. Шакун невыпадкова прапанаваў вопытнай выкладчыцы нямецкай мовы такую тэму. Менавіта ў той час праводзілася дэталёвае вывучэнне іншамоўных запазычанняў у беларускай мове, тым больш што ўжо была падрыхтавана картатэка “Гістарычнага слоўніка беларускай мовы” і пачалося друкаванне першых яго выпускаў. Прафесійнае валоданне нямецкай мовай, глыбокае засваенне навуковай літаратуры па выбранай тэме і крытычнае стаўленне да яе дазволілі Вользе Галай стаць адным з вядучых лінгвістаў-германістаў Беларусі. Афіцыйныя апаненты кандыдацкай дысертацыі прафесар А. Супрун і старшы навуковы супрацоўнік А. Булыка высока ацанілі навуковы здабытак В. Галай, у якім не толькі абагульнялі-

ся вынікі вывучэння іншамоўнай лексікі беларускімі даследчыкамі Я. Карскім, А. Жураўскім, В. Мартынавым, А. Булыкам, І. Чартко, але і дзякуючы ўдакладненню крытэрыяў вызначэння крыніцы запазычанняў на аснове аналізу помнікаў беларускага пісьменства XV – XVII стст. значна павялічваўся спіс слоў нямецкага паходжання ў старабеларускай мове, выяўляліся асаблівасці ўваходжання гэтых слоў у яе лексіка-семантычную сістэму, прасочваўся іх далейшы лёс. Варта адзначыць, што фактычнымі крыніцамі дысертацыі сталі не толькі 130 выданняў помнікаў беларускага пісьменства старажытнай пары, але і матэрыялы спецыяльнага абследавання 140 населеных пунктаў 38 раёнаў Брэсцкай, Віцебскай і Гродзенскай абласцей (менавіта тых рэгіёнаў, жыхары якіх актыўна кантактавалі з носьбітамі нямецкай мовы – гандлярамі, рамеснікамі, службовымі асобамі з “Рыгі і гоцкага берага”).

Адзначым таксама, што сярод 320 прааналізаваных германізмаў найбольшая іх колькасць (202 адзінкі) зафіксавана ў помніках XVI ст., і толькі 7 слоў, напрыклад, былі запазычаны ў XIII – XIV стст. Увагі заслугоўвала і часам вельмі істотнае ўдакладненне першай пісьмовай фіксацыі таго ці іншага запазычання. Так, ажно 65 слоў нямецкага паходжання “пастарэлі” на 10 – 100 гадоў параўнальна з храналогіяй запазычвання ў іншых даследчыкаў. Напрыклад, слова *кгарбаръ* упершыню было зафіксавана ў помніку 1625 г., а В. Галай адносіць яго да тэксту 1536 г.; слова *маштъ* (‘мачта’) з XVII ст. перайшло ў 1500 год, *шуфляда* – з 1616 у 1577 год і г. д. Новыя храналагічныя межы запазычвання многіх слоў дазволілі па-іншаму ацаніць і сам працэс пранікнення германізмаў у беларускую мову, канкрэтызаваць шляхі і спосабы іх з’яўлення – у выніку непасрэднага запазычвання ці праз пасярэдніцтва іншых моў, у прыватнасці старапольскай.

Выпрацаваныя і апрабаваныя ў кандыдацкай дысертацыі крытэрыі запазычвання германізмаў у старабеларускай мове, а таксама распрацаваная методыка вызначэння шляхоў і спосабаў пранікнення гэтых слоў дазволілі В. Галай і далей працягваць іх усебаковае вывучэнне. Як вынік – дзясяткі артыкулаў у навуковых выданнях Беларусі, Польшчы, Расіі, Украіны, шматлікія даклады і паведамленні на разнастайных навуковых канферэнцыях і чытаннях. А такія публікацыі даследчыцы, як “Словаўтвараль-

ная здольнасць германізмаў у старабеларускай мове” (1976), “Гаспадарчая лексіка нямецкага паходжання ў беларускіх народных гаворках” (1980), “Словы нямецкага паходжання ў творчасці Янкі Купалы” (2012) сталі класічнымі ўзорамі даследавання міжмоўных кантактаў.

З 1970 г. Вольга Галай працуе ў Беларускай дзяржаўным універсітэце, спачатку была выкладчыкам кафедры замежных моў філалагічнага факультэта, а пазней, пасля абароны кандыдацкай дысертацыі і абрання на конкурс на пасаду старшага выкладчыка, перайшла на агульнаўніверсітэцкую кафедру нямецкай мовы, дзе на пасадзе дацэнта шчыруе і сёння. Маючы больш як паўвекавы працоўны шлях, Вольга Максімаўна паранейшаму гэтка ж неспатольная ў навуковай і навукова-метадычнай дзейнасці, штогод публікуе да паўтара дзясятка артыкулаў, матэрыялаў выступленняў на канферэнцыях і чытаннях. Як вопытны педагог і метадыст яна разам з калегамі па кафедры стала ініцыятарам і актыўным удзельнікам шматлікіх навуковых канферэнцый у БДУ і Мінскім дзяржаўным лінгвістычным універсітэце, на працягу многіх гадоў сумесна са сваім настаўнікам прафесарам Л. Шакуном распрацоўвала з нямецкімі навукоўцамі Енскага ўніверсітэта ў Германіі беларуска-нямецкі слоўнік.

Два апошнія дзесяцігоддзі В. Галай даследуе інтэрактыўныя тэхналогіі ў навучанні замежнай мове, выкарыстанне моўнага тэсціравання ў працэсе фарміравання лінгвістычнай кампетэнцыі, лінгвістычных прыёмаў эфектыўнага фарміравання навыкаў іншамоўнага маўлення і інш. У суаўтар-

стве з дацэнтам М. Чэркасам і старшым выкладчыкам В. Кірысь падрыхтавала каля двух дзясяткаў розных навучальных дапаможнікаў для абітурыентаў, студэнтаў і выкладчыкаў: “Немецкі язык. Тэксты і тэсты по аўдыраванню. Лексіко-грамматычныя тэсты” (2001), “Экзамен по немецкому языку. Пособие для поступающих в вузы” (выд. 3-е, 2002), “Немецкі язык. Полный курс подготовки к тестированию и экзамену” (2004), “Немецкі язык. Устные темы с упражнениями” (выд. 6-е, 2005), “Практическая грамматика немецкого языка” (у 2 ч., 2006), “Немецкі язык. Комплексные тексты для подготовки к централизованному тестированию” (2008) і інш.

Заслужаны работнік Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта Вольга Галай сваім навукова-даследчым і метадычным вопытам шчодро дзеліцца з маладымі калегамі, нядаўнімі выпускнікамі Лінгвістычнага ўніверсітэта і рамана-германскага аддзялення філалагічнага факультэта БДУ, імкнецца дапамагчы ім у нялёгкай выкладчыцкай працы.

Строгая і патрабавальная, бескампрамісная ў абароне інтарэсаў кафедры, мэтаймкнёная і шчырая ў найлепшых душэўных памкненнях, Вольга Максімаўна Галай увасабляе цудоўны прыклад жыццёвага аптымізму і нястомнай працавітасці.

Алена ПРЫГОДЗІЧ,

загадчык кафедры нямецкай мовы

Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, дацэнт,

Мікалай ПРЫГОДЗІЧ,

загадчык кафедры гісторыі беларускай мовы

Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, прафесар.

Аўтары ахвяруюць ганарар на развіццё часопіса.

Роднаслоўаўцы далучаюцца да вішаванняў шановай юбіляркі, нашай сталай аўтаркі – артыкулы Вольгі Галай рэгулярна з’яўляюцца на старонках часопіса “Роднае слова” вось ужо 20 гадоў!

КАЛЯНДАР ПАМЯТНЫХ ДАТАЎ І ЮБІЛЕЙНЫХ ДЗЁН на 2017 г.

СТУДЗЕНЬ

Працяг. Пачатак на с. 14, 46.

12 студзеня – 100 гадоў з дня нараджэння Міхася Калачынскага (1917 – 1990), паэта, перакладчыка, кінасцэнарыста, заслужанага работніка культуры Беларусі

80 гадоў з дня нараджэння Аляксандра Веліксонава, скульптара

13 студзеня – 70 гадоў з дня нараджэння Валянціны Трыгубовіч, мастацтвазнаўцы

50 гадоў з дня нараджэння Міколы Касцюкевіча, паэта

14 студзеня – 75 гадоў з дня нараджэння Веры Вярыбы (сапр. Гертруда Сакалова; 1942 – 2012), паэтки, перакладчыцы

15 студзеня – 90 гадоў з дня нараджэння Галіны Васілеўскай, празаіка

16 студзеня – 70 гадоў з дня нараджэння Леаніда За-

хлеўнага, кампазітара, заслужанага дзеяча мастацтваў Беларусі, народнага артыста Беларусі

17 студзеня – 100 гадоў з дня нараджэння Антона Бархаткова (1917 – 2001), мастака, заслужанага дзеяча мастацтваў Беларусі

18 студзеня – 140 гадоў з дня нараджэння Уладзіміра Гардзіна (Благанравава; 1877 – 1965), кінарэжысёра, акцёра, сцэнарыста, народнага артыста СССР

80 гадоў з дня нараджэння Нэлі Караткевіч, актрысы, заслужанай артысткі Беларусі

19 студзеня – 215 гадоў з дня нараджэння Іпаліта Клімашэўскага (1802 – 1874), пісьменніка, педагога, бібліятэкара

95 гадоў з дня нараджэння Паўла Копанева (1922 – 2000), мовазнаўцы

Заканчэнне на с. 71.

СУІСНАВАННЕ ДЗЯРЖАЎНЫХ МОЎ ПАВОДЛЕ ФІНСКАГА І БЕЛАРУСКАГА ЗАКАНАДАЎСТВА

Разглядаецца шэраг палажэнняў заканадаўства Рэспублікі Фінляндыя, якія датычацца суіснавання дзяржаўных моў і могуць быць карыснымі для ўдасканалення айчыннага моўнага заканадаўства.

Ключавыя словы: *фінскае моўнае заканадаўства, Закон аб мовах, моўныя правы, двухмоўная краіна, Фінляндыя, фінская мова, шведская мова.*

The article discusses provisions of the Finnish legislation concerning the national languages that may serve as models for improving the Belarusian language legislation.

У многіх артыкулах Закона Рэспублікі Беларусь “Аб мовах у Рэспубліцы Беларусь” для раздзялення беларускай і рускай моў выкарыстоўваецца злучнік *або*. Паміж назвамі моў 23 разы стаіць спалучэнне *i (або)*, 15 разоў – злучнік *або*, 2 разы – злучнік *ці*, 7 разоў – злучнік *і* [1]. Толькі адна з моў можа выкарыстоўвацца, у прыватнасці, ва ўзброеных сілах, у заканадаўстве, медыцыне, бытавым абслугоўванні, міжнародных дамовах, афіцыйных аб’явах, маркіроўцы тавараў.

Дазволеная законам неабавязковасць ужывання абедзвюх дзяржаўных моў часта робіцца падставай для ігнаравання моўных правоў жыхароў краіны. Напрыклад, па законе арганізацыя мае права выбару мовы бланкаў для кліентаў. У Беларусі арганізацыя найчасцей выбірае рускую мову, ігнаруючы правы беларускамоўнага кліента. Некалькі канкрэтных прыкладаў: пераважная большасць інтэрнэт-сайтаў выканаўчых камітэтаў не мае беларускамоўнай версіі, а ў эталонным банку дадзеных прававой інфармацыі толькі 3,1% нарматыўных прававых актаў па-беларуску [2].

Такую сітуацыю можна лічыць і сацыялінгвістычнай праблемай. Невялікае месца беларускай мовы ў афіцыйнай моўнай прасторы краіны ставіць пад пагрозу яе далейшае існаванне. Сярод фактараў (не)бяспекі для моў, вылучаных ЮНЕСКА, фігуруюць *прысутнасць мовы ва ўсіх сферах жыцця і стаўленне дзяржавы да мовы, у тым ліку да яе афіцыйнага выкарыстання* [3]. Беларуская мова ўнесена ў “Атлас моў свету, якім пагражае знікненне”, выдадзены ЮНЕСКА.

Для забеспячэння фактычнай роўнасці дзяржаўных моў наспела неабходнасць разгледзець пытанне аб унясенні ў Закон “Аб мовах у Рэспубліцы Беларусь” і іншыя акты змяненняў і дапаўненняў.

Для рэгуліроўкі праваадносін, што датычацца дзяржаўных моў, правазнаўца В. Самарын прапануе выкарыстоўваць тэорыю слабага боку. Адно з яе палажэнняў заключаецца ў тым, што праваадносінны, адным з бакоў якіх выступае грамадзянін, пазбаўлены магчымасці як роўны ўздзейнічаць на іх змест, адносяцца да праваадносін са слабым бокам. Аднаводна выбар сярод прадугледжаных законам моў павінен ажыццяўляць грамадзянін.

Асабліва гэта датычыцца праваадносін, адным з бакоў якіх выступае дзяржава [4]. Відавочна, што ў Законе “Аб мовах...” грамадзянін у большасці выпадкаў як слабы бок не разглядаецца.

Рэфармаванне беларускага моўнага заканадаўства варту грунтаваць на вывучэнні і магчымым пазычанні пэўных аспектаў замежнага заканадаўства, у т. л. фінскага [4; 5]. Пры гэтым шэраг важных аспектаў апошняга ў айчыннай літаратуры не аналізаваўся.

Мэта артыкула – разгледзець некаторыя палажэнні фінскага моўнага заканадаўства, якія могуць у той ці іншай ступені стаць узорам пры рэфармаванні моўнага заканадаўства Беларусі. Рэспубліка Фінляндыя абрана для параўнання па некалькіх прычынах. У Фінляндыі, як і ў Беларусі, дзве дзяржаўныя мовы (фінская і шведская). Большасць шведскамоўнага насельніцтва сканцэнтравана ў пэўных рэгіёнах Фінляндыі. Шведская мова – першая толькі для 5,4% насельніцтва краіны, але яна абавязковы прадмет у фінскамоўных школах. Па выніках айчыннага перапісу 2009 г., рускую мову назвалі роднай (на думку арганізатараў перапісу, гэта эквівалентна *першай мове*) 41,5% насельніцтва, беларускую – 53,2%.

Можна было б чакаць, што такая мінарытарная і адносна лакальная ў Фінляндыі шведская мова будзе менш абаронена фінскім заканадаўствам (прынамсі, на нацыянальным узроўні), чым беларуская мова (мова тытульнай нацыі і родная мова большасці насельніцтва, распаўсюджаная па ўсёй краіне) – заканадаўствам беларускім. Фактычна, аднак, часта адбываецца адваротнае, што падкрэслівае неабходнасць унясення ўдакладненняў у айчыннае моўнае заканадаўства.

ПАЛАЖЭННІ АБ МОВАХ У КАНСТЫТУЦЫІ ФІНЛЯНДЫІ

У фінскай Канстытуцыі моўнаму пытанню прысвечана больш месца, чым у беларускай. Паводле Канстытуцыі Фінляндыі, нацыянальныя мовы краіны – фінская і шведская. У раздзеле “Асноўныя правы і свабоды” (арт. 6 “Роўнасць”) сцвярджаецца, што ні да кога, акрамя як па прымальнай прычыне, нельга ставіцца інакш, чым да іншых людзей на падставе ў т. л. мовы.

У Канстытуцыі прапісана, што дзяржаўныя ўлады забяспечваюць культурныя і сацыяльныя патрэбы фінска- і шведскамоўнай супольнасцяў на роўных умовах. Мэта адміністрацыйнага падзелу краіны – забяспечыць роўнасць у атрыманні паслуг на сваёй мове для гэтых супольнасцяў.

Парламент выкарыстоўвае фінскую ці шведскую мову. Пры гэтым урад і іншыя структуры павінны перадаваць дакументы на разгляд гэтага органа на абедзвюх мовах. Ліставанне парламента, справаздачы і заявы яго камітэтаў павінны быць двухмоўнымі. Як бачым, фінская Канстытуцыя скіравана на забеспячэнне роўнасці правоў дзвюх асноўных моўных супольнасцяў – настолькі, што роўнасць па моўнай прыкмеце згадана сярод асноўных правоў і свабод. У нашай жа Канстытуцыі гэтая роўнасць прама не прапісана.

Адзін з падыходаў да моўных правоў заключаецца ў тым, што апошнія з’яўляюцца неад’емнай часткай фундаментальных правоў [6]. У такім выпадку можна дапусціць, што ў замацаванае ў нашай Канстытуцыі права на годнасць асобы ўваходзіць і права чытаць афіцыйныя тэксты законаў ці этыкеткі на дзяржаўнай беларускай мове. Але гарантыі рэалізацыі гэтых правоў у заканадаўстве не прапісаны.

ФІНСКІ ЗАКОН АБ МОВАХ І ІНШЫЯ ЗАКОНЫ

Фінскі Закон аб мовах 2004 г. распаўсюджваецца на суды і іншыя дзяржаўныя ўстановы; на незалежныя арганізацыі, якія дзейнічаюць паводле публічнага права; на ўлады камун, парламент і адміністрацыю прэзідэнта. Закон павінен забяспечваць рэалізацыю моўных правоў у такой ступені, каб у чалавека не ўзнікала неабходнасці спецыяльна патрабаваць гэтага [7].

У айчынным Законе “Аб мовах...”, як і ў Канстытуцыі, няма прамой згадкі роўнасці па моўнай прыкмеце, а фінскі Закон паўтарае адпаведнае палажэнне Канстытуцыі. Дзяржаўныя ўстановы павінны бараніць традыцыі моўнай культуры краіны і спрыяць выкарыстанню абедзвюх моў.

Фінскі Закон аб мовах вылучае адна- і двухмоўныя камуны. Камуна (фін. *kunta*, швед. *kommun*) – нізавы ўзровень адміністрацыйна-тэрытарыяльнага падзелу; цяпер у краіне 313 камун. Кожныя дзесяць гадоў урадавы дэкрэт на аснове афіцыйных статыстычных звестак вызначае, да якой групы належыць пэўная камуна. Па Законе камуна прызнаецца двухмоўнай, калі прадстаўнікоў моўнай меншасці ў ёй як мінімум 8% (3000 чал.). Двухмоўная камуна прызнаецца аднамоўнай, калі колькасць прадстаўнікоў моўнай меншасці ў ёй стала ніжэйшай за 3000 чалавек. Па патрабаванні ўладаў камуны ўрадавы дэкрэт можа абвясціць яе двухмоўнай, нават калі камуна не адпавядае азначаным вышэй крытэрыям. Калі двухмоўная камуна робіцца часткай аднамоўнай, то апошняя становіцца двухмоўнай.

Сёння ў Фінляндыі 33 двухмоўныя камуны (у 15 з іх мова большасці – шведская), у якіх жыве 1,7 млн чалавек (насельніцтва краіны складае прыкладна 5,5 млн). Колькасць прадстаўнікоў меншасці ў двухмоўных камунах адносна невялікая: 140 тысяч шведскамоўных жыве ў двухмоўных камунах, дзе мова большасці – фінская, а 44 тысячы фінскамоўных – у тых, дзе мова большасці – шведская [8]. Ёсць таксама 16 шведскамоўных камун на Аландскіх астравах (аўтаномія ў складзе Фінляндыі). Для пераважнай большасці насельніцтва аўтаноміі родная мова – шведская, яна ж і яе адзіная афіцыйная мова [9].

Параўнаем раздзелы айчыннага моўнага заканадаўства з тымі палажэннямі фінскіх законаў, якія тычацца як краіны ўвогуле, так і двухмоўных камун.

Фінскі Закон аб мовах вылучае адна- і двухмоўныя ўстановы. Да апошніх адносяцца тыя органы цэнтральнага дзяржаўнага кіравання, улады камун і міжкамунальныя кіраўнічыя арганізацыі, у чыю сферу дзейнасці ўваходзіць як мінімум адна двухмоўная камуна.

Заканатворчасць

У савецкі час кодэкс у Беларусі былі двухмоўнымі, але сёння беларуская мова амаль знікла са сферы законатворчасці. У Фінляндыі ж законы, пастановы і прававыя нормы арганізацый прымаюцца і публікуюцца на дзвюх мовах.

Паводле “Акта аб працы парламента”, яго асноўная мова – фінская, але ў дзейнасці прысутнічае і шведская, напрыклад, пратаколы пленумаў публікуюцца па-фінску са шведскім рэзюмэ, а прапановы канцылярскай камісіі для пленума перакладаюцца на шведскую [10].

Судаводства

Айчынны Закон “Аб мовах...”, а таксама Грамадзянскі, Крымінальна-працэсуальны і Працэсуальна-выканаўчы кодэкс аб адміністрацыйных правапарушэннях сцвярджаюць, што судаводства вядзецца на беларускай або рускай мовах, але не прапісваюць, як выбіраецца адна з моў у канкрэтным выпадку. Фінскі Закон аб мовах адзначае, што ў двухмоўных судах у справе паміж установай і прыватнай асобай мова адміністрацыйнага судаводства – гэта мова прыватнай асобы. Калі абодва бакі – установы, то мовай працэсу будзе мова істца. Мовай крымінальнага судаводства выступае мова адказчыка. Калі мовы адказчыкаў розныя, то мову выбірае суд зыходзячы з іх інтарсаў (або выкарыстоўваецца мова большасці ў рэгіёне дзейнасці суда).

Абслугоўванне і інфармаванне насельніцтва

Паводле фінскага Закона аб мовах установы павінны забяспечваць рэалізацыю моўных правоў

індывіда ў межах сваёй кампетэнцыі. Адпаведныя міністэрствы забяспечваюць даступнасць на абедзвюх мовах інфармацыі, важнай для жыцця, здароўя, уласнасці індывіда і навакольнага асяроддзя.

Калі фінская двухмоўная ўстанова ведае, якая мова адрасата, то яна павінна выкарыстоўваць менавіта яе, а калі не – то абедзве. Адрозненне ад айчыннага заканадаўства – абарона слабага боку. Дзяржаўныя і камунальныя ўстановы інфармуюць насельніцтва двухмоўных камун на фінскай і шведскай мовах; шыльды і дарожныя знакі афармляюцца на дзвюх мовах, тэксты на ўпакоўках прадуктаў – таксама, прычым абедзве версіі мусяць выглядаць аднолькава.

Пратакты пасяджэнняў радаў двухмоўных камун, пастановы і г. д. пішуцца на дзвюх мовах. Дзяржпрадпрыемствы і прадпрыемствы, якімі кіруюць двухмоўныя камуны, павінны абслугоўваць і інфармаваць насельніцтва на дзвюх мовах, праўда, толькі ў той ступені, у якой гэта будзе палічана мэтазгодным для прадпрыемства. Калі кіраўнічая функцыя ўскладаецца законам на індывіда, то яго датычыцца ўсё тое, што ў Законе аб мовах сказана пра ўстановы.

На фінскія дыпламатычныя прадстаўніцтвы распаўсюджваюцца тыя ж палажэнні, што і на двухмоўныя ўстановы ў рэгіёнах, дзе мова большасці – фінская.

У фінскіх законах аб правах пацыентаў і карыстальнікаў сацыяльных паслуг пазначана, што іх родныя мовы павінны, наколькі гэта магчыма, брацца да ўвагі пры аказанні ім адпаведных паслуг.

Адукацыя

Колькасць навучэнцаў устаноў адукацыі з беларускай мовай навучання змяншаецца. У 2014/15 навучальным годзе цалкам па-беларуску вучыліся ўсяго 300 студэнтаў (0,1%). За год да гэтага іх было ўдвая больш. У краіне няма ВНУ, дзе выкладалі б цалкам па-беларуску. Немагчымасць атрымаць вышэйшую адукацыю па-беларуску называецца прычынай нежадання бацькоў аддаваць дзяцей у беларускамоўныя класы і школы.

Паводле фінскага Закона аб універсітэтах, мова выкладання і экзаменаў у агульным выпадку – фінская. Аднак у некаторых універсітэтах гэтых моў дзве, а ў трох ВНУ яна шведская [11].

Апошнім часам у Беларусі масава закрываліся малакамплектныя школы, у большасці якіх навучанне вялося па-беларуску. Дзяцей пры гэтым пераводзілі ў рускамоўныя школы. У фінскім Законе аб базавай адукацыі прапісана, што камуна можа змяніць месца навучання, не мяняючы пры гэтым мову навучання [12].

Мова фінскага войска – фінская, але яно павінна мець як мінімум адно шведскамоўнае падраз-

дзяленне. Прызыўнік мае права быць накіраваным у падраздзяленне са сваёй мовай ці прайсці альтэрнатыўную службу на ёй. Падобных палажэнняў у айчынным заканадаўстве няма.

Беларускае заканадаўства не прапісвае, якая арганізацыя адказвае за нагляд за забеспячэннем моўных правоў. Фінскі Закон аб мовах абавязвае ўрад кожны выбарны перыяд рабіць перад парламентам справаздачу пра выкананне моўнага заканадаўства і забеспячэнне моўных правоў.

Пры ўнясенні ўдакладненняў у айчынае моўнае заканадаўства з фінскага досведу можа быць скарыстана абарона слабага боку; забеспячэнне рэальнай роўнасці дзяржаўных моў; дэталёвасць палажэнняў; актыўнае прапанаванне двухмоўных паслуг; справаздачнасць урада за забеспячэнне моўных правоў і інш.

Спіс літаратуры

1. **Аб мовах у Рэспубліцы Беларусь** [Электронны рэсурс] : Закон Рэспублікі Беларусь, 26 студзеня 1990 г. № 3094-XI : у рэд. ад 3 студзеня 2013 г. № 15-3 // (Нацыянальнай прававой Інтернет-портал Рэспублікі Беларусь, 09.01.2013, 2/2013) <H11300015>.
2. **Паганяйла, Г.** Ці абароніць Канстытуцыйны Суд беларускую мову? / Г. Паганяйла // Народная воля [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : <http://www.nv-online.info/by/518/printed/90685.htm>. – Дата доступу : 11.05.2016.
3. **Тушынскі, Д.** Маніторынг моўнай сітуацыі ў Беларусі і “Атлас моў свету, якім пагражае знікненне” (ч. 1) / Д. Тушынскі // Наша слова. – 2014. – № 43.
4. **Самарын, В. І.** Да пытання аб забеспячэнні роўнасці дзяржаўных моў у Рэспубліцы Беларусь / В. І. Самарын // Электронная бібліятэка БГУ [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : <http://elib.bsu.by/handle/123456789/12778>. – Дата доступу : 17.03.2016
5. **Тушынскі, Д.** Моўнае заканадаўства Рэспублікі Ірландыя / Д. Тушынскі // Зборнік матэрыялаў Міжнар. навук.-практ. канф. “Моўныя правы і іх абарона”. – Мінск, 2015. – Т. 1. – С. 224 – 232.
6. **Arzoz, X.** The Nature of Language Rights / X. Arzoz // Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe. – 2009. – Vol. 6. – P. 1 – 35.
7. **Språklag** : 6.6.2003/423 // Finlex [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : <http://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/2003/20030423>. – Дата доступу : 18.03.2016.
8. **Svensk- och tvåspråkiga kommuner** // Kommunerna.net [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : <http://www.kommunerna.net/sv/kommuner/svensk-tvasprakiga/Sidor/default.aspx>. – Дата доступу : 18.03.2016.
9. **Hetemäki, R.** Geography of Swedish-speaking Finns / R. Hetemäki // Helsinki Times [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : <http://www.helsinkitimes.fi/lifestyle/4734-geography-of-swedish-speaking-finns>. – Дата доступу : 30/03/2016.15.
10. **Riksdagens arbetsordning** : 17.12.1999/40 år 2000 // Finlex [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : <http://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/2000/20000040>. – Дата доступу : 18.03.2016.
11. **Universitetslag** : 24.7.2009/558 // Finlex [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : <http://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/2009/20090558>. – Дата доступу : 18.03.2016.
12. **Lag om grundläggande utbildning** : 21.8.1998/628 // Finlex [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : <http://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1998/19980628>. – Дата доступу : 18.03.2016.

Дзяніс ТУШЫНСКІ,
выкладчык кафедры псіхалогіі Беларускага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта імя Максіма Танка.

Артыкул паступіў у рэдакцыю 11 красавіка 2016 г.

ЭКАНАМІЧНАЯ ЛЕКСІКА НЯМЕЦКАГА ПАХОДЖАННЯ Ў ГАВОРКАХ ГРОДЗЕНШЧЫНЫ

У артыкуле апісваецца эканамічная лексіка нямецкага паходжання, запазычаная дыялектнай мовай Гродзеншчыны непасрэдна з нямецкай мовы, а таксама праз пасрэдніцтва польскай ці рускай моў. Вылучаюцца літаратурныя найменні, лексічныя, фанетычныя, словаўтваральныя дыялектызмы.

Ключавыя словы: *дыялектная мова Гродзеншчыны, эканамічная лексіка, слова нямецкага паходжання, мова-пасрэдніца, дыялектызм.*

In the article the economic words which were loaned from the German language are described. They could run into the Grodno dialects directly from German or through the mediation of Polish, Russian. The literary names and lexical, phonetic, word-formative dialecticisms are revealed.

З'яўленне ў мясцовых гаворках Гродзеншчыны слоў з нямецкай мовы абумоўлена шэрагам значных умоў развіцця рэгіёна: палітычных, эканамічных, сацыяльных, культурных [1, с. 15 – 33]. У дыялектнай мове гродзенцаў сярод нямецкіх запазычанняў істотна пераважае бытавая і прафесійна-вытворчая лексіка [1, с. 34 – 56]. Разам з тым у выдадзеным апошнім часам дыялектным рэгіянальным слоўніку “Скарбы народнай мовы (3 лексічнай спадчыны насельнікаў Гарадзенскага раёну)” А. Цыхуна [2] намі выяўлены мясцовыя лексемы нямецкага паходжання, у тым ліку і дэрываты з нямецкім этымонам, якія адносяцца да лексікі эканамічнай. Нямецкае паходжанне гэтых слоў вызначалася на падставе фанетычнага, марфалагічнага, семантычнага крытэрыяў і вывяралася па матэрыялах “Этымалагічнага слоўніка беларускай мовы” [3], а значэнні нямецкіх слоў у беларускай мове ўзяты з “Нямецка-беларускага слоўніка” [4].

Акрамя апісаных намі раней мясцовых назваў асоб па ўдзеле ў эканамічнай дзейнасці *васмахтар*, *крамар*, *крамнік* і дэрывата ад нямецкага наймення *шпікуляваць* [5], у слоўніку А. Цыхуна ёсць і лексема нямецкага паходжання *шынкар* ‘шынкар, карчмар’ < польск. *szynkarz* ‘тс’ < ням. *Schank* ‘гандаль спіртнымі напоямі’. Іншыя словы з эканамічнай лексікі ў гаворках Гродзеншчыны размяркоўваюцца па наступных прадметна-тэматычных групах.

Да эканамічных паняццяў, звязаных з фінансавымі аперацыямі, адносяцца нямецкія найменні *вэксаль* ‘пісьмовае абавязацельства заплаціць пэўную суму грошай ва ўстаноўлены тэрмін’ < рус. *вексель* ‘тс’ або непасрэдна з ням. *Wechsel* ‘тс’; *гешэфт* (*гішэфт*, *гэшэфт*) ‘даход ад выгаднай, спекуляцыйнай здзелкі’ < польск. *geszef* ‘разм. *пагард.* гешэфт, афёра; несумленая трансакцыя’ < ням. *Geschäft* ‘справа, занятак, аперацыя (гандлёвая), здзелка, гешэфт; фірма, прадпрыемства, гандаль, крама’; *патэнт* ‘патэнт, пасведчанне на права займацца гандлем,

промыслам’ < польск. *patent* ‘тс’ або рус. *патент* ‘тс’ < ням. *Patent* ‘тс’.

Разнастайныя эканамічныя дзеянні абазначаюцца словам нямецкага паходжання *абанкруціцца* ‘абанкруціцца; не здолець пакрыць даўгі’ ад *банкрут* < польск. *bankrut* ‘банкрут’ або рус. *банкрот* ‘тс’ < ням. *Bankrott* ‘банкруцтва’; *умеркаваць* ‘разлічыць, зрабіць разлік, размеркаваць’ < польск. *miarować* ‘разлічваць, узважваць, меркаваць; *уст.* стрымліваць, утаймоўваць’ < ням. *merken* ‘заўважаць, прыкмяцаць, бачыць, запамінаць’.

Гандлёвыя прадпрыемствы, якія служаць для арганізацыі камерцыйнага працэсу, называюцца ў мясцовых гаворках словамі нямецкага паходжання *гандэлаўка* ‘піўная’, *гандэлак* ‘крама, магазін’ < польск. *handel* ‘гандаль, камерцыя’, *handelek* ‘крамка, дробны гандаль’ < ням. *Handel* ‘гандаль’; *крама* ‘крама, магазін, лаўка’ < польск. *kram* ‘крама, магазін; хлам, дрэнь, барахло; беспарадак, ваджанне, клопат, вэрхал’ < ням. *Kram* ‘дробны тавар; хломазд; *разм.* справы, абставіны’; *шынк* ‘шынок, карчма’ < польск. *szynk* ‘тс’ < ням. *Schank* ‘гандаль спіртнымі напоямі’.

Назвы грашовых адзінак прадстаўлены агульнай назвай *гельд* ‘грошы (у іранічным сэнсе)’ < ням. *Geld* ‘грошы’ і словам *шэлег* ‘шэлег (старадаўняя дробная манета)’ < польск. *szelag* ‘тс’ < ням. *Schilling* ‘шылінг’.

Як бачым, з нямецкай мовы ў мясцовыя гаворкі трапілі з эканамічнай лексікі 10 слоў праз пасрэдніцтва польскай мовы, два словы – праз польскую ці рускую мовы, адно слова – праз рускую мову або непасрэдна з нямецкай мовы, адно слова было запазычана непасрэдна з нямецкай мовы.

Супастаўляючы разгледжаныя словы нямецкага паходжання з лексемамі беларускай літаратурнай мовы на падставе “Тлумачальнага слоўніка беларускай мовы” [6], выяўлены літаратурныя словы: *вэксаль*, *гешэфт*, *крама*, *патэнт*, *шынкар*, *шэлег*; лексічныя дыялектызмы (лексемы з іншым каранем, цалкам адметныя словы): *ган-*

дэлаўка 'піўная', гандэлак 'крама, магазін'; гельд 'грошы'; фанетычныя дыялектызмы (словы, якія адрозніваюцца ад літаратурных адпаведнікаў фанетычным абліччам): абанкроціца 'абанкруціца'; гішэфт, гэшэфт 'гешэфт'; шынк 'шынок'; словаўтваральныя дыялектызмы (адрозніваюцца ад-мысловымі дэрывацыйнымі спосабамі і сродкамі): умеркаваць 'меркаваць'. Пра трывалае засваенне слоў нямецкага паходжання народнай мовай жыхароў Гродзеншчыны сведчыць здольнасць гэтых лексем уступаць у фразеалагічныя сувязі і ўваходзіць у склад устойлівых выразаў, напрыклад: *Ні на шэлег* 'ні крыху, ні кроплі праўды'.

Наяўнасць сярод разгледжаных слоў нямецкага паходжання шасці літаратурных слоў, адно з якіх уваходзіць у склад устойлівага выразу, сведчыць пра высокую ступень іх засвоенасці, восем дыялектызмаў служаць доказам адметнасці дыялектнай мовы рэгіёна.

Спіс літаратуры

1. Масленікава, С. С. Германізмы ў дыялектнай мове Гродзеншчыны : манаграфія / С. С. Масленікава; навук. рэд. П. У. Сцяцко. – Гродна : ГрДУ, 2013. – 130 с.
2. Цыхун, А. П. Скарбы народнай мовы (3 лексічнай спадчыны насельнікаў Гарадзенскага раёну) / А. П. Цыхун. – Гародня : Гарадзенская бібліятэка, 2014. – 325 с.
3. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы : у 13 т. – Мінск : Беларус. навука, 1978 – 2010.
4. Нямецка-беларускі слоўнік / рэдкал. : М. Кур'янка (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Зміцер Колас, 2006. – 976 с.
5. Масленікава, С. Асабовыя найменні нямецкага паходжання ў гаворках Гродзеншчыны / С. Масленікава // Роднае слова. – 2015. – № 9. – С. 50 – 52.
6. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5 т. – Мінск : БелСЭ, 1977–1984.

Святлана МАСЛЕНІКАВА,

кандыдат філалагічных навук,

дацэнт кафедры рамана-германскай філалогіі

Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы.

Аўтар ахвяруе ганарар на развіццё часопіса.

Нашы прозвішчы

ОНИМЫ ПІСЬМЕННІКАЎ

Працяг. Пачатак у №№ 3 – 10.

Жаўрук (Алесь) – семантычны дэрыват ад апелятыўнага наймення жаўрук 'птушка атрада вераб'іных'; словаўтваральныя апелятыўныя варыянты лексемы – Жаўранак і Жаваранак. Мадэль утварэння антрапоніма ўласцівая славянскім мовам: *Верабей, Журавель, Сініца, Чыж* і пад. ФП: жаўрук – Жаўрук.

Журба (Янка) – семантычны дэрыват ад апелятыва журба 'пачуццё смутку, суму, тугі, душэўнай прыгнечанасці'. Назоўнік з абстрактным значэннем набыў функцыю прозвішча, мажліва, на падставе частага выкарыстання яго ў маўленні асобы. ФП: журыца – журба – Журба.

Жылка (Уладзімір) – семантычны дэрыват ад апелятыва жылка 'схільнасць, здольнасць да якой-небудзь дзейнасці' або жылка – памянш. ад жыла 'назва крывяносных судзінаў, сужылляў'. Агульны назоўнік стаў прозвішчам на падставе пэўных асацыяцый асобы з рэаліямі, абазначанымі апелятывам. ФП: жыла – Жыла і жылка – Жылка.

Жычка (Хведар) – семантычны дэрыват ад апелятыва жычка; падаецца "Вялікім слоўнікам беларускай мовы" Ф. Піскунова (с. 308) як нейтральнае, у "Тлумачальным слоўніку беларускай мовы" (1978, т. 2, с. 268) яно мае стылёвую памету "абласное" з семантыкай 'чырвоная стужка' і ілюструецца тэкстам з У. Караткевіча: "[Стафан] паспеў яшчэ да вячэры прыбрацца... і нават новую чырвоную жычку прыладзіў да каўняра сарочкі". ФП: жычка – Жычка.

Забалоцкая (Людміла) – дэрыват з суфіксам -ік (-ск) ад тапоніма Забалоце (Забалоцце). ФП: за балотам – забалоце – Забалоце – Забалоцкая.

Зайцаў (Мар'ян) – форма прыналежнага прыметніка з суфіксам -аў ад антрапоніма Заяц з семантыкай 'нашчадак названай асобы'. ФП: заяц – Заяц – Зайцаў.

Запольскі (Міхал) – адтапанімічны дэрыват з суфіксам -скі ад Заполле з семантыкай 'з Заполля'. ФП: за полем – заполле – Заполле – Запольскі.

Запруднік (Янка) – семантычны дэрыват ад апелятыва запруднік – утварэння ад запруда 'збудаванне для падымання ўзроўню вады ў рацэ; плаціна' з выкарыстаннем суфікса -нік: запруднік 'той, хто працуе на запрудзе'. ФП: запруда – запрудны (майстар) – запруднік – Запруднік.

Зарыцкі (Аляксей) – адтапанімічны дэрыват з суфіксам -ыцк-і / -ыцкі ад наймення паселішча Зоры ці Зарыца. Даслоўнае значэнне 'жыхар з Зораў / з Зарыцы'.

Зарэцкі (Міхась) – адтапанімічны дэрыват ад айконіма (уласнай назвы населенага пункта) Зарэчча з суфіксам -ск- (> -ыцк-): Зарэчча – Зарэцкі – Зарэцкі. Матывуецца таксама ландшафтным найменнем За рэчкай. Даслоўнае значэнне 'жыхар (выхадзец) з Зарэчча'.

Зарэчны (Цімох) – семантычны дэрыват ад апелятыва зарэчны 'які знаходзіцца за ракой'. ФП: за ракой – зарэчча – зарэчны – Зарэчны.

Звонак (Алесь) – семантычны дэрыват ад апелятыва *званок* (з акцэнтаваннем – зменаў месца націску) з семантыкай ‘невялікі звон’, а таксама ‘прыстасаванне для гукавых сігналаў’, ‘гук, гукавы сігнал, утвораны гэтым прыстасаваннем ці самім звонам’. Найменне *звонак* можа кваліфікавацца і як кароткая форма якаснага прыметніка *звонкі*. Даслоўнае значэнне лексемы – ‘звоністы’, ‘гучны’. ФП: *званіць – звон – звонкі – Звонак*.

Змагар (Алесь) – семантычны дэрыват ад апелятыва *змагар* ‘той, хто змагаецца з кім-н.; барацьбіт’. ФП: *змагацца – змагар – Змагар*.

Знаёмы (Сяргей) – семантычны дэрыват ад апелятыўнага наймення-прыметніка *знаёмы* ‘такі, пра якога ведалі раней, вядомы’, ‘які знаходзіцца ў знаёмстве з кім-н., асабіста вядомы’. Прыметнік *знаёмы* субстантываваўся, стаў назоўнікам – назвай асобы і праз ступень празвання набыў функцыю прозвішча. Такія дэрываты часта выкарыстоўваюцца як партыйныя мянушкі. ФП: *знаць – знаёмы – Знаёмы*.

Золак (Янка) – семантычны дэрыват ад апелятыва *золак* ‘пачатак світаньня’. ФП: *золак – Золак*.

Зуб (Валянцін) – семантычны дэрыват ад апелятыва *зуб*, мн. *зубы* ‘косцепадобны орган у роце для адкусвання і разжоўвання ежы’. Слова *зуб* выступае кампанентам шматлікіх фразеалагізмаў, набываючы разнастайную семантыку. Значым: саматызмы (найменні частак цела) часта выкарыстоўваюцца ў значэнні асобы, набываючы функцыю оніма: (*Барада, Вус, Вока, Нага* і інш.), даючы шматлікія вытворныя найменні: *Зубаў, Барадач, Барадуля, Вусеня, Вочка, Ножка* і пад. Саматызм *зуб* найперш выкарыстоўваецца ў дачыненні да чалавека як мянушка (паводле адпаведных асацыяцый), а потым замацоўваецца як сямейны онім, перадаецца па спадчыне як прозвішча.

Зуёнак (Васіль) – семантычны дэрыват з дыялектным фармантам *-онак*, што надае значэнне недаросласці (‘дзіця’), ад асновы апелятыва *зуй* (*зуйка*) ‘невялікая птушка сямейства сяўцоў, якая жыве на берагах вадаёмаў’: *зуй-онак* (як і дыялектныя *лісёнак, буслёнак* і пад.). ФП: *зуй – зуёнак – Зуёнак*.

Зэкаў (Анатоль) – форма прыметніка з суфіксам прыналежнасці *-аў* ад антрапоніма *Зэк* з семантыкай ‘нашчадак названай асобы’: *Зэк – Зэкаў*. ФП: *зэк* (апелятыў, падаецца ў “Вялікім слоўніку беларускай мовы” Ф. Піскунова, с. 385) – *Зэк* (мянушка) – *Зэкаў*.

Ігнаценка (Рыгор) – дэрыват з фармантам *-енка* ад антрапоніма *Ігнат* з семантыкай ‘нашчадак названай асобы’. ФП: *Ігнат – Ігнаценка*.

Кавалёў (Павел) – дэрыват з суфіксам *-ёў* і семантыкай ‘сын (нашчадак) Каваля’. ФП: *каваць – каваль – Каваль – Кавалёў*.

Каваль (Васіль) – семантычны дэрыват ад апелятыва *каваль* ‘рабочы, майстар, які займаецца каваннем металу’. Лексема *каваль* набыла і пераноснае значэнне ‘той, хто сваёй настойлівай працай дамагаецца чаго-н., стварае нешта’. Менавіта гэтая семантыка і стала асновай пісьменніцкага оніма ад апелятыва *каваль*. ФП: *каваць – каваль – Каваль*.

Казека (Янка) – семантычны дэрыват ад апелятыва *казека* – утварэння з антрапафармантам *-ека* і значэннем ‘характарыстыка асобы паводле схільнасці да адпаведнага дзеяння’; даслоўнае значэнне ‘казун – хто шмат размаўляе, кажа’; параўн. *уме-ка* ‘здольны, здатны’, *сварэка* ‘сварлівы’, *хвалека* ‘хвалько’, *ляпека* ‘хто лепіць печы’ (Сцяцко П. Беларускае словаўтварэнне, 1977, с. 37). ФП: *казаць – казека – Казека*.

Казлоўскі (Віктар) – дэрыват з суфіксальным антрапафармантам *-оўскі* ад *Казёл* (*Казл-ы*). Утварэнні з такім фармантам шляхетнасці больш уласцівыя польскай мове: *Камароўскі, Лісоўскі, Заянчкоўскі*... ФП: *каза – казёл – Казлоўскі*.

Казлоўшчык (Уладыслаў) – дэрыват ад антрапоніма *Казлоў* (праз стадыю *Казлоўскі*) з суфіксам *-шчык* з семантыкай ‘нашчадак названай асобы’. ФП: *казёл – Казёл – Казлоў – Казлоўскі – Казлоўшчык*.

Калачынскі (Міхась) – дэрыват з суфіксам прэстыжнасці *-ск- / -інск- (-ынск-)* ад прозвішча *Калач* (семантычны дэрыват ад апелятыва *калач* ‘круглая булка пшанічнага белага хлеба’) або ад тапоніма *Калачы* ці *Калачын(о)*. ФП: *кола – калач – Калач – Калачы – Калачын – Калачыно – Калачынскі*.

Калеснік (Іван, Уладзімір) – семантычны дэрыват ад апелятыва *калеснік* (*каляснік*) ‘майстар у вырабе калёс’. Найменне асобы паводле прафесіі, потым – празвання; абазначала ўсіх членаў сям’і, перадалося па спадчыне, стала прозвішчам. ФП: *кола – калёсы – Каляснік – Калёснік*.

Калубовіч (Аўген) – форма бацькаймення ад антрапоніма *Калуб* з акцэнтаваннем фарманта *-овіч* і семантыкай ‘нашчадак названай асобы’: *Калуб – Калубовіч*. ФП: *калубаць* (‘калываць’) – *калуб* (той, хто *калубае* ‘калывае’) – *Калуб* (мянушка, прозвішча) – *Калубовіч*. Апелятыў *калуб* стаў утваральнай асновай для слоў *калубель* і *калубень* ‘калыска, люлька’.

Калюга (Лукаш) – семантычны дэрыват ад апелятыва *калюга* ‘ямка на дарозе, выбітая коламі, звычайна з вадой, гразёю’. ФП: *кола – калюга – Калюга*.

Павел СЦЯЦКО,
доктар філалагічных навук.

Аўтар ахвяруе ганарар на развіццё часопіса.

ДАСЛЕДЧЫК БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ ЛЕШАК АСОЎСКИ

Адным з пачынальнікаў даследавання беларускай мовы ў Польшчы быў выдатны вучоны Лешак Асоўскі, чыя шырокая славiстычная дзейнасць заслугоўвае належнай увагі беларускай лiнгвiстычнай грамадскасцi. На працягу 1931 – 1992 гг. ён апублікаваў каля 50 навуковых прац [2; 3; 4], i нiводная з iх да гэтага часу не страцiла навуковай вартасцi, яны нярэдка цытуюцца ў славiстычных публікацыях, прысвечаных розным праблемам гiсторыi i сучаснага стану славянскiх моў.

Нарадзiўся Лешак Асоўскі 1 красавiка 1905 г. у Варшаве, але дзяцiнства правёў на Случчыне (там яго бацька меў бровар), некаторы час нават вучыўся ў Слуцкай гiмназii. Вышэйшую адукацыю Л. Асоўскі атрымаў спачатку на славянскiм аддзяленнi Пазнанскага ўнiверсiтэта, а потым у Ягелонскiм унiверсiтэце (Кракаў). Яго настаўнікамі былі аўтарытэтныя польскiя фiлолагi Г. Зiльнiнскi, Э. Клiх, К. Машыньскi, К. Нiч, М. Руднiцкi i iнш. Пасля заканчэння ўнiверсiтэта Лешак Асоўскі застаўся ў Кракаве, дзе напісаў i абаранiў магістарскую працу i кандыдацкую дысертацыю (1932), адкуль па навуковай стыпендыi быў накіраваны на стажыроўку ў Сафiйскi ўнiверсiтэт (1932 – 1934). Вярнуўшыся з Балгарыi ў Ягелонскi ўнiверсiтэт, Лешак Асоўскі прачытаў курс лекцый для студэнтаў па беларускай мове (1934). Выкладаў беларускую i балгарскую мовы ў Львоўскiм унiверсiтэце iмя Яна Казiмежа (1935 – 1939). У 1939 – 1941 гг. – дацэнт Львоўскага ўнiверсiтэта iмя Iвана Франка. У час фашысцкай акупацыi займаўся фiзiчнай працай i ўдзельнiчаў у падпольным (тайным) навучаннi.

Пасля вызвалення Польшчы з 1 лютага 1945 г. Лешак Асоўскі выкладаў у Ягелонскiм унiверсiтэце, дзе ў тым жа годзе абаранiў доктарскую дысертацыю ў галiне ўсходнеславянскай фiлалогii. З 15 студзеня 1946 г. прызначаны на пасаду прафесара i загадчыка кафедры рускай мовы Вроцлаўскага ўнiверсiтэта. На працягу некалькiх гадоў адначасова сумяшчаў таксама пасаду загадчыка кафедры рускай мовы ў Вышэйшай педагагiчнай школе ў Аполi. У 1946 – 1948 гг. Лешак Асоўскі быў намеснікам дэкана гуманiстычнага аддзела Вроцлаўскага ўнiверсiтэта. Вучонае званне прафесара яму прысвоена 1 кастрычніка 1964 г., ён прызначаны загадчыкам кафедры рускай фiлалогii Пазнанскага ўнiверсiтэта iмя Адама Мiцкевіча. Тут вучоны арганiзаваў курсы русiстыкi. З 1 кастрычніка 1975 г. на пенсii. Памёр 10 кастрычніка 1996 г. у Варшаве.

У працах Л. Асоўскага выразна адчуваецца ўплыў выдатных польскiх славiстаў Г. Улашына, Т. Лер-Сплавiнскага, К. Нiча i Е. Курыловіча. Асноўная праблематыка яго даследаванняў акрэслiваецца наступнымi напрамкамі: 1) беларуская дыялекталогiя; 2) польска-беларуска-ўкраiнскiя моўныя сувязi; 3) сучасная руская лiтаратурная мова i яе гiсторыя; 4) агульнае славянскае мовазнаўства.

Пачатак навуковай дзейнасцi Лешака Асоўскага прыпадае на канец 20-х – пачатак 30-х гг. ХХ ст., калi ён актыўна заняўся вывучэннем гаворак на тэрыторыi былой Заходняй Беларусi, што тады ўваходзiла ў склад Польшчы, а дакладней – мясцовага маўлення жыхароў Заходняга Палесся i наваколляў Давыд-Гарадка (найперш сучасныя Столiнскi, Лунiнецкi, Ляхавiцкi, Ганцавiцкi, Пiнскi, Ивацэвiцкi i iншыя раёны Брэсцкай вобласцi). У вынiку ўласных дыялекталогiчных вандровак сабраў шмат каштоўных моўных фактаў, якiя сталi матэрыялам выдатных артыкулаў [6, с. 124 – 136 (з картай); с. 98 – 100 (з картай); с. 137 – 144; с. 77 – 89 (з 2 картамі) i iнш.]. Не толькi сабраны матэрыял, але i ўважлiвае знаёмства з публікацыямi папярэднікаў пра дыялектныя асаблiвасцi жыхароў Заходняга Палесся В. Ганцова, П. Бузука, Я. Станкевіча, працамі Маскоўскай дыялекталогiчнай камiсii i iншых вучоных дазволiлі Лешаку Асоўскаму iстотна дапоўнiць iх даследаваннi. Ён дакладна размежаваў беларускiя i ўкраiнскiя фанетычныя рысы i вызначыў межы iх пашырэння на тэрыторыi заходнепалескiх гаворак, што стала важным дадаткам найперш да працы П. Бузука, у якой iзагласы моўных з’яў праведзены толькi ў межах тагачаснай БССР (г. зн. для цэнтральнай i ўсходняй часткi Беларусi). Прыкладзены да артыкулаў карты iлюструюць аўтарскую думку i не вымагаюць падрабязнага пералiку фактаў. Больш старажытныя адносіны памiж украiнскiмі i беларускiмі гаворкамі Лешак Асоўскі разгледзеў на прыкладзе рэфлексаў праславянскiх спалучэнняў тыпу **tort*, **tolt* [6, с. 30 – 33].

З першых даследаванняў заходнепалескiх гаворак тэма Палесся стала асноўнай для вучонага. У пэўнай ступенi на гэта паўплывалi выхад з друку кнiгi К. Машыньскага i асабiстае знаёмства з выдатным даследчыкам, а таксама той факт, што па Заходнiм Палессi праходзiць украiнска-беларуская моўная мяжа. Лешак Асоўскі пераканаўча паказаў, што гэтая мяжа рухомая, у вынiку чаго iснуе нават зона т. зв. пераходных беларуска-ўкраiнскiх гаворак, якiя на ўсходзе займаюць

большую тэрыторыю, а на захадзе – меншую [6, с. 90 – 93; с. 98 – 100 і інш.]. Выяўленне ў палескіх пераходных гаворках архаічных з’яў, а таксама фактаў скрыжоўвання беларускіх і ўкраінскіх моўных рыс, як, напрыклад, украінскае ацвярдзенне беларускага дзекання і цекання, падштурхнула даследчыка да высвятлення некаторых пытанняў гістарычнай дыялекталогіі Палесся, што пасляхова было рэалізавана ім у некалькіх змястоўных навуковых публікацыях [6, с. 107 – 112; с. 113 – 119 і інш.]. Ён вылучыў тры групы палескіх гаворак і вызначыў іх межы. Акрамя таго, Л. Асоўскі выяўляў значную цікавасць да палескай анамастыкі і спецыфічнай мясцовай лексікі [6, с. 101 – 104; с. 105 – 106; с. 151 – 155; с. 156 – 160; 1, с. 10 – 12 і інш.]. Усё гэта дазволіла яму знайсці новыя аргументы ў 1960 – 1970-я гг. на карысць уласнай навуковай гіпотэзы пра заходнепалескую лакалізацыю прарадзімы славян: “Мы лічым, што Заходняе Палессе з’яўляецца прарадзімай славян і ўяўляе сабой заходнюю частку старажытнай балтыйскай тэрыторыі. Адсюль славянская каланізацыя распаўсюдзілася на захад, і раёнам першай славянскай міграцыі было Павісленне” [6, с. 21]. Аднак пазней (1992) ён змяніў свой погляд на старажытную гісторыю славян і цалкам прыняў гіпотэзу А. Трубачова наконт таго, што праславянская мова – адносна позняя (маладое) утварэнне ў індаеўрапейскай сям’і моў, а “прарадзіма славян, згодна з хронікай Нестара, знаходзіцца на сярэднім Дунаі” [6, с. 18].

Значную цікавасць і несумненную навуковую вартасць маюць працы Лешака Асоўскага, у якіх разглядаюцца розныя аспекты ўплыву польскай мовы на беларускія гаворкі. У іх аналізуюцца паланізмы не толькі лексічныя (наяўнасць якіх – зусім натуральная з’ява ў сувязі з працяглым суіснаваннем дзвюх моў), але і граматычныя ды словаўтваральныя, што выступаюць ужо адной з састаўных частак граматычнай сістэмы той ці іншай гаворкі [6, с. 182 – 188; с. 189 – 192 і інш.]. У выніку праведзенага даследавання аўтар вызначыў, што польскі суфікс *-isko*, распаўсюджаны ў заходнебеларускіх гаворках, у палескіх выступае толькі як факт “высокай” (шляхецкай або панскай) мовы, а суфікс *-dło* ў іх наогул не адзначаны. Такім чынам, “непранікальнасць палескай словаўтваральнай сістэмы аказваецца і тут такой жа выразнай, як і ва ўсіх іншых выпадках” [3, с. 81].

Вялікую ўвагу аддаваў вучоны і паасобным тэарэтычным пытанням беларусістыкі. Так, напрыклад, займаючыся з’явай узнікнення дзекання – цекання ў беларускай мове, ён прышоў да высновы, што гэтая адна з найбольш яркіх яе рыс з’явілася толькі ў XVI ст. (насуперак прынятай на той час гіпотэзе пра больш старажытнае паходжанне названай з’явы) [6, с. 120 – 123].

Неабходна таксама адзначыць, што Лешак Асоўскі як вучоны-славіст пасляхова працаваў над пытаннямі параўнальнай граматыкі славянскіх моў [6, с. 193 – 194]. Але яшчэ больш увагі, асабліва ў пасляваенны час, ён, паралельна з беларусістыкай, аддаваў даследаванню марфалогіі і акцэнтауацыі рускай мовы [6, с. 34 – 76]. Зацікавіўшыся рускім націскам, вучоны пашырыў свае даследаванні на славянскую і балтаславянскую акцэнталагічную праблематыку [6, с. 27 – 29; с. 34 – 61; 7; 8 і інш.].

Важнае значэнне ў гісторыі мовазнаўства маюць таксама працы Л. Асоўскага па польскай дыялекталогіі і сацыялінгвістыцы [6, с. 169 – 181; 5 і інш.]. У канцы 1980-х гг. за актыўную і плённую дзейнасць у справе пашырэння рускай мовы за мяжой ад імя СССР Лешак Асоўскі быў узнагароджаны медалём імя А. С. Пушкіна, чым вельмі ганарыўся.

Лешак Асоўскі больш за 20 гадоў быў членам рэдкалегій папулярных у Польшчы і за яе межамі часопісаў “*Slavia Orientalis*” (1957 – 1968), “*Rozprawy Komisji Językowej Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego*” (1959 – 1978), “*Przegląd Rusycystyczny*” (1978 – 1979), а таксама навуковым рэдактарам мовазнаўчага аддзела ў часопісе “*Studia Rossika Posnaniensia*” (1970 – 1979).

За навуковыя і педагогічныя заслугі Лешак Асоўскі ад імя міністра вышэйшай адукацыі Польшчы атрымаў узнагароды I і II ступені, а таксама Кавалерскі Крыж ордэна Адраджэння Польшчы.

Спіс літаратуры

1. Асоўскі, Л. З палескай тапаграфічнай тэрміналогіі / Л. Асоўскі // Замежная мовазнаўчая беларусістыка на міжнародных з’ездах славістаў : зб. дакл. (да XV Міжнар. з’езда славістаў) / уклад., прадмова, камент. Г. А. Цыхуна. – Мінск : Беларус. навука, 2013. – С. 10 – 12.
2. Bartoszewicz, A. Bibliografia prac profesora doktora Leszka Ossowskiego / A. Bartoszewicz // *Slavia*. – XXIX. – Warszawa, 1980. – S. 287 – 289.
3. Колесаў, У. В. Беларусістыка і славістыка ў працах прафесара Лешка Асоўскага / У. В. Колесаў, Р. В. Пазухін // Беларуская лінгвістыка. – 1977. – Вып. 11. – С. 77 – 84.
4. Litwinow, J. Publikacje naukowe profesora doktora Leszka Ossowskiego / J. Litwinow // *Studia Rossika Posnaniensia*. – X. – 1978. – Poznań, 1979. – S. 7 – 10.
5. Ossowski, L. Jeszcze o przyczynach zmian głosowych w języku polskim (z powodu książki A. Furdala) / L. Ossowski // *Studia językoznawcze poświęcone profesorowi doktorowi Stanisławowi Rospondowi*. – Wrocław, 1966. – S. 145 – 151.
6. Ossowski, L. *Studia slawistyczne* / L. Ossowski. – Wrocław – Warszawa – Kraków : Wyd-wo PAN, 1992. – 197 s.
7. Оссовский, Л. Современное русское побочное ударение в свете словесного ударения / Л. Оссовский // *Studia Rossika Posnaniensia*. – 1970. – № 1. – S. 141 – 146.
8. Оссовский, Л. О причинах трудностей, существующих у поляков при обучении русскому ударению / Л. Оссовский // Третий Международный конгресс преподавателей русского языка и литературы : основные доклады и сообщения польской делегации. – Warszawa, 1976. – S. 139 – 149.

Наталля ЦЯСЛЮК,
кандыдат філалагічных навук.

Аўтар ахвяруе ганарар на развіццё часопіса.

МЕТОДЫКА І ВОПЫТ

Імя ў методыцы

ЖЫВАЯ І ДЗЕЙСНАЯ ПЕДАГОГІКА ВАСІЛЯ ВІТКІ

На кожнай педагогічнай сістэме, і перш за ўсё на характары педагога, на яго асобе, – адбітак свайго часу. І як бы мы ні называлі свой век – атамны, касмічны, кібернетычны, – самы галоўны клопат грамадства – чалавек. Няма большы высакароднай працы, чым праца педагога. І надыйшоў ужо час, калі грамадства можа давяраць яе толькі на праву прызвання, на праву таленту і любові да дзяцей.

Васіль Вітка.

Сёлета культурная грамадскасць Беларусі адзначыла 105-ы дзень нараджэння славутага беларускага пісьменніка Васіля Віткі (Цімох Васільевіч Крысько нарадзіўся 16 мая 1911 года на Случчыне) – аднаго з самых прыкметных сярод майстроў прыгожага пісьменства. Хочацца яшчэ раз душой дакрануцца да ёмістага, сакавітага віткаўскага слова, *педагагічнага слова*, якое заўсёды знаходзіць дарогу да дзіцячых і дарослых сэрцаў.

Цяжка пераацаніць уклад В. Віткі ў развіццё беларускай літаратуры, публіцыстыкі, крытыкі, перакладчыцкай справы. Заслужанага дзеяча культуры Беларусі Васіля Вітку лічаць класікам айчыннай дзіцячай літаратуры. Яго кнігі паэзіі і вершаваныя казкі “Вавёрчына гора”, “Буслінае лета”, “Казка пра цара Зубра”, “Азбука Васі Вясёлкіна” і іншыя цяпер, як і дзясяткі гадоў таму, карыстаюцца вялікай папулярнасцю ў чытачоў, а дзіцячы часопіс “Вясёлка”, які В. Вітка рэдагаваў 17 гадоў, і сёння працягвае сваё “шэсце” па Беларусі.

Асоба В. Віткі шматгранная, ён з тых пісьменнікаў, чый талент раскрыўся ў розных галінах творчай дзейнасці: паэт і празаік, драматург і перакладчык, казачнік і сатырык, крытык і журналіст, публіцыст і педагог. Прычым заўсёды пісаў з вялікай мастакоўскай аддачай і ў любым жанры заставаўся верным сабе, сваім перакананням, грамадзянскай і творчай пазіцыі. Створаныя пісьменнікам загадкі, лічылкі, пацешкі, казкі абуджаюць ненатольную дзіцячую фантазію і вучаць уважліва назіраць за наваколлем, здзіўляцца і радавацца прыгажосці жыцця. Віткаўскія творы для дзяцей напісаны з веданнем асаблівасцей дзіцячага ўспрымання, з любоўю і пшчотай да ўсіх жыхароў загадкава-чароўнай краіны Маленства.

Імя Васіля Віткі вядома не толькі ў нашай краіне: ён заслужаны дзеяч культуры Беларусі, а за кнігі “Беларуская калыханка” і “Чытанка-маляванка” ўганараваны Дзяржаўнай прэміяй імя Янкі Купалы, – сусветная слава прыйшла да творцы з уручэннем Міжнароднага ганаровага дыплама імя Ханса Крысціана Андэрсена за зборнік “Казкі” (1978). Імя беларускага казачніка было занесена ў ганаровы спіс літаратараў, якія пішуць для маленькіх жыхароў планеты.

Але найвышэйшае званне, як лічыў Васіль Вітка, – быць сябрам дзяцей. Жыццёвая дарога пісьменніка вызначаецца яго словамі: **“Я пішу для дзяцей і пра дзяцей”**. Дзецям служылі яго сэрца і душа, дзецям ён прысвяціў найлепшыя творы

(“Буслінае лета”, “Казка пра цара Зубра”, “Дударык”, “Азбука Васі Вяселькіна”, “Чытанка-маляванка”, “Хто памагае сонцу”, “Ладачкі-ладкі”, “Мы будзем метро”, “Казкі і краскі”, “Госці”, “Загадка пра зярнятка”, “Зайчык-вадалаз” і інш.).

Кнігі В. Віткі для дзяцей можна заслужана назваць **сучаснай школай дабраты, справядлівасці, гуманізму**, школай красамоўства, прыгажосці роднай мовы, фальклору. Яго вершы, казкі, загадкі і сёння выкарыстоўваюцца ў падручніках і дапаможніках, сталі хрэстаматыійнымі [В. Вітка быў адным з аўтараў чытанак “Роднае слова” для I (1969), II (1970) і III (1988) класаў].

Васіль Вітка быў не толькі выдатным паэтам і празаікам, не толькі мудрым казачнікам, але і прыроджаным, удумлівым і таленавітым **педагогам**. Яго педагогічная і пісьменніцкая спадчына актуальная і сёння, бо яна грунтуецца на ідэях гуманізму і глыбокай павагі да асобы дзіцяці. І менавіта гэта з’явілася асновай і вызначыла актуальную для сучаснай сістэмы адукацыі педагогіку супрацоўніцтва, таму што і сёння немагчыма жыць толькі розумам без пачуццяў, без душы, без сэрца, спагады і спачування. Ягоны заўсёды клопат быў пра беларускую школу, літаратурную і моўную адукацыю, высокі прафесіяналізм настаўніцтва.

Перакананні і развагі Васіля Віткі, асноўныя палажэнні яго педагогічнай сістэмы адлюстраваны ў арыгінальнай і глыбока змястоўнай трылогіі “Дзеці і мы” (1977), “Урокі” (1982), “Азбука душы” (1988). Асэнсоўваючы каштоўнасць твораў з пазіцыі сённяшняга часу, можна сцвярджаць, што гэта **сучасная энцыклапедыя педагогічнай і рытарычнай мудрасці** беларускага мастака слова і педагога, педагогічная споведзь, якая ўвабрала трывогі і неспакой аўтара, плён яго педагогічных шуканняў і вопыту, роздум над праблемамі часу, жыцця, айчыннай школы, лёсу

беларускай мовы, літаратуры і нацыянальнай культуры ўвогуле. Названья кнігі ўзаемазвязаны і дапаўняюць адна адну. У трылогіі ўлічаны педагогічны вопыт К. Ушынскага, Я. Корчака, А. Макаранкі, В. Шаталава. Аўтар прапагандуе методыку навучання і выхавання вядомага настаўніка В. Сухамлінскага, да якога ставіўся з вялікім шанаваннем і душэўнасцю, і прысвячае яму цэлыя раздзелы “Дзеці і мы”, “Сэрца аддаю дзецям”, “Настаўнік”, куды ўваходзяць артыкулы “Школа радасці”, “Подзвіг педагога”, “Дзеці складаюць казкі”, “Вытокі” (кніга “Дзеці і мы”), “Голас настаўніка” (“Урокі”), “Запавет дабратворца” (“Азбука душы”). На абмеркаванні выносяцца некаторыя палажэнні педагогічнай канцэпцыі, пісьменнік, настаўнік, выхавацель В. Вітка іх творча асэнсоўвае і дапаўняе ўласнымі высновамі, назіраннямі. На першым плане – клопат пра выхаванне дзяцей, тыя высновы, да якіх прыйшоў аўтар праз доўгія гады. У названых кнігах паўстае свет, што падпадае пад вызначэнне педагогікі В. Віткі.

Як адзначаў беларускі пісьменнік А. Вольскі, “Талент настаўніка надзвычай натуральна спалучаецца ў Васіля Віткі з талентам паэта. Мне даводзілася бываць на яго сустрэчах з дзецьмі, прысутнічаць на яго ўроках у школах. І вось што цікава: нават у самых павучальных вершах адсутнічае дыдактыка, затое настаўніцкая дзейнасць наскрозь прасякнута паэзіяй. Ён знаходзіць паэзію нават у арыфметыцы... *Васіль Вітка – педагог па прызначэнні, па складзе характару, па спосабе мыслення. Зноў жа такі – ад Бога. Як і паэт* (тут і далей вылучана намі. – **Н. Ш.**)” [1, с. 7]. Педагогіка В. Віткі – у важкасці слова, у глыбіні думкі, у мудрасці ягоных разваг.

Першая кніга “Дзеці і мы” (1977) атрымала высокую ацэнку ў айчынным і замежным друку. Наступныя выказванні педагога і пісьменніка – гэта споведзь яго душы, сапраўдныя афарызмы. Жывая і дзейная педагогіка В. Віткі вылучае **асобу настаўніка і яго педагогічнае майстэрства**: «*Вучаць, выхоўваюць не падручнікі, не методыкі – вучыць, выхоўвае настаўнік. Які настаўнік – такія яго вучні. <...> Педагог, які не мае перакананняў, які спадзяецца, што ўсё неабходнае яму выкладуць у прадпісаннях, – ляны, абьякавы, кансерватыўны – ён, як гэта ні дзіўна, недалёкі і ад “актывіста”, што ўсё новае ў педагогіцы сустракае як чарговую кампанію. Галоўны клопат – не адстаць, уключыцца, пераняць, “укараніць”*» [2, с. 34], «*Сапраўдным настаўнікам можа быць толькі чалавек самага чулага сэрца, чалавек, адметны шчырасцю, праўдзівасцю сваіх перакананняў, свайго нястомнай прагнасцю да новага, да адкрыццяў, да пазнання свету, чалавек, які самаахварна аддае душэў-*

ныя багаці і веды людзям. **Зашилены на ўсе гузікі казённай мудрасці сухар, чынуша не можа быць настаўнікам**” [2, с. 135], “**Можа быць, гэта і ёсць той адзіны крытэры, які вызначае настаўніка: ці ёсць у цябе вучні, ці ёсць у цябе паслядоўнікі, ці ёсць у цябе сябры, якім хочацца не толькі вучыцца ў цябе, вывучаць твой вопыт, але і пераймаць твае чалавечыя якасці? Гэтае пытанне рана ці позна абавязкова задае сабе кожны чалавек, незалежна ад таго, якую прафесію, якую спецыяльнасць ён мае. Самае вялікае ішчасце **быць паэтам сваёй працы**, любіць яе, верыць, што яна самая патрэбная людзям**” [2, с. 135], “**Гэта самы цяжкі, самы адказны ў школе Рубікон, калі пачынае вызначацца характар, асоба будучага чалавека, новага грамадзяніна. На вялікі жаль, і нашай педагогіцы, найбольш недасканалай на гэтым этапе, самім педагогам якраз у гэты час не хапае псіхалагічнага пранікнення, душэўнага такту, каб застацца на вышыні даверу сваіх вучняў, быць не толькі настаўнікам на службе, але і другам паводле высокага абавязку, чалавекам, сяброўства з якім было б кожнаму юнаку вялікім асабістым ішчасцем**” [2, с. 136].

У педагогічных творах В. Вітка шмат увагі аддае не толькі асобе педагога, але і яго **славеснаму майстэрству**, уменню ўплываць і ўздзейнічаць словам і паводзінамі на дзяцей: “**Мова настаўніка – паказчык яго агульнай культуры, узроўню яго прафесійнай дасканаласці. Не валодаючы словам, нельга навучыць не толькі любові да літаратуры, да паэзіі, але і да філасофіі, і да геаграфіі. Віну за непісьменнасць вучняў, студэнтаў мы ў першую чаргу ўскладаем на педагогаў-славеснікаў. У многім яны вінаватыя. Але ці толькі яны? Ці не бывае і так, калі ўсё тое добрае, чаго дамагаецца славеснік, разбураюць яго калегі, многія з якіх мову, стыль лічаць не вартымі ўвагі, калі плён аднаго настаўніка вынішчаецца непісьменнасцю, прымітыўнасцю думкі і слова другога, абмежаванага ўтылітарнасцю сваёй задачы? Час, нарэшце, дайці да простага высновы, што **кожны настаўнік, хто б ён ні быў на спецыяльнасці, – таксама славеснік, што вучыць ён не толькі матэматыцы, фізіцы, хіміі, батаніцы, а і абавязкова – культуры думкі, дасканаласці валодання словам**” [2, с. 87 – 88].**

Найважнейшым сродкам выхавання Васіль Вітка лічыць слова, родную мову і яе вобразна-сэнсавае багацце: “**З усіх сродкаў выхавання, якія ёсць у нас, у людзей, самым выпрабаваным і надзейным было і будзе слова. Нельга не ўстрымавацца тым, што наша школа, узбройваючыся тэхнічна, паспяхова засвойваючы самую сучасную інфармацыю, як гэта ні прыкра, зніжае свой галоўны паказчык – пісьменнасць. <...>**

А хто ж, як не школа, адзіная і галоўная ўстанова, па абавязку ўсенароднай сярэдняй адукацыі павінна навучыць кожнага свайго выхаванца не толькі пісьменнасці, але і абавязкова даць яму трывалыя асновы этэтычнай культуры, развіць слых і густ да слова, каб потым, кім бы чалавек ні стаў, якую б спецыяльнасць ні выбраў, у ім жыла патрэба няспыннага духоўнага ўзбагачэння?” [2, с. 84], “**Бяда многіх педагогаў у тым, што ўсю сутнасць слова, а заадно і прызначэнне літаратуры яны бачаць выключна ў навучальнасці, у дыдактычнасці, а сама дыдактычнасць разумеюцца імі як нейкі цыркуляр або інструкцыя. Чуйнасць да слова, да ўсіх яго сэнсавых граняў – заўсёды сведчанне не толькі культурнага ўзроўню чалавека, але і яго маральных і этычных уяўленняў”** [2, с. 91].

Гарачы прыхільнік педагогічных ідэй К. Ушынскага, Я. Корчака, аднадумца і сябра В. Сухамлінскага, педагог Васіль Вітка рашуча не прымае **мёртвай, схаластычнай**, паводле дасціпнага выразу самога аўтара, “**бяздзетнай” педагогікі**. Ён сур’ёзна заклапочаны, каб сучасны навучальны працэс не паслабіў тых жывых ніцей, якімі настаўнік звязаны з вучнем: “**Самая небяспечная педагогіка – бяздзетная, якая забывае галоўнае, што дзіця і ў школе застаецца дзіцём. Духоўнае жыццё дзіцяці паўнацэннае толькі тады, калі яно жыве ў свеце гульні, казкі, музыкі, фантазіі, творчасці. Як часта нашы педагогі ўпэўненыя, што чым больш яны ўціснуць у галаву дзіцяці гатовых ісцін, гатовай інфармацыі, тым больш будзе паспяховаць. Кепскі настаўнік падносіць ісціну, харошы – вучыць яе знаходзіць. Гэту простую мудрасць ніяк не могуць засвоіць настаўнікі, якія думаюць, што дзіця можна ператварыць у скарбонку лічаў, правілаў, формул. Жывая памяць дзіцяці – не лічыльная машына! Пери за ўсё **навучыце дзіця думаць, разважаць, абудзіце яго цікаўнасць**. Не глушыце яго безліччу пытанняў. Будзьце больш уважымі да таго, пра што ў вас запитаюцца вашы вучні. Таму што там, дзе ўзнікае пытанне, там нараджаецца думка”** [2, с. 72], “**Дзіця не скарбонка, у якую колькі хочаш можаеш напхаць, і, як некаторыя думаюць, – чым больш, тым лепш. Колькі ні пераглядаюцца школьныя праграмы, не цяжка заўважыць тэндэнцыю павялічваць нагрузку на вучэбны працэс. Тэндэнцыя зразумелая, яна вызначаецца ходам развіцця грамадства, але ж узровень нашага грамадскага развіцця вымагае перш за ўсё **духоўнага ўзбагачэння чалавека як асобы, поўнага выяўлення здольнасцей кожнага...**” [2, с. 25], “**Сапраўдная духоўная еднасць там, дзе настаўнік становіцца сябрам дзіцяці. Такая блізкасць нясе асалоду і радасць у працы. Жывая, непасрэдная сувязь з дзецьмі – вось****

крыніца думак, назіранняў, адкрыццяў, радасцяў і засмучэнняў, без якіх няма творчае педагогікі” [2, с. 69].

У аснове Віткаўскай педагогікі ляжыць **любоў і павага да дзіцяці, да яго чалавечай годнасці**. Мудры настаўнік засяроджвае ўвагу на **праблеме ўлады педагога**, улады чалавека над чалавекам, улады старэйшага над малодшым: “Хто не цэніць даверлівасці, не разумее безабароннасці дзіцячай душы, ніколі не даможацца ўлады старэйшага над малодшым. Дыстанцыя паміж дарослымі і дзецьмі, за якую ўсімі сіламі імкнуцца ўтрымацца некаторыя выхаванцы як за сваю перавагу, – самы ненадзейны сродак. Такая перавага не ўтрымаецца ні на страху, ні на пагрозах, ні на пакараннях. Не дай бог мець аўтарытэт, набыты такім спосабам. Такі чалавек немінуча грубее і тупее ад самалюбства і самадурства” [2, с. 21]. Аўтар даводзіць, што дзіця мае права на ўласнае ўспрыманне свету, на свабоднае, у адпаведнасці са сваімі ўнутранымі законамі, развіццё. З глыбіні душы педагога чутны заклікі: “Спачувайце дзецям, якія імкнуцца хутчэй стаць дарослымі, хутчэй пераадолець выпрабаванне маленствам”, “Пашкадуіце маленькага чалавека!”, “Ратуйце ад бяздушных робатаў юнае ўражлівае сэрца!”, “Спачувайце дзецям!”, “Болей душэўнай чуласці, любові і павагі да маленькага чалавека!” і інш.

Размова, пачатая кнігай “Дзеці і мы”, пра выхаванне і творчае станаўленне асобы, працягнулася ў кнізе “Урокі” (1982). Тут аўтар расказвае пра ўрокі, што яму самому давала жыццё, і пра тых людзей, каго ён лічыў сваімі настаўнікамі. В. Вітка цікава апавядае пра ўласную настаўніцкую дзейнасць і тэя прыёмы, якія ён выкарыстоўваў. Настаўнік лічыць, што ў нашай практычнай педагогіцы не хапае дзейснага, актыўнага спалучэння навучання з жывой думкай дзяцей,

“многа магчымасцей не выкарыстоўваецца нашай школай у самым галоўным – у заахвочванні, у стымуляванні творчай і эмацыянальнай актыўнасці кожнага вучня ў класе” [3, с. 308]. Урокі пісьменніка-педагога характарызуваліся незвычайнай займальнасцю, цікавымі задумамі, будаваліся на казачнай аснове.

З вокладкі чорнага колеру, нібы з цемры, высвечваецца перад чытачамі аблічча суровага і добрачылівага, мудрага і дасціпнага чалавека. Гэта зноў жа В. Вітка, аўтар названай трылогіі, у прыватнасці трэцяй кнігі “Азбука душы” (1988), прысвечанай узаемасувязі літаратуры, мастацтва і педагогікі. Пра што гаворыць такі ўдумлівы з вокладкі позірк педагога? І беспамылкова знаходзім адказ у словах самога аўтара: “Я не бачу сваёй біяграфіі без людзей, паміж якіх я жыў і жыву, якіх любіў і люблю. Неабходнасць расказваць пра іх вымагаецца патрэбаю гаварыць не толькі сам-насам з сабою, але і з імі – жывымі, і з тымі, якіх ужо няма на свеце, але якія засталіся ўва мне самім, бо чалавек жыве адначасова ў трох вымярэннях: сучасным, мінулым і будучым” [3, с. 12]. У кнігу ўвайшлі нарысы, эсэ, замалёўкі, маленькія апавяданні, у якіх і вырашаюцца праблемы выхавання. Тут закранаюцца надзённыя праблемы школьнай рэформы, у прыватнасці актуальнае на сёння пытанне прафесійнага выкладання роднай мовы: “Галоўная бяда нашай школьнай метадыкі выкладання мовы ў тым, што, бадай, адзіным спосабам дачынення настаўніка з вучнем зрабілася апытванне, якое падчас ператвараецца ў допыт, тэрарызаванне пытаннямі. Выключнае права задаваць пытанні мае настаўнік, вучань – бяспраўны. А ці не наадварот павінна быць: чым болей задасць пытанняў дзіця, тым болей паспяховым будзе навучанне?” [4, с. 51]. Думаецца, што ніякія сучасныя найноўшыя тэхналогіі навучання мове не змогуць пераўзысці жывую і дзейную метадыку і педагогіку В. Віткі: “Упэўнены, што, рана пачынаючы вучыць граматыку, ператвараючы сам працэс яе засваення ў талмудыстыку, у механічнае запамінанне, мы адбіваем жаданне чытаць, радасць далучэння да жывога слова, здольнасць спасцігаць яго вобразныя і эмацыянальныя багаці, характэрнае яго гучанне. <...> Тлумачэнне законаў мовы, завучванне правіл, як і ўся філалагічная тэорыя, могуць быць арганічна неабходнымі і карыснымі, калі пад імі будзе закладзена моцная аснова жывой далучанасці да слова. Вызубрыванне правапісу ў жыцці кожнага з нас не што іншае, як апендыкс памяці – практычна непатрэбны нікому” [4, с. 54]. На практыцы аўтар прасочвае, у якой залежнасці знаходзіцца ўзрост чалавека і характэрныя для яго пэўныя псіхічныя асаблівасці. Вылучаны пяць узростаў

чалавека: маленства, малалецтва, юнацтва, сталасць, старасць: “*Маленства адкрывае для сябе казачнасць, дзівоснасць свету, малалецтва пачынае спазнаваць яго, юнацтва ўтварае яго асалодамі, сталасць спрабуе перарабляць яго, старасць, прыстасоўваючыся да яго, усё абдумвае нанова*” [4, с. 10]. Письменник раіць часцей давяраць дзіцячаму сэрцу, якое заўсёды гатова адгукнуцца і дапамагчы: “*Найвышэйшая эмоцыянальная чуйнасць, уласцівая ранняму маленству, – зарука і гарантыя пачатку духоўна багатай і творчай асобы; актывізацыя натуры, характару дзіцяці, самавыяўленне яго здольнасцей, заахвочванне яго цікаўнасці, дапытлівасці, вобразнага мыслення, фантазіі – вось зыходныя назічкі, з якіх пачынаецца чалавек*” [4, с. 53].

Вялікага плёну дамогся Васіль Вітка ў жанры дзіцячага гаварэння. Перадусім заўважым, што ў названым жанры ён быў, бадай, галоўным паслядоўнікам К. Чукоўскага. Педагогічныя і псіхалагічныя асаблівасці дзіцячага маўлення – каштоўны матэрыял, і ў сучаснай айчыннай навучы, на жаль, яшчэ недастаткова даследаваны. З радасцю спазнаючы творчасць дзяцей, асаблівасці іх псіхалогіі, В. Вітка адкрываў формы народнай словатворчасці. Так нарадзілася яшчэ адна кніга з назвай “Дом, дзе жывуць словы” (1995), якая ўяўляе сабой своеасаблівы слоўнік народнай мовы для дзяцей. Прысвечана выданне памяці Ф. Янкоўскага і адрасавана найперш настаўнікам, студэнтам і выхавальнікам дзіцячых дашкольных устаноў. Мэта своеасаблівага слоўніка і яго чытацкае прызначэнне акрэслены самім аўтарам: “*Не без дай прычыны складаў я слоўнік для дзяцей, бо не спецыяльна ён дзіцячы і не толькі для дзяцей. Мне хацелася праз дарослых памагчы дзецям болей актыўна далучацца не толькі да той мовы, якую яны чуюць у штодзённым абыходку пры дапамозе тэлебачання, радыё і ў сям’і, у школе, у дзіцячым садку, але і ў яе самых разнастайных формах, якія тварыліся і творацца народам*” [5, с. 7]. У прадмове да названай кнігі Васіль Вітка даводзіць, што “*найбагацейшы слоўнік – гэта сама зямля, на якой спаконвечна жыве наш народ. Гэта ён даў назву, імя кожнай яе мясціны, кожнай, нават самай маленькай жывой істоце, з’яе і рэчы – прыладзе і начынню, кожнай расліне і кветачы*” [5, с. 17]. Складзеная з малых вершаваных жанраў народнай творчасці, кніга змяшчае маральны кодэкс народа, вопыт выхавання чалавека, вопыт народнай педагогікі і дыдактыкі. Письменник-педагог імкнецца прасачыць за працэсам фарміравання слоўніка дзіцячай мовы з самых першых слоў і знаёміць чытача з назіраннямі, ён слухна адзначае, што “*авалодаць мовай, дасканаласцю слова можна толькі, калі яно гучыць у дзіцяці на*

слыху, як музыка, вабіць і дзівіць чарадзействам усёй сваёй сілы і характава” [5, с. 18].

У кнігах трылогіі праз карпатлівы аналіз прыведзеных фактаў Васіль Вітка прыходзіць да педагогічных думак-высноў, якія і сёння застаюцца актуальнымі заветамі: *Трэба навучыць дзяцей любіць сваю Радзіму, прывіць ім любоў да роднай мовы, спадчыны, гісторыі, культуры. Трэба, каб нашы дзеці ўмелі шанаваць людзей, якія цяжка працавалі на жыццёвыя пуцявіны. Калі названае падсумаваць, то гэта і ёсць тая нацыянальная ідэя, увасабленне якой у душах і сэрцах дзяцей робіць іх патрыётамі. Складана любіць сваю Радзіму, не ведаючы роднай мовы, гісторыі, культуры, традыцый. Як сапраўдны мастак слова, педагог В. Вітка простым, дасціпным словам верша, казкі, апавядання, жарту, лічылкі, загадкі паказвае дзецям, якая прыгожая, напеўная, багатая беларуская мова. Заўзяты жыццялюб Васіль Васільевіч усаўляў жыццё ва ўсіх яго праявах і бачыў сэнс спасціжэння свету “*ва ўменні здзіўляцца жыццю, сонцу, людзям, марам, смеласці, дабрыві, душэўнасці, прыгажосці, здзіўляцца, паглыбляючыся ў іх сутнасць*” [6, с. 82].*

Сёлета мінула 20 гадоў, як з намі няма Васіля Віткі. Але сапраўдныя Педагогі, Письменнікі не паміраюць. Імі напісанае і пакінутае застаецца ва ўдзячнай памяці нашчадкаў, прымушае задумацца, абуджае новыя творчыя памкненні. **Педагогічная спадчына Васіля Віткі жывая, дзейная і класічная**, а таму можна з упэўненасцю сцвярджаць, што сёння ў айчыннай адукацыі працуе яго **педагогічная школа**.

Письменніцкі і педагогічны талент беларускага майстра слова дапамагае ўдзячным чытачам пераходзіць з маленства ў сталасць, вучыцца на яго казках, лічылках, скарагаворках, жартах, педагогічных аповедах. Вучыцца мудрасці жыцця, вучыцца ўсяму разумнаму, светламу, добраму.

Спіс літаратуры

1. **Вольскі, А.** У трох вымярэннях / А. Вольскі // Літаратура і мастацтва. – 1991. – 17 мая. – С. 7.
2. **Вітка, В.** Дзеці і мы / В. Вітка. – Мінск : Маст. літ., 1977. – 272 с.
3. **Вітка, В.** Урокі : артыкулы, выступленні, нататкі / В. Вітка. – Мінск : Маст. літ., 1982. – 319 с.
4. **Вітка, В.** Азбука душы : Традыцыя, пошук, эксперымент / В. Вітка. – Мінск : Маст. літ., 1988. – 366 с.
5. **Вітка, В.** Дом, дзе жывуць словы : слоўнік народнай мовы для дзяцей / В. Вітка. – Мінск : Маст. літ., 1995. – 127 с.
6. **Марчанка, С.** Васіль Вітка : нарыс жыцця і творчасці / С. Марчанка. – Мінск : Маст. літ., 1985. – 189 с.

Нона ШАНДРОХА,
дацэнт кафедры беларускага і
супастаўляльнага мовазнаўства
Гродзенскага дзяржаўнага
ўніверсітэта імя Янкі Купалы.

Аўтар ахвяруе ганарар на развіццё часопіса.

МУЗЕЙНЫЯ ўРОКІ ЯК СРОДАК ГРАМАДЗЯНСКАГА ВЫХАВАННЯ

Сярод музейных мерапрыемстваў, якія носяць адукацыйны і асветніцкі характар найбольш папулярнымі ў наш час можна назваць музейныя ўрокі. Яны праводзяцца з мэтай паглыблення ведаў вучняў па тэме праграмы непасрэдна на экспазіцыі музея. Музейны прадмет выступае не толькі як ілюстрацыя, але і як крыніца вывучэння. Сучасныя дзеці інтуітыўна імкнучца да інтэрактыўнага і крэатыўнага ўзаемадзеяння з навакольным светам. Навучанне з дапамогай рэсурсаў музейнай педагогікі актывізуе школьнікаў, мабілізуе і развівае іх здольнасці, стымулюе павышэнне цікавасці да ведаў, назапашаных чалавецтвам. Знаёмства з музейнымі калекцыямі ўзбагачае духоўны свет вучняў, пабуджае да самастойных пошукаў інфармацыі. Такія ўрокі садзейнічаюць выхаванню музейнай культуры, цікавасці да музеяў краіны (у вучняў з'яўляецца патрэба наведваць іх па ўласнай ініцыятыве); фарміруюць гуманістычную сістэму каштоўнасцей, беражлівыя адносіны да традыцыйнай культуры, гісторыі краю.

ДАПАЎНЕННЕ. СПАСАБЫ ЯГО ВЫРАЖЭННЯ І ВІДЫ УРОК БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ (VIII КЛАС)

Мэта: спрыяць паглыбленню паняцця пра дапаўненне, спосабы і віды яго выражэння.

Задачы: паўтарыць азначэнне дапаўнення, на якія пытанні адказвае, да якога члена сказа адносіцца; фарміраваць веды пра віды і спосабы яго выражэння; развіваць уменне знаходзіць дапаўненне ў сказе, вызначаць спосаб яго выражэння і від; выхоўваць цікавасць да народных традыцый, культуры.

Абсталяванне: камп'ютар, інтэрактыўная дошка (праграмнае забеспячэнне – комплекс “Notebook”), медыякалонка, відэазапісы, аўдыязапісы; карткі з індывідуальнымі заданнямі (для кожнага вучня), музейныя экспанаты.

Тып урока: урок з выкарыстаннем прадметаў музейнай экспазіцыі.

ХОД УРОКА

I. Арганізацыйны момант.

II. Актualізацыя апорных ведаў і навыкаў.

Гучыць аўдыязапіс песні “Спадчына” ў выкананні ансамбля “Песняры”.

Настаўнік. Што азначае слова “спадчына”? (Вучні даюць тлумачэнне лексічнага значэння слова з дапамогай слоўніка.) Ці трэба нам ведаць, як жылі нашы продкі? Што іх цікавіла, якімі прадметамі карысталіся?

• **Выразнае чытанне верша “Трэба ведаць – сэрца просіць...” П. Броўкі.**

Трэба ведаць – сэрца просіць,
Як бацькам, дзядам жылося...
Як сахой даўней аралі...
Як з сявалкі збожжа зерні
Рассявалі чорнай жменнай...
Трэба ведаць, што зазналі,
Як на пана працавалі...

Трэба ведаць і пра тое,
Апраналі што, якое?
Як у святы гасцявалі,
Як з фашыстам ваявалі,
На вячорках як спявалі...
Гэта – спадчына святая,
Непрыдуманая, тая,
Што спакон вякоў вялася
Што ў сэрцы засталася.

Настаўнік. У сучасным высокатэхналагічным свеце простыя рэчы, якімі карысталіся нашы продкі, становяцца дзівам, якое цяжка зразумець. Калаўрот, кросны, маслабойка – рэчы, што выйшлі з ужытку, пабачыць іх можна ў музеях ды дзе-нідзе на вышках старых хат.

• **Выразнае чытанне верша “Помню дзёда хату” В. Шведа.**

Помню дзёда хату,
Поўну экспанатаў:
З карэнняў калыска,
Гліняная міска,
Драўляная лыжка,
Двайная гладышка,
Святыя іконы,
Круглы серп зублены,
Вялікія кросны,
Кадаўбец дзівосны,
Каменныя жорны,
Дзяжа на хлеб чорны,
Стары калаўротак,
Са сноўніцай мотак,
Гладкая качалка,
Крэсіва – запалкі...
У нябыце хата
І ўсе экспанаты.

Настаўнік. Не забываць пра мінулае і пра тое, чым карысталіся нашы продкі, нам дапамагаюць музеі.

• **Паведамленне тэмы, пастаноўка задач, матывацыя вучэбнай дзейнасці.**

Настаўнік. Сёння мы паглыбім веды пра дапаўненне, узгадаем, на якія пытанні адказвае, да якога члена сказа адносіцца, даведаемся пра спосабы выражэння дапаўнення, яго віды; будзем удасканалваць уменні знаходзіць дапаўненні ў сказах і вызначаць спосаб іх выражэння і від; пазнаёмімся з прадметамі побыту нашых продкаў, атрымаем этнаграфічныя веды. Задачи паставілі, пачынаем іх вырашаць. Запішыце ў сшыткі дату і тэму ўрока.

III. Вывучэнне новага матэрыялу.

• **Актуалізацыя апорных ведаў на тэме.**

Вучні атрымлівалі апераджальнае заданне: падрыхтаваць інфармацыю пра пэўны музейны экспанат і расказаць пра яго.

• **Этнаграфічная хвілінка.**

Настаўнік. На стале знаходзяцца незвычайныя рэчы, якія мы прынеслі са школьнага музея, магчыма, не ўсе ведаюць іх прызначэнне. Давайце пазнаёмімся.

1. **Калаўротак** (калаўрот) – прылада для механізаванага прадзення лёну і воўны ў хатніх умовах. Складаецца з рабочых частак: кола, прыводная педаль (шатун, ківач); уласна прадзільны апарат – стрыжань з насаджанай шпулькай і малымі колцамі, злучанымі шнурамі з галоўным колам.

• **Выразнае чытанне верша “У маёй бабулі” Л. Геніюш.**

У маёй бабулі
Тканая кашуля,
Белая, льняная,
Вышыта ў рагулі.
– Дзе, скажы, бабуля,
Ты яе купляла?
– Не купляла, ўнучка,
Сама сабе ткала.
Сама сабе прала,
Сама вышывала,
Як была дзяўчынай,
Яшчэ пры лучыне...
Як рукі рабілі.
Як вочы свяцілі –
У час жніўны і росны,
У мінулыя вёсны.

2. **Грэбень** – інструмент для часання лёну: чатырохвугольная дошчачка з перпендыкулярна замацаванымі ў ёй стальнымі зубамі аднолькавага памеру.

3. **Збан** (гарлач) – ганчарны выраб, гліняная пасудзіна для захавання малака і малочных прадуктаў.

• **Выразнае чытанне верша “Ганчары” В. Шведа.**

Ганчары прыехалі, ганчары!
І так стала весела на двары.
– Гладышы купляйце, гладышы! –
І бягуць за возам малышы.
У збанкоў такі журботны звон!
Вабіць да сябе вяскоўцаў ён.
Многа іх, збанкоў і гладышоў,
Панясуць жанкі сабе дамоў!
У збанок пад матчынай рукой
Зацурчыць духмяны сырадой.
Выклікаў натоўп дзіцячых мар
З гладышамі звонкімі ганчар.

4. **Ручнік** (рушнік) – «...рушнікі ў нас на Беларусі таксама розныя, па мясцовасці, і дужа разнастайныя. Узоры іншыя, чым у суседзяў, хаця ёсць і падобныя. Галоўная розніца – менш “раслін і кветак”. Арнамент часцей геаметрычны. Меней чорнага колеру. Пераважае “вясёлка”, жоўты, і чырвоны, сіні, блакітны і іншыя колеры» (У. Караткевіч).

5. **Маслабойка** – бандарны выраб; пасудзіна для збівання масла. Лакальная назва *біянка*. Вызначалася разнастайнасцю форм і канструкцый. Найчасцей – вузкая высокая кадачка з клёпак. У накрыўцы пасярэдзіне адтуліна для калатоўкі (біла), верхні канец якой выходзіў вонкі, а да ніжняга прымацоўвалі кружок з дзіркамі (пашыраны варыянт) ці крыжавіну (ударная частка).

6. **Сіта, рэшата** – гаспадарчая прылада для адсеву адходаў і ачышчэння мукі. У народнай культуры славян рэшата сімвалізавала багацце і пладаноснасць, ачышчэнне, такія рысы чалавека, як сумленне і праніклінасць. Рэшата маглі выкарыстоўваць у самых разнастайных абрадах і рытуалах. Лічылася, што вада, прапушчаная праз рэшата, набывае магічныя здольнасці. Калі дзіця моцна плакала, яго мылі вадой, прапушчанай праз рэшата. Карову пасля ацёлу, а таксама цяля палівалі прапушчанай праз рэшата вадой.

7. **Кораб** – ёмістасць для захоўвання і пераноскі сыпучых прадуктаў (збожжа, мукі, круп, гароху і інш.), сплечаная з лубу, саломы, лазы. Лакальныя назвы *шыян, карабан, саламянік*. Вышыня 40 – 110 см, дыяметр 35 – 70 см. Круглыя ці авальныя карабы пераважна мелі канфігурацыю збанка, бочкі, гаршка, часта іх рабілі з вечкам; падстаўкай служылі адно ці два саламяныя звёны або лазовы прут. Мелі добрую вентыляцыю, таму ў іх нядрэнна захоўваліся прадукты. Карабы вылучаюцца разнастайнасцю форм, прыроднай прыгажосцю матэрыялу. Пашыраны былі на большай частцы Беларусі.

8. **Ланці** – традыцыйны сялянскі абутак, плечены з лыка (лазовага, ліпавага), пняньковых або льяных вітушак ці тонкіх вяровак.

Настаўнік. Сапраўды, хата нашых продкаў поўная рознымі прадметамі, якія выклікаюць цікавасць і сэння.

• **Работа з падручнікам.**

Чытанне параграфу і аналіз табліцы “Спосабы выражэння дапаўнення”. Складанне сказаў з прыкладамі з этнаграфічнай хвілінкі, знаходжанне дапаўненняў, вызначэнне іх віду.

• **Гульня “Хто хутчэй”.**

Заданне. Да дзеясловаў падбярыце назоўнікі ў пэўнай склонавай форме. Па магчымасці выкарыстоўвайце словы з этнаграфічнай хвілінкі. Складзіце сказы з двума словазлучэннямі.

Ехаць на (М. скл.)..., накарміць (Р. скл.)..., жаць (В. скл.)..., вышываць (В. скл.)..., біць (В. скл.)..., прасейваць (В. скл.)..., плесці (В. скл.)..., далёка ад (Р. скл.)...

Адзін вучань выконвае заданне на інтэрактыўнай дошцы, астатнія ў сшытках.

Настаўнік. Ахарактарызуйце падабраныя назоўнікі. (Падабраныя словы з’яўляюцца дапаўненнямі, залежаць ад выказніка, могуць залежаць ад іншых членаў сказа.)

• **Фізкультхвілінка.**

IV. Замацаванне.

• **Самастойная работа.**

Заданне. Прачытаць тэкст, знайсці дапаўненні, вызначыць, прамое ці ўскоснае, спосаб выражэння.

Прытча пра сіта

Адзін чалавек запытаў у Сакрата:

- Ведаеш, што мне казалі пра твайго сябра?
- Пачакай, – спыніў яго Сакрат, – прасей спачатку тое, што збіраешся сказаць, праз тры сіты.
- Праз тры сіты ?
- Перш чым што-небудзь казаць, трэба гэта тройчы прасеяць. Спачатку праз сіта праўды. Ты ўпэўнены, што гэта праўда ?
- Не, я толькі чуў гэта.
- Значыць, ты не ведаеш, гэта праўда ці не. Тады прасеем праз другое сіта – сіта дабрыні. Ты хочаш сказаць пра майго сябра нешта добрае?
- Не, наадварот.
- Значыць, – працягваў Сакрат, – ты збіраешся сказаць пра яго нешта дрэннае, але нават не ўпэўнены ў тым, што гэта праўда. Паспрабуем трэцяе сіта – сіта карысці. Ці так ужо неабходна мне пачуць тое, што ты хочаш распавесці?
- Не, у гэтым няма неабходнасці.
- Такім чынам, – сказаў на заканчэнне Сакрат, – у тым, што ты хочаш сказаць, няма ні праўды, ні дабрыні, ні карысці. Навошта тады казаць?

Праверка задання са зваротам да інтэрактыўнай дошкі, дзе размешчаны тэкст з правільна падкрэсленымі дапаўненнямі, каментарыі і вывады.

V. Абагульненне.

• **Творчая хвілінка.**

Настаўнік. Уявіце сябе журналістамі і напішыце невялікае сачыненне або нататку на наступныя тэмы (на выбар):

1. Пра што мне можа расказаць музей...
2. Для чаго нам трэба ведаць мінулае?
3. Бабулін куфар. Што мне ў ім цікава?

У час працы над сачыненнем гучыць аўдыязапіс песні “Родная хата” ў выкананні ансамбля “Бяседа”.

• **Фразеалагічная хвілінка (работа ў парах).**

Заданне. Устаўце неабходнае слова, растлумачыць фразеалагізм, вызначыць сінтаксічную ролю прапушчанага слова, калі гэта дапаўненне, вызначыць від і спосаб выражэння.

1. Ваду ... таўчы.
2. ... па вадзе пісана.
3. Да пары ... ваду носіць.
4. За круглым ...
5. Не ў сваёй

Словы для даведкі: талерцы, збан, у ступе, віламі, сталом.

• **Гульня “Збяры прыказку”.**

1. Бывала, варона лапці абувала, ...
2. Каму шанцуе, ...
3. Адзін з сошкай, ...
4. Без начыння і ...

Словы для даведкі: а сямёра з ложкай, той і ў лапцях танцуе, а цяпер грак ходзіць так, лапця не спляцеш.

VI. Падвядзенне вынікаў урока.

Настаўнік. Спадзяюся, што сэння на ўроку вы больш даведаліся не толькі па тэме ўрока, але і пра мінулае, папоўнілі этнаграфічныя веды. А вакол нас яшчэ столькі цікавых і непазнаных хатніх рэчаў. Часцей азірайцеся, сябры, у мінулае, каб не згасла свечка на покуці – у хаце з матчынаю душою, каб лягчэй было ісці наперад, у будучыню, адчуць самабытнасць культуры нашага народа і ўбачыць, як жылі беларусы раней. А зазірнуць у мінулае нам дапамогуць этнаграфічныя музеі Беларусі: Беларускі дзяржаўны музей народнай архітэктуры і побыту (в. Азярцо), Музейны комплекс старажытных народных рамёстваў і тэхналогій “Дудуткі” (прагляд відэароліка, калі дазваляе час), Гісторыка-культурны музей-запаведнік “Заслаўе”, Музей адной хаты (нядаўна расчыніў дзверы ў Свіслацкім раёне Гродзенскай вобласці). Таксама наведвайце і наш школьны музей.

VII. Рэфлексія.

VIII. Дамашняе заданне. § 24, практ. 133 або складзіце тэкст “У музеі”.

Галіна МІНКЕВІЧ,
настаўнік беларускай мовы і літаратуры
сярэдняй школа № 3 г. Смаргоні
Гродзенскай вобласці.

КОМПЛЕКСНЫЯ ТЭСТЫ: БЕЛАРУСКАЯ МОВА

Змест і структура тэставых заданняў набліжаны да заданняў цэнтралізаванага тэсціравання. Кожны тэст складаецца з часткі А і часткі В, у якіх падабраны заданні па раздзелах мовазнаўства: фанетыка, арфаграфія, марфеміка, марфалогія, лексіка, фразеалогія, сінтаксіс, пунктуацыя, функцыянальная стылістыка.

БАЗАВЫ ЎЗРОВЕНЬ

ВАРЫЯНТ 1

Частка А

A1. Адзначце словы, у якіх на месцы пропуску трэба пісаць літару *a*:

1) пл_вец;	4) ільн_фабрыка;
2) ш_рэнга;	5) ш_рсцяны.
3) ас_нсавець;	

A2. Адзначце словы, у якіх на месцы пропуску трэба пісаць літару *a*:

1) с_ржант;	4) с_зон;
2) за_ц;	5) св_танак.
3) с_мізначны;	

A3. Адзначце прыклады, у якіх ёсць няправільна напісаныя словы:

1) салдат увайшоў;	4) смачны соўс;
2) Вера Ўладзіміраўна;	5) горад Барнаул.
3) ва ўніверсітэце;	

A4. Адзначце словы, у якіх на месцы пропуску трэба пісаць літару *ь*:

1) хатын_скі;	4) сям_я;
2) піс_меннік;	5) ледз_ве.
3) с_нег;	

A5. Адзначце словы, у якіх прапушчана літара:

1) пытан_е;	4) ал_ея;
2) сплецен_ы;	5) рас_ольнік.
3) Жан_а;	

A6. Адзначце правільна напісаныя словы:

1) капустны;	4) спадчына;
2) баранавіцкі;	5) рашчасаць.
3) французскі;	

A7. Адзначце словы, якія маюць канчатак:

1) метро;	4) смачна;
2) дуб;	5) падпісаны.
3) верасень;	

A8. Адзначце назоўнікі, якія ў форме адзіночнага ліку роднага склону маюць канчатак *-у*:

1) хлеб;	4) бераг;
2) квас;	5) снег.
3) горад;	

A9. Адзначце правільна напісаныя лічэбнікі:

1) васемсот;	4) васямнаццаць;
2) васьмістамі;	5) васьмёра.
3) васьмістам;	

A10. Адзначце словы, якія трэба пісаць разам:

1) (мікра) структура;
2) (мнага) граннік;

3) цясляр (бетоншчык);

4) (прэс) служба;

5) (контр) адмірал.

A11. Адзначце словы, якія трэба пісаць праз злучок:

1) (грос) майстарскі;
2) (музычна) педагагічны;
3) (сарака) градусны;
4) (ніжэй) падпісаны;
5) (горка) салёны.

A12. Адзначце прыклады, у якіх усе займеннікі напісаны правільна:

1) хтосьці з нас;	4) подышоў да цябе;
2) маяму сябру;	5) нікаго няма.
3) з самой раніцы;	

A13. Адзначце дзеясловы, якія ў форме 2-й асобы адзіночнага ліку цяперашняга і будучага простага часу маюць канчатак *-эш / -еш*:

1) сказаць;	4) цэментаваць;
2) даць;	5) жадаць.
3) калоць;	

A14. Адзначце прыклады, якія трэба пісаць разам:

1) (па) мужчынску;	4) (на) перакор;
2) (на) хаду;	5) (як) раз.
3) (па) асобку;	

A15. Адзначце прыклады, у якіх *не* са словамі напісана няправільна:

1) нехта іншы, як;
2) трава нескошана;
3) не выкананае яшчэ заданне;
4) далёка не лёгкая справа;
5) зусім не выкананае заданне.

A16. Адзначце сказы, у якіх на месцы пропуску (пропускау) трэба пісаць часціцу *ні*:

1) Далейшае ўявіць __ цяжка (Я. Брыль).
2) Дзе б я __ быў, куды б __ закінуў мяне лёс, сэрца маё заўсёды рвецца дамоў, у родную вёску (В. Дайліда).
3) Я ніколі __ забуду таго болю, з якім я сустраўся з роднымі мясцінамі неўзабаве пасля вызвалення (І. Мележ).
4) Гэтаі дубровы нельга пілаваць __ ў якім разе (У. Караткевіч).
5) Без крылаў песні __ ўзляцець высока (А. Званак).

A17. Адзначце словазлучэнні, якія не адпавядаюць нормам беларускай літаратурнай мовы:

1) смяяцца з няўдач;

- 2) найпрыгожы горад;
- 3) аддзячыць сябрам;
- 4) чатыры новых прадмета;
- 5) лепшы ўсіх.

A18. Адзначце сказы, у якіх вылучанае слова з'яўляецца выказнікам:

- 1) Увосень ночы доўгія (К. Чорны).
- 2) За сялом паказваюцца і рыкаюць каровы, падымаючы на дарозе за ноч пахаладалы і залезаны пыл (Я.Скрыган).
- 3) Першы гром быў сёння ўночы (Н. Гілевіч).
- 4) Добрыя справы – мэта чалавечага жыцця (В. Каваленка).
- 5) Над лесам – поўны, таямнічы месяц (Я. Брыль).

A19. Адзначце сказы, у якіх на месцы пропуску абавязкова ставіцца працяжнік:

- 1) Рукі __ як у цяленяў лапы (М. Гарэцкі).
- 2) Пакінуць радзіму __ цяжкое злачынства (М. Лужанін).
- 3) Шчасце __ гэта не тое, чаго ты дасягнуў (Я. Сіпакоў).
- 4) Беларусь __ краіна раўнінная (А. Вярцінскі).
- 5) Свіслач, вядома, __ не Дняпро, не Волга (М. Паслядовіч).

A20. Адзначце сказы, у якіх правільна пастаўлены знакі прыпынку пры аднародных членах:

- 1) Палеткі з цёмна-зялёнымі лапінамі азіміны, з чорнымі палоскамі раллі, з аксамітнымі дзірванамі і лугавінамі то ўздымаліся хвалямі, то спаўзлі ў лагчыны (Т. Хадкевіч).
- 2) Усё відаць як на далоні – і кожнае дрэва на шляху, і калодзежны жураў у дальняй вёсцы, і зубчасты край лесу, і бялявы дымок далёкадалёка, дзе праходзіць чыгунка (М. Лынькоў).
- 3) Пакідайце і буслу, і чайцы больш вады, і неба на душу (П. Панчанка).
- 4) Вось і для шчасця патрэбна так мала – шкельца каханья ды шкельца цяпла (П. Шруб).
- 5) Можна доўга зачаравана глядзець у чысціню крыніц, у якіх адбіваюцца і галінкі ракіт, і сіль неба, і белыя воблачкі (В. Шымук).

A21. Адзначце сказы, у якіх на месцы пропуску / пропускау трэба паставіць коску / коскі:

- 1) Нібы жылкамі_ злучаліся палі звлістымі сцяжынкамі і палявымі дарогамі (А. Жук).
- 2) Бярэзнік угрэўся, спацеў, пахне распаранымі бярозавымі венікамі_ што ў лазні (І. Пташнікаў).
- 3) Яе вочы ўзіраюцца ў вочы Міхася, а ў іх_ нібы прамяняць_ залатыя зоры (М. Лынькоў).
- 4) Заяц сядзеў_ як нежывы, баяўся паварухнуцца (В. Карамазы).
- 5) Жураўліная песня_ як камячок тугі_ качалася ў зашэрхлых ад доўгага лёту птушыных горлах (Я. Сіпакоў).

A22. Адзначце сказы, у якіх вылучаныя словы адасабляюцца:

- 1) Віліся нізінамі зарослыя лазняком ручаі (Т. Хадкевіч).
- 2) Лабановіч выйшаў з вагона, крыху пастаяў, падумаў і не заходзячы на станцыю пайшоў па палатну дарогі (Я. Колас).
- 3) Але ніхто нават вецер не кранае панавісаных над платамі галін яблынь і груш у белай раскошнай квецені, а ўвосень абцяжараных плёнамі (П. Пестрак).
- 4) Золкія, з лёгкімі замаразкамі ночы прыспешылі развітанне дрэў са сваім летнім уборам (М. Паслядовіч).
- 5) Над парыжэлым выганам скапычаным каровамі вясёлка шлангі выгнула і хмары напампоўвае (В. Зуёнак).

A23. Адзначце сказы, у якіх ёсць пабочнае слова (у сказах пабочныя словы знакамі прыпынку не вылучаны):

- 1) Здавалася тысячы і тысячы стракоз сабраліся тут з усіх канцоў зямлі (М. Лынькоў).
- 2) Цягнік выйшаў ужо нават з прыгарадаў Оршы і імчаў зараз між палёў і лугоў (Я. Сіпакоў).
- 3) Кажуць гэта вясна бразгае срэбранымі ключамі, адмыкаючы дзверы цёплым вятрам (Т. Хадкевіч).
- 4) А я прызнаюся ўзрос над гэтаю ракой (М. Калачынскі).
- 5) Без песень свайго народа нямае нават прырода (А. Грачанікаў).

A24. Адзначце складаназлучаныя сказы, паміж часткамі якіх трэба паставіць коску:

- 1) Дабро мы можам ацаніць самі а зло часцей за ўсё ацэньваюць на нашым горкім вопыце другія (Г. Марчук).
- 2) Над вымытымі вадой палямі засінула чыстае неба і зазіхацела яркае жнівеньскае сонца (І. Мележ).
- 3) Пад напорам буры рыпелі кроквы і глуха стагналі сцены (Я. Колас).
- 4) І спынілі гамонку лясы пад празрыстым святлом месяцовым і аселі крупінкі расы на кустах і на травах мядовых (А. Астрэйка).
- 5) Высока ў сінім бязвоблачным небе плыве яркае сонца, шчодро лье на зямлю сваю цеплыню і святло а ўлагоджаная і сагрэтая яго ласкай зямля адказвае хмельным буяннем жыцця (І. Навуменка).

A25. Адзначце складаназалежныя сказы, у якіх правільна пастаўлены знакі прыпынку:

- 1) Тое, што ў яснае лета пазвоньвала зялёнымі званочкамі на тонкіх галінках дрэў разлеглася цяпер пульхным стракатым дываном на зямлі (М. Паслядовіч).
- 2) Каб расказалі ўсё магільны, слез не хапіла б на зямлі (С. Грахоўскі).

3) Еш, пакуль рот свеж (прыказка).

4) У памяці засталася хвіліна, калі зусім адступіла вузкая цёмная рыска зямлі, і перад вачыма адкрыўся бязмежны вадзяны прастор (І. Мележ).

5) Калі ёсць каханне, трэба каб была і сям'я (Я. Сіпакоў).

A26. Адзначце бяззлучнікавыя складаныя сказы, у якіх на месцы пропуску трэба паставіць двукроп'е:

1) Вер часу_ глупства мудрых не скасіла, са сцежкі яснай зайздрасць не звяла (А. Звонак).

2) Адны трымаюць нос высока_ другія ў дол спускаюць вока (Я. Колас).

3) Пакідае праўда кут_ крыўда тут як тут (В. Жуковіч).

4) Не наракаю на люстэрка_ у ім, на жаль, адбітак мой (А. Пісьмянкоў).

5) І памятай заўсёды_ толькі ў смерці ёсць права ўсё спакойна рассудзіць (Г. Бураўкін).

A27. Адзначце складаныя сказы з рознымі відамі сувязі, у якіх ёсць злучальная і бяззлучнікавая сувязь:

1) Тут шныраюць тхары, гарнастаі, шкалдыбаюць зайцы, крадуцца лісы, тут поўна ўсялякага дробнага звера, і нават часам трапляе ў рэчышча разважны воўк (Э. Самуілёнак).

2) Над возерам перакінула сваё каляровае каромысла радуга, але вясёлы, бліскучы грыбны дожджык усё яшчэ ішоў (В. Вольскі).

3) Млелі пяшчотныя, цудоўныя пахі, – пахі гэтыя поўнілі сад, вуліцу; уся зямля, здавалася, была поўная квецені, пахаў (І. Мележ).

4) Прайшло больш за месяц, як адгучаў апошні шаст касы, а на дварэ стаяў толькі пачатак жніўня, цёплага і лагоднага, як усё гэта лета (У. Караткевіч).

5) Аж дзіва было: вакол снег, лёд, а вада дыхае ўжо цёплаю параю (Г. Далідовіч).

A28. Вызначце знак / знакі прыпынку, які (якія) трэба паставіць у сказе з простаю мовай на месцы пропуску. Адзначце правільны адказ:

“Якое шчасце, – сказаў Іван __ калі ёсць сын, калі ён з табой” (І. Шамякін).

1) коска;

2) працяжнік;

3) двукроп'е;

4) коска і працяжнік;

5) двукроп'е і працяжнік.

Тэкст да заданняў A29, A30, B1 – B6

(1) Мова Скарыны і Буднага, мова Багдановіча і Купалы, Багушэвіча і Коласа, мова соцень геніяў, што яшчэ прыйдуць. (2) Мова інтэлігентнаў беларускіх, імя якіх – легіён. (3) Мова настаўнікаў і паэтаў, вучоных і кампазітараў, але перш за ўсё мова дзесяці мільёнаў людзей па ўсім свеце – ад Уругвая да Далёкага Усходу і, гадоўнае, на нашай беларускай зямлі.

(4) Мова першай матчынай калыханкі і апошняга “бывай”, мова старадаўніх архіваў і новых школ на Палессі, мова пажаўцельх статутаў і мова каханья. (5) Мова плытгагонаў, сялян, акадэмікаў і шахцёраў на саяльных капальнях. (6) Мова, якая можа ўсё, можа *сказаць* словы невыказнай пяшчоты і можа ўдарыць так, што не ўстанеш. (7) Гнуткі, пярвучы, *адвечна* новы інструмент, без якога нельга ўявіць сабе сваё жыццё, як без хлеба, без якога радасць не ў радасць, каханне не ў каханне, бяседа не ў бяседу, сяброўства не ў сяброўства і нянавісць не ў нянавісць.

A29. Адзначце правільнае сцверджанне ў дачыненні да тэксту:

1) тэкст гутарковага стылю;

2) тэкст афіцыйнага стылю;

3) тэкст мастацкага стылю;

4) тэкст навуковага стылю;

5) тэкст публіцыстычнага стылю.

A30. Адзначце правільнае сцверджанне ў дачыненні да слова, вылучанага ў 7-м сказе:

1) утворана немарфалагічным спосабам;

2) утворана прыставачным спосабам;

3) утворана суфіксальным спосабам;

4) утворана бяссуфіксным спосабам;

5) утворана прыставачна-суфіксальным спосабам.

Частка В

B1. Вызначце сродак сувязі паміж 5 і 6-м сказами тэксту. Сродак сувязі запішыце ў той форме, у якой ён пададзены ў сказе.

B2. Знайдзіце ў 4-м сказе тэксту слова, у якім спалучэнне двух зычных гукаў вымаўляецца як адзін падоўжаны шыпячы. Запішыце слова ў той форме, у якой яно пададзена ў тэксце.

B3. Знайдзіце ў 5-м сказе тэксту назоўнік, які ў форме назоўнага склону множнага ліку будзе мець канчатак *-е*. Запішыце гэты назоўнік у той форме, у якой пададзены ў тэксце.

B4. Ад асновы дзеяслова, падкрэсленага ў 6-м сказе, утварыце дзеепрыслоўе. Дзеепрыслоўе запішыце.

B5. У сказах тэксту 4 – 7 знайдзіце слова, якое мае значэнне ‘такі, што цяжка перадаць словамі’. Слова запішыце ў пачатковай форме.

B6. У 6-м сказе знайдзіце адносны займеннік. Займеннік запішыце ў той форме, у якой ён пададзены ў тэксце.

B7. Знайдзіце ў прапанаваным сказе слова, пры ўжыванні якога парушана арфаграфічная норма. Запішыце гэтакія слова правільна.

А цемра стала такая, калі знік месяц, што, адыйдзі далей ад вогнішча, і не пабачыш пальца на руцэ (У. Караткевіч).

B8. Устанавіце адпаведнасць паміж фразеалагізмамі і іх значэннем. Адказ запішыце ў выглядзе

спалучэння літар і лічбаў, захоўваючы алфавітную паслядоўнасць літар левага слупка. Напрыклад: А5Б3В1Г4.

<p>А. Лоб у лоб. Б. Даць лататы. В. Дзясятаму загазаць. Г. У пух і прах</p>	<p>1. Уцячы без аглядакі. 2. Аднолькавыя, дужыя, рослыя. 3. Зусім, ушчэнт. 4. Дружна. 5. Запомніць</p>
---	---

В9. Устанавіце адпаведнасць паміж вылучанымі ў сказах словамі і іх часцінамоўнай прыналежнасцю. Адказ запішыце ў выглядзе спалучэння літар і лічбаў, захоўваючы алфавітную паслядоўнасць літар левага слупка. Напрыклад: А5Б3В1Г4.

<p>А. Без сонца не родзяцца травы, былінкі (Я. Колас). Б. Твая пачэсная справа – жыццё адкрываць другому (А. Руцкая). В. Хай спеюць няспешна ісціны (А. Бачыла). Г. Бацькоўская хата без маці – што грудзі жывыя без сэрца (М. Рудкоўскі)</p>	<p>1. Займеннік. 2. Прыслоўе. 3. Прыназоўнік. 4. Злучнік. 5. Часціца</p>
---	---

В10. Устанавіце адпаведнасць паміж сказамі і іх відам. Адказ запішыце ў выглядзе спалучэння літар і лічбаў, захоўваючы алфавітную паслядоўнасць літар левага слупка. Напрыклад: А5Б3В1Г4.

<p>А. Не прымай блізка да сэрца гэты непрыемны выпадак, трымайся! (Я. Колас). Б. Цямнела, аднак, марудна (В. Быкаў). В. Жыццё не распішаш доктарскім парадкам (П. Броўка). Г. У Мінск прыехалі ўвечары (І. Мележ)</p>	<p>1. Назыўны. 2. Пэўна-асабовы. 3. Няпэўна-асабовы. 4. Абагульнена-асабовы. 5. Безасабовы</p>
---	---

ВАРЫАНТ 2 Частка А

А1. Адзначце словы, у якіх на месцы пропуску трэба пісаць літару *а*:

- 1) поч_рк; 4) кр_вавы;
2) с_рдэчны; 5) д_кадаю.
3) бухгалт_р;

А2. Адзначце словы, у якіх на месцы пропуску трэба пісаць літару *я*:

- 1) выц_рпець; 4) пал_вод;
2) м_тодыка; 5) акі_н.
3) з_зюля;

А3. Адзначце прыклады, у якіх ёсць няправільна напісаныя словы:

- 1) радасна-узнёслы; 4) жыць у акварыуме;
2) злосны волк; 5) цяжкае ўраўненне.
3) склалі ў баул;

А4. Адзначце словы, у якіх на месцы пропуску трэба пісаць літару *ь*:

- 1) насен_не; 4) ц_мяны;
2) хтос_ці; 5) снежан_скі.
3) смачна ес_ці;

А5. Адзначце словы, у якіх прапушчана літара:

- 1) эскадрыл_я; 4) ноч_у;
2) кас_ір; 5) накормлен_ы.
3) запеч_а;

А6. Адзначце правільна напісаныя словы:

- 1) помслівы; 4) таджыцкі;
2) мільярдны; 5) паттрымаць.
3) вопрадка;

А7. Адзначце словы, якія маюць канчатак:

- 1) бегчы; 4) навакольны;
2) наводшыбе; 5) дзякуючы.
3) запавет;

А8. Адзначце назоўнікі, якія ў форме адзіночнага ліку роднага склону маюць канчатак *-у*:

- 1) апетыт; 4) аўторак;
2) пернік; 5) твар.
3) лес;

А9. Адзначце правільна напісаныя лічэбнікі:

- 1) чацьвёра; 4) чатыромстам;
2) тры пятых; 5) васьмюстамі.
3) двумастамі;

А10. Адзначце словы, якія трэба пісаць разам:

- 1) (псеўда) навуковы; 4) (вет) урач;
2) (Давыд) Гарадок; 5) (шкло) завод.
3) паў (Беларусі);

А11. Адзначце словы, якія трэба пісаць праз злучок:

- 1) (дзіка) рослы;
2) (дарожна) будаўнічы;
3) (контр) адміральскі;
4) (заходне) славянскі;
5) (цяжка) даступны.

А12. Адзначце прыклады, у якіх усе займеннікі напісаны правільна:

- 1) няма каго паслаць; 4) вашыя мары;
2) уважлівы да сабе; 5) самага лепшага.
3) нічыі рэчы;

А13. Адзначце дзеясловы, якія ў форме 2-й асобы адзіночнага ліку цяперашняга і будучага простага часу маюць канчатак *-эш / -еш*:

- 1) бегчы; 4) памаладзець;
2) падключаць; 5) падключыць.
3) канкурыраваць;

А14. Адзначце прыклады, якія трэба пісаць разам:

- 1) (усё) адно; 4) (у) рассыпную;
2) (з) большага пакоя; 5) (бес) перастанку.
3) (з) часам;

А15. Адзначце прыклады, у якіх *не* са словамі напісана няправільна:

- 1) ішоў неспяшаючыся;
2) няскошаная трава;
3) я быў несупраць;
4) не звычайны падарунак;
5) гэта зрабілі не мы.

А16. Адзначце сказы, у якіх на месцы пропуску / пропуску ўжываецца часціца *не*:

- 1) __ бывае хлеба, калі __ зжаць у тэрмін збжыну (А. Вольскі).

2) Тых, хто носіць небасхіл у сэрцы, нельга _ ўджаліць, _ забіць (У. Караткевіч).

3) Без дабрыні мы _ людзі, а голяы дрэвы (Г. Марчук).

4) Без чалавечай і буслінай вернасці няма _ дабрыні, _ хараства (П. Панчанка).

5) Вялікаму ўласціва _ спяшацца (Я. Брыль).

A17. Адзначце словазлучэнні, якія адпавядаюць нормам беларускай літаратурнай мовы:

1) паехаць па сястру;

2) вышэй усіх;

3) хадзіць па кабінетам;

4) тры рублі;

5) загадчык лабараторыяй.

A18. Адзначце сказы, у якіх вылучанае слова з'яўляецца выказнікам:

1) А лес стаіць маўклівы *ціха*, не зварахне свайго галля (П. Глебка).

2) Дно Кромані *светла-карычневае* (Я. Брыль).

3) Імкліва прапльвалі, *кружачыся*, трэскі, галінкі, тарфіны, гной – рэшткі зімовых дарог (І. Шамякін).

4) *Вывучай* жыццё не зверху, а з сярэдзіны (Я. Брыль).

5) Восень – гэта *вечар* года (Я. Сіпакоў).

A19. Адзначце сказы, у якіх на месцы пропуску абавязкова ставіцца працяжнік:

1) Быць доктарам філасофскіх навук і філосафам __ часцяком вельмі розныя рэчы (Г. Марчук).

2) Гаворка, шум і коней ржанне __ касьбы вясёлае вітанне (Я. Колас).

3) Людское сэрца __ быццам мора... (П. Броўка).

4) Кожны народ мае хаця б адзін геніяльны твор, і гэты твор __ мова (А. Разанаў).

5) Старасць __ не радасць (прыказка).

A20. Адзначце сказы, у якіх правільна пастаўлены ўсе знакі прыпынку:

1) Ад гэтага броду, ад пушчы, хмары гналі нас у другую вёску (Я. Брыль).

2) Ад снегу і ветру трасецца ўсё на свеце: вёска, ферма, платы, і белы лог ля ракі (І. Пташнікаў).

3) Хлынула ўсё разам – вада, грымоты (І. Пташнікаў).

4) Вячэрняя часіна настройвае на больш разважлівы, філасофскі лад (І. Навуменка).

5) І ў дружны хор шчаслівы зліваецца шчыльнай і гоман хваль шумлівых, і звонкі смех дзяцей (П. Глебка).

A21. Адзначце сказы, у якіх на месцы пропуску / пропускау трэба паставіць коску / коскі:

1) Вайна грывнула_ як маланка з чыстага неба (М. Лынькоў).

2) Вясна_ як і хвароба_ пачынаецца з прадчування (А. Кудравец).

3) І раптам адтуль, ад ручая, пачулася птушыная песня, такая порсткая_ як сонечны прамень_ і звонкая, вясёлая_ як ручаіна (М. Стральцоў).

4) На горад_ як бы хто накінуў густую дрыготкую сетку (Т. Хадкевіч).

5) Уся далеч губляла свае абрысы і_ нібы танула, расплывалася ў бледна-сіняй смуге (М. Лынькоў).

A22. Адзначце сказы, у якіх вылучаныя словы адсабляюцца:

1) Ночы пачаліся *ціхія, вільготныя і цёмныя* (І. Пташнікаў).

2) Над далінамі ўзнімаліся *роўненька акругленыя* схілы ўзгоркаў, аздобленыя зеленню маладой ярыны (Я. Колас).

3) *Золкія, з лёгкімі замаразкамі* ночы прыспешылі развітанне дрэў са сваім летнім уборам (М. Паслядовіч).

4) І наўсцяж краінаю *радасць услаўляючы* песні салаўіныя льюцца *не сціхаючы* (П. Глебка).

5) Ніхто *нават Цар* не можа зрабіць так, каб сонца заходзіла часцей, чым яно ўзыходзіць (Я. Сіпакоў).

A23. Адзначце сказы, у якіх ёсць пабочнае слова (пабочныя словы ў сказах знакамі прыпынку не вылучаны):

1) Здавалася ўвачавідкі напаўняецца жывым сокам зямля, аддаючы яго ўвесь без астатку мурожным травам (І. Пташнікаў).

2) Дык ніхто кажу не заўважаў маладой травінкі (Я. Колас).

3) І ўсё ж нарэшце хлынула, ушпарыла, зацокала (В. Зуёнак).

4) Нават замілаванне да ўсіх пакрыўджаных трымаецца на клопатах аб сваім уласным шчасці (К. Чорны).

5) Здавалася што гэта не кроплі, а крупінікі сонца, якія разам з дажджом асыпаліся на зямлю (І. Мележ).

A24. Адзначце складаназлучаныя сказы, паміж часткамі якіх трэба паставіць коску:

1) Не мае граніц людская злосць і лёгка кінуць чорную пляму на добрае імя чалавека (Я. Колас).

2) У кожнага ёсць свая школа і літары ёсць залатыя (Я. Янішчыц).

3) Я сеў спінаю да ветру але мне ўсё роўна было холадна (Я. Сіпакоў).

4) На галінках асядалі, разбураліся зоркі сняжынак і на дол павольна церусіўся снег, рэдкі і лёгкі (І. Шамякін).

5) Здаецца, тыдзень-другі і на змену дажджу пасыплецца снег, ляжа на зямлю мяккім пухам (Р. Ігнаценка).

A25. Адзначце складаназалежныя сказы, у якіх правільна пастаўлены знакі прыпынку:

1) Стары бабёр хацеў вярнуцца назад, туды, дзе было гэтак вольна і шчасліва (А. Жук).

2) Толькі праз родную мову чалавек можа стаць беларусам, бо ў ёй хімія і фізіка, гісторыя і батаніка, эканоміка і культура таго, што называецца нацыяй, народам (Я. Сіпакоў).

3) Калі ўставалі грозныя цёмна-сінія хмары, і гримелі далёкія громы, яны незвычайна выразна каціліся-дрыгацелі па даліне, абягалі возера (Я. Колас).

4) А калі падысці бліжэй, то адразу можна заўважыць што гэта хаткі (А. Кулакоўскі).

5) Чаго не ясі, таго ў рот не нясі (прыказка).

A26. Адзначце бяззлучнікавыя складаныя сказы, у якіх на месцы пропуску трэба паставіць працяжнік:

1) Бачу я __ нехта некага любіць, гэта іх справа, гэта іх права (А. Вярцінскі).

2) Зняможаным не кажуць слоў прыгожых __ ад гучных слоў не прыбывае сіл... (А. Бачыла).

3) Хочаш жыць у святле і цяпле __ сам здабывай агонь для сябе (А. Вярцінскі).

4) Чорным вокам здрада гляне __ маладосць, як ружа, вяне (В. Аколава).

5) Жанчына дае жыццё, жанчына аберагае жыццё __ жанчына і жыццё – сінонімы (С. Алексіевіч).

A27. Адзначце складаныя сказы з рознымі відамі сувязі, у якіх ёсць злучальная і падпарадкавальная сувязь:

1) А сонца, скрозь сеючы іскры на свеце, мне песню іскрыла нябесным святлом, а вецер, што ў полі рве дзёрны і сеці, даў волю і крылле лунаці арлом (Я. Купала).

2) Ціха ў полі, ціха ў лесе, чуць балбоча ручаёк, а высока ў паднябессі льецца звонкі галасок (Я. Колас).

3) Жыве тады лес пярэста-звонкім жыццём, і ў тым жыцці – у зялёным, сонечным – чуваць гармонія шчасця, гармонія светлае радасці (М. Зарэцкі).

4) Палеткі акружалі вёску, і калі глядзець на вёску здалёку, то яна здавалася са сваімі прысадамі нейкім невялікім зялёным астраўком у жоўтым разліве (А. Жук).

5) Цемра ахутала іх адразу, як толькі схавалася за ўзгоркі сонца, і амаль адразу пачало рэзка халаднець (В. Іпатава).

A28. Вызначце знак / знакі прыпынку, які / якія трэба паставіць у сказе з простаю мовай на месцы пропуску. Адзначце правільны адказ:

“Наш завод __ паведаміў дырэктар, – будзе адным з буйнейшых у Еўропе” (В. Вольскі).

- 1) коска;
- 2) працяжнік;
- 3) двукроп’е;
- 4) коска і працяжнік;
- 5) двукроп’е і працяжнік.

Тэкст да заданняў A29, A30, B1 – B6

(1) Яны беглі не таму, што небяспека пагражала ім адным. (2) Невядомае пагражала ўсім, і яны імчалі, каб папярэдзіць людзей. (3) А людзі

былі ў тым будынку наперадзе, на самай градзе ўзгоркаў, там, дзе яна абрываецца ўніз, да мора. (4) Сябар цяжка тупаў побач – вялізны сілуэт на чорным небе.

(5) Гэта быў дзіўны, няветлы, змрочны будынак. (6) Увесь як крышталь: ці то палац, ці то замак. (7) Сябар не ведаў, што Севярын бяжыць да гэтага замка не проста таму, што там людзі. (8) Сярод людзей была жанчына, страх за якую раздзіраў сэрца. (9) Папярэдзіць – і тады яна, усе яны схаваюцца і, можа, выжывуць.

(10) Ад замка вялі ўніз травяныя партэры. (11) Не чатырохкутныя, а нібыта паловы выцягнутых авалаў, закругленымі канцамі ўніз, адзін над адным, як рыбіна луска. (12) І не зялёныя яны былі, а фіялетаваыя – ад водсветаў неба.

A29. Адзначце правільнае сцверджанне ў дачыненні да тэксту:

- 1) тэкст гутарковага стылю;
- 2) тэкст афіцыйнага стылю;
- 3) тэкст мастацкага стылю;
- 4) тэкст навуковага стылю;
- 5) тэкст публіцыстычнага стылю.

A30. Адзначце з прапанаваных сродкаў сувязі тыя, пры дапамозе якіх звязаны 11 і 12-ы сказы тэксту:

- 1) лексічны паўтор;
- 2) сінонімы;
- 3) злучнік;
- 4) займеннік;
- 5) прыслоўе.

Частка В

B1. Знайдзіце ў 12-м сказе тэксту слова, утворанае бясуфіксным спосабам. Запішыце гэтае слова ў той форме, у якой яно пададзена ў тэксце.

B2. Знайдзіце ў 4-м сказе тэксту слова, у якім адбываецца асіміляцыя (прыпадабненне) зычных гукі па глухасці. Запішыце гэтае слова ў той форме, у якой яно пададзена ў тэксце.

B3. Назоўнік, вылучаны ў 3-м сказе тэксту, запішыце ў форме назоўнага склону множнага ліку.

B4. Ад асновы дзеяслова, вылучанага ў 8-м сказе, утварыце дзеепрыслоўе. Дзеепрыслоўе запішыце.

B5. У адным са сказаў 1 – 4 тэксту знайдзіце слова, якое мае сінонім *абрыс*. Запішыце гэтае слова ў той форме, у якой яно пададзена ў тэксце.

B6. У 2-м сказе знайдзіце азначальны займеннік. Запішыце гэты займеннік у той форме, у якой ён пададзены ў тэксце.

B7. Знайдзіце ў прапанаваным сказе слова, пры ўжыванні якога парушана арфаграфічная норма. Запішыце слова правільна.

Падыйдзі да мяне, але асцярожна, не кранай цішыню, што трымае сусвет (А. Сузінь).

B8. Устанавіце адпаведнасць паміж фразеалагізмамі і іх значэннем. Адказ запішыце ў выглядзе спалучэння літар і лічбаў, захоўваючы алфавітную паслядоўнасць літар левага слупка. Напрыклад: А5Б3В1Г4.

<p>А. Хадзіць на задніх лапках. Б. Кату па пяту. В. У свіныя галасы. Г. Зубы з'есці</p>	<p>1. Вельмі малы. 2. Набыць вывучку, навыкі. 3. Выслужвацца. 4. Дурэць, сваволіць. 5. Позна</p>
--	--

В9. Устанавіце адпаведнасць паміж вылучанымі ў сказах словамі і іх часцінамоўнай прыналежнасцю. Адказ запішыце ў выглядзе спалучэння літар і лічбаў, захоўваючы алфавітную паслядоўнасць літар левага слупка. Напрыклад: А5Б3В1Г4.

<p>А. Юнацтва – мёд, і ў гэтым мёдзе яшчэ не чутна гаркаты (А. Письмянкоў). Б. Дамой заўсёды ісціна вядзе (А. Сербантовіч). В. Без спагады і раны не гоцяца (М. Башлакоў). Г. І пакуль нада мной наша роднае неба – аніякі мяне не палохае лёс (А. Бачыла)</p>	<p>1. Часціца. 2. Прыслоўе. 3. Прыназоўнік. 4. Злучнік. 5. Займеннік</p>
---	--

В10. Устанавіце адпаведнасць паміж сказамі і іх відам. Адказ запішыце ў выглядзе спалучэння літар і лічбаў, захоўваючы алфавітную паслядоўнасць літар левага слупка. Напрыклад: А5Б3В1Г4.

<p>А. На гонары далёка не заездзеш (І. Шамякін). Б. Знаёмая партызанская кузня (Я. Брыль). В. Вакол было ціха (Я. Колас). Г. Судзіць гразіліся, у турму ўпякаць збіраліся (І. Мележ)</p>	<p>1. Пэўна-асабовы. 2. Няпэўна-асабовы. 3. Абагульнена-асабовы. 4. Безасабовы. 5. Назыўны</p>
---	--

ДАВЕДКІ

Варыянт 1. А1. 2, 4, 5; А2. 1, 2, 3; А3. 2, 4; А4. 2, 5; А5. 1, 3; А6. 2, 3, 4; А7. 2, 3, 5; А8. 2, 5; А9. 3, 5; А10. 1, 2; А11. 2, 5; А12. 1, 4; А13. 3, 4, 5; А14. 3, 4, 5; А15. 1, 2, 5; А16. 2, 4; А17. 2, 4, 5; А18. 1, 3, 4; А19. 2, 3, 4; А20. 1, 5; А21. 1, 2, 5; А22. 2, 3, 5; А23. 1, 3, 4; А24. 1, 4, 5; А25. 2, 3; А26. 1, 4, 5; А27. 1, 5; А28. 4; А29. 5; А30. 3; В1. мова; В2. матчынай; В3. сялян; В4. сказаўшы; В5. невыказны; В6. якая; В7. адыдзі; В8. А2Б1В5Г3; В9. А3Б1В5Г4; В10. А2Б5В4Г3.

Варыянт 2. А1. 2, 3; А2. 3, 4, 5; А3. 1, 2; А4. 2, 4, 5; А5. 1, 3, 4; А6. 1, 2; А7. 3, 4; А8. 1, 3, 5; А9. 4, 5; А10. 1, 4, 5; А11. 2, 3; А12. 1, 5; А13. 2, 3, 4; А14. 4, 5; А15. 1, 3, 4; А16. 1, 3, 5; А17. 1, 4; А18. 2, 4, 5; А19. 1, 2, 4; А20. 4, 5; А21. 2, 3; А22. 4, 5; А23. 1, 2, 3; А24. 1, 3, 4; А25. 1, 2, 5; А26. 3, 4; А27. 1, 4, 5; А28. 4; А29. 3; А30. 3, 4; В1. водсветаў; В2. цяжка; В3. моры; В4. раздзіраючы; В5. сілуэт; В6. ўсім; В7. падыдзі; В8. А3Б1В5Г2; В9. А5Б2В3Г4; В10. А3Б5В4Г2.

Наталля ПЯТРОВА,

кандыдат філалагічных навук,
 дацэнт кафедры беларускай і рускай моў
 Беларускага нацыянальнага тэхнічнага ўніверсітэта.

Ірына САВІЦКАЯ,

кандыдат філалагічных навук,
 дацэнт кафедры беларускай і рускай моў
 Беларускага нацыянальнага тэхнічнага ўніверсітэта.

КАЛЯНДАР ПАМЯТНЫХ ДАТАЎ І ЮБІЛЕЙНЫХ ДЗЁН на 2017 г.

СТУДЗЕНЬ

Заканчэнне. Пачатак на с. 14, 46, 48.

20 студзеня – 125 гадоў з дня нараджэння Браніслава Тарашкевіча (1892 – 1938), грамадска-палітычнага дзеяча, мовазнаўцы, публіцыста, перакладчыка, літаратуразнаўцы

125 гадоў з дня нараджэння Рыгора Шырмы (1892 – 1978), харавога дырыжора, фалькларыста, музычнага і грамадскага дзеяча, публіцыста, народнага артыста Беларусі, народнага артыста СССР

21 студзеня – 110 гадоў з дня нараджэння Міколы Садковіча (1907 – 1968), беларускага і расійскага кінарэжысёра, кінадраматурга, празаіка, заслужанага дзеяча мастацтваў Беларусі

22 студзеня – 100 гадоў з дня нараджэння Мікалая Ворвулева (1917 – 1967), беларускага і ўкраінскага спевача, народнага артыста Беларусі, народнага артыста СССР

80 гадоў з дня нараджэння Юрыя Зайцава, мастака

23 студзеня – 100 гадоў з дня нараджэння Валянціны Чэмберг (1917 – 1990), беларускай і расійскай актрысы, заслужанай артысткі Беларусі, народнай артысткі РСФСР

75 гадоў з дня нараджэння Генадзя Сакалова-Кубая (1942 – 1998), крытыка ў галіне мастацтва

70 гадоў з дня нараджэння Анатоля Кулагіна, мастацтвазнаўцы, гісторыка архітэктуры

25 студзеня – 70 гадоў з дня нараджэння Уладзіміра Ткачова, мастака

70 гадоў з дня нараджэння Тамары Чуглазавай, мастачкі

50 гадоў з дня нараджэння Анастасіі Гулак, фалькларыста, педагога

26 студзеня – 110 гадоў з дня нараджэння Івана Шапавалава (1907 – 1941), рускамоўнага паэта, празаіка

80 гадоў з дня нараджэння Леаніда Панамарэнкі, мастака

70 гадоў з дня нараджэння Святланы Акружной, актрысы, народнай артысткі Беларусі

27 студзеня – 80 гадоў з дня нараджэння Эдуарда Карпачова, празаіка, перакладчыка. Жыве ў Маскве

28 студзеня – 305 гадоў з дня нараджэння Удальрыка Крыштофа Радзівіла (1712 – 1770), дзяржаўнага дзеяча Вялікага Княства Літоўскага, польскага і беларускага паэта, гісторыка

70 гадоў з дня нараджэння Мікалая Бязберды, мастака

29 студзеня – 120 гадоў з дня нараджэння Генадзя Змудзінскага (1897 – 1938), мастака

70 гадоў з дня нараджэння Ларысы Густавай, мастачкі

30 студзеня – 95 гадоў таму створаны Інстытут беларускай культуры (Інбелкульт). Існаваў да 1928 г.

31 студзеня – 125 гадоў з дня нараджэння Алеся Гурло (1892 – 1938), паэта, празаіка, перакладчыка

90 гадоў з дня нараджэння Барыса Сцяпанова (1927 – 1992), кінарэжысёра, заслужанага дзеяча мастацтваў Беларусі

Паводле картатэкі БДАМЛМ.

“ЗЬЯРЫ БЕЛАРУСЬ У СВАІМ СЭРЦЫ...”

ТЭСТАВЫЯ ЗАДАННІ

БЕЛАРУСКІЯ СТРАВЫ

1. Беларуская кухня падобная да:

- а) рускай і літоўскай;
- б) туркменскай і кіргізкай;
- в) татарскай і яўрэйскай;
- г) украінскай і польскай.

2. Хто аўтар выслоўя: “Есці, каб жыць, а не жыць, каб есці”?

- а) Гай Валерыў Катул;
- б) Лівій Андронік;
- в) Ібн Сіна (Авіцэна);
- г) Сакрат.

3. Назавіце аўтара: “Ежа чалавека павінна быць лекамі, а лекі – ежаю”.

- а) Герадот; в) Пліній;
- б) Гіпакрат; г) Арыстоцель.

4. Галоўны структурны элемент клетак і тканак арганізма:

- а) бялкі; в) вітаміны;
- б) вугляводы; г) тлушчы.

5. Пра што гавораць: “Ён у хаце – гаспадар, у працы – сябра, а ў дарозе – таварыш”?

- а) Сыр клінковы; в) блін;
- б) амлет; г) хлеб.

6. “Нарачанскі”, “Траецкі”, “Юбілярны”, “Водар” – гэта гатункі:

- а) тортаў; в) пірожных;
- б) хлеба; г) пірагоў з павідлам.

7. Якую гародніну ў VIII ст. пры двары Карла Вялікага падавалі на стол толькі ў святы?

- а) Моркву; в) радыску;
- б) рэдзьку; г) рэпу.

8. Аднагадовая агародная расліна сямейства паслёнавых:

- а) цыбуля; в) морква;
- б) кабачок; г) бульба;

9. Радзіма бульбы:

- а) Паўночная Амерыка; в) Францыя;
- б) Паўднёвая Амерыка; г) Іспанія.

10. Калі бульбу завезлі на Беларусь?

- а) У пачатку XX ст.;
- б) у канцы XV ст.;
- в) у першай палове XVIII ст.;
- г) у канцы XVI ст.

11. “Агеньчык”, “скарб”, “тэмп”, “журавінка”, “лошыцкая”, “разварыстая”, “сінявочка”, “архідэя”, “жывіца” – гэта гатункі:

- а) памідораў; в) радыскі;
- б) морквы; г) бульбы.

12. Рэдкая мучная страва з мясам, каўбасой і прыправамі:

- а) верашчака;
- б) суп-каша з морквы;
- в) суп з гарбузом;
- г) суп з маладой бульбы.

13. Рэдкая мучная каша з салам:

- а) локшына; в) запяканка;
- б) кулеш; г) мачанка.

14. Тоўстыя блінцы з прэснага цеста:

- а) пернікі; в) сачні;
- б) “рабчыкі”; г) праснакі.

15. Страва, якую можна зварыць з 1,5 шкл. мукі, 1-2 яек, 40 г масла, 6-7 шкл. малака, солі:

- а) крупнік;
- б) булён з калдунамі;
- в) зацірка;
- г) суп малочны па-беларуску.

16. Хлебны выраб з рэдкага цеста, спечаны на скаварадзе:

- а) крухмалоўка; в) пончыкі бульбяныя;
- б) блін; г) хрушчы.

17. Ежа з разбітых і запечаных у тлушчы яек:

- а) яечня;
- б) амлет па-сялянску;
- в) яйкі, фаршыраваныя грыбамі;
- г) смажанка.

18. Страва з кавалачкаў мяса, тушаных у соусе з прыправамі:

- а) рубец з таматным соусам;
- б) тушонка гарадская;
- в) тэфтэлі вясковыя;
- г) гуляш.

19. Якую страву можна прыгатаваць з 400 г свежай рачной рыбы, 1 морквы, 1-2 цыбулін, 2 бульбін, солі, перцу?

- а) Поліўка беларуская;
- б) галкі бульбяныя;
- в) юшка рыбацкая з бульбай;
- г) рыба ў таматным марынадзе.

20. Булачны выраб з заварнога цеста, закручанага кольцам:

- а) наліснікі; в) хрушчы;
- б) абаранак; г) батончыкі тварожныя.

21. Блінок, спечаны на патэльні, звычайна з адной лыжкі цеста:

- а) сухарык; в) маннік;
- б) аладка; г) капытка беларуская.

22. Што можна прыгатаваць з 5 л вады, 300 г мёду, 10 г дражджэй?

- а) Кісель; в) медавуха;
- б) наліўка; г) бярозавік.

23. Нутранае свіное сала:

- а) здор; в) тлушч;
б) шынка; г) кумпяк.
- 24.** Якую страву можна прыгатаваць з 250 г свініны з рэбернымі косткамі, 250 г сырой каўбасы, 2 цыбулін, 100 г сала, 2 ст. л. мукі, солі, лаўровага ліста?
а) Смажанка па-сялянску;
б) парасяціна запечаная;
в) катлета “Маладзечанская”;
г) мачанка па-сялянску.
- 25.** Аладка, блін з дрэннай бульбы:
а) крухмалоўка; в) дранік;
б) грачанік; г) бабка.
- 26.** Назавіце страву, прыгатаваную з 250 г журавін, 6-8 ст. л. цукру, 4-6 ст. л. крухмалу:
а) сок; в) гарбата;
б) кампот; г) кісель.
- 27.** Які фарш можна прыгатаваць з 6 яек, 2 цыбулін, 50 г масла, солі?
а) Грыбны; в) яечны;
б) мясны; г) рыбны.
- 28.** Вэнджанае прасоленае мяса, сала:
а) вяндрліна; в) свініна струганая;
б) катлета; г) мяса па-асенням.
- 29.** Якую страву можна прыгатаваць з 100 г суханых грыбоў, 2 цыбулін, 1 ст. л. мукі, 1 ст. л. маргарыну, 4 ст. л. смятаны, солі, перцу?
а) Біточкі грыбныя;
б) ікра грыбная;
в) мачанка грыбная;
г) грыбы свежыя, смажаныя па-сялянску.
- 30.** Страва з фаршу, загорнутага ў капусныя лісты і тушанага ў соусе:
а) паштэт; в) “вожыкі”;
б) біткі па-беларуску; г) галубцы.
- 31.** Страва ў выглядзе дробных клёцак (з мукі або дрэннай бульбы), прыгатаваных на булёне ці на малацэ:
а) суп малочны; в) галушкі;
б) бабка маркоўная; г) рыбнік.
- 32.** Салодкая страва з густа заваранай жытняй мукі:
а) цукраванка; в) кулага;
б) саладуха; г) юшка.
- 33.** Якую страву можна прыгатаваць з 1,5 кг бульбы, 1 ст. л. мукі, 2 цыбулін, 50 г сала, 2 ст. л. таплёнага масла, солі?
а) Рагу ў гарбузе;
б) запяканка з бульбы і яек;
в) бульба, фаршыраваная мясам;
г) драчона бульбяная (бабка).
- 34.** Падсмажаны або звараны кавалачак сала:
а) ялавічына вараная;
б) саланіна;
в) смажанка “Бярэсце”;
г) скварка.
- 35.** Вясельны абрадавы пірог круглай формы:
а) каравай; в) торт;
б) перапечка; г) хлеб.
- 36.** Якую страву можна прыгатаваць з 900 г шчаўя, 2 свежых агуркоў, 2 яек, 120 г зялёнай цыбулі, 4 ст. л. смятаны, солі, кропу?
а) Халаднік па-мінску;
б) халаднік са шчаўя;
в) халаднік з буракоў;
г) булён з калдунамі.
- 37.** Як называецца страва, прыгатаваная з 1 бурака, 4-5 бульбін, 1 морквы, 2 салёных агуркоў, 100 г кіслай капусты, 2-3 ст. л. алею, 1 ч. л. гарчыцы, солі, цукру, перцу, воцату?
а) Салата з буракоў;
б) салата з кіслай капусты;
в) салата “Мінская”;
г) вінегрэт.
- 38.** Прадукт харчавання з пэўным чынам прыгатаванага мяснога фаршу ў абалонцы:
а) каўбаса; в) вантрабянка;
б) крывянка; г) язык у цесце.
- 39.** Нізкарослая ягадная расліна сямейства бруснічных, расце ў нізкіх лясных месцах:
а) агрэст; в) гарбуз;
б) буякі; г) парэчкі.
- 40.** Чырвоныя кіслыя ягады, якія растуць на мохавым балоце:
а) брусніцы; в) журавіны;
б) каліна; г) суніцы.
- 41.** Сцегнаявае ці лапатачная частка тушы свінні / барана, прыгатаваная адпаведным чынам:
а) парасяціна адварная; в) шынка;
б) аладкі мясныя; г) паляндрвіца.
- 42.** Агародная расліна сямейства лебядовых:
а) боб; в) гарох;
б) фасоля; г) буракі.
- 43.** Адвар для далейшага прыгатавання супоў, соусаў:
а) булён; в) суп з ракаў;
б) крэм-суп; г) суп з індычкі з клёцкамі.
- 44.** Аўсяная, грэцкая, гароховая, жытняя, пшанічная. Гаворка ідзе пра:
а) прыправы; в) лекавыя травы;
б) віды мукі; г) крупы.
- 45.** Яе салілі, вэндзілі, варылі юшку, рабілі клёцкі. Гаворка ідзе пра:
а) мяса; в) рыбу;
б) бульбу; г) гародніну.
- 46.** Лінь, шчупак, мянтуз, лешч, вугор, фарэль, акунь – гэта:
а) рыбны фарш; в) заліўная рыба;
б) марская рыба; г) рачная рыба.
- 47.** Клёцкі, начыненыя фаршам:
а) біткі па-беларуску;
б) камы па-магілёўску;
в) калдуны;
г) зразы.
- 48.** Як называецца фаршыраваны свіны страўнік з мясам і грэцкай кашай?

- а) Вэнджаніна; в) пячыста;
б) рубец; г) каўбаса.
- 49.** Вараны піражок, начынены ягадамі, тварагом і пад:
- а) варэнік; в) “дзьмухавец” тварожны;
б) пончык; г) хрушч бульбяны.
- 50.** Негусты аўсяны кісель:
- а) медавуха; в) кісель з журавін;
б) саладуха; г) жур па-вясковаму.
- 51.** Яблыкі, грушы, вішні, парэчкі, чарніцы, буякі, брусніцы, рабіна, каліна, шыпшына – гэта:
- а) варэнне і павідла; в) кісель і сок;
б) садавіна і ягады; г) кампот і квас.
- 52.** Салодкі здобны пірог цыліндрычнай формы (па праваслаўным звычаі выпякаюць на Вялікдзень):
- а) грэнка; в) куліч;
б) булка; г) пончык.
- 53.** Каша з круп як традыцыйная абрадавая ежа:
- а) клёцкі; в) куцця;
б) макуха; г) крупнік.
- 54.** Невялікі тонкі кавалчак хлеба:
- а) скібка; в) луста;
б) акраец; г) скіба.
- 55.** Белы парашок без смакавых якасцей, які атрымліваецца з некаторых раслін (прымяняецца ў харчовай, хімічнай і тэкстыльнай прамысловасці):
- а) крухмал; в) соль;
б) цукар; г) сода.
- 56.** Страва з загуслага пры ахаладжэнні мяснога або рыбага адвару з дробнымі кавалачкамі мяса або рыбы:
- а) халаднік; в) юшка рыбацкая;
б) халадзец; г) плоў з гародніны.
- 57.** Негустая стравы з буракоў, капусты, іншай агародніны і прыпраў:
- а) саянка; в) расольнік;
б) капуста квашаная; г) боршч.
- 58.** Каша з 500 – 600 г гарбуза, 1 шкл. проса, 3 шкл. малака, 1 ст. л. цукру, 1 ст. л. масла, солі:
- а) ячная; в) гарбузавая;
б) пярловая; г) грэцкая.
- 59.** Булкі з загнутымі наверх краямі і з тварагом пасярэдзіне:
- а) вушкі; в) пернікі;
б) ватрушкі; г) сырнікі.
- 60.** Страва, звычайна з мяса, нарэзанага дробнымі кубікамі, пасыпанага часнаком, соллю, прыправамі. Такім фаршам напайняецца свіная кішка і перавяецца, потым адварваецца або смажыцца:
- а) рулет;
б) каўбаса сялянская;
в) смажанка;
г) мяса кісла-салодкае.
- 61.** Вадкасць, якая застаецца пасля збівання масла:
- а) малако; в) маслёнка;
б) сыроватка; г) вада.
- 62.** Страва з мучнога цеста або дранай бульбы ў выглядзе галачак, звараных у супе, малацэ, вадзе:
- а) клёцкі; в) зразы бульбяныя;
б) камы; г) дранікі.
- 63.** Салата, прыгатаваная з варанай бульбы, памідораў, агуркоў, цыбулі, запраўляецца алеем, воцатам, пасыпаецца чорным перцам:
- а) салата “Лета”; в) салата сялянская;
б) салата “Здароўе”; г) салата “Зіма”.
- 64.** Пры якой тэмпературы трэба захоўваць хлеб?
- а) 20 – 25 °С; в) 25 – 28 °С;
б) 10 – 15 °С; г) 18 °С.
- 65.** Чэрствы хлеб можна асвятляць, калі паставіць яго ў гарачую духоўку, папярэдне акунуўшы:
- а) у малако; в) у квас;
б) у ваду; г) у сыравашу.
- 66.** Колькі грамаў пшанічнай мукі знаходзіцца ў адной шклянцы (250 мл)?
- а) 160; в) 200;
б) 100; г) 210.
- 67.** Колькі грамаў масла знаходзіцца ў 1 чайнай лыжцы?
- а) 5; в) 15;
б) 10; г) 20.
- 68.** Колькі грамаў маннай крупы знаходзіцца ў 1 сталовай лыжцы?
- а) 25; в) 15;
б) 30; г) 20.
- 69.** Колькі грамаў алею знаходзіцца ў 1 сталовай лыжцы?
- а) 15; в) 10;
б) 17; г) 20.
- 70.** Якія травы выкарыстоўвалі для прыгатавання мядовага напою?
- а) Рамонак; в) шалфей;
б) канюшына; г) зверабой.
- 71.** Які напой гатавалі з жытняй (часам ячменнай, аўсянай, пшанічнай) мукі і соладу жытняга і ячменнага?
- а) Кісель; в) кава;
б) квас; г) бярозавік.
- 72.** Высокая гліняная пасудзіна, якая звужаецца ўверсе і звычайна мае ручку і носік:
- а) збан; в) чайнік;
б) шклянка; г) хлебніца.
- 73.** Збан без ручкі:
- а) гладыш; в) ваза;
б) кубак; г) сальнічка.
- 74.** Чайнік для заваркі:
- а) рэшата; в) сывенька;
б) імбрычак; г) пайлка.
- 75.** Драўляная або металічная пасудзіна з ручкай для чэрпання вады, квасу:
- а) паўміска; в) скаварада;
б) карэц; г) талерка.
- 76.** Драўляная пасудзіна з прамых клёпак (для заквашвання цеста, салення і пад.):
- а) апалушкі; в) дзежка;

- б) таз; г) вядро.
- 77.** Невялікая шкляная пасудзіна на ножцы для спіртных напойў:
- а) сподачак; в) конаўка;
б) чарка; г) слоік.
- 78.** Невялікая драўляная ці металічная пасудзіна для вады:
- а) біклага; в) міска;
б) цукарніца; г) каструля.
- 79.** Чыгунны кацёл для стравы:
- а) пражэльнік; в) кадзь;
б) цадзілка; г) саган.
- 80.** Драўляная пасудзіна, выдзеўбаная з сучэльнага кавалка драўніны:
- а) балея; в) бочка;
б) кадаўб; г) патэльна;
- 81.** Вялікая драўляная пасудзіна з клёпак, сцягнутых абручамі, для розных прадуктаў:
- а) ночвы; в) кадушка;
б) кораб; г) калода.
- 82.** Сталовы прыбор у выглядзе ручкі з зубцамі:
- а) лыжка; в) апалонік;
б) відэлец; г) сальніца.
- 83.** Збан з вузкім горлам:
- а) гарлач; в) бутэлька;
б) масленіца; г) букетніца.
- 84.** Майстар, рамеснік, які вырабляе з гліны посуд і іншыя рэчы:
- а) гандляр; в) каморнік;
б) гарбар; г) ганчар.
- 85.** Драўляная або металічная пасудзіна, у якой таўкуць што-небудзь таўкачом:
- а) бабачнік; в) апалушкі;
б) ступа; г) карчага.
- 86.** Прадаўгаватая драўляная або металічная пасудзіна для мыцця бялізны і іншых гаспадарчых патрэб:
- а) камяга; в) бочка;
б) кош; г) начоўкі.
- 87.** Драўляны гаспадарчы посуд з клёпак (кляновых, ліпавых, бярозавых, дубовых, асінавых), сярэдняга дыяметр 40 – 50 см, вышыня 50 – 60 см, дно вузейшае за верх:
- а) ражка; в) мацацёр;
б) цэбар; г) спарыш.
- 88.** Нізкая гліняная пасудзіна з выпуклымі бакамі і вузкім горлам:
- а) маслабойка; в) глянк;
б) рынка; г) сухарніца.
- 89.** Прыстасаванне ў выглядзе дробнай сеткі або металічнага ліста з дробнымі адтулінамі для прасейвання, працэджвання або сартавання чаго-небудзь:
- а) тарка; в) сальніца;
б) сіта; г) лагушка.
- 90.** Пасудзіна, аб'ёмом роўная 3,28 л:
- а) гарнец; в) гладыш;

- б) малакамер; г) конаўка.
- 91.** Круглая выпуклая гліняная пасудзіна са звужаным дном для гатавання:
- а) кадка; в) бутля;
б) гаршчок; г) глечык.
- 92.** Вялікая цыліндрычная пасудзіна з двума плоскімі днішчамі, зробленая з бляхі або выпуклых драўляных клёпак, сціснутых абручамі:
- а) вядро; в) бочка;
б) скрыня; г) коўш.
- 93.** Дзежка з вушкамі і векам, звычайна для захоўвання прадуктаў і рэчаў:
- а) кубел; в) амфара;
б) каробка; г) кварта.
- 94.** Крыніцай энергіі, патрэбнай для падтрымкі пастаяннай тэмпературы цела і абнаўлення клетак, з якіх складаюцца тканкі і органы чалавека:
- а) лякарства; в) вада;
б) ежа; г) паветра.
- 95.** Ніхто не пачынаў есці раней за старэйшага ў сям'і. За ядой не размаўлялі. За скінуты на падлогу хлеб або крошкі прасілі прабачэння. Чарговую страву пачыналі есці па камандзе гаспадыні. З'ядалі ўсё, што было ў місцы, і дзякавалі.
- Пра што ідзе гаворка?
- а) Дзелавы этыкет; в) маўленчы этыкет;
б) застольны этыкет; г) сучасны этыкет.
- 96.** “Пакаштуйце – смачна” (1993) Т. Рэутовіч, У. Рэутовіч; “Старадаўняя беларуская кухня” (1995) Э. Зайкоўскага, Г. Тычкі; “Беларуская кухня” (1993); “Беларуская нацыянальная кухня” (1993) А. Вашчанкі; “Найлепшыя стравы беларускай кухні” А. Мікульчык; “Смачна есці” – энцыклапедыя беларускай кухні; “Моц смаку” Ю. Качука; “Беларускі кулінарны сшытак № 1” Л. Мятлеўскай; “Наша стравы” А. Белага – гэта выданні:
- а) навуковыя; в) школьныя;
б) мастацкія; г) кулінарныя.

ДАВЕДКІ

1. а; 2. г; 3. б; 4. а; 5. г; 6. б; 7 а; 8. г; 9. б; 10. в; 11. г; 12. а; 13. б; 14. г; 15. в; 16. б; 17. а; 18. г; 19. в; 20. б; 21. б; 22. в; 23. а; 24. г; 25. в; 26. г; 27. в; 28. а; 29. в; 30. г; 31. в; 32. б; 33. г; 34. г; 35. а; 36. б; 37. г; 38. а; 39. б; 40. в; 41. в; 42. г; 43. а; 44. б; 45. в; 46. г; 47. в; 48. б; 49. а; 50. г; 51. б; 52. в; 53. в; 54. а; 55. а; 56. б; 57. г; 58. в; 59. б; 60. б; 61. в; 62. а; 63. в; 64. а; 65. б; 66. а; 67. в; 68. а; 69. г; 70. в; 71. б; 72. а; 73. а; 74. б; 75. б; 76. в; 77. б; 78. а; 79. г; 80. б; 81. в; 82. б; 83. а; 84. г; 85. б; 86. г; 87. б; 88. в; 89. б; 90. а; 91. б; 92. в; 93. а; 94. б; 95. б; 96. г.

Ларыса ПШАНІЧНАЯ,
настаўнік беларускай мовы і літаратуры
вышэйшай кваліфікацыйнай катэгорыі.

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ І СУСВЕТНАЯ КУЛЬТУРА

Мастацтва ў кантэксце часу

СТРОЙ БЕЛАРУСКАЙ ЭЛІТЫ: РЭКАНСТРУКЦЫЯ ГАТЫЧНЫ КАСЦЮМ У ВЯЛІКІМ КНЯСТВЕ ЛІТОЎСКІМ (другая палова XIII – пачатак XVI ст.)

Працяг. Пачатак у №№ 4, 6, 7, 9, 10.

Жаночы гатычны строй. Гатычны строй, які з’явіўся ў Вялікім Княстве Літоўскім у канцы XIII ст., у другой палове XIV ст. набыў пашырэнне і за стагоддзе дасягнуў свайго росквіту. Гэтаму спрыялі багатыя і шматвектарныя матрыманыяныя, палітычныя, гандлёвыя, культурныя ўзаема-сувязі ВКЛ са шматлікімі еўрапейскімі краінамі. Палацавая мода ў ВКЛ, якая фарміравалася пад уплывам еўрапейскай, хутка папулярывалася сярод шляхты і заможных гараджан.

Жаночы строй у канцы XIII – пачатку XIV ст. складаўся з дзвюх сукенак-тунік кантраснага колеру, дзе верхняя адрознівалася больш шырокімі, доўгімі рукавамі, на галаве жанчыны насілі ручніковы павой. Такі строй у прынце адпавядаў элементам касцюма папярэдняга перыяду і яго адметным рысам: закрытасць адзення замужняй жанчыны, трапецападобны сілуэт, падкрэсліванне ўсіх берагоў касцюма кантраснай парчовай тканінай або стужкай. Такі строй адлюстраваны на выяве жонкі князя Даўмонта Марыі на абразе “Даўмонт і яго жонка Марыя перад Багародзіцай”.

Істотныя змены ў жаночым строі адбыліся ў XIV ст., і галоўнай прыкметай іх стала дапасаванне сукенкі да постаці. Строй цяпер падкрэсліваў статнасць фігуры, жаноцкасць, далікатнасць, пяшчотнасць і ідэалізаваў вобраз жанчыны – дамы сэрца. Аблягальная да таліі, а пасля шырокая

і вельмі доўгая сукня стварала вертыкальныя фалды-лініі, характэрныя для мастацтва готыкі. Падкрэсліваць стройны сілуэт дапамагаў пояс, якім падпярэзвалася сукенка па лініі таліі ці сцёгнаў, шырокі і доўгі плашч. Дзякуючы строю жаночая постаць набывала ўласцівы готыцкі S-падобны сілуэт, што падкрэсліваў мяккасць жанчыны.

Жаночы строй, як і мужчынскі, таксама змяняўся ў адпаведнасці са зменамі еўрапейскага строю. Выявы жонкі вялікага князя Вітаўта не захаваліся, але існуе згадка пра тое, як вялікі князь Вітаўт разам з жонкай Ганнай (? – 1418) у суправаджэнні князёў, маршалка і іншых прыдворных прыехалі да Салінскага возера для перамоў і заключэння пагаднення (1398). Вялікая княгіня літоўская Ганна на баляванне выйшла ў такім шыкоўным і дарагім строі, што нават бывалыя еўрапейскія госці былі ашломлены і занатавалі свае ўражанні ў дзённіках. Вялікую княгіню Ганну любілі і захапляліся ёю. Кароль Ягайла, напрыклад, тройчы слаў ёй у падарунак залатыя пярсцёнкі, што пацвярджаюць рахункі яго двара [18]*.

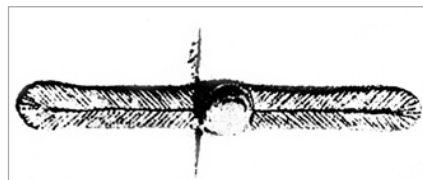
Вядома, які строй насіла каралева Соф’я Гальшанская (1405 – 1461). Яна адыграла значную ролю ў жыцці Польшчы, Вялікага Княства Літоўскага і ўсёй Еўропы, а галоўнае – стала маці двух сыноў караля Ягайлы, заснавальніцай роду Ягелонаў. Рэшткі адзення каралевы былі знойдзены пры адкрыцці яе труны ў Кафедральным саборы на Вавелі ў Кракаве (Польшча) [20, с. 48 – 49; 22]. Сукня была пашыта з ядвабу “кітайкі”, мела шырокія рукавы, зашпільвалася на маленькія сярэбраныя гузікі і пяцелькі. На сукню апранаўся кабацік з адкладным каўняром шырынёй “на тры або чатыры пальцы”. Засцежка на сем нашытых з двух бакоў пятліц “простай плеченай працы” шырынёй каля 8 мм даходзіла да пояса. Пазалочаныя сярэбраныя гузікі дыяметрам 7 мм выпуклай формы. Доўгія рукавы сукенкі паступова пашыраліся, ад пляча да локця былі зашытыя, пасля локця адкрытыя, па краі аздоблены, а на самым нізе з боку далоні зашпільнены; падшэўка

**Жаночы гатычны строй.
Марыя з дзіцем.**
Троіцкі касцёл у г. п. Рось
Гродзенскай вобласці.
Пачатак XVI ст.

* Спіс літаратуры будзе змешчаны ў наступным нумары.

рукава – з аднатоннай тонкай тканіны. У Музеі князеў Чартарыйскіх у Кракаве знаходзяцца фрагменты тканін з тых сукенак, сёння яны брунатна-рудога колеру з тканым тонкім раслінным узорам, экспануюцца таксама гузікі і пяцелькі, на якія зашпільвалася сукенка каралевы Соф’і Гальшанскай. Яе строй адпавядаў модным еўрапейскім узорам, а багацце тканін і аздобы падкрэслівалі багацце дзяржавы.

Шаўковая тканіна, пазалочаныя сярэбраныя гузікі, пяцелькі адзення каралевы Соф’і Гальшанскай.

Вядома выява дачкі вялікага князя Вітаўта вялікай княгіні маскоўскай Соф’і (1371 – 1453) у маскоўскім, а не гатычным строі, які, аднак, насуперак прынятаму ў тых часы ў Маскоўскім княстве касцюму “ўсходняга характару”, на які не ўплывалі еўрапейскія стылі і моды, мае пояс, што прыталвае сукенку. Варта адзначыць, што вялікая княгіня Соф’я Вітаўтаўна адыграла адметную ролю пры Маскоўскім двары: ездзіла разам з мужам па дзяржаўных справах, што было рэдкасцю сярод рускіх жанчын, кіравала княствам, калі сын Васіль быў малым, займалася дзяржаўнымі справамі пасля таго, як яго пазбавілі зроку. Нават яе сыгнет вызначаецца “свабоднай” тэмай выявы [13, табл. 4.5].

У наступным XV ст. строі ў ВКЛ набылі выразную гатычную стылістыку і вызначаліся багаццем варыянтаў. Існуюць сведчанні пра строі, якія замаўляла жонка вялікага князя літоўскага Аляксандра Алена: у рэестры засталіся згадкі пра тканіны, сукні, залатыя і сярэбраныя нашыўкі для адзення [17, с. 16]. Палітыкі ў тых часы лічылі, што з прыездам княгіні Алены мог пашырыцца маскоўскі ўплыў на віленскі двор, але гэтага не адбылося, за што маскоўскі князь Іван III вельмі гневаўся на дачку. Таму вялікі князь літоўскі Аляксандр параіў жонцы схаваць маскоўскія ўбранні, а насіць толькі строі літоўскага двара. Ён жа адаслаў маскоўскую світу і акружыў княгіню Алену шляхтай рымскага веравызнання – нават ахмістрам быў “нежанаты шляхціч не грэцкага веравызнання”. Вялікі князь Аляксандр набліжаў да сябе і жонкі адукаваных людзей, як сакратар Эразм Цёлак або астраном Войцех з Брудзева. Нягледзячы на абурэнне бацькі, Алена вельмі хутка ацаніла шчодрасць, добрачытлівасць мужа і стала на яго бок [17, с. 27].

Шмат матэрыялу пра жаночае ўбранне дае інвентар шлюбнага скарбу Ганны Ягелонкі (1491) [21]. Каралева Ганна была адзінаццатым дзіцем караля Казіміра Ягелончыка і каралевы Эльжбеты, трэцяй дачкой, якую выдалі замуж (яна ўзяла шлюб у 15 гадоў) пры жыцці караля за Баруслава Х. Вяселле адбывалася ў замку Шчэцін. Інвентары шлюбнай выправы пералічваюць убory, каштоўныя сабаліныя футры, скуру і тканіны на адзенне, а таксама строі дваровых людзей, пасцельную

і сталовую бялізну. Пасаг ацэньваўся ў 100 тысяч чырвоных залатых. У інвентары называюцца 2 сукні (tunika), 13 плашчоў (pallia), 6 шубак і 27 футраў (pellicia), 4 пары рукавоў і 52 паясы.

Сукенкі каралевы Ганны Ягелонкі былі пераважна чырвонымі і блакітнымі. Чырвоная сукня з атласу мела падвойныя рукавы і аздобу ў выглядзе перлавых нітак (pretextis margaritis), блакітная аксамітная сукенка ўпрыгожвалася перлавым каўняром (colrijo margaritto). Рукавы сукенак былі падвойныя: верхнія, даўжэйшыя за руку, свабодна звисалі да зямлі, выконваючы дэкаратыўную функцыю, ніжнія, даўжынёй да кісці, рабіліся з тканіны іншага, чым у сукенкі, колеру [21].

У Вялікім Княстве Літоўскім былі папулярнымі такія ж жаночыя строі, што і пры заходне-еўрапейскіх дварах. Гатычны стыль у модзе, які замацаваўся ў часы вялікага князя Вітаўта, дасягнуў росквіту ў XV ст., узбагаціўся ў колерах, аздобе і стаў больш выразным па форме. Найбольш багатыя варыянты жаночага касцюма гэтага часу адлюстраваны на мініяцюрах другой часткі “Радзівілаўскага летапісу”.

Паводле мініяцюр “Радзівілаўскага летапісу”, жаночы гатычны строй складаўся з дзвюх сукенак кантрасных колераў: ліф верхняй сукенкі звужаны, абцягваў постаць, талія завышаная, ніжэй за лінію сцёгнаў сукенка пашыралася і спадала мноствам фалдаў; глыбокі круглы выраз каўняра спераду пераходзіў у такі ж выраз на спіне; дэкальтэ аздабляла шырокая аблямоўка кантраснага колеру. На аблямоўку дэкальтэ магла мацавацца масіўная круглая брошка, як на адной з мініяцюр летапісу [8, арк. 203 адв.]. З-пад вузкіх ці крыху пашыраных унізе рукавоў верхняй сукенкі выступалі вузкія рукавы ніжняй

Адбітак сыгнета вялікай княгіні Соф’і Вітаўтаўны.

Жаночы гатычны строй. Фрагменты мініяцюр
“Радзівілаўскага летапісу” (арк. 215, 206).

Жаночы гатычны строй. Фрагменты мініяцюр
“Радзівілаўскага летапісу” (арк. 201, 215.2).

сукенкі. Утвораныя буйнымі складкамі зломы тканіны спадніцы стваралі дынамічны кантраст са спакойнай паверхняй ліфа і рукавоў. Шырокая ўнізе спадніца мела шлейф, які пры хадзе цягнуўся па падлозе. У адпаведнасці з заходняй модай, верхнюю сукенку высока падбіралі рукамі, каб яе даўжыня не перашкаджала руху і адначасова каб прадэманстраваць ніжнюю сукню. Корпус жанчыны злёгка адхіляўся назад, галава падавалася наперад, верхнюю сукенку, якая мела доўгі шлейф, прытрымлівалі ў руках спераду, пакідаючы ўражанне цяжарнасці. Такая манера нашэння сукенкі стварала адмысловы выгіб постаці, што атрымаў назву “гатычная крывая”. Жанчыны сталага веку насілі шырэішыя ў стане сукенкі, сабраныя ў зборку ці закладзеныя складкамі, з шырокімі доўгімі рукавамі. Верхняя і ніжняя сукенкі заўсёды былі аздобленыя па каўняры, падоле і рукавах парчовай тканінай ці тканінай кантрастнага колеру. У руках жанчыны насілі хустачкі з далікатнага палатна, а таксама рукавічкі.

Побач з асноўнымі гатычнымі рысамі ў жаночым строі выразна праявіліся і асаблівасці, характэрныя для папярэдняга перыяду: мяккія лініі выразу гарлавіны, які заўсёды меў круглую форму, шырокая парчовая ці іншая аздоба ўсіх берагоў адзення (гарлавіны, нізу рукавоў, крысся, прыполу), закрытыя сукенкі ў жанчын сталага веку, не пакрытая галава ці ручніковыя

галаўныя ўборы, што ў сукупнасці адпавядала выпрацаваным эстэтычным поглядам.

Сімвалам улады каралевы, як і караля, была карона. Карона каралевы Соф’і Гальшанскай адкрыта ў яе пахаванні на Вавелі [20, с. 48]. Яна мае такія ж абрысы, што і мужчынскія каралеўскія кароны таго часу – трохплясткавыя суквецці на сцябліне, прымацаваныя да шырокай дзядэмы. Карона ўскладалася на непакрытую галаву, на ўбрус – шматузроўневы галаўны ўбор. Валасы маглі быць заплечены ў косы, косы закручваліся вакол галавы, на іх надзявалі чапец або сетку, выкананую з шырокай тасьмы, зверху накладалі вэлюм ці ручніковы павой, а потым – карону ці велікакняжацкую мітру (пахавальны ўбор Соф’і Гальшанскай) [20, с. 47 – 48].

У XIV – пачатку XVI ст. характэрным жаночым галаўным уборам былі ручніковыя ўборы, якія мелі шматлікія варыянты навязвання і адпавядалі гатычнаму строю. Убрусы маглі быць белага, ружовага, светла-зялёнага, чырвонага колераў. Мініяцюры “Радзівілаўскага летапісу” паказваюць княгін і заможных шляхціцак у гатычных сукнях і тыповых гатычных еўрапейскіх галаўных уборах, што складаліся з тканіны рознай велічыні, якая накручвалася на галаву, нібы цюрбан, а для аздобы перавязвалася ці прашывалася стужкамі. Для вышыні і аб’ёмнасці пад цюрбан надзявалі шапачку або рабілі фрызуру з заплеченых і высока ўкладзеных кос па модзе сярэдзіны XV ст. Цюрбан у еўрапейскай модзе, асабліва ў нямецкай, мог нават замяняць карону. Выцягнутая на патыліцы шапачка, надзетая на фрызуру і ўкрытая ўбрусам, паказана на кафлі з Гарадоцкага замчышча.

Ручніковыя галаўныя ўборы ў XV ст. завязвалі па-рознаму: тканіна шчыльна закрывала лоб, а пасля свабодна ўкладалася вакол галавы і замацоўвалася спераду [8, арк. 220, 201, 206, 228.2]; завязвалася вузлом на лбе і шырокімі фалдамі спускалася на патыліцу [8, арк. 215, 196 адв.] і г. д.

Строі княжацкага двара Вялікага Княства Літоўскага.
Фрэскі троннай залы ў Тракайскім замку. Канец XIV ст.

Вялікі князь літоўскі Вітаўт і яго жонка Ганна.
Невядомы нямецкі мастак. Пачатак XVI ст.

Нярэдка цюрбан мог аб'ядноўвацца са старажытным традыцыйным жаночым галаўным уборам на шталт хусткі. Вялікія хусткі завязваліся як скрутак на галаве: канцы яго цалкам хаваліся або адзін з іх абкручваюцца вакол шыі ці замацоўваюцца на скронях і фалдамі спадаў на плечы [8, арк. 206, 215, 215.2, 224 адв.]. Доўтую хустку, што абкручвалася вакол галавы, магла дапаўняць другая – для закрыцця шчок і шыі. Галаўны ўбор мог быць вышыты ці аздоблены нашытымі пасачкамі [8, арк. 206, 245 адв.].

Варта адзначыць, што ў познім Сярэднявеччы дзяўчаты не пакрывалі галаву, як замужнія жанчыны. Так, у сцэне шлюбу маладая паказана з доўгімі не пакрытымі валасамі, што хвалямі апускаюцца на плечы, пры гэтым галава яе маці пакрыта [8, арк. 203 адв.]. Крыжакі, якія ездзілі з пасольствам да вялікага князя Вітаўта ў 1397 г., сцвярджалі, што “ліцьвінкі мелі прывабную знешнасць і прыгожыя ўбранні галоў, а маладыя дзяўчаты ніякага пакрыцця на галовах не насілі, і гэта ім больш пасавала. Зграбна ўкладзеныя валасы глядзеліся лепш, чым найшыкоўнейшае ўбранне”.

Багацце варыянтаў галаўных убораў XIV – пачатку XVI ст., адлюстраваных на мініяцюрах “Радзівілаўскага летапісу”, на кафлі і іншых творах мастацтва, даказвае, што на тэрыторыі ВКЛ была шырока распаўсюджана еўрапейская гатычная мода. Толькі мастакі, якія мелі дакладнае ўяўленне пра знаёмы побыт, маглі перадаць шматлікія падрабязнасці ўбораў. Выявы гатычных галаўных убораў ВКЛ тоесныя тым, што падаюцца польскімі, нямецкімі даследчыкамі касцюма, якія сцвярджаюць, што ў польскай, нямецкай модзе на працягу ўсяго XV ст. скручаныя

Галаўныя ўборы. Фрагменты кафлі з Гарадоцкага замчышча. XV ст.

тканіны выкарыстоўваюцца ў пакрыцці галавы заможнай кабеты [14, с. 300 – 306]. У касцюме Маскоўскага княства гэтага ж перыяду цюрбанпадобны галаўны ўбор не быў распаўсюджаны. Мода на іх, шырока пашыраная ў ВКЛ, падкрэслівае сувязь беларускага гатычнага строю з еўрапейскім, прычым на тэрыторыі Беларусі жаночыя ручніковыя галаўныя ўборы ў строі эліты бытавалі значна даўжэй, чым на Захадзе. Гараджанкі і заможныя сялянкі таксама насілі галаўныя ўборы, падобныя да галаўных убораў арыстакратыі. Магчыма, менавіта з эпохі готыкі ў традыцыйным беларускім строі захаваліся і дайшлі да нас шматлікія варыянты ручніковых галаўных убораў: намітка, плат і інш.

Ювельнічныя ўпрыгожванні і аздоба гатычнага строю XIV – XV стст. вызначаліся вялікай разнастайнасцю: паясы, пярсцёнкі, завушніцы, дыядэмы, ланцужкі, пацеркі, аграфы, падвескі, крыжыкі, гафты і нашыўкі, рознага тыпу засцежкі і гузікі, пальчаткі і хусцінкі. Яны ўзбагачалі строй і надавалі яму цэласнасць. Гэтыя вырабы вылучаліся высокім мастацкім і тэхнічным узроўнем выканання, мелі глыбокі сімвалічны сэнс. Упрыгожванні былі скарбам, дзякуючы ім збіраўся капітал, які перадаваўся ў спадчыну з пакалення ў пакаленне.

Адна з самых адметных аздоб сярэднявечнага чалавека – *пояс*, які па сваім значэнні і каштоўнасці займае асаблівае месца. Паясы насілі і мужчыны, і жанчыны. Адначасова з утылітарнай і дэкаратыўнай функцыямі паясы інфармавалі пра становішча свайго ўладальніка ў грамадстве, а некаторыя з іх былі сімваламі прыналежнасці да рыцарства. У еўрапейскіх крыніцах захаваліся апісанні пасвячэння ў рыцары, калі падчас святочнай цырымоніі ў прысутнасці прадстаўнікоў магнацкіх родаў новапасвечанаму рыцару дарылі рыцар-

Жаночыя галаўныя ўборы.

Паводле мініячур “Радзівілаўскага летапісу” (арк. 220, 201, 215.2, 213 адв.).

Пояс Вітаўта.

Срэбра,
пазалота,
чарненне.
Нацыянальны
гістарычны
музей
Рэспублікі
Беларусь.

скі пояс і цуглі. Магчыма, у ВКЛ, як і ў Заходняй Еўропе, менавіта пояс быў сімвалам рыцарства.

Пра выключнае значэнне паясоў сведчыць тое, што яны нікому, акрамя спадчыннікаў, не аддаваліся. Паясы маглі закладацца як каштоўны капітал, і іх імкнуліся выкупіць. Так, вялікі князь Аляксандр аддаў “за выкуп пояса залачнага нейкага ліцвіна, званага Шыдзімут, закладзенага праз яго на выдаткі, 6 грошаў” [17, с. 29]. З-за паясоў разгараліся спрэчкі, якія мог вырашаць толькі князь. Вялікі князь Вітаўт, напрыклад, засведчыў па просьбе Зарэмбы, каралеўскага маршалка, што “князь Міхал (Жыгмунтавіч Кейстутавіч) прызнаў пры ім, што не падазрае вышэйзгаданага ў крадзяжы свайго залатога пояса” [11, с. 188]. Адноўчы з-за пояса разгарэлася адна з самых крывавых сутычак паміж рускімі князямі – Васілём Васілевічам Цёмным (унукам вялікага князя Вітаўта) і яго пляменнікамі. Супрацьстаянне, паводле летапісу, пачалося з эпизоду з залатым поясам “на чепехъ съ каменньемъ”, які адбыўся на вяселлі: угневаная вялікая княгіня Соф’я Вітаўтаўна скрадзены пояс зняла тут жа. Гэта яшчэ раз даказвае, якое вялікае значэнне мелі паясы і як яны цаніліся ў княжацкім асяродку.

Паясы вылучаліся вялікай разнастайнасцю па матэрыяле, манеры выканання, аздабе. У якасці асновы выкарыстоўваліся шоўк ці скура розных колераў (сіні, малінавы), на якія нашываліся залатыя і іншыя аздабы. Рабілі паясы таксама і з аднаго золата ці срэбра, у такіх выпадках яны складаліся са злучаных разам асобных звёнаў, якія часам упрыгожвалі каштоўнымі камянямі, перламі і інш. Паясы аздаблялі таксама накладкамі, заклёпкамі, махрамі, канцамі, крукамі і інш. Кожны пояс быў непаўторным і выконваўся ў майстэрнях за немалыя грошы: “За выраб махроў і канцоў да пояса ад каралеўскага мяча, таксама гузаў для іншага пояса для апяразвання самога караля 13 грошаў” [18, с. 61].

Польскія даследчыкі касцюма сцвярджаюць, што ад канца XIV да пачатку XVI ст. пояс некалькі разоў змяняўся [20, с. 147]. У гэты перыяд, акрамя звычайных раменных, існавалі тры тыпы паясоў. Найстаражытнейшыя рыцарскія паясы складаліся з металічных звёнаў, галоўныя з якіх былі сярэбраныя з завесамі. Такія паясы маглі аздабляцца ланцужкамі, ядвобнымі або скуранымі стужкамі. Гэты тып паясоў у часы панавання караля і вялікага князя Ягайлы стаў дадаткам да такіх кароткіх убораў, як жу-

пан або туніка, і падпярэзваўся на клубках. А доўгія фалдзістыя шаты, у супрацьвагу да кароткіх, падпярэваліся на таліі. Да такіх паясоў, зашпіленых на клеймы-спражкі, аздабленыя бразготкамі, замацаванымі на ланцужках, звычайна прычаплялася кароткая зброя. Другі тып, вузкія раменныя паясы з набітай металічнай аздабай – “цэнткамі”, “пуклонамі”, зашпіленыя на звычайныя спражкі і “занкле”, служылі для падпяразвання доўгіх сукенак. Іх насілі ўвесь названы перыяд. Доўгія канцы такіх паясоў, акутыя металам, звісалі да каленяў. Трэці тып – паясы з тканіны ці тканья на таблічках з рознакаляровых нітак – карысталіся вялікім попытам у XV ст. Паясы, што выраблялі з каштоўных тканін, аздаблялі аблямоўкай з перлаў, золата, срэбра і называлі павязкамі (cinctura).

З паясоў гэтага гістарычнага перыяду да нашага часу ў Беларусі захаваліся адзінкі. Ёсць звесткі пра знаходку Іванам Луцкевічам пояса вялікага князя Альгерда ў 1916 г. у Полацкім Барысаглебскім манастыры [5, с. 42]: 16 звёнаў сярэбранага пояса былі прымацаваны да сярэбранай рызы абраза Маці Божай. Пояс у манастырскім асяродку называўся княжым або альгердаўскім. Кожнае звяно было ажурнай работы; матыў малюнка – пераплецення змеевікі. Два звяны гэтага пояса былі набыты І. Луцкевічам у манахаў для Беларускага музея ў Вільні. На паясной спражцы, знойдзенай на Дзісеншчыне, адлюстраваны тры чалавечыя постаці, адна з якіх сядзіць на кані, другая вядзе каня за аброць, а трэцяя нешта падае вершніку. Малюнак на спражцы распаўсюджаны ў Заходняй Еўропе з XII ст. і сімвалізаваў зборы рыцара ў паход, калі жонка, дачка ці збраяносец падводзілі яму каня і падавалі зброю. Унізе спражка мела 8 вушак, якія маглі служыць для падвешвання амулетаў. Спражка захоўвалася ў зборы В. Ластоўскага [4, с. 102].

Парадны пояс, які атрымаў назву “пояс Вітаўта”, захоўваецца ў Нацыянальным гістарычным музеі Рэспублікі Беларусь. Ён складаецца з 11 круглых пласцін, спражкі, наканечніка і дзвюх накладак. Усе дэталі выкананы з высакаякаснага срэбра, аздабленага пазалотай і чарненнем. Гэты рыцарскі пояс унікальны, бо гэта адзіны ўзор такога тыпу, знойдзены на тэрыторыі Усходняй Еўропы.

У жаночым строі пояс таксама быў вельмі істотным элементам аздабы. Паясы са срэбра, ядвобу і скуры маглі быць упрыгожаны перламі, кляйнотамі і інш. Самыя дарагія з іх давалі дзяўчатам у пасаг і перадавалі з пакалення ў пакаленне [20, с. 174]. Пры поясе і мужчыны, і жанчыны маглі насіць кашалькі, а пры штодзённых сукнях – ключы.

Працяг будзе.

Ганна БАРВЕНАВА,
кандыдат мастацтвазнаўства.

Аўтар ахвяруе ганарар на развіццё часопіса.

“НА ДОБРЫ ЁСПАМІН. . .”

ДА 125-ГОДДЗЯ З ДНЯ НАРАДЖЭННЯ УЛАДЗІСЛАВЫ ФРАНЦАЎНЫ ЛУЦЭВІЧ

*Цёця Уладзя нястомна збірала
Кожны аркуш і кожны радок.
З маладосці ў глыбокую сталасць
З родным Янкам ішла крок у крок. . .*

Тэрэнь Масэнка.

125

У снежні 2016 г. спаўняецца 125 гадоў з дня нараджэння Уладзіславы Францаўны Луцэвіч. Ёй было наканавана стаць жонкай Янкі Купалы, яго вернай сяброўкай, дарадчыцай, захавальніцай спадчыны вялікага паэта і стваральніцай яго музея.

Нарадзілася Уладзіслава Францаўна Луцэвіч 25 снежня 1891 г. у маёнтку Вішнева Ашмянскага павета Віленскай губерні. Бацька – Франц Станкевіч – беларус, працаваў лесніком на Валожыншчыне, маці – Эмілія Манэ – французжанка, настаўнічала, выкладала французскую мову. Ад бацькі Уладзіславе перадаліся настойлівасць, працавітасць, пачуццё адказнасці за справу, а ад маці – жыццялюбства, любоў да дзяцей, эмацыйнасць.

Пасля заканчэння экстэрнам Віленскай сярэдняй школы Уладзя паступіла на двухгадовыя педагогічныя курсы ў Варшаве. Праца захапіла маладую энергічную дзяўчыну, хацелася ўсе сілы аддаваць выхаванню дзяцей, падрыхтаваць іх да самастойнага жыцця. “...Глыбокая і сардэчная мая дружба з Уладзіслай Францаўнай Станкевіч, з маёй драгой Уладкай, пачалася

даўно, з дзён майго дзяцінства. Ішоў 1910 год. . . Уладка тады ўжо працавала ў Вільні ў дзіцячым прытулку і вельмі рэдка прыязджала да маці ў Вішнева. І вось, помню, вясной, прыйшоўшы як заўсёды на заняткі да маёй вучыцельніцы, я ўбачыла ў садку, пад расцвіўшымі яблынямі, прыгожую маладую дзяўчыну, у доўгай цёмнай сукенцы, з іскрыстымі блакітнымі вачамі, з ясным ружовым тварам, з доўгімі, амаль да кален, тоўстымі, пышнымі, залатымі косамі. Ой, і прыгожай на дзіва была тады Уладка і дзіўна гарманіравала яе краса з гэтымі расцвілымі яблынямі, якія звисалі над ёй у тую памятную мне раніцу. Яна была спакойная, простая, лагодная і нейкая незвычайна чуткая. Я не помню, каб мне калі ў жыцці было з кім так лёгка і добра з першай хвіліны знаёмства. Мы адразу загаварылі так, быццам былі знаёмы даўно. . .”^{*} – такой запамніла Уладзю Станкевіч беларуская паэтэса Канстанцыя Буйло. З таго часу Уладка і Костка стануць блізкімі сяброўкамі на ўсё жыццё, будуць разам радавацца, падтрымліваць адна адну ў цяжкія хвіліны, ратаваць у бядзе.

Трыццаць чатыры гады Уладзіслава Францаўна Луцэвіч прысвяціла педагогічнай дзейнасці: працавала ў дзіцячых прытулках і ачагах** Вільні, Масквы, у Палацы піянераў Мінска, метадыстам у Народным камісарыяце асветы. Куды ні закідваў бы лёс, яна заўсёды імкнулася да дзяцей. Любоў да роднай зямлі, да беларускай мовы і культуры Уладзіслава Францаўна клапаціліва перадавала сваім выхаванцам, якія адказвалі ёй шчырай любоўю і павагай.

З Янкам Купалам Улада Станкевіч пазнаёмілася ў Вільні ў рэдакцыі газеты “Наша Ніва” ў 1908 г. Тая сустрэча стала паваротным момантам у жыцці настаўніцы Уладкі Станкевічанкі і паэта Янкі Купалы. Яны сустракаліся на розных літаратурных вечарынах, разам наведвалі тэатры, кнігарні, сяброўскія вечары. У 1914 – 1915 гг. паэт прысвяціў ёй тры вершы – “Успом-

^{*} Буйло, К. А. Уладзіслава Францаўна Луцэвіч / К. А. Буйло // ДЛМЯНК. – КП 1355.

^{**} Адзін з асноўных тыпаў дашкольных устаноў у Беларусі ў 1920 – 1930 гг.

Уладзіслава Луцэвіч і Янка Купала. Мінск. 1916 г.

ні”, “Гэй ты, дзяўчына, кветка-лілея”, “Мусіць, трэба было”.

23 студзеня 1916 г. у касцёле Святых Пятра і Паўла ў Маскве Янка Купала і Уладзіслава Станкевіч павянчаліся. З гэтага часу яны ішлі па жыцці поруч, дапамагаючы адно аднаму і падтрымліваючы адно аднаго.

«Улада... казала мне, што яна вельмі шчасліва з Янкам, што ў душы яго ёсць шчырыя і добрыя “закамаркі”, што жыць з ім добра. Уладка мне расказала, як яны, сустрэўшыся ў Маскве з Янкам, адчуліся раптам вельмі блізкімі адзін да другога, як Янка атуліў яе, адзінокую, на чужыне падмогай і апекай і як урэшце яны вырашылі пажаніцца.

– І я ніколі не пашкадавала, што так здарылася»*.

Іх прыгожыя адносіны – прыклад узорнай і надзейнай сям’і. Уменнем шанаваць адно аднаго, берагчы свае адносіны яны вылучаліся сярод знаёмых.

У 1942 г. Янкі Купалы не стала... Вялікую страту Уладзіславе Францаўне было вельмі цяжка перажыць. Верная сяброўка Канстанцыя Буйло ўспамінала тыя дні: “Жах ахапіў мяне, я яе не пазнала. Яна неяк уся счарнела, быццам апаленая сонцам да чарнаты. Трымалася яна мужна, як заўсёды, але гора сушыла яе відавочна”.

“Родная мая Владочка! Всем сердцем сегодня я с тобой, моя бедная голубка... – пісала дарагой сяброўцы 30 чэрвеня 1942 г. К. Буйло. – Янка сгорел, зажигая всех... Светлую память сохраняют о нем потомки, а мы, близкие друзья, навсегда сохраним к нему большую и сердечную любовь. Милая моя Владя! Я знаю, что ты, как никто – любила Янку, жила им – и для не-

го, посвятила ему всю жизнь, все способности и силы. Жила его интересами, его дарованием, была ему опорой и помощницей во всех его тревогах, волнениях и заботах. Ты оберегала его – ты ухаживала за ним – ты вдохновляла его. Я ведь очень хорошо знаю, что вся жизнь твоя была для него... Пал сегодня Янка, но ненависть к врагу, завещанную им, поднимут как знамя наши мужья, братья, сыновья и вонзят вместе со штыком фашистской гадине в сердце... Ты сильная, мужественная женщина – умная, глубокая, серьез-

ная. Дело Янки ты будешь делать дальше. Ты не бросишь его стяга, не падешь духом, я в это верю, я это знаю, ибо я знаю тебя, мой родной и любимый друг, моя сестра”**.

У гэты страшны час побач з Уладзіславай Францаўнай былі і беларускія пісьменнікі, яе і Купалавы сябры. Яны дапамагалі знайсці сілы, каб перажыць гора. Якуб Колас 8 жніўня 1942 г. пісаў: “...сваё жыццё да канца прысвяціце памяці дарагога для Вас і для нас усіх чалавека і дбала збірайце і захоўвайце ўсё, каб паўней захаваць для патомкаў вялікага песняра...”

Адразу пасля смерці паэта было зразумела, што неабходна ствараць музей. 25 мая 1944 г. выйшла Пастанова Савета Народных Камісараў № 268 “Аб стварэнні музея Янкі Купалы”***. Зборам матэрыялаў пра жыццё і дзейнасць Янкі Купалы займалася менавіта яго жонка, якая і стала першым дырэктарам музея.

Праз год пасля смерці мужа Уладзіслава Францаўна пісала: “Мне вельмі цяжка гаварыць пра Купалу... Мне цяжка капацца ў сваіх ранах”. Але яна працавала! Зноў вярталася ў мінулае, перабірала рэчы, кнігі, фатаграфіі, сустракалася з агульнымі з Я. Купалам сябрамі і знаёмымі, па крупінках збірала матэрыялы па ўсім Саветкім Саюзе. Яна шукала тых, хто ведаў паэта, прасіла іх напісаць успаміны, стварыць мастацкія творы.

Спачатку музей займаў трэці паверх Дома прафсаюзаў. 20 верасня 1945 г. адкрылася першая выстаўка пра жыццё і творчасць паэта. Як яна радавалася свайму музею! Гэта былі толькі два пакойчыкі, але пачатак быў пакладзены. Пасля былі прыгожы дом, і парк, і шмат людзей,

Спачатку музей займаў трэці паверх Дома прафсаюзаў. 20 верасня 1945 г. адкрылася першая выстаўка пра жыццё і творчасць паэта. Як яна радавалася свайму музею! Гэта былі толькі два пакойчыкі, але пачатак быў пакладзены. Пасля былі прыгожы дом, і парк, і шмат людзей,

* Буйло, К. Успаміны аб Янку Купале / К. Буйло // ДЛМЯнк. – КП 1356.

** Ліст Буйло К. А. да Луцэвіч У. Ф. ад 30.06.1942 г. – ДЛМЯнк. – КП 21648.

*** ДЛМЯнк. – КП 8930.

удзячных за магчымасць дакрануцца да асобы Я. Купалы. У 1950 г. у будынку на вуліцы Энгельса, 9 адкрылася першая стацыянарная музейная экспазіцыя.

Нельга было ісці паўз музей і не зайсці да Уладзіславы Францаўны. Кожны наведвальнік быў для яе жаданым госцем, з вялікай любоўю распавядала яна пра Янку Купалу. Да яе прыходзілі артысты, мастакі, пісьменнікі, грамадскія дзеячы, сваякі, школьнікі, студэнты, каб разам адзначыць святы і памятныя даты.

Хутка ўзнікла пытанне пра ўзвядзенне асобнага будынка для музея паэта. Уладзіслава Францаўна ўзялася і за гэтую складаную справу. “Работать нужно очень много”, – так з ліста ў ліст У. Луцэвіч пісала пра стварэнне музея К. Буйло і перажывала, што “строительство идёт довольно медленно”.

Будаўніцтва было скончана ў 1960 г. Дзверы новага музея, пабудаванага на месцы, дзе ў 1927 – 1941 гг. жыў Янка Купала, расчыніліся ў маі, на жаль, ужо без Уладзіславы Францаўны. “Особенно обидно, что теперь самая работа, переезд, а мне очень тяжело... положила столько сил и энергии в музей, всё собирала по крупинке и вот, когда на новом месте можно действительно показать много нового... начинает здоровье отказывать”*. 25 лютага 1960 г. перастала біцца сэрца гэтай няўрымслівай жанчыны.

Урад Беларусі высока ацаніў плённую дзейнасць Уладзіславы Францаўны Луцэвіч. Яна была ўзнагароджана двума ордэнамі “Знак пашаны”, медалямі, граматамі, а ў 1959 г. атрымала ганаровае званне “Заслужаны дзеяч культуры БССР”.

Імя Уладзіславы Францаўны Луцэвіч, жонкі Янкі Купалы, займае ў беларускай культуры асаблівае месца – яна стварыла помнік паэту – **Музей!**

У юбілейны год Дзяржаўны літаратурны музей Янкі Купалы падрыхтаваў да выдання каталог фатаграфій Уладзіславы Францаўны Луцэвіч “На добры ўспамін...”.

Сёння ў фондах музея налічваецца больш за 40 тысяч музейных прадметаў, якія ўваходзяць у склад 22 калекцый.

Матэрыялы, звязаныя з жыццём і дзейнасцю Уладзіславы Францаўны, захоўваюцца ў складзе розных калекцый. Адна з іх – “Луцэвіч Уладзіслава Францаўна” – уключае асабістыя рэчы, дакументы, рукапісы, эпістальную спадчыну і кнігі. У калекцыі “Фатаграфіі Янкі Купалы”

* Ліст Луцэвіч У. Ф. да Буйло К. А. ад 08.10.1959 г. – ДЛМЯНК. – КП 23100.

Вокладка каталога «На добры ўспамін...»
Фатаграфіі Уладзіславы Францаўны Луцэвіч.

знаходзяцца сумесныя фотопартрэты Янкі Купалы і Уладзіславы Францаўны, якія ўвайшлі ў згаданы каталог. Калекцыя “Фотаздымкі розных асоб” дае ўяўленне пра асяроддзе паэта і яго грамадскую дзейнасць, распавядае пра ўшанаванне памяці Янкі Купалы, папулярызацыю яго творчасці ў розныя гады. Менавіта ў гэтай калекцыі захоўваюцца партрэты і групавыя фатаграфіі Уладзіславы Францаўны Луцэвіч.

Калекцыя “Фотаздымкі розных асоб” пачала фарміравацца дзякуючы намаганням Уладзіславы Францаўны. Вялікую працу па пошуку фатаграфій праводзілі родныя паэта, сябры, розныя пакаленні супрацоўнікаў музея: Ядвіга Юльянаўнай Раманоўскай (пляменніца паэта, галоўны захавальнік фонду ў 1960 – 1986 гг.), Жанна Казіміраўна Дапкюнас (унучатая пляменніца Янкі Купалы, з 1980 г. намеснік дырэктара, з 1987 да 2002 г. – дырэктар музея), Алесь Аляксандравіч Есакоў (вучоны сакратар музея ў 1960 – 1974 гг.), Тамара Сяргееўна Тарасава (навуковы супрацоўнік музея ў 1961 – 1973 гг.), Ніна Рыгораўна Цвірка (навуковы супрацоўнік музея ў 1972 – 1986 гг.), Эдуард Іванавіч Аўлачынскі (пляменнік Янкі Купалы), Канстанцыя Антонаўна Буйло, Канстанцін Сцяпанавіч і Ігар Канстанцінавіч Елісеевы, Сямён Канстанцінавіч Жывапісцаў, Сяргей Мітрафанавіч Гарадзецкі, Яўген Сямёнавіч Мазалькоў і інш.

Самыя каштоўныя фатаграфіі з гэтых калекцый і склалі аснову каталога фатаграфій “На добры ўспамін...”, прысвечанага Уладзіславе Францаўне.

Каталог паспрыяе папулярызацыі дзейнасці У. Луцэвіч – стваральніцы і першага дырэктара музея паэта, педагога, заслужанага дзеяча культуры БССР, а таксама дзейнасці музея як навуковай і культурна-асветнай установы. Большасць

здымкаў невядомыя шырокаму колу грамадства, мала вывучаны навукоўцамі, даследчыкамі, літаратуразнаўцамі, журналістамі, педагогамі, некаторыя з іх ніколі не экспанаваліся і не друкаваліся. У каталог “На добры ўспамін...” увайшлі як арыгіналы, так і фатаграфіі-копіі.

У выданні выкарыстана скразная нумарацыя здымкаў, якія падаюцца ў храналагічным парадку.

Навуковае апісанне складаюць звесткі пра: назву; месца і дату стварэння (калі вядома); арыгінальнасць; памер; ідэнтыфікацыйны нумар; расшыфроўку і апісанне фатаграфіі (калі вядома).

Для таго каб зацікавіць чытача, каб больш поўна і яскрава раскрыць асобу Уладзіслава Францаўны Луцэвіч, ва ўступнай частцы каталога змешчаны ўспаміны людзей, якія яе добра ведалі, любілі, заўсёды знаходзіліся по-

бач – Ядвігі Юльянаўны Раманоўскай, Жанны Казіміраўны Дапкюнас, Тамары Сяргееўны Тарасавай. Таксама пад фотаздымкамі пададзены ўспаміны сяброў, знаёмых, сучаснікаў сям’і Янкі Купалы. Аўтографы і расшыфроўка фатаграфій падаюцца ў арыгінальнай аўтарскай арфаграфіі і пунктуацыі.

Каталог “На добры ўспамін. Фатаграфіі Уладзіслава Францаўны Луцэвіч” прызначаны для даследчыкаў, музейных супрацоўнікаў, выкладчыкаў, настаўнікаў, для ўсіх, хто цікавіцца музейнай справай, гісторыяй беларускай літаратуры і айчынай педагогікі.

Надзея САЕВІЧ,

галоўны захавальнік фондаў

Дзяржаўнага літаратурнага музея Янкі Купалы,

Марына ПЛАЎСКАЯ,

вядучы навуковы супрацоўнік

Дзяржаўнага літаратурнага музея Янкі Купалы.

Аўтары ахвяраюць ганарар на развіццё часопіса.

Малады даследчык прапануе

ТРАКТОЎКА ВОБРАЗАЎ СЛАВЯНСКАЙ МІФАЛОГІІ Ў ТЭАТРАЛЬНЫМ МАСТАЦТВЕ БЕЛАРУСІ ПЕРШАЙ ПАЛОВЫ ХХ ст.

У пачатку ХХ ст. цікавасць у беларускіх культурных дзеячаў выклікаў феномен міфа. У артыкуле разгледжана інтэрпрэтацыя міфалагічных вобразаў усходніх славян у драматычным і музычным тэатрах савецкай Беларусі.

Ключавыя словы: *міф, міфалогія, славянская дэманалогія, язычніцтва, драматычны тэатр, музычны тэатр.*

The Slav (and particularly Belarusian) mythology is a very interesting and important part of the Belarusian culture. The article presents the analysis of the Slav mythology, its forms at the dramatic and musical theatres of the Soviet Belarus.

За час існавання чалавецтва стварыла ўніверсальныя культурныя феномены, якія дазваляюць людзям лепш разумець адзін аднаго, адчуваць павязь часоў, сэнс жыцця. Да такіх феноменаў адносяцца і міфы.

Усходнеславянская міфалогія – адна са старэйшых у еўрапейскіх народаў. Яна афіцыйна перастала выкарыстоўвацца з увядзеннем хрысціянства на славянскіх землях. Аднак паколькі ніжэйшыя ўзроўні міфалогіі, як і сістэма агульных супрацьпастаўленняў, аказаліся значна больш устойлівымі і стваралі складаныя спалучэнні з пануючай хрысціянскай рэлігіяй, старажытныя вераванні паспяхова праіснавалі да ХХ ст., натхняючы многіх культурных дзеячаў Беларусі.

Паняцце і генезіс міфа разглядае А. Шамак у працы “Міфалогія беларусаў”, дзе пададзены тэксты, якія адлюстроўваюць міфічныя ўяў-

Еўсцігней Міровіч, мастацкі кіраўнік Беларускага дзяржаўнага акадэмічнага тэатра з 1921 да 1931 г.

ленні старажытных беларусаў [12]. У навукова-метадычным дапаможніку “Міфалогія беларусаў” І. Вуглік закранае пытанне беларускай народнай дэманалогіі [5], а З. Дудзюк у кнізе “Вяртанне забытага міфа” звяртае ўвагу сучаснага чытача на вераванні старажытных беларусаў [7]. Этнічнай рэлігіі прысвечана і кніга “Язычніцтва старажытных беларусаў” Л. Дучыц і І. Клімковіч, дзе даследуюцца міфы, паданні, легенды і вераванні, што распавядаюць пра светаўспрыманне, лад жыцця і духоўны свет продкаў, звычаі і абрады, прымхі і забабоны, багоў і легендарных герояў, татэмных жывёл і сакральныя расліны [8]. Па сутнасці першым у краіне досведам сістэматычнага і дастаткова поўнага апісання традыцыйнай культурнай спадчыны стаў энцыклапедычны слоўнік “Беларуская міфалогія” [3]. Праца “Міфы Бацькаўшчыны” (укладальнік У. Васілевіч) змяшчае шэраг вытрымак з цяжкадаступных сучаснаму чытачу зборнікаў, артыкулаў, нарысаў, архіўных запісаў, што ўтрымліваюць цікавыя звесткі пра беларускіх язычніцкіх багоў, міфічных істот і фантастычныя вобразы. Трэба падкрэсліць, што яны былі запісаны ў самых розных кутках Беларусі і публікаваліся ў свой час на старонках не толькі беларускага, але і польскага, і расійскага друку [9]. Базу для асэнсавання становішча драматычнага і музычнага тэатра дае калектыўная манаграфія “Беларусы” (13-ы том “Тэатральнае мастацтва” пад рэдакцыяй В. Ярмалінскай), у якой разглядаюцца асноўныя пастаноўкі з акцэнтам на некаторыя выразныя сродкі [2]. На жаль, не існуе навуковай літаратуры, дзе прапануецца мастацтвазнаўчы аналіз увасаблення міфалагічных вобразаў усходніх славян (у тым ліку і беларусаў) у тэатральным мастацтве савецкага перыяду. *Мэта* нашага артыкула – выяўленне ўсходнеславянскіх міфалагічных вобразаў і спецыфікі іх інтэрпрэтацыі ў тэатральным мастацтве Беларусі першай паловы ХХ ст.

У першае дзесяцігоддзе станаўлення савецкай улады ў Беларусі працягвалася вывучэнне традыцыйнай культуры і элементаў беларускай міфалогіі.

Вядома, што для развіцця беларускага, як і ўсяго савецкага, тэатральна-дэкарацыйнага мастацтва вялікае значэнне мелі тэатралізаваныя відовішчы, што аб’ядноўвалі паэзію і музыку, тэатр і дэкарацыйнае мастацтва, піратэхніку і некаторыя віды спорту. У Мінску, Віцебску, Гомелі, Магілёве і іншых гарадах краіны да першых рэвалюцыйных святаў будаваліся святочныя аркі (брамы), якія ўпрыгожвалі гірляндамі з кветак, зялёнымі галінкамі дрэў, рознака-

ляровымі стужкамі, лозунгамі і плакатамі, што значна павялічвала сілу ўздзеяння на глядача [6, с. 97 – 98]. Цікавасць выклікае выкарыстанне святочных варот-арак, якія нясуць не проста міфалагічную, а практычна-абрадавую нагрузку. Магчыма, такім чынам гарадскія ўлады хацелі наблізіць да народа новыя каштоўнасці, прыцягнуць увагу ўжо знаёмымі рэчамі, звязанымі з тымі святамі, якія былі вядомы насельніцтву са старажытных часоў. Варта адзначыць, што вароты ў міфалагічных уяўленнях славян – сімвал мяжы паміж сваёй, засвоенай прасторай і чужым, навакольным светам. На Сёмуху было прынята ладзіць вароты з галінак і зеляніны, пад якімі “куміліся” дзяўчаты. На вяселлі пад зялёнымі аркамі праходзілі маладыя і ўсе ўдзельнікі свята, каб засцерагчыся ад сурокаў [10, с. 119].

Яркай падзеяй у тэатральным жыцці савецкай Беларусі стала адкрыццё 14 верасня 1920 г. Беларускага дзяржаўнага тэатра (БДТ). З прыходам рэжысёра, драматурга і мастацкага кіраўніка Еўсцігнея Міровіча (мастацкі кіраўнік Беларускага дзяржаўнага акадэмічнага тэатра з 1921 да 1931 г.) пачаўся імклівы прафесійны рост калектыву. Сярод першых пастановак – спектаклі з ярка выражанай нацыянальнай тэматыкай (сюжэты на гістарычныя тэмы, зварот да беларускага фальклору).

Значным у рэпертуары БДТ стаў спектакль “На Купалле” (1921). Напалову казачная і далёка не новая сумная гісторыя двух закаханых сэрцаў, магчыма, не выклікала б вялікую цікавасць у глядачоў, калі б Міхась Чарот не выкарыстаў багатую вусна-паэтычную народную творчасць [2, с. 211]. Пастаноўка пачыналася непасрэдна з паказу купальскага абраду, які праводзіцца напярэдадні свята і ўяўляе складаны комплекс. Змястоўным стрыжнем усёй купальскай абраднасці стаў матыў выгнання нячыстай сілы [10, с. 201]. Пасля ўверцюры, якая будавалася на народных матывах, уздымалася заслона, вытканая ў стылі беларускіх абрусаў. Перад глядачом у мяккім пералівістым святле месяца паўставаў фантастычны казачны пейзаж – серабрыстая рака, лясная паляна, акружаная старымі разгалістымі дрэвамі. З вады выходзілі міфічныя істоты: русалкі, лесуны, ведзьмы.

Пры сцэнічнай адаптацыі літаратурнага твора Е. Міровіч унёс пэўныя змены, што дазваляе гаварыць пра дэталёвую перапрацоўку сцэнарый з глыбокім вывучэннем усіх міфалагічных тонкасцей. Адзін з тагачасных глядачоў так апісваў эпізод са спектакля: “Усеўшыся на галінах агромністай вярбы, над вірамі ракі, русалкі – Вера Арэф’ева, Таня Дамброўская, Му-

Сцэна са спектакля “На Купалле” БДТ. 1921 г.

ра Гвяздзілава і Ліда Філіповіч – спяваюць аб сваёй горкай долі тапельніц” [6, с. 62]. Сучаснік Е. Міровічча згадвае пра вярбу, на якой сядзяць русалкі, у той час як у тэксце М. Чарота прысутнічае дуб. І гэта не выпадковая замена. Вярба (прычым вярба старая) у народнай культуры славян лічылася прыстанішчам чарцей, вадзянікоў і іншых нячысцікаў і месцам, куды можна адсылаць хваробы [10, с. 81]. А выкарыстаны ў літаратурнай крыніцы дуб ні ў якім выпадку не мог быць месцам знаходжання нечысці, бо з’яўляўся адным з дрэў, што найбольш шанаваліся славянамі. Сімвалізуючы мужчынскі пачатак, моц, цвёрдасць, сілу, ён быў звязаны з вобразам грамавержца Перуна і служыў месцам і аб’ектам ахвярапрынашэння [3, с. 169]. У вераваннях беларусаў-язычнікаў дуб выступае як Сусветнае дрэва. Такім чынам, русалкі – ва ўсходнеславянскіх павер’ях жаночыя дэманалагічныя персанажы – не маглі знаходзіцца на сакральным дрэве. Далей той жа глядач заўважаў: “Яркімі сатырычнымі фарбамі надзялілі сваіх персанажаў Уладзімір Саладуха (Лясун), Мікалай Швайко (Вадзянік), Ліда Янушкевіч (Ведзьма). Усе яны з’яўляліся на сцэне з адпаведным тэатральным эфектам: вурдалаку падываў вецер, лясун вылазіў з дупла, ахоплены полымем, вадзянік з’яўляўся з феерычнага фантана пырскаў, ведзьма – са свістам і д’ябальскім рогатам...” [6, с. 62].

Нягледзячы на тое, што ў водгуках на спектакль акцэнтуюцца сатырычныя рысы персанажаў, усе яны адносяцца да даволі “сур’ёзных” прадстаўнікоў славянскай міфалогіі. Так, вадзянік – гаспадар водных прастораў, злы дух, які жыве ў вадзе [10, с. 98]. Ён здольны змяняць свой выгляд і можа нашкодзіць чалавеку, калі раз на год не атрымлівае ахвярнай жывёліны. Ведзьма – адзін з асноўных персанажаў дэманалогіі ўсходніх і заходніх славян, аб’ядноўвае ў

сабе рысы рэальнай жанчыны і дэмана. Ва ўсходніх славян купальская ноч лічылася небяспечнай, бо ведзьмы ў гэты час праяўлялі асаблівую актыўнасць. Лясун у язычніцкіх вераваннях быў гаспадаром пэўнай часткі лесу, ён не толькі палехаў, але і дапамагаў людзям [12, с. 54].

Дэкарацыі да спектакля, прапанаваныя мастаком К. Елісеевым, таксама рабілі на глядача вялікае ўражанне. Для ўзнаўлення нацыянальнага каларыту былі выкарыстаны сапраўдныя народныя касцюмы і прадметы побыту, якія мастак прывёз з экспедыцыі ў Слуцкі павет у 1921 г. [6, с. 62].

Спектакль “На Купалле” атрымаўся сапраўды народным, без традыцыйнага тэатральнага меладраматызму і сентыментальнасці; у ім з вялікім веданнем і любоўю былі выкарыстаны элементы музычна-песеннага і танцавальнага фальклору, арганічна звязанага з сюжэтам. Рэжысёр Е. Міровіч, кампазітар У. Тэраўскі і балетмайстар К. Алексютовіч тонка адчулі народную аснову п’есы і стварылі спектакль, які на працягу некалькіх гадоў карыстаўся нязменным поспехам. К. Алексютовіч выкарыстаў у першым акце спектакля танец “Кола”, які цесна звязаны з традыцыйным народным святам Купалы і з’яўляецца яго лейтматывам: запаленае кола сімвалізавала ў абрадзе магутнае нябеснае свяціла – сонца.

У 1923 г. Е. Міровіч, ужо добра вядомы драматург, выступіў з п’есай “Машэка”, прысвечанай жыццю беларускага народа і пабудаванай на аснове легенды пра “разбойніка-асілка”. Першым узяцца за сцэнічную пастаноўку, рэжысёр Е. Міровіч, мастак А. Марыкс, балетмайстар К. Алексютовіч і кампазітар У. Тэраўскі выязджалі на Магілёўшчыну для збору дадатковага фальклорнага матэрыялу. У гэтым спектаклі народная творчасць выкарыстоўвалася Е. Міровічам зусім інакш, чым у пастаноўцы “На Купалле”. Калі раней паказ абраднасці часам ператвараўся ў самаэтэту, то ў “Машэку” ўсё было падпарадкавана галоўнаму дзеянню. Фальклорныя і этнаграфічныя элементы дапамагалі стварыць праўдзівы фон, побытавае асяроддзе, у якім існавалі героі [6, с. 66].

Высакародны разбойнік як міфалагема сустракаецца ва ўсходніх славян даволі часта. Гэты эпічны вобраз вельмі папулярны ў сярэднявечных паданнях пра заснаванне беларускіх гарадоў. Так, легенды сцвярджаюць, што назва Мінска ўтварылася ад імя разбойніка Менеска; Ваўкавыска – ад спалучэння імёнаў за-

бітых тут Валока і Візэка; Магілёва – ад “магілы льва”, дзе пахаваны Машэка. Па адной з версій, Машэка – страшны чалавек, які носіць мядзведжую шкуру і рабуе насельніцтва. Па іншай – ён стаў дапамагаць разбойніку з-за няшчаснага кахання [3, с. 311; 420].

У спектаклі БДТ, магчыма, упершыню на беларускай прафесійнай сцэне можна было ўбачыць імкненне пастаноўшчыкаў да нацыянальнага каларыту, этнаграфічных дэталей, традыцыйнай архітэктуры як сродкаў вобразна-эмацыйнага ўздзеяння на глядача. У мастацкім афармленні “Машэкі” зноў была выкарыстана беларуская дэкаратыўна-прыкладная творчасць; мастак імкнуўся пабудаваць усё на сацыяльных кантрастах. На фоне цёмнага інтэр’ера княжацкай грыдніцы калядныя персанажы Каза, Жораў, Цыган з мядзведзем выглядалі як прышэльцы з іншага свету [6, с. 69].

Варта таксама звярнуць увагу на выкарыстанне ў ролі каляднікаў пэўных жывёл і птушак: казы, жорава, мядзведзя, каня. Усе яны дэманструюць міфалагічныя рысы. Так, у славянскай традыцыі конь – адна з найбольш міфалагізаваных жывёл. Ён – атрыбут найвышэйшых язычніцкіх бостваў (і хрысціянскіх святых) і адначасова хтанічная істота, звязаная з культурам урадлівасці і смерці, іншасветам [10, с. 228].

Пры ўсёй неадназначнасці стаўлення славян да казы (казла) гэтая жывёла таксама надзяляецца міфічнымі рысамі. На фарміраванне ўяўленняў пра вобраз казы паўплывалі дзве традыцыі: паганская і хрысціянская. І калі ў язычнікаў каза сімвалізавала сямейны лад, парадак і ўраджайнасць, то з пункту гледжання хрысціянскай традыцыі каза – стварэнне чорта і цесна звязана з нячыстай сілай. Аднак існуюць гіпотэзы пра тое, што сувязь казы з хтанічнымі сіламі сыходзіць каранямі ў глыбокую старажытнасць, а хрысціянства толькі ўзмацніла пэўныя старажытныя вераванні [3, с. 211].

Вобраз жорава ў беларусаў шмат у чым пераклікаецца з вобразам бусла. Апошні, у сваю чаргу, часта сустракаецца ў беларускай міфалогіі, паводле якой гэта чалавек ці анёл, пакараны Богам за ціканасць. Аб’ядноўвае дзвюх птушак “вонкавае падабенства, а таксама ўспрыманне як птушак іншасвету ў яго станоўчым разуменні. Жорава лічылі таксама носьбітам дабрабыту...” [3, с. 171].

Мядзведзь – адна з самых сакралізаваных жывёл у міфалогіі. Лічылася, што ў мядзведзя маглі ператварацца ведзьмакі. “З шэрагу дадзеных вядома, што культ Вялеса ўзаемадзейнічаў

Сцэна са спектакля “Машэка” БДТ. 1923 г.

з культурам мядзведзя, як гаспадара звяроў” [3, с. 333 – 334].

У спектаклі “Машэка” асабліва цікавай на сцэне была каза. Выканаўца з’яўляўся ў па-майстэрску вырабленай масцы. Сківіцы яе, што складаліся з дзвюх драўляных пласцінак, былі вельмі рухомымі (асабліва ніжняя) і перасоўваліся пры дапамозе вяровачкі, схаванай пад кажушком, апранутым навыварат. Пад песню хору выконваўся своеасаблівы танец, у якім каза шчоўкала сківіцамі, што надавала ёй пацешны, гулівы выгляд.

Не меншым поспехам карыстаўся ў спектаклі і такі персанаж каляднага свята, як мядзведзь. Яго нязграбны танец, непаваротлівыя рухі, цяжкія скачкі, куляні прыз галаву палохалі гасцей князя і смяшылі глядача.

Жораў адрозніваўся выключна важным выглядам. Ён перасоўваўся па сцэне вялікімі крокамі, высока падымаючы сагнутую нагу і выцягваючы яе. Галава яго то апускалася ўніз, то падымалася ўверх. Маска персанажы была зроблена так, што дазваляла выканаўцу даволі дакладна імітаваць паводзіны велічнай птушкі [1, с. 22 – 23].

Спектакль “Машэка” БДТ можна лічыць пачаткам новага этапу ў беларускім тэатральна-дэкарацыйным мастацтве, што прыйшоў на змену этнаграфічна-побытаваму афармленню, якое цяпер выконвала толькі дапаможную функцыю [6, с. 69].

У 1924 г. балетмайстар К. Алексютовіч звярнуўся да фальклорных запісаў і твораў беларускіх пісьменнікаў, каб стварыць нацыянальны беларускі балет, які вырашана было назваць “У купальскую ноч”. Падрыхтоўка да прэм’еры выклікала вялікую грамадскую цікавасць. Спектакль расцэньваўся як важная падзея ў культурным жыцці рэспублікі. На жаль, праз цэлы

шэраг абставін ён так і не адбыўся. У гады Вялікай Айчыннай вайны клавір і лібрэта згарэлі, як і многія іншыя каштоўныя матэрыялы балетмайстра [1, с. 36 – 37].

Новы тэатральны сезон 1926 – 1927 гг. стаў незвычайным для жыхароў Віцебска: у горадзе пачаў працу Другі беларускі дзяржаўны тэатр (БДТ-2). У лютым 1927 г. на яго сцэне быў паказаны спектакль, які складаўся з трох аднаактовых пастацовак, сярод іх была п’еса Францішка Аляхновіча паводле народнага жарту “Чорт і баба” (рэжысёр А. Гайрат). Нягледзячы на гумарыстычны вобраз чорта, у славянскай міфалогіі ён выступае як злы дух, што мае дахрысціянскія карані і атрымаў свой антрапаморфны выгляд у сувязі з хрысціянскімі ўяўленнямі пра д’ябла [10, с. 391]. На жаль, пра пастаноўку гэтага спектакля вядома нямнога, хіба толькі тое, што яна дазволіла публіцы пасмяяцца і адпачыць.

Міфалагічны сюжэт знайшоў рэалізацыю і ў жанры оперы: у 1940 г. на сцэне Дзяржаўнага тэатра оперы і балета Беларусі, які ў тым жа годзе атрымаў званне “Вялікі”, адбылася прэм’ера оперы ў 3 дзеях з пралагам “Кветка шчасця” кампазітара Аляксея Туранкова (дырыжор Н. Грубін, рэжысёр І. Шляпянаў, мастак Л. Кроль, хормайстар А. Бельскі, балетмайстар К. Мулер). Лібрэта да яе было напісана В. Барысевічам, П. Броўкам і П. Глебкам паводле беларускай народнай легенды пра кветку шчасця – папараць, якая распускаецца ў ноч на Івана Купалу. Аснову твора складае песенна-харавы тып музычнай драматургіі, арганічна звязанай з народнымі песнямі і танцамі [11, с. 515]. Акрамя міфалагемы папараць-кветкі, паданні пра якую вельмі пашыраны ў Беларусі і звязваюцца з купальскім абрадавым комплексам, у пралагу гэтай оперы таксама прысутнічаюць такія міфічныя істоты, як Русалка, Лясун і Вурдалак. Вобразы русалкі і лесуна як прадстаўнікоў славянскай міфалогіі ўжо разглядаліся вышэй, але ў гэтым творы існуе такія цікавыя нячысцік, як вурдалак (ці вупыр). Паводле беларускай міфалогіі, ператварыцца ў яго можа толькі той, хто пры жыцці меў сувязь з нячыстай сілай. Па начах ён прыходзіць у хаты сваіх ворагаў, сяброў ці родных і высмоктвае іх кроў [9, с. 21].

Трэба заўважыць, што ў сцэнічным вырашэнні гэтай оперы выявілася самабытная галіна нацыянальнага тэатра, звязаная з творчым увасабленнем на прафесійнай сцэне традыцый беларускага народнага мастацтва. Кампазітар А. Туранкоў удала сумясціў багацце беларускага народнага меласу і рэльефнасць музычна-сцэнічных вобразаў, буйны росквіт

народнай паэтычнай фантазіі і рэалізм дзеяння [4, с. 624].

Такім чынам, першыя гады пасля кастрычніцкай рэвалюцыі 1917 г. супалі з часам нацыянальнага адраджэння Беларусі, калі многія культурныя дзеячы краіны зацікавіліся вобразамі ўсходнеславянскай міфалогіі. Частка міфалагічных сюжэтаў, якія выкарыстоўваліся беларускімі пісьменнікамі ці працягвалі існаванне ў народных вераваннях, знайшла рэалізацыю ў драматычных і музычных спектаклях. Нягледзячы на тое, што часам міфалагічныя істоты набывалі ў тэатральных пастаноўках сатырычную афарбоўку (як у спектаклях “На Купалле”, “Чорт і баба”), яны захоўвалі вялікую колькасць міфалагічных элементаў, якія, у сваю чаргу, былі складнікамі традыцыйнай культуры беларускага народа. Аднак з сярэдзіны 1930-х гг. пачаліся масавыя рэпрэсіі нацыянальнай творчай інтэлігенцыі, а язычніцкая міфалогія ва ўмовах ваўнічага атэізму была абвешчана шкоднай для новага савецкага грамадства.

Спіс літаратуры

1. **Алексютовіч, Л. К.** Балетмейстер Константин Алексютович / Л. К. Алексютович. – Минск : Беларусь, 1984. – 112 с.
2. **Беларусы** : у 13 т. / рэдкал. : В. М. Ярмалінская (гал. рэд.) [і інш.]. – Минск : Беларус. навука. – Т. 13 : Тэатральнае мастацтва / Р. Б. Смольскі [і інш.]. – 2012. – 758 с.
3. **Беларуская міфалогія** : энцыкл. слоўн. / С. Санько, Т. Валодзіна. – Минск : Беларусь, 2004. – 592 с.
4. **Большая энциклопедия Большого театра Беларуси** / редкол. : В. Андриевич (гл. ред.) [и др.]. – Минск : БелЭн, 2014. – 704 с.
5. **Вуглік, І.** Міфалогія беларусаў : навуч.-метад. дапам. / І. Вуглік. – Минск : ЗАТ “Сучасныя веды”, 2005. – 152 с.
6. **Гісторыя беларускага тэатра** : у 3 т. / рэдкал. : У. І. Няфёд (гал. рэд.) [і інш.]. – Минск : Навука і тэхніка, 1985. – Т. 2 : Тэатр савецкай эпохі : 1917 – 1945 гг. / Т. Я. Гаробчанка [і інш.]. – 1985. – 607 с.
7. **Дудзюк, З. І.** Вяртанне забытага міфа / З. І. Дудзюк. – Минск : Беларусь, 2013. – 144 с.
8. **Дучыц, Л.** Язычніцтва старажытных беларусаў / Л. Дучыц, І. Клімковіч. – Минск : Харвест, 2014. – 287 с.
9. **Міфы Бацькаўшчыны** / уклад. У. А. Васілевіч. – Минск : БелЭн, 1994. – 109 с.
10. **Славянская мифология** : энцыкл. слоўарь / под ред. Л. М. Анисова. – М. : Эллис Лак, 1995. – 416 с.
11. **Тэатральная Беларусь** : энцыкл. : у 2 т. / рэдкал. : Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) [і інш.]. – Т. 1. – Минск : БелЭн, 2002. – 568 с.
12. **Шамак, А. А.** Міфалогія беларусаў : вучэб. дапам. / А. А. Шамак. – Минск : БДПУ, 2005. – 187 с.

Анастасія ЛОЙКА-МІЧУДА,

магістрант Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў.

Артыкул паступіў у рэдакцыю 3 мая 2016 г.

ВУЧЭБНЫ АМАТАРСКІ ТЭАТР БЕЛАРУСІ КАНЦА ХХ – ПАЧАТКУ ХХІ ст.: ГЕНЕЗІС І ГІСТАРЫЧНАЯ ПЕРАЕМНАСЦЬ

У артыкуле даследуюцца асаблівасці гістарычнай пераемнасці навучальнага тэатра XVI – XVIII стст. і сучаснага аматарскага тэатра Беларусі. Аўтар вызначае ступень захавання традыцый і канонаў, а таксама вылучае адметнасці іх існавання на сучасным этапе развіцця.

Ключавыя словы: *аматарскі тэатр, школьны тэатр, студэнцкі тэатр, тэатральны фестываль.*

The article examines the characteristics of the historical continuity of a school theater of Belarus XVI – XVIII centuries and modern amateur theater in Belarus. The author defines the degree of preservation of traditions and canons, but also highlights the particularities of their existence at the present stage of development.

Сучасны аматарскі тэатр Беларусі – з’ява дыхатамічная. З аднаго боку, у ім актыўна ўкараняюцца новыя формы, пераважна запазычаныя з практыкі заходнееўрапейскага тэатра. З іншага боку, ён захоўвае гістарычную пераемнасць і ў сваёй разнастайнасці працягвае традыцыі, у тым ліку і школьнага тэатра XVI – XIX стст. У сувязі з азначаным актуальным бачыцца вызначэнне не толькі ступені пераемнасці і захавання традыцыйнасці на сучасным этапе існавання аматарскага тэатра, але і функцыянальных, і стылістычных трансфармацый гэтых традыцый.

Асвятленню гістарычнага складніка праблемы прысвечаны манаграфічныя працы польскіх даследчыкаў І. Кадульскай [1], Я. Аконя [2], у якіх вывучаецца існаванне школьнага езуіцкага тэатра на тэрыторыі Беларусі. Акрамя гэтага, названая праблема ўздымаецца ў працах айчынных навукоўцаў А. Сапунова [3], Г. Барышава [4], Т. Бліновай [5], В. Салеева [6], а таксама ў выданні “Гісторыя беларускага тэатра” [7]. Немалаважная для разумення агульнаеўрапейскай карціны існавання езуіцкага тэатра праца французскага даследчыка Э. Баёса [7].

Адзначаецца, што школьны тэатр узнік на тэрыторыі сучаснай Беларусі ў сувязі з місіянерскай дзейнасцю каталіцкага ордэна езуітаў пасля Люблінскай уніі 1569 г. У адпаведнасці з рашэннем Трыдэнцкага сусветнага сабору (1563), тэатр стаў выступаць як спосаб рэлігійнай прапаганды і адзін з інструментаў дзейнасці Святой кангрэгацыі прапаганды веры (Sacra Congregatio de Propaganda Fide), знаходзячы пры гэтым новыя эстэтычныя і стылёвыя асаблівасці. Перад Кангрэгацыяй стаялі задачы падрыхтоўкі місіянераў, забеспячэння місій духоўнай літаратурай, а таксама супрацьдзеяння выкарыстанню хрысціянскай місіі ў палітычных мэтах. Мастацтва ў гэтым выпадку служыла носбітам ідэй каталіцкай царквы, яно выконвала таксама і сугестыўную функцыю.

Першым падобным тэатрам на тэрыторыі Беларусі стаў тэатр Полацкага езуіцкага калегіума (1580), які адзіны ў краіне функцыянаваў да 1812 г.

Усяго ў перыяд з XVI да XIX ст. існавала каля дваццаці школьных і ўніверсітэцкіх тэатраў каталіцкай, праваслаўнай і ўніяцкай накіраванасці.

Дзейнасць калектываў грунтавалася на тых жа прынцыпах, што і ў Еўропе, таму задачы творчага характару перад імі стаялі аналагічныя – мастацтва выкарыстоўвалася ў прапагандзе і ў місіянерскай дзейнасці, а таксама ў якасці сродку “палітычнай барацьбы з пратэстанцкім рухам і праваслаўем” [4, с. 15]. Як адзначаюць даследчыкі, “галоўнай мэтай школьнага тэатра была рэалізацыя дыдактычных задач, па магчымасці, у каталіцкай інтэрпрэтацыі, у эстэтычна-мастацкім афармленні” [6, с. 126].

Пастаноўкі рэлігійнага тэатра ў Беларусі ў XVI – XIX стст., як правіла, разыгрываліся вучнямі на лацінскай (пазней – польскай, беларускай) мове. Сюжэты п’ес насілі пераважна рэлігійны характар. Акрамя гэтага, драматургі звярталіся да антычнай гісторыі, таму часам сустракаліся і паганскія тэмы, бо на сцэну выходзілі героі Старажытнага Рыма і Афін. Аднак для таго, каб падобныя п’есы неслі мараль і стваральную сілу, гэтых герояў змяшчалі ў хрысціянскае асяроддзе. Такім чынам, праз аднаўленне высакародных сітуацый, праз патэтыку і ідэалізм, а таксама праз культывацыю паняцця пра лацінскую мову як узор слаўнай антычнай спадчыны і атрыбут высакароднай каталіцкай царквы праходзіла маральнае і эстэтычнае выхаванне навучэнцаў калегіумаў. Яшчэ адну перавагу драматычных заняткаў айцы царквы бачылі ў выпрацоўцы ў маладога пакалення прамоўніцкіх навыкаў і ўмення трымаць сябе на публіцы, што вельмі шанавалася ў арыстакратычным грамадстве. Так, “маладым людзям вышэйшага саслоўя, якія заканчваюць калегіумы, важна надаць неабходныя палкасць і высакародны выгляд, каб яны маглі весці публічныя прамовы, з тым, каб займаць найвышэйшыя дзяржаўныя пасады ў Касцёле, пры шпазе і ўборы” [7, с. 101]. Гэты від тэатра выступаў і як вучэбна-метадычны сродак у авалодванні замежнай (лацінскай) мовай.

У наш час традыцыі школьнага тэатра захоўваюцца ў некалькіх формах: уласна рэлігійна-

га тэатра, а таксама свецкага вучэбнага тэатра (школьнага і ўніверсітэцкага).

Сучасны аматарскі рэлігійны тэатр існуе пры каталіцкіх, праваслаўных і пратэстанцкіх цэрквах, брацтвах, цэнтрах культуры і мае тыя ж мэты, што і ў XVI – XVIII стст., за выключэннем лінгвістычнай функцыі: “...мэтамі яго дзейнасці [школьнага тэатра] першапачаткова было... выхаванне, выпрацоўка адпаведных эстэтычных густаў і цнотаў” [12]. Акрамя гэтага, да яго можна аднесці аматарскі тэатр, які не належыць рэлігійнай арганізацыі, але распрацоўвае ў сваім рэпертуары хрысціянскую тэматыку. Да вышэйназваных калектываў адносяцца дзіцячы праваслаўны тэатр “Дар” (заснаваны ў 2008 г. пры мінскай царкве Іконы Божай Маці “Неўпівальная Чаша” Мінскай епархіі Беларускай праваслаўнай царквы), дзіцячая тэатральная студыя “Радасць” (заснавана ў 2014 г. пры Свята-Елісавецкім манастыры ў Мінску), Моладзевы хрысціянскі евангелізацыйны тэатр (заснаваны ў 2011 г. у Мінску пры царкве “Благодать” Аб’яднанай царквы хрысціян веры евангельскай у Рэспубліцы Беларусь), Камерны духоўны тэатр (заснаваны ў 2010 г. пры Цэнтры праваслаўнай культуры “Спадарожнік хрысціянства” ў Мінску) і інш.

Драматургічны матэрыял названых калектываў складаецца з сюжэтаў на тэмы гісторыі хрысціянства, жыцця святых, а таксама не звязаных непасрэдна з рэлігіяй твораў, якія далучаюць да духоўнасці і нясуць хрысціянскую мараль. Так, рэпертуар Камернага духоўнага тэатра заснаваны на праграмах факультатывных заняткаў па культуры і рэлігіі для агульнаадукацыйных і дашкольных устаноў. Акрамя гэтага, падобныя тэатры перасэнсоўваюць сусветную літаратурную спадчыну. Прэм’ерным спектаклем дзіцячай тэатральнай студыі “Радасць” стала казка паводле “Казкі пра рыбака і рыбку” А. Пушкіна, прымеркаваная да свята Хрышчэння Божага. Выбар гэтага матэрыялу абумоўлены агульнай тэмай вады як сімвала жыцця. Адна з пастановак тэатра нядзельнай школы храма Іконы Божай Маці “Усецарыца” (Мінск) грунтуецца на казцы “Снежная каралева” Х. К. Андэрсена, што ўяўляе сабой гісторыю барацьбы за чалавечую душу. Спектакль Моладзевага хрысціянскага евангелізацыйнага тэатра “Шлях пакаяння” мае ў аснове рэальныя сведчанні і гісторыі вернікаў, якія перажылі шматлікія жыццёвыя цяжкасці ў сувязі са сваёй рэлігійнай пазіцыяй падчас існавання СССР.

Паводле традыцыі, рэжысёрамі і сцэнарыстамі выступаюць, як правіла, педагогі навучальных устаноў, а ў якасці актёраў – навучэнцы. Дэкарацыі і касцюмы вырабляюцца ўласнымі сіламі, а таксама пры дапамозе парафіян. З прычыны рознага ўзросту актёраў і адсутнасці ў іх тэат-

ральнага вопыту пастаноўкі не нясуць мастацкай каштоўнасці і выступаць як відовішча дыдактычнага характару, эмацыйна напоўненае за кошт асабістай інтэнцыі задзейнічаных асоб.

Уласна вучэбны тэатр сёння ўяўляе сабой аматарскую арганізацыю, што існуе пры сярэдняй, сярэдняй спецыяльнай альбо вышэйшай навучальнай установе Рэспублікі Беларусь на некамерцыйных і добраахвотных пачатках. Кіраўніком (рэжысёрам) можа выступаць як спецыяліст, за якім замацавана адпаведная стаўка ў штатным раскладзе навучальнай установы, так і прадстаўнік гэтай навучальнай установы без адпаведнай кваліфікацыі, які займаецца гэтым на грамадскіх пачатках. Труп тэатра, як правіла, складаецца з навучэнцаў гэтай ж установы. Галоўнае адрозненне сучаснага вучэбнага тэатра ад яго гістарычнага аналага – адсутнасць рэлігійнага складніка ў любой форме з прычыны секулярызацыі адукацыі [13, с. 8]. Таму ў навучальнага тэатра засталіся рэкрэатыўная, дыдактычная, адукацыйная функцыі.

Сучасны беларускі вучэбны тэатр працуе па імітатываў мадэлі на аснове сістэмы прафесійнага тэатра перажывання ў некалькіх функцыянальных кірунках: як від мастацкай самадзейнасці навучэнцаў, як сродак вывучэння замежных моў, як спосаб інтэграцыі ўдзельнікаў трупы ў грамадства (інклюзіўны тэатр). Мастацкая тэатральная самадзейнасць у сярэдніх, сярэдніх спецыяльных, вышэйшых навучальных установах, а таксама пры цэнтрах дадатковай адукацыі і пазашкольнай творчасці дзяцей і моладзі – частка адукацыйнага працэсу, якая адносіцца да арганізацыі вольнага часу навучэнцаў згаданых устаноў у форме тэатральных гурткоў і аматарскіх тэатраў. Такім чынам, можна вылучыць школьную (існуе пры сярэдніх, сярэдніх спецыяльных навучальных установах, а таксама ў форме пазашкольнай адукацыйнай працы) і студэнцкую тэатральную самадзейнасць (існуе пры вышэйшых навучальных установах). Выбар працоўнага матэрыялу праводзіць кіраўнік ці рэжысёр калектыву па ўзгадненні з кіраўніцтвам установы. Школьны аматарскі тэатр з’яўляецца найбольш стыхійным відам сярод разгляданых тэатраў з прычыны вялікай колькасці падобных навучальных устаноў. У сувязі з гэтым тэматычны, жанравы і стылістычны аналіз рэпертуару ўяўляе пэўныя цяжкасці. Выступы калектываў адбываюцца як на ўнутраных мерапрыемствах, справаздачных канцэртах, так і на раённых і рэгіянальных конкурсах без адпаведнага інфармацыйнага суправаджэння. У выніку школьны вучэбны тэатр можна разглядаць, хутчэй, як частку адукацыйнага працэсу, чым як мастацкі феномен.

Значна большы патэнцыял у параўнанні з вышэйназваным відам аматарскага тэатра мае ўніверсітэцкі тэатр дзякуючы большай выканальніц-

кай кампетэнцыі яго ўдзельнікаў, што, у сваю чаргу, дае кіраўніку калектыву больш магчымасцяў для працы. Да ўніверсітэцкага тэатра адносяцца студэнцкія навучальныя калектывы пры творчых ВНУ і неспецыялізаваных вышэйшых навучальных установах. Працягваючы традыцыі, закладзеныя ў Полацкім езуіцкім калегіуме, беларускі ўніверсітэцкі тэатр сёння – шматвектарная з’ява, прызнаная ў сусветным маштабе Міжнароднай асацыяцыяй ўніверсітэцкіх тэатраў (АІТУ-ІУТА), сябрам якой Рэспубліка Беларусь стала ў 2012 г. Мэта асацыяцыі – “развіццё і стымуляванне тэатральнага і адукацыйнага творчага працэсу, яго тэарэтычных і практычных даследаванняў на базе ўніверсітэцкага ці іншага вышэйшага навучання” [14, с. 130]. У айчыннай тэатральнай прасторы такім цэнтральным фестывалем з’яўляецца Міжнародны фестываль студэнцкіх і моладзевых тэатраў “Тэатральны куфар”, што праходзіць з 2004 г. у Мінску і арганізуецца ўпраўленнем па справах культуры Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Акрамя гэтага, каштоўнасць і прызнанне беларускага ўніверсітэцкага тэатра на сусветнай тэатральнай прасторы пацвярджае правядзенне ў Рэспубліцы Беларусь ІХ Сусветнага тэатральнага кангрэса, арганізаванага Міжнароднай асацыяцыяй ўніверсітэцкіх тэатраў і Беларускім дзяржаўным ўніверсітэтам. Пры ўдзеле 300 прадстаўнікоў розных арганізацый, якія займаюцца праблемамі ўніверсітэцкага тэатра, “на кангрэсе прагучалі 54 даклады, былі праведзены 4 пленарныя пасяджэнні, 8 майстар-класаў, 2 драматычныя лабараторыі. У аснову ўсіх мерапрыемстваў лёг дыялог пра падабенства і адрозненне сучасных формаў мастацкага выказвання і існуючых традыцый” [14, с. 128]. Такім чынам, беларускі ўніверсітэцкі аматарскі тэатральны рух ацэнены і інтэграваны ў міжнародны тэатральны кантэкст.

У дадатак да “Тэатральнага куфра” ў тэатральнай прасторы Беларусі апошняга дзесяцігоддзя існавалі два ўсебеларускія фестывалі аматарскіх тэатраў, што аб’ядноўвалі школьную і ўніверсітэцкую сцэны: фестываль аматарскіх тэатраў “Дзверы” (Мінск), а таксама Міжнародны адкрыты фестываль-семінары дзіцяча-юнацкіх і маладзёжных тэатраў “Паралельныя светлы” (Баранавічы). Апошні стаў рэгіянальнай ініцыятывай і праводзіцца з 2010 г. на базе Баранавіцкага палаца дзіцячай творчасці, арганізатар – узорны тэатр-студыя “Паралель”. Па рашэнні журы ўдзельнікам уручаюцца прызы ў наступных намінацыях: гранпры, дыплом лаўрэата I ступені, дыплом лаўрэата II ступені, дыплом лаўрэата III ступені, найлепшая рэжысура, найлепшы акцёрскі ансамбль, найлепшая роля I плана (мужчынская і жаночая), найлепшая роля II плана (мужчынская і жаночая). Фестываль доўжыцца на працягу тыдня, падчас якога праходзяць як уласна паказы спектакляў, так

і тэатральныя трэнінгі і майстар-класы. Спектаклі ўяўляюць сабой пастаноўкі па матэрыялах сусветнай і айчыннай драматургіі, арыентаваныя як на дзіцячую, так і на дарослую аўдыторыю. За шэсць гадоў існавання фестывалю “Паралельныя светлы” ў ім узялі ўдзел калектывы з Беларусі, Расіі, Украіны, Чэхіі, Германіі і інш.

Знакавай з’явай у гісторыі айчыннага аматарскага тэатра стаў незалежны тэатральны фестываль “Дзверы” (2010 – 2013, Мінск). Прыватная ініцыятыва, ён праходзіў на пляцоўках вышэйшых навучальных устаноў, а таксама культурных цэнтраў. Мерапрыемства мела некамерцыйны характар, што прадугледжвала бясплатны ўваход для глядачоў. Паводле палажэння фестывалю, жанравыя, узроставыя і іншыя абмежаванні не ўводзіліся; адсутнічалі журы і намінацыі, а таксама папярэдні адбор па мастацкіх крытэрыях (па схеме, аналагічнай з фестывалем незалежных тэатраў “100°” у Берліне). Адбыліся 4 фестывалі, дзе выступалі дзіцяча-юнацкія калектывы з Мінска і рэгіёнаў, што прадстаўлялі вышэйшыя, сярэднія навучальныя ўстановы і раённыя цэнтры культуры. Фестываль такога фармату праводзіўся ў Беларусі ўпершыню, ён атрымаў шырокі рэзананс у глядацкім асяроддзі і стаў адкрытай пляцоўкай для аматарскіх тэатраў. Аднак па прычынах эканамічнага характару “Дзверы” спынілі сваё існаванне з 2013 г.

Варта адзначыць, што сучасны вучэбны тэатр можа выступаць не толькі ў якасці выхаваўчага сродку, але і як спосаб лінгвістычнага навучання, а таксама сацыяльнай інтэграцыі людзей з інваліднасцю. Так, у Рэспубліцы Беларусь існуе шэраг школьных і ўніверсітэцкіх аматарскіх тэатраў, што рэалізуюць пастаноўкі выключна на французскай мове з мэтай яе найлепшага засваення актёрамі ў межах адукацыйнай праграмы пэўных навучальных устаноў. Гэтая традыцыя была ўласціва школьнаму тэатру XVI – XIX стст. паводле праграмнага дакумента “Ratio studiorum” (“Навучальны план”). Ён рэгламентаваў адукацыйную дзейнасць езуіцкіх калегіумаў Еўропы і быў прыняты ў 1599 г. у Рыме камісіяй, якую ўзначальваў генерал ордэна Клаўдыя Аквавіва. Так, “сюжэт трагедыі і камедыі, на лацінскай мове і вельмі рэдка, абавязаны быць святым і набожным. Паміж актамі не павінна быць інтэрмедый не на лацінскай мове...” [15].

Такім чынам, сёння адбываецца засвойванне лінгвістычнага матэрыялу тэатральнымі сродкамі. Гэты феномен набыў цэнтралізаваны рэспубліканскі маштаб дзякуючы штогадоваму фестывалю аматарскіх франкафонных тэатраў. Ён арганізоўваецца ў Мінску Пасольствам Францыі ў Рэспубліцы Беларусь пры падтрымцы Беларускай асацыяцыі выкладчыкаў французскай мовы і Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь. Фестываль праводзіцца “пачынаючы з 1993 года штогод у ад-

ной з устаноў Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь (традыцыйна ў Палацы дзяцей і моладзі)” [16]. Як правіла, у ім удзельнічаюць рэспубліканскія калектывы навучальных устаноў школьнага альбо гімназічнага тыпу з паглыбленым вывучэннем французскай мовы, а таксама ўніверсітэцкія тэатры пры ВНУ з вывучэннем французскай мовы як адной з замежных. Праграма дзеліцца на два дні з прычыны вялікай колькасці ўдзельнікаў (больш за 70% – аматарскія тэатры з рэгіёнаў). Пастаноўкі ўяўляюць сабой дзіцяча-юнацкія спектаклі паводле п’ес класічных і сучасных французскіх аўтараў, а таксама народных французскіх казак. Такім чынам, фестываль выконвае не толькі адукацыйную, але і культуралагічную функцыю, далучаючы моладзь да французскай культурнай спадчыны як адной з найбагацейшых у сусветнай гісторыі.

Пра наяўнасць новай функцыі вучэбнага тэатра як сродку інтэграцыі людзей з інваліднасцю сведчыць правядзенне ў Беларусі штогадовага Міжнароднага фестывалю асаблівых тэатраў “Непратаптаны шлях” (Брэст). Ён праходзіць з 2004 г. у рамках міжнароднай праграмы, накіраванай на рэабілітацыю людзей з асаблівасцямі развіцця, што рэалізуецца на тэрыторыі Беларусі, Украіны і Польшчы. Арганізатар фестывалю – Брэсцкае абласное моладзевае грамадскае аб’яднанне “Інвалід і асяроддзе”. Да ўдзелу дапускаюцца калектывы, чые актёры маюць функцыянальныя абмежаванні, а таксама інтэграваныя трупы любога жанравага кірунку. Аргкамітэт “Непратаптанага шляху” пакрывае артыстам выдаткі на пражыванне і харчаванне, таксама прадугледжана ўрочэнне прызоў у розных намінацыях, пераможцаў якіх вызначае журы прафесійных тэатральных дзеячаў. На працягу двух фестывальных дзён калектывы карэкцыйных навучальных устаноў і незалежныя інклюзійныя тэатры з Беларусі, Украіны, Расіі і блізкага замежжа паказваюць шырокаму колу глядачоў кароткафарматныя спектаклі (да 20 хв.) паводле сусветных казак і літаратурна-драматычнай спадчыны. Неабходна адзначыць, што “фестываль прызнаны вядучымі спецыялістамі асаблівых тэатраў Расіі, Украіны, Польшчы як самастойны, які фарміруе свой творчы твар і здольны фарміраваць субкультуру тэатраў інвалідаў не толькі ў нас у вобласці, але і ў рэспубліцы ў цэлым, тым больш, што ў Беларусі не праводзяцца падобныя фестывалі тэатраў інвалідаў” [17]. З дапамогай аматарскага тэатра адбываецца сацыяльна-псіхалагічная рэабілітацыя інвалідаў, а таксама змяняецца стаўленне глядачоў да людзей з абмежаванымі магчымасцямі як да раўнапраўных членаў грамадства.

Сучасны аматарскі тэатр Беларусі захоўвае пераемнасць з традыцыйнымі тэатральнымі формамі ў поўнай меры. Адзначаецца актыўны рост

фестывальнага руху, у тым ліку і міжнароднага, у рамках якога рэпрэзентуюцца гэтыя формы. Пры гэтым, у сувязі са зменай сацыякультурнай сітуацыі, разгледаныя традыцыі зведалі некаторыя трансфармацыі: секулярызацыю, пашырэнне функцыянальнасці (вучэбны тэатр выступае на сучасным этапе не толькі як адукацыйны, але і як інтэграцыйны сродак) і тэматычнай разнастайнасці. Разам з тым традыцыйны складнік айчыннага аматарскага тэатральнага руху захоўваецца і памнажаецца ў дзейнасці шматлікіх труп.

Спіс літаратуры

1. **Kadulska, I.** Akademia Połocka ośrodek kultury na Kresach 1812 – 1820 / I. Kadulska. – Gdańsk, 2004. – 150 s.
2. **Окош, J.** Dramat i teatr szkolny. Sceny jezuickie XVII wieku / J. Okoń. – Wrocław, 1970. – 250 s.
3. **Сапуноў, А. П.** Нататка аб калегіі і акадэміі езуітаў у Полацку / А. П. Сапуноў. – Полацк : Данько, 1997. – 30 с.
4. **Барышаў, Г. І.** Тэатральная культура Беларусі XVII стагоддзя / Г. І. Барышаў. – Мінск : Навука і тэхніка, 1992. – 290 с.
5. **Блінова, Т. Б.** Езуіты ў Беларусі (іх роля ў арганізацыі адукацыі і асветы) / Т. Б. Блінова. – Гродна, 2002. – 426 с.
6. **Салееў, В. А.** Нарысы тэорыі беларускага тэатра / В. А. Салееў. – Мінск : Беларуская навука, 2014. – 172 с.
7. **Boysse, E.** Le théâtre des Jésuites / E. Boysse [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : <http://www.archive.org/details/lethtredejsj00boysuoft>. – Дата доступу : 07.04.2016.
8. **Гісторыя беларускага тэатра** : у 3 т. / АН БССР, Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору; рэдкал. : Няфёд У. І. [і інш.]. – Мінск : Навука і тэхніка, 1983. – Т. 1. – 495 с.
9. **Пятровіч, С. А.** Народныя тэатры Беларусі / С. А. Пятровіч; рэд. : П. Ф. Глебка, А. В. Сабалеўскі. – Мінск : Навука і тэхніка, 1966. – 205 с.
10. **Пятровіч, С. А.** Тэатральная самадзейнасць Савецкай Беларусі / С. А. Пятровіч; [рэд. А. К. Саннікаў]; Акадэмія навук Беларусі ССР, Інстытут мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору. – Мінск : Навука і тэхніка, 1972. – 286 с.
11. **Сохар, Ю. М.** Жывая крыніца : тэатральная самадзейнасць на сучасным этапе / Ю. М. Сохар. – Мінск : Навука і тэхніка, 1983. – 69 с.
12. **Алексініна, І. А.** Школьны рэлігійны тэатр Беларусі ў пачатку XX ст. / І. А. Алексініна [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : <http://repository.buk.by:8080/jspui/bitstream/123456789/3103/1/SHKOL%27NYI%20RE%27L%D0%86G%D0%86YNYI%20TE%27ATR%20BELARUS%D0%86%20%D0%8E%20RASHATKU%20NN%20st.pdf>. – Дата доступу : 07.04.2016.
13. **Коджк Рэспублікі Беларусь аб адукацыі** : 13 студзеня 2011 г., № 243-З : прыняты Палатай прадстаўнікоў 2 снежня 2010 г. : ухв. Сав. Рэспублікі 22 снежня 2010 г. – Мінск : Рэспубліканскі інстытут вышэйшай школы, 2011. – 351 с.
14. **Саладуха, К. І.** Месца сустрэчы – універсітэцкі тэатр / К. І. Саладуха // Артэфакт. – 2014. – № 1. – С. 128 – 132.
15. **The Jesuit Ratio studiorum.** Conference of major superiors of Jesuits, 1717 Massachusetts Avenue, N. W. Washington, D. C. 20036. [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : <http://admin.wyk.edu.hk/documents/A01%20Jesuit%20Education%20&%20Ignatian%20Pedagogy/Ratio%20Studiorum.htm>. – Дата доступу : 07.04.2016.
16. **Сайт Пасольства Францыі ў Рэспубліцы Беларусь** [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : <http://www.ambafrance-by.org/>. – Дата доступу : 07.04.2016.
17. **Сайт фестывалю “Непратаптаны шлях”** [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : <http://www.daebrst.by/>. – Дата доступу : 07.04.2016.

Уладзімір ГАЛАК,
аспірант Беларускай дзяржаўнай акадэміі мастацтваў.

Артыкул паступіў у рэдакцыю 26 мая 2016 г.

ТАНЕЦ ЦМОКА ЯК АДЛЮСТРАВАННЕ НАЦЫЯНАЛЬНЫХ ТРАДЫЦЫЙ КІТАЯ

Артыкул прысвечаны комплекснаму даследаванню танца цмока – унікальнаму ўзору кітайскай мастацкай культуры, дзе адлюстроўваюцца традыцыйныя нацыянальныя каштоўнасці. Аўтар аналізуе розныя складнікі танца цмока – харэаграфію, касцюм, музычнае суправаджэнне, візуальныя эфекты, сімволіку, нацыянальную спецыфіку.

Ключавыя словы: *цмок, нацыянальныя традыцыі, сімволіка, танец, музычнае суправаджэнне, экіпіроўка.*

The article is devoted to the complex research of dragon dance. It is a unique example of Chinese art and culture, which reflects the traditional national values. The author analyzes the different constituent elements of dragon dance – the choreography, costume, music, visual effects, symbols, national specifics.

На працягу гісторыі цмок як культурная каштоўнасць стаў своеасаблівым традыцыйным сімвалам Кітая, увасабляючы яднанне назапашаных народаў вобразаў. Цмок ва ўяўленні кітайскага народа – сімвал шчасця, сілы і аўтарытэнасці. Ён згадваецца ў старажытных трактатах, якім ужо каля пяці тысяч гадоў. Шанаванне цмока – зусім новы кірунак у культуры, што паступова заваёўвае сусветную сцэну.

Танец цмока адлюстроўвае дух адзінства кітайскай нацыі. На працягу развіцця ён зведаў пэўную трансфармацыю, захоўваючы ўсе глыбінныя культурныя асаблівасці кітайскай культуры. Святы, дзе выконваецца танец цмока, – адны з самых папулярных у краіне. Гэта не толькі вельмі маляўнічае, але і карыснае для здароўя дзейства, таму яно такое папулярнае ў кітайскага народа.

Мастацкія асаблівасці танца цмока вывучалі розныя даследчыкі, характарызуючы тую ці іншую якасць відовішча. Большасць навуковых прац прысвечана тэхніцы выканання (Чжоу Янліў, Чжан Лін, Зан Дысчэн), методыцы навучання гэтаму танцу (Чжоу Янліў, Люй Шаацзюнь, Хуан Йсу), яго нацыянальнай спецыфіцы (Лін Ёу Біао, Вы Гачан, Гун Жэнсчон), асаблівасцям музычнага суправаджэння (Сун Куанцянь) і г. д. Аднак ніхто з аўтараў не разглядаў танец цмока

з пазіцыі кампаратыўнага метаду, не аналізаваў гэтую мастацкую з’яву цэласна, скрозь прызму сінтэзу мастацтваў. Кароткі агляд навуковай літаратуры па тэме выявіў асноўныя падыходы да вывучэння танца цмока, а таксама вызначыў мэту артыкула – комплекснае даследаванне танца цмока як нацыянальнага ўзору сінтэзу мастацтваў у кітайскай мастацкай культуры.

У Старажытным Кітаі кожнае племя ў якасці татэма выкарыстоўвала якую-небудзь жывёлу, але з развіццём уяўленняў пра свяшчэнных істот узнік адзін асабліва шанаваны вобраз – цмок. Ён з’яўляецца абагульненым вобразам некалькіх жывёл. Цмок “мае аленьвыя рогі, галаву вярблюда, ногі марскога змея, пакрыты рыбнай лускаю; у яго кіпцюры ястраба, лапы тыгра, вушы быка” [1]. Акрамя асобных частак цела розных жывёл, у вобразе цмока сканцэнтраваны найлепшыя якасці гэтых звяроў. Так, алень у кітайскай культуры ўвасабляе розум, кемлівасць і бадзёрасць; вярблюд сімвалізуе лагоднасць, сумленнасць, мэтанакіраванасць, вопыт, смеласць і цвёрдасць; марскі змей валодае гнуткасцю і спрытам; рыба – нязмушаная і вольная; ястраб – шпаркі і празорлівы; тыгр асацыюецца як з лютасцю і велічнасцю, так і з велікадушнасцю і сціпласцю; бык – пакорлівы і чэсны. У цэлым цмок, сабраны з мноства татэмных вобразаў, увасабляе ўяў-

ленне кітайскага народа пра высакароднасць. Усе якасці, якімі валодае гэтае мноства рэальных жывёл, у той ці іншай ступені адлюстраваны і ў танцы цмока. Непасрэдна танец уяўляе сабой перайманне рухаў міфалагічнай істоты і мае розныя назвы – “перайманне святла цмока”, “танец свяшчэннага цмока” [3]. Танец цмока – гэта незвычайна прыгожае відовішча, пластыка якога нагадвае рух баявога мастацтва ушу, а рытміка зада-

Фрагмент танца цмока.

Танец цмока, які ляціць.

ецца боем барабанаў. Рухі танцоўшчыкаў вельмі разнастайныя: то хуткія і інтэнсіўныя, то павольныя і плаўныя, то простыя і прадказальныя, то ламаныя і мудрагелістыя. Розная хуткасць і тэхніка выканання, а таксама своеасаблівы, зменлівы візуальны малюнак танца трымаюць глядачоў у пастаянным эмацыйным напружанні. Паказы з танцам цмока заўсёды пакідаюць яркія ўражанні, яны поўныя радасці і весялосці, упрыгожваюць любыя святы і ствараюць асаблівую атмасферу.

Танец цмока не абмежаваны месцазнаходжаннем, полам, узростам альбо колькасцю танцораў. Існуюць танцы, якія могуць выконваць толькі тры чалавекі, ёсць варыянты, дзе ўдзельнічае значна большая колькасць людзей; адны танцы прызначаны для выканання дарослымі, іншыя – дзецьмі.

Вядома некалькі відаў гэтага танца, што адрозніваюцца візуальным рашэннем і мастацкімі сродкамі выражэння асноўнай ідэі. Напрыклад, танец цмока шчасця, танец духмянага цмока, жоўтага цмока, парнага цмока, цмока, які ляціць, і г. д.

Найбольш поўны і асаблівы від – гэта *танец цмока шчасця*, які ўзнік у горадзе Сіанчжоу. Тулава цмока падзяляецца на дзесяць так званых суставаў, злучаных адзін з адным з дапамогай бамбукавых пласцін. Зверху яны пакрыты празрыстай прамасленай паперай з рознымі выявамі. Для гэтага танца неабходна 10 выканаўцаў-мужчын, аголеных да пояса. Іх суправаджаюць акампаніятары-барабаншчыкі, а таксама тыя, хто нясе каляровыя ліхтары і запаленыя лямпы. У час спектакля цмок танцуе ў клубах дыму і ў зіхаценні феерверкаў, што ўзмацняе эмацыйна-мастацкі эффект ад пышнага і маляўнічага відовішча.

Асобнай увагі заслугоўвае *танец парнага цмока*, які асабліва прываблівае глядачоў. У паказе ўдзельнічаюць два цмокі – жаночая і мужчынская

“асобіна” (адсюль і назва). Часам яго называюць “Пара цмокаў гуляе з жамчужынай”, апошняя з’яўляецца яшчэ адным “персанажам”. У танцы бяруць удзел дзевятнаццаць выканаўцаў: па дзевяць на кожнага цмока і адзін, які сімвалізуе жамчужыну. Цела цмока робяць з тканіны, на якой прамалёўваецца луска. Яго галава – маленькая і вытанчаная, таму ўся канструкцыя мацуецца на кароткіх драўляных палках, з дапамогай якіх зручна перамяшчаць “цела”. Усё гэта ў значнай ступені палягчае працу танцораў. У пачатку прадстаўлення пяць акампаніятараў пачынаюць біць у вялікія і маленькія гонгі, барабаны, літаўры і іншыя музычныя інструменты. Потым на сцэну выходзіць цмок, ён спачатку замірае, даючы магчымасць разгледзець сябе, а пасля пускаецца ў скокі. Падышоўшы да краю сцэны, ён тупае нагамі тры разы, пасля чаго жаночы і мужчынскі цмок разыходзяцца ў розныя бакі і размяшчаюцца вакол жамчужыны – пачынаецца парны танец цмокаў. Танцор жамчужыны аббягае гэтыя два рады, праходзіць скрозь іх, а хвалы цмокаў тым часам абвіваюць адзін аднаго, галовы сутыкаюцца, што сімвалізуе асаблівыя стасункі паміж мужчынам і жанчынай. Выступленне заканчваецца выхадам на сцэну жамчужыны, якая “забірае” выканаўцаў роляў парнага цмока.

Не менш яркі і *танец парнага вогненнага духмянага цмока*. Для яго выканання запальваюцца духмяныя рэчывы, а для паказу цела жывёліны выкарыстоўваецца рысавая саломка. У прыцемках падобнае дзейства выглядае так, нібы цмок хвалімі то апускае, то падымае сваё цела, таму што танцоры трымаюцца за рукі. Выступленне зачароўвае прыгажосцю рухаў, незвычайнасцю і, адначасова, праўдападобнасцю. Самай вялікай цяжкасцю ў ролі парных цмокаў з’яўляюцца зладжаныя рухі звязаных разам акцёраў, якім нельга памыліцца або спатыкнуцца, інакш уся кампазіцыя будзе разбурана і танец не атрымаецца.

Пластыка *танца цмока, які ляціць*, складаецца са звычайных рухаў наперад па крывой лініі альбо па акружнасці. Усё дзеянне разгортваецца такім чынам, каб прадэманстраваць цмока, які ляціць у небе. Напрыклад, выкарыстоўваюцца рухі, што ў перакладзе на беларускую мову азначаюць “крок па крузе”, “падатлівы і непакорлівы крок”, “рухі ўздываў і падзенняў”, “чалавек, які прайшоў праз браму цмока”, і іншыя. [2]. Самае галоўнае ў пластыцы гэтага танца – рухі выканаўцы па прамой або крывой лініі, кругамі і па своеасаблівай дузе, што стварае адчуванне, быццам цела цмока паступова запаўняе ўсю прастору вакол сябе.

Танец *характер цмока* адзін з самых старадаўніх. Першапачаткова ў ім назіраліся розныя спосабы выканання і тэхнікі руху, многія з якіх пасля сталі ключавымі элементамі відовішча. Напрыклад, “згорнуты ў кальцо цмок”, “цмок, які плыве ў лодцы”, “цмок, які ляжыць на спіне”, “К-стыль”, “пярэднія лапы цмока”, “цмок, які перакуліўся праз сябе і ўстаў на калені”, “цмок, які хістаецца”, “кола”, “крок па крузе”, “парны цмок”, “чалавек, які едзе верхам на цмоку”, і г. д. [8]. Сутнасць гэтых рухаў заключаецца ў стварэнні максімальна рэальнай выявы перамяшчэнняў цмока: плаўныя пагойдванні, інтэнсіўныя скачкі, запаволенасць, імклівасць.

Адзін з самых эфектных відаў танца – *падпалены (або агністы) цмок*. Выканаўцы дзеляцца на тры групы, у кожнай з якіх знаходзіцца каля 50 чалавек. Пасля малітваў пры запаленых свечках пачынаецца сам танец: галава рухаецца наперад, усё цела выгінаецца плаўнымі рознакіраванымі лініямі, чым прыводзіць гледачоў у асаблівае захапленне. Кульмінацыяй танца з’яўляецца падпальванне цмока, што суправаджаецца запускам феерверкаў, а вогненная жывёла пачынае “нападаць” на хыхароў горада і турыстаў.

Каб дасягнуць яркага мастацкага эфекту, у танцы цмока выкарыстоўваюць пэўныя тэхналогіі стварэння “цела” гэтай істоты (экпіроўка). Нягледзячы на вялікую відавую разнастайнасць танцаў, існуе пэўнае падабенства ў матэрыялах і тэхніках вырабу гэтых своеасаблівых роставых лялек. Для галавы, цела і хваста цмока прымяняюць ліставое жалеза (або пластыкавыя пласціны), жалезныя пруты, дошкі, бамбукавыя палкі (часам трысняговыя пруты), баваўняныя вяроўкі. Важны этап у стварэнні маляўнічага аблічча цмока – выбар тканіны і нанясенне на яе ўзораў. Для гэтага ўжываюць рознакаляровую баваўняную матэрыю, на якой фарбамі малююць луску цмока, праразаюць адтуліны пэўнага памеру (для стварэння рэльефнасці і эфекту “дрыжання” скуры) і прышываюць рознакаляровыя бліскаўкі, вялікія пацеркі, каб “луска” зіхацела і пералівалася на святле.

Для вырабу “ўбору” цмока часцей за ўсё выкарыстоўваюць жоўты, белы, зялёны, чырвоны і чорны колеры, якія валодаюць важным сімвалічным значэннем і, паводле кітайскай міфалогіі, звязаны з пяццю асноўнымі стыхіямі: золатам, дрэвам, вадой, агнём і зямлёй. Адсюль і сэнсавая нагрузка персанажаў: жоўты колер адносіцца да цмока, які прыносіць багацце, зялёны – увасабляў цмока, які даруе шчасце, чырвоны колер сімвалізаваў вогненнага цмока, чорны – належаў цмоку-злыдню, а белы – воднаму цмоку. Не цяжка здагадацца, што найбольш распаўсюджанымі былі жоўтыя, зялёныя і чырво-

ныя цмокі, якія неслі людзям багацце, поспех і шчаслівае жыццё.

Танец цмока стаў вядомым па ўсім свеце, ён заваёўвае ўсё большую папулярнасць сярод людзей розных узростаў і нацыянальнасцей. Перадаючыся з пакалення ў пакаленне, сёння танец цмока дасягнуў найбольшага росквіту. Прайшоўшы шматтысячную гісторыю, ён развіў мноства асобных кірункаў, цудоўных і непаўторных, сфарміраваў такія віды танца, як танцы вогненнага цмока, травянога і яшчэ сотню іншых, стварыў у мастацтве яго прыгожы культ. Культура цмока заключае ў сабе самыя важныя ўяўленні кітайскага народа пра духоўныя складнікі жыцця, самы глыбінны сэнс народнага мастацтва [11]. Нягледзячы на тое, што цмок ніколі не існаваў у рэальнасці, ён – сапраўды тварэнне кітайскага народа і яго культурны сімвал, які надаў кітайскай культуры асаблівую важкасць, злучыў разам нябеснае, зямное і чалавечае. Жыхары Старажытнага Кітая захавалі ў гэтым вобразе міфічныя якасці, што маглі знайсці ў навакольным свеце, таму цмок стаў тым самым містычным падмуркам у светапоглядзе кітайцаў, які будзе шанавання заўсёды.

Пераклад з рускай мовы.

Спіс літаратуры

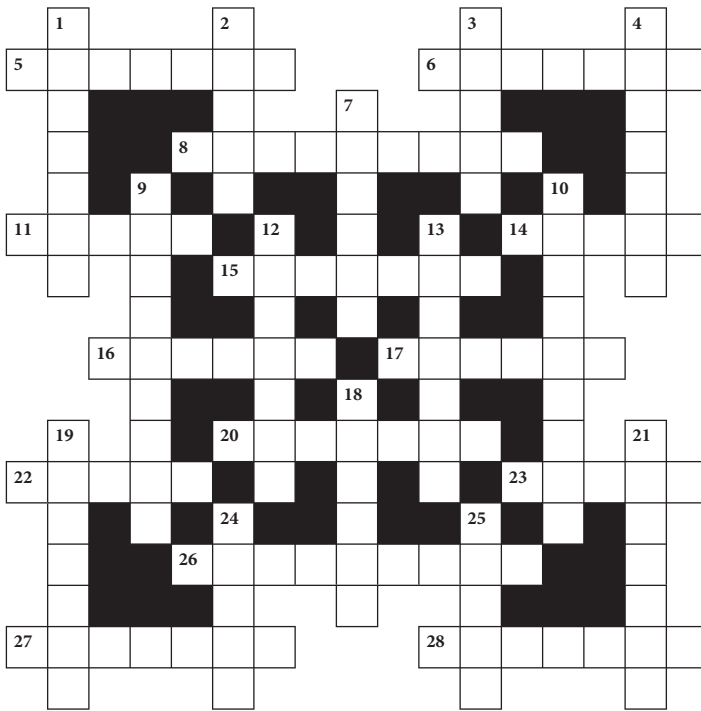
1. **Вы, Гачан.** Культура цмока ў Кітаі і святы, прысвечаныя яму / Гачан Вы. – Тхянцзін : Выд-ва старажытнай літаратуры, 2003. – 133 с. *(на кітайскай мове)*.
2. **Гун, Жэнсчон.** Культура цмока як спадчына кітайскай цывілізацыі / Жэнсчон Гун. – Пекін : Выд-ва кітайскага ўніверсітэта для замежных студэнтаў, 2003. – 67 с. *(на кітайскай мове)*.
3. **Зан, Дысчэн.** Асаблівасці развіцця танца цмока / Дысчэн Зан, Дзіўнжон Ры. – Пекін : Выд-ва Пекінскага фізкультурнага ўніверсітэта, 2003. – 60 с. *(на кітайскай мове)*.
4. **Лін, Ёу Біао.** Танец цмока / Ёу Біао Лін, Шуньцзя Чжан. – Гуанчжоу : Выд-ва ўніверсітэта Цзіньнань, 2013. – 148 с. *(на кітайскай мове)*.
5. **Люй, Шаацзюнь.** Праграма навучання танцу цмока / Шаацзюнь Люй. – Пекін : Выд-ва Пекінскага педагагічнага ўніверсітэта, 2008. – 221 с. *(на кітайскай мове)*.
6. **Ся, Гуанхуа.** Праца па стварэнні касцюмаў да танца цмока : працэс і патрабаванні / Гуанхуа Ся. – Пекін, 2004. – 60 с. *(на кітайскай мове)*.
7. **Сун, Куанцянь.** Танец цмока. 80 касцюмаў / Куанцянь Сун. – Хунань : Выд-ва мастацтваў акругі Хунань, 1993. – 90 с. *(на кітайскай мове)*.
8. **Чан, Чысчэн.** Глыбінны патэнцыял і даследаванне міфічнага ў культуры цмока / Чысчэн Чан. – Ханчжоу : Renming gibao, 2000. – 107 с. *(на кітайскай мове)*.
9. **Чжан, Лін.** Танец цмока / Лін Чжан, Шэн Чжон. – Цзілінь, 2008. – 57 с. *(на кітайскай мове)*.
10. **Чжоу, Янліў.** Танец цмока / Янліў Чжоу. – Цзілінь, 2010. – 104 с. *(на кітайскай мове)*.
11. **Хуан, Йсу.** Паказы і саборніцтвы танца цмока / Йсу Хуан. – Чанша – Хунань : Літаратурнае выд-ва, 1999. – 97 с. *(на кітайскай мове)*.

Тан ВЭНЧАН,
аспірант Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта
культуры і мастацтваў.

Артыкул паступіў у рэдакцыю 27 красавіка 2016 г.

ЛІТАРАТУРНАЕ АБ'ЯДНАННЕ “НАДДЗВІННЕ”

КРЫЖАВАНКА

Па гарызанталі: 5. Пэразаік, журналіст, аўтар рамана “Пах жыта”, апавесці “Піраміда”, быў кіраўніком літаратурнага аб’яднання “Наддзвінне”. 6. Член мастацкага савета “Наддзвіння”, аўтар кнігі лірыкі “Не отнимите, Небеса...”. 8. Паэтка і мастачка, аўтар зборнікаў паэзіі “З далоняў сэрца”, “Да зямлі прытуліцца”, “З росаў святаянных”, старшыня мастацкага савета “Наддзвіння”. 11. Слова з верша “Сведка” Надзеі Салодкай: “Захіні, калі ў лёсу шчадрогаў не хопіць, / І ў спагадзе высокай правіны...”. 14. Слова з верша “Успомні мяне” паэтки, наддзвінкі, былой партызанкі Надзеі Ярмак: “Ты вер у жыццё, вер у ... і чуды, / І шчасце ў акно зазірне”. 15. Назва твора наддзвінца Анатоля Кірушына пра акружэнне партызанскага злучэння ў маі 1944 г. на Ушаччыне. 16. Член мастацкага савета “Наддзвіння”, паэтка, байкапісец. 17. ... Барэйша – член Саюза пісьменнікаў Беларусі, аўтар кнігі “Крыніца, чыстая вадзіца”, кіраўнік “Наддзвіння” ў пачатку 1980-х гг. 20. Слова з верша сябра “Наддзвіння” Валерыя Старынскага, прысвечанага Браніславу Пунінскаму: “І душа твая зорнаю ... / Зараз дорыць пассажы дажджоў, / Піцькаты, трэмылы нам лічыць, / Што не змог, не паспеў, не знайшоў”. 22. ... Кас-

цюк – кіраўнік “Наддзвіння” ў 1992 – 1995 гг., аўтар кнігі “Пат”, выдадзенай у 2013 г. 23. “... эскадрона” – слова з назвы твора пісьменніка Эдуарда Самуйлёнка, які ў канцы 1920 – пачатку 1930-х гг. наведваў “Наддзвінне”. 26. “Вяртанне ... Скарыны” – верш Алеся Шпыркова, удзельніка “Наддзвіння” ў пачатку 1960-х гг. 27. Празаік, паэт, супрацоўнік газеты “Чырвоная Полаччына”, аўтар вершаў альманаха “Наддзвінне” ў 1926 – 1927 гг., аўтабіяграфічнай апавесці “Кругі”, дзе апісвае той час. 28. Новапалачанка, член “Наддзвіння”, друкавалася ў калектыўных зборніках “Гулкая плынь”, альманаху “Наддзвінне” ў 2008, 2010, 2013 гг. і мясцовых СМІ.

Па вертыкалі: 1. ... Балдоўскі – член Саюза пісьменнікаў Беларусі, аўтар паэтычных зборнікаў “Кроны памяці”, “Пульсар”, кіраўнік “Наддзвіння”. 2. ... Хадкевіч – празаік, аўтар рамана “Песня Дзвіны”, узначальваў полацкую філію “Маладняка” ў в. Валынцы. 3. Паэт, крытык, перакладчык, першы кіраўнік Віцебскай філіі “Маладняка” ў Полацку, якая потым стала называцца “Наддзвінне”. 4. Аўтар шматлікіх раманаў, апавесцей, удзельнік Вялікай Айчыннай вайны, ганаровы грамадзянін Полацка, з 1945 да 1953 г. працаваў у полацкай абласной газеце “Большавіцкі шлях”, кіраваў “Наддзвіннем”. 7. Народны паэт Беларусі, які працаваў у 1927 – 1928 гг. у газеце “Чырвоная Полаччына” і ў альманаху “Наддзвінне”, адна з вуліц Полацка носіць яго імя. 9. Аўтар, які закранае ў творчасці грамадска-палітычныя пытанні, напрыклад – Віктар Карасёў, крязнаўца, аўтар многіх кніг пра Ветрыншчыну, кнігі «“Наддзвінне”: ад пачатку да сёння». 10. Паэтка, член “Наддзвіння” з 2012 г., друкавалася ў часопісах “Гаспадыня”, “Аве Марыя”, альманаху “Наддзвінне – 2013”. 12. Слова з верша “Каханне і вайна” наддзвінкі Алесі Шпак: “Бягуць, грукочуць, кояцца / На Захад цягнікі, / А ў іх не спяць – маркоцяцца / ...-землякі”. 13. Слова з верша “Не прыйдзеш...” наддзвінца Уладзіміра Куца: “Я ў бяздонне ныраў, пад ільдзіны, / То к нябёсам на хвалях ляцеў, / Жыў там марай заўсёды ... / Зноў з табою сустрэцца хацеў”. 18. Слова з верша “Мой родны край” наддзвінкі, карэктара газеты “Полацкі веснік” Тамары Філімонавай: “Дзе лёгкім срэбрам / ... павуцінка, / Дзе дом чакае – / Родны сэрцу дом”. 19. Бібліятэкарка Полацкай раённай бібліятэкі, друкавалася ў зборніку “Истоки”, альманахах “Наддзвінне” ў 2008, 2010, 2013 гг. 21. Паэтка, аўтар зборнікаў “За тым дугам зеляненькім”, “Случарыны”, жыла ў Наваполацку, творчы шлях пачынала ў “Наддзвінні”. 24. Слова з назвы верша “... у Сафійскім саборы” Валянціна Лукшы, кіраўнікі “Наддзвіння” з 1958 г. 25. Слова з назвы верша “Сціснуцца часу...” Навума Гальпяровіча, старшыні замежнага вяшчання радыёстанцыі “Беларусь”, які пачынаў творчую дзейнасць у “Наддзвінні”.

Адказы

18. Тэцця. 19. Ірочка. 20. Аляксандра. 21. Аляксандра. 22. Аляксандра. 23. Аляксандра. 24. Аляксандра. 25. Аляксандра. 26. Аляксандра. 27. Аляксандра. 28. Аляксандра. 1. Мікалай. 2. Тарас. 3. Дудар. 4. Савіцкі. 5. Савіцкі. 6. Савіцкі. 7. Брыка. 8. Брыка. 9. Публіцыст. 10. Барысенак. 11. Славянак. 12. Славянак. 13. Аляксандра. 14. Казі. 15. Валакада. 16. Цітова. 17. Міхась. 18. Знічка. 19. Юрась. 20. Юрась. 21. Юрась. 22. Юрась. 23. Дзячэ. 24. Дзячэ. 25. Дзячэ. 26. Францішэ. 27. Скрытан. 28. Іванова.

Склала **Валянціна СОПКАВА**.

Установа «Рэдакцыя часопіса “Роднае слова”». Заснавальнікі: Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь, грамадскае аб’яднанне “Саюз пісьменнікаў Беларусі”. Рэгістрацыйны нумар часопіса 561.

220035, г. Мінск, пр. Пераможцаў, 47, кор. 1, пад’езд 2 (уваход з вул. Гвардзейскай, код на ўваходзе: 43 + К). Р/р № 3015702170012 ЦБП № 527 ААТ “Белінвестбанк” г. Мінска, код 739, УНП 190241571, АКПА 37551965.

Тэлефоны:

галоўнага рэдактара (017) 203-35-17, намесніка галоўнага рэдактара (017) 203-24-69, рэдактараў і галоўнага бухгалтара (017) 203-34-79, адказнага сакратара (017) 203-07-40, факс (017) 203-07-40.
E-mail: rodnaje_slova@tut.by
www.rs.unibel.by

Пап. да друку 11.11.2016. Фармат 60x84 1/8. Папера газетная. Гарнітура “Minion Pro”. Афсетны друк. Ум.-друк. арк. 9,1.

Ум.-фарб. адбіт. 11,07. Ул.-выд. арк. 11,16. Тыраж 1220 экз. Зак. 2690.

Надрукавана ў Рэспубліканскім унітарным прадпрыемстве «Выдавецтва “Беларускі Дом друку”».

220013, Мінск, пр. Незалежнасці, 79. ЛП № 02330/106 ад 30.04.2004.